

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

2007/1

Ⓜ OLVASÁS ÉS ÉRTÉKREND (VÁLTOZÁSI TENDENCIÁK A KÖNYVOLVASÁSI SZOKÁSOKBAN) Ⓜ A KÖNYVTÁROSOK HÉTÉVES TOVÁBBKÉPZÉSE 2000–2006 Ⓜ GONDOLATOK A KÖNYVTÁRI GYAKORLATRÓL Ⓜ TÖREKVÉSEK A VILÁG TUDÁSÁNAK EGYETEMES SZÁMBAVÉTELÉRE (OTLET ÉS LA FONTAINE) Ⓜ MÚZEUMOK, NEMZETISÉGI ÉS NYILVÁNOS TUDOMÁNYOS KÖNYVTÁRAK A 19. SZÁZADI ERDÉLYBEN Ⓜ KÖNYVTÁROS ETIKA – HITELKÉPES KÖNYVTÁROS Ⓜ A NYILVÁNOS HASZONKÖLCSÖNZÉSI JOG (PLR) A KÜLFÖLDI GYAKORLATBAN Ⓜ

Könyvtári
Intézet

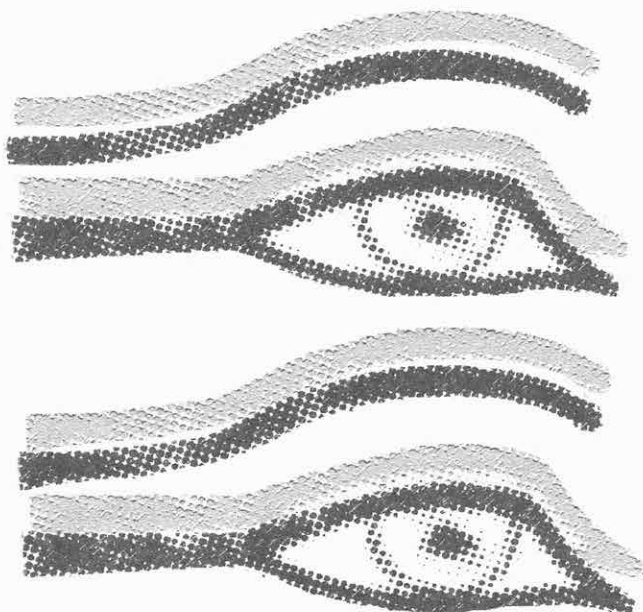
A TARTALOMBÓL:

FROM THE CONTENTS:

- 👁️ READING AND VALUE SYSTEM. TRENDS IN THE CHANGES OF BOOK READING
- 👁️ COMPULSORY FURTHER EDUCATION FOR LIBRARIANS. EXPERIENCES OF THE HUNGARIAN LIBRARY INSTITUTE IN THE FIRST SEVEN YEARS (2000–2006)
- 👁️ THOUGHTS ABOUT LIS STUDENTS' PRACTICUM IN LIBRARIES: EVALUATION, IMPLEMENTATION AND QUALITY. EXPERIENCES FROM THE DEPARTMENT OF THE ESZTERHÁZY KÁROLY COLLEGE, EGER
- 👁️ EFFORTS AT CONTROLLING THE WORLD'S KNOWLEDGE IN THE OEUVRE OF PAUL OTLET AND HENRI LA FONTAINE
- 👁️ MUSEUMS, NATIONALITY, AND PUBLIC RESEARCH LIBRARIES IN NINETEENTH-CENTURY TRANSYLVANIA
- 👁️ LIBRARY ETHICS AND THE AUTHORITATIVE LIBRARIAN
- 👁️ THE LIBRARY APPLICATION OF PUBLIC LENDING RIGHT (PLR) IN INTERNATIONAL PRACTICE (PART 1.)

---

17. (53.) ÉVFOLYAM, 2007. 1. SZÁM

FŐSZERKESZTŐ: dr. Dippold Péter

FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES: Kovács Katalin

SZERKESZTŐK: Kovács Katalin (Tanulmányok, Kitekintés, Könyvszemle),
Feimer Ágnes (Külföldi folyóirat-figyelő)

⌘ **Szerkesztőbizottság:** dr. Bényei Miklós, dr. Hangodi Ágnes, Haraszi Pálné, Hegyközi Ilona, dr. Jacsó Péter, Káldos János, dr. Mader Béla, dr. Murányi Lajos, dr. Murányi Péter, Pallósiné dr. Toldi Márta, Rácz Ágnes. ⌘ **Borítóterv:** Gerő Éva, grafikus **Műszaki szerkesztő:** Gerő Éva. ⌘ **Szerkesztőség:** Könyvtári Intézet, 1827 Budapest, Budavári Palota F épület, **Telefon:** 224-3795, 224-3796, **Fax:** 224-3795, 3759-984, **E-mail:** kovacs@oszk.hu, feimer@oszk.hu ⌘ **Megjelenik:** negyedévenként. **Egy szám ára:** 1200.-Ft +5% áfa + postaköltség. **Éves előfizetés:** 4800.-Ft + 5% áfa + postaköltség. **Külföldi előfizetési ára:** 100 euró. ⌘ **Terjeszti:** Könyvtári Intézet, Könyvtártudományi Szakkönyvtár. Előfizethető: a szerkesztőség címén. ⌘ **Kiadja:** az Országos Széchényi Könyvtár. Felelős kiadó: dr. Monok István. ⌘ **Nyomda:** AKAPRINT Nyomdaipari Kft. Budapest; Felelős kiadóvezető: Freier László ⌘ HU ISSN 0023-3773 Index 26408 (Nyomtatott, HU ISSN 1586-5193 (Online)

Lapunkat az alábbi referáló lapok és adatbázisok dokumentálják:

Bibliografia analityczna bibliotekoznawstwa informacji naukowej
(a Przegład Biblioteczny c. folyóirat melléklete)

EBSCO Publishing

HLISA (Hungarian Library and Information Science Abstracts)

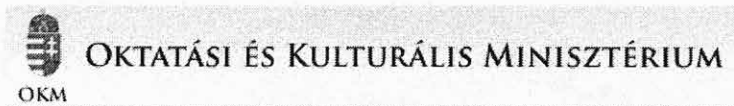
Library Literature and Information Science adatbázis (The Wilson Co.)

LISA (Library and Information Science Abstracts)

LISTA (Library, Information Science & Technology Abstracts, Ebsco)

MANCI (Magyar és Nemzetközi Cikk adatbázisa)

A folyóirat megjelenését az Oktatási és Kulturális Minisztérium és a Nemzeti Kulturális Alap támogatja.

www.okm.gov.hu

www.nka.hu

A KÖNYVTÁRI FIGYELŐ online változata a
<http://www.ki.oszk.hu/kf/index.html> címen érhető el.

A folyóiratban olvasható írások a szerzők véleményét tükrözik, nem mindig azonosak a szerkesztőség álláspontjával.

A szerkesztőség nem őrzi meg és nem küldi vissza a kéziratokat

E számunk szerzői, közreműködői: AMBERG Eszter (Könyvtári Intézet, Bp.), CZEGLÉDI László (Eszterházy Károly Főiskola, Médiainformatika Intézet, Informatikai Tanszék, Eger), DANCS Szabolcs (Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Bp.), FAZOKAS Eszter (Könyvtári Intézet, Bp.), GYURIS György (a Somogyi-könyvtár ny. igazgatója, Szeged), HAJNAL WARD Judit (Rutgers University, Alexander Library, New Brunswick, USA), HANGODI Ágnes (Könyvtári Intézet, Bp.), HEGYKÖZI Ilona (Könyvtári Intézet, Bp.), KATSÁNYI Sándor (a FSZEK ny. főosztályvezetője, Bp.), KRÁNITZ Lászlóné (a Néprajzi Múzeum Könyvtárának ny. munkatársa, Bp.), MOHOR Jenő (az ELTE BTK Központi Könyvtárának ny. igazgató-helyettese, Bp.), MURÁNYI Lajos (Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Bp.), NAGY Attila (Könyvtári Intézet, Bp.), NIESSEN, James P. (Rutgers University, Alexander Library, New Brunswick, USA), ORBÁN Éva (Szent István Egyetem, Állatorvos-tudományi Kar Központi Könyvtára, Bp.), PAPP István (a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár ny. főigazgató-helyettese, Bp.), POGÁNYNÉ RÓZSA Gabriella (Berzsenyi Dániel Főiskola, Könyvtár- és Információtudományi Tanszék, Szombathely), PRÓKAI Margit (II. Rákóczi Ferenc Megyei Könyvtár, Miskolc), TÓTH Máté (Könyvtári Intézet, Bp.), TÖRÖKNÉ JORDÁN Katalin (Könyvtári Intézet), VASBÁNYAI Ferenc (Könyvtári Intézet, Bp.).

ABSTRACTS	5
------------------------	---

TANULMÁNYOK

NAGY Attila: Olvasás és értékrend. (<i>Változási tendenciák a könyvolvasási szokásokban</i>)	9
---	---

HANGODI Ágnes – TÖRÖKNÉ JORDÁN Katalin: A könyvtárosok hétéves továbbképzése 2000–2006 (<i>A Könyvtári Intézet tapasztalatai</i>)	28
--	----

CZEGLÉDI László: Gondolatok a könyvtári gyakorlatról: értékelés, megvalósulás, minőség (<i>Az intézményi gyakorlatok tapasztalatai az Eszterházy Károly Főiskola informatikus könyvtáros szakán</i>)	44
---	----

POGÁNYNÉ RÓZSA Gabriella: Törekvések a világ tudásának egyetemes számbavételére Paul Otlet és Henri La Fontaine munkásságában	55
--	----

NIESSEN, James P.: Múzeumok, nemzetiségi és nyilvános tudományos könyvtárak a 19. századi Erdélyben	74
---	----

PAPP István: Könyvtárosi etika – hitelképes könyvtáros	101
---	-----

KITEKINTÉS

AMBERG Eszter: A nyilvános haszonkölcsönzési jog (PLR) alkalmazása a külföldi gyakorlatban (I.rész)	109
---	-----

KÖNYVSZEMLE

Az információbróker környezete és munkája – hogyan lesz az információból üzleti érték?

Információból üzleti érték. (Szerk. Mikulás Gábor)

(Ism.: Tóth Máté) 127

Vajdasági magyar irodalom

Ispánovics Csapó Júlianna: A jugoszláviai magyar irodalom 1998–99. évi bibliográfiája

(Ism.: Gyuris György) 133

Az információs magatartás elméletei – válogatott teoretikus modellek és elméletek ismertetése

Theories of Information Behavior. (Ed. Karen E. Fisher,

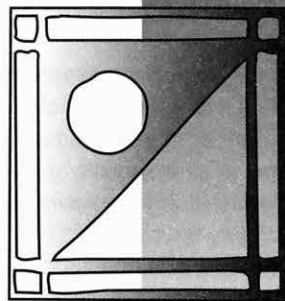
Sanda Erdelez) (Ism.: Hajnal Ward Judit) 137

KÜLFÖLDI FOLYÓIRAT-FIGYELŐ

(REFERÁTUMOK) 141

A számot szerkesztette:

Kovács Katalin és Feimer Ágnes

STUDIES

Reading and value system. Trends in the changes of book reading

NAGY Attila

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 17 (53) 2007. no.1. pp. 9–27.

The previous parts of the study were published in: *Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 16 (52) 2006. no.1 and 4. pp.36-44 and 457–484.*

The study follows up the examinations published in *Könyvtári Figyelő* in 2006. The sociological survey (with a sample of 3674 persons) conducted by the National Széchényi Library and TÁRKI Social Research Centre in autumn 2005 examining the reading habits of the population over 18 years, shows a significant decrease in reading interest in Hungary. The number of adults reading one book per year has decreased from 60 to 40 per cent. Similar trends can be observed in the content and structure of reading interest: the effect of commercialism, pragmatism and Americanisation is evident

The tables of the survey conducted by the National Library and TÁRKI SRC in 2005 show the trends of a moderate, but obvious change: between 1964 and 2000 the demand for (especially American) bestsellers was growing continuously, then till 2005 it sank significantly (from 31 to 21 per cent), but the attractiveness of romantic and classical authors (including Hungarians) grew to some extent.

Since the television campaign *Big Read* was conducted in the same year, its effect can not be denied: it may strengthen but not change existing reading attitudes.

The questionnaire was looking for correlations between religiousness, reading habits and library use. The overall picture is seemingly static, though dynamic changes have taken place in the background. The extent of freedom has increased, e.g. many ecclesiastical schools began to operate again, and two new ecclesiastical universities were founded in the last fifteen years. The recent data are very similar to the data got two decades before: the answers of the „religious in a special way“ category coincide with the country average results, the indecisive group is laggard, while the self-conscious non-religious and the religious categories are the best library users, and the best and fastidious readers.

Examining the books recently read it is evident that classical authors are preferred more in general, while the reserved attitude against bestsellers is more significant for religious people.

The cultural distance has grown between reader with a maturity exam (in a secondary school) and with a university degree. Two or three decades before the former ones became in all probability good readers, but this happens no more automatically because of today's mass secondary education.

Examining the party voting preferences in relation with reading and library use there seems to exist a little advantage at the side of the conservatives. Age and educational differences may hide behind this phenomenon. *(To be continued in the next issue)*

Compulsory further education for librarians. Experiences of the Hungarian Library Institute in the first seven years (2000-2006)

HANGODI Ágnes–TÖRÖKNÉ JORDÁN Katalin

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 17 (53) 2007. no. 1. pp. 28–43.

The most important tasks of professional strategy in librarianship between 2003 and 2007 included: supporting the life long learning of librarianship and making their professional career more attractive. The legal regulation 1/2000. (14 January) on the compulsory further education scheme for professionals in the field of culture says that librarians must take part in every seven-year period in continuing education (120 hrs each), financed centrally by the Ministry of Education and Culture. The training is organized in the frame of adult education, and the courses can be provided only by licenced institutions. The Hungarian Library Institute (HLI) has received a valid licence for the adult education of librarians till 2009, and provides relevant programmes and courses (e.g. training for library assistants). The staff of HLI took part in the reform of professional training (validation, working out competencies profiles, defining skills etc.). The training of library technicians at a higher level is waiting for implementation. The Institute's courses show a variety in themes (personality development, social inclusion for handicapped groups, computer skills, project planning, cataloguing, reference etc.). The HLI has had a licence for 25 training programmes – and in case of 16 programmes was a founder.

The number of participating students made up 1 122. At the homepage of the HLI (www.ki.oszk.hu) information on the licenced courses was made accessible. Parallel with the courses two text book series have been issued: the first serves library assistant training, while the other offers professional reading for graduated colleagues. The report concludes with describing the experiences made at the Institute's most popular courses (computer skills, librarians' mental health, conflict management).

Thoughts about LIS students' practicum in libraries: evaluation, implementation and quality. Experiences from the Department of the Eszterházy Károly College, Eger

CZEGLÉDI László

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 17 (53) 2007. no. 1. pp. 44–54.

Parallel with the Bologna process it is very actual to consider the system of library practicum of LIS students. The main purpose of a library practicum is to enable students to work in a library or other information setting under the guidance of a skilled library professional. This experience offers an opportunity to test professional skills and to re-examine concepts and theories against the conditions in which libraries and information centers must operate today. (This underlines the importance of different professional competencies.)

Many difficulties appear in the distance education and corresponding courses. To improve the present situation a unified central concept and management is needed: centralized guidance may prevent extreme problems. (The three typical faults occurring in the library practicum of students are 1) „censorship“, 2) the meaningless work, and 3) the „glass-wall“ effect (learning by hearing).

An other important question is the assessment of students working in the practicum. The mentors' reports are one-sided, and the scale of given scores is simplified. The first step could be to settle the legal status of the receiving library and of the librarian leading the summer practice.

In the Eger College the main aims of students' practicum are: to try the problem-solving ability of students in real situations; to strengthen their affinity to the pro-

fession; and to support the the application of theory in practice.

The content of practicum activities follows the curriculum. The working report of students compiled during the library practice serves the integration of previous experience and knowledge with the one gained in the practicum, and gives an opportunity to use professional terminology.

The system of students' professional practice practicum should be part of the quality management systems of both the internship libraries and of the College.

Hopefully the current surveys and analyses of the working group „Making library profession more attractive” may reach their goal, and the situation of the library practicum may rapidly change as well.

Efforts at controlling the world's knowledge in the oeuvre of Paul Otlet and Henri La Fontaine

POGÁNYNÉ RÓZSA Gabriella

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 17 (53) 2007. no. 1. pp. 55–73.

The article describes the intellectual and theoretical background characterizing Europe at the end of the nineteenth century, and leading to the founding of the International Institute of Bibliography (*Institut International de Bibliographie*) in 1895. The author discusses not the life and works of its founders, Paul Otlet and Henri La Fontaine, but the development of the Institute, closing her survey with the death of the founders during the Second World War (1943/1944).

Otlet, who had worked on theory of a universal repertory before 1895, realized that the increasing mass of publications was becoming increasingly uncontrollable because traditional bibliographies and catalogues could not cover all the emerging scientific publications, thus it is not possible to gain a general overview.

Otlet and La Fontaine began to collect data of literature on legal and political science independently. In 1895 they convened an international conference on bibliography in Brussels, where the participating librarians and bibliographers agreed on founding a bibliographic office with the aim to research and develop bibliographical methods, and finally to establish a Universal Repertory covering all scientific publications in the world by building up a card catalogue. (The office started its activity in January 1900.) According to

the plans the participating countries would have sent descriptions of all their publications to the IIB in an internationally unified way, where bibliographic publications would be issued by individual discipline. Otlet and La Fontaine hoped that the IIB and its publications will solve the bibliographical registration of the knowledge of mankind. In the later years the activity of the IIB was extended by documentation services and by working out unified terminology.

The realization of a world bibliography was not supported by the technical environment in the given period, but it may become a reality in the age of the Internet, links, and hypertext.

Museums, nationality, and public research libraries in nineteenth-century Transylvania

NIESSEN, James P.

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 17 (53) 2007. no. 1. pp. 74–100.

In nineteenth century Transylvania (now in Romania but then a province of Hungary) Germans, Hungarians, and Romanians all attributed special importance to research collections in the creation of their political nations. This study traces the development of the most important repositories of the respective nations: the Germans' Brukenthal Museum, the Hungarians' Transylvanian Museum Society, and the Romanians' Astra. These institutions arose as hybrid museum-libraries and even included archives. Despite this common conception, they developed differently due to the nature of their constituencies, the growing professionalization of libraries, museums, and archives, and political change within Hungary and Romania.

Library ethics and the authoritative librarian

PAPP István

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 17 (53) 2007. no. 1. pp. 101–107.

The Code of ethics of Hungarian librarians consisting of 10 chapters was issued in January 2006. The Code laid down that the librarian should be an authoritative person who is honest, reliable, works according to professional standards, and whose profes-

sional competence is indisputable. The author draws a parallel between the modern library and the authoritative places of the Middle Ages (the chaplainship issuing authoritative charters), in the sense that the acceptance of their activity relied on two premises, i.e. professional knowledge and public confidence. These two premises are valid for today's librarian as well, this is why the author reconsiders the code's content from the point of the ethical category of authoritativeness.

FROM ABROAD

The library application of public lending right (PLR) in international practice. Part 1.

AMBERG Eszter

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 17 (53) 2007. no. 1. pp. 109–126.

The Council Directive about rental and lending rights was formulated in 1992 for member states regarding the authors' lending rights (92/100/EC). It is a basic principle that specifies that authors should receive remuneration for the circulation of their books in public libraries. Member states may request exemption from the exclusive right of public lending if they pay the authors a fee for the lending of their works. Member states may exclude certain institutions from the obligation of payment.

The Directive has been applied differently by the individual member states, in some cases not following the Directive which may involve sanctions. EBLIDA has recognised that the legal regulation has not precisely specified the scope of exempted institutions, and proposes that public institutions in the field of culture and education should be guaranteed a more flexible regulation. IFLA rejects lending rights as it feels that it threatens the right of citizens for free and global access. It proposes that the lending fees should be secured not by libraries, but by the state. The first part of the review article discusses the general principles and practice of those states where PLR has become part of every day legal practice.

(To be continued in the next issue.)

BOOK REVIEWS

The information broker's work Információból üzleti érték. Az információbróker környezete és munkája. Ed. MIKULÁS Gábor.

[Business value – from information. The environment and work of information brokers]

(reviewed by TÓTH Máté)

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 17 (53) 2007. no. 1. pp. 127–132.

Hungarian literature in Voivodina ISPÁNOVICS CSAPÓ Júlianna: A jugoszláviai magyar irodalom 1998-1999. évi bibliográfiája

[Bibliography of Hungarian literature in Yugoslavia, 1998-1999]

(Reviewed by GYURIS György)

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 17 (53) 2007. no. 1. pp. 133–136.

Theories of information behavior. Ed. Karen E. FISHER, Sanda ERDELEZ, Lynne MCKECHNIE

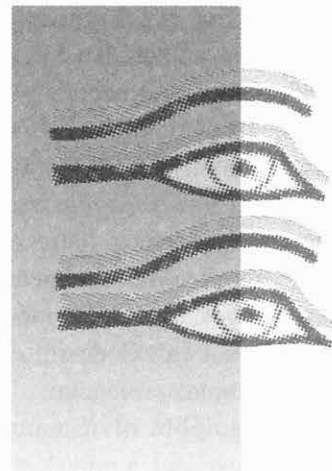
(Reviewed by HAJNAL-WARD Judit)

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 17 (53) 2007. no. 1. pp. 137–139.

FROM FOREIGN LIBRARY AND INFORMATION JOURNALS (Abstracts)

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 17 (53) 2007. no. 1. pp. 141–198.

Olvasás és értékrend

Változási tendenciák a könyvolvasási szokásokban

NAGY Attila

Alábbi írásunk a Könyvtári Figyelő 2006/1. és 2006/4. számaiban megjelent kutatási jelentéssorozatunk szerves folytatása. Vagyis újabb adalékokkal szolgálunk a TÁRKI és az OSZK közös, 2005 őszén végzett, országos, reprezentatív vizsgálatának eredményeiről. Itt most kizárólag a könyvolvasói érdeklődés alakváltozatairól, össztársadalmi méretekben érzékelhető módosulásairól, illetve ezen változásokkal összefüggő, az értékrend, a szemléletmód, a világnézet, nevezetesen a vallás és a politikai attitűdök befolyásoló szerepéről, kölcsönhatásáról szeretnénk a korábbiaknál többet megtudni.

Az olvasói érdeklődés változásairól

Az elmúlt évtizedek olvasásszociológiai vizsgálódásainak eredményeit összegző kutatási jelentéseinkben előszeretettel használtuk az *olvasáskultúra* fogalmát. A részletek kifejtése alkalmával rendre világossá lett, hogy nem egyszerűen a *ki, milyen gyakran* olvas, könyvet, periodikát (napilapot, hetilapot, folyóiratot), legújabban képernyőt kérdéskört, hanem a pontosabb *mit* kérdésre érkezett válaszok alapján is igyekeztünk kategóriákat alkotva, értelmezésekkel élni. Vagyis az értékválasztási döntésekben, az emlékezeti felidézés készségében megnyilvánuló, objektiválódó olvasói ízlés társadalmi méretű jellemzőiről, időbeli változásairól ugyancsak tudósítottunk.

Itt nyomban ki kell emelnünk egyrészt *Gereben Ferenc* elévülhetetlen érdemeit, aki makacs következetességgel, azonos módszerű, megismételt vizsgálataival megbízható összehasonlítási alapot teremtett az utána jövőknek (Gereben 2002), másrészt *Havas Katalin* szerepét, aki csaknem 3 évtizede áldozatos, tette kész munkatársunk a felmérések kérdőív rengetegéből kigyűjtött olvasmányok változatlan módszerű kódolásában. Az olvasói érdeklődésről szólva rendre 3 kategóriát fogunk emlegetni:

- a legutóbbi olvasmányok összetételének megoszlását, a művek stílusa-jellege szerint,
- a legutóbbi olvasmányok szerzőinek gyakorisági rangsorait és végül,
- a legkedvesebb írók rangsorait.

Természetesen minden esetben – éppen a korrekt összehasonlíthatóság érdekében – csupán a megbízható, azonos módszerrel, kérdésekkel

végzett, reprezentatív kutatások adataira hivatkozunk majd. Nem szeretnénk itt elvi vitákba keveredni, egyszerűen jelezzük, hogy korábbi tapasztalataink nyomán az olvasó ízlés változásának egyik legjobb vizsgálati eszközét, módszerét a legutóbbi olvasmányok összetételének, az aktuális olvasmány szerkezet elemzésében véltük megtalálni.

Joggal merülhet fel még a legkedvesebb írók, vagy a kedvenc könyvek számbavételének lehetősége is. Ellenérvként talán elegendő most csupán a 2005. december végén zárult Nagy Könyv nevű országos kampány végeredményére utalnunk. Akkor ugyanis a legnépszerűbb 12 olvasmány döntő többsége az iskolai kötelező olvasmányokból került ki¹, vagyis a tényleges olvasói gyakorlattól meglehetősen távoli, kétségtelenül értékonzervatív elemeket tartalmazott a szavazások végső eredményeként összeálló lista.

**A legutóbbi, illetve a jelenlegi olvasmányok összetétele – eltérő években²,
– a művek stílusa-jellege szerint
(A könyv olvasók százalékában)**

A legutóbbi olvasmányok stílusa-jellege	1978	1985	1996	2000	2005
Romantikus (Hugo, Jókai, Brontë stb.)	12	8	2	3	4
Klasszikus realista (19. század és korábbi: Balzac, Tolsztoj, Dickens, Shakespeare stb.)	8	8	5	3	6
20. századi realista (Móricz, Molnár F., Tamási Á., stb.)	21	18	17	17	19
Modern (esztétikailag értékes: Bulgakov, Ady, Bodor Ádám stb.)	5	5	3	3	4
Szórakoztató irodalom (krimi, kalandregény, bestseller: Brown, Cook, King, Steel, Lőrincz L. L. stb.)	29	35	41	42	34
Ismeretközlő (non-fiction)	20	25	31	31	29
Nem megállapítható	5	1	2	1	4
Összesen	100	100	100	100	100

Adataink értelmezése előtt három tényre kikerülhetetlenül figyelmeztetnünk kell. Egyrészt az „annus mirabilis”-nek nevezett, 1989-et követő években radikálisan megemelkedett a közép és felsőoktatásba kerülők száma.

Tehát bármennyire jogos az összehasonlítás, hiszen minden esetben a hazai 18 évnél idősebbek reprezentatív mintáit vizsgáltuk, mégsem azonos jellemzőkkel volt leírható ebben a 3 évtizedben a teljes populáció. Iskolázottsága jelentősen emelkedett, öregedett, hiszen 1976 óta folyamatosan egyre kevesebben születnek és így tovább. Másrészt a saját bevallásuk szerint évenként legalább egy könyvet elolvasók tábora jelentős mértékben, 20%-kal csökkent.

Vagyis a korábbi 60% körüli többségből mára csupán a kisebbség (40%) maradt meg valamilyen mértékű könyvolvasónak. Tehát kötelességünk az elitizálódás tendenciájára felhívni a számokat értelmezni kívánók figyelmét. Különös tekintettel a két utolsó vizsgálat időpontja között (2000-2005) eltelt 5 évben lejátszódott felgyorsuló, fokozódó könyvnelküliségre, amikor a 20%-nyi romlásból 8% kifejezetten erre az időszakra esik.

Harmadrészt pedig a már említett, gyakorlatilag a 2005-ös év egészen áthúzódó Nagy Könyv akció valamilyen mértékű média hatását is tekintetbe kell vennünk! Emlékezzünk csak! Egri csillagok, Pál utcai fiúk, Abigél, Az arany ember lettek a lista éllovasai.

Hajlunk annak kijelentésére, hogy a klasszikusok 2000-es mélypontja utáni csekély mértékű,

ám tagadhatatlanul érzékelhetően növekvő keresettségét ezen hatások eredőjeként lehet leginkább értelmezni.

Feltevésünk szerint talán a táblázat utolsó oszlopában található, a direkt szórakoztató, lektűr látványos térvesztése sem lenne ilyen egyértelműen kimutatható, ha saját adataink mellé az egyidejű könyvesbolti és könyvtári forgalmi adatokat is bemutathatnánk.

Mindent összevetve, a következő alkalommal hallatlanul gondosan olyan időpontot kellene egy ilyen jellegű vizsgálat számára kijelölni, amikor a kulturális kormányzat éppen nem áldoz jelentős összegeket a média ilyen irányú mozgósító erejének kipróbálására. (Sajnos a mi esetünkben az évek óta ígért pénz éppen ekkorra vált a következő évre átvihetetlen valósággá, lehetőséggé, mellyel a zavaró tényezők ellenére is kötelező volt élnünk.)

A fenti táblázat sorait végig tekintve, a csaknem három évtizede töretlennek látszó tendenciák (a romantika, a klasszikusok, a kortárs, értékes irodalom gyengülő kereslete, a lektűr, valamint az ismeretközlő művek növekvő népszerűsége), egyértelmű lefékeződését kell megállapítanunk, egy másik kategóriában (direkt szórakoztató olvasmányok), pedig kifejezetten csökkenéssé változott a korábbi, feltartóztathatatlanak tűnő észak-amerikai lektűr térhódítása.

Ez utóbbi megállapításunk még hitelesebbé válik, ha következő idősoros táblázatunkat is alaposan áttanulmányozzuk.

¹ Emlékeztetőül: 1984, A Gyűrűk Ura, A kis herceg, A Mester és Margarita, A Pál utcai fiúk, Abigél, Az arany ember, Egri csillagok, Harry Potter, Micimackó, Száz év magány, Tüskevár

² Az 1978-as, 1985-ös és 2000-es vizsgálatokat Gereben Ferenc, míg az 1996-os és 2005-es kutatásokat magunk végeztük.

**A legutóbbi olvasmányok összetétele – különböző években –
a művek szerzőinek nemzetisége szerint**
(Az olvasók százalékában)

Az olvasmányok szerzőinek nemzetisége	1978	1985	2000	2005
Magyar	58	55	42	46
Európai (volt) szocialista országok	8	4	2	4
Egyéb (főleg nyugat-) európai országok	22	29	21	20
(Észak és Dél-) Amerika (USA)	8	7	31	21
Egyéb	1	2	3	2
Nem azonosítható	3	3	1	7
Összesen	100	100	100	100

Az éppen látott adathalmazunk utolsó oszlopából még egyértelműbbé lett az amerikai kommersz irodalom térnyerésének megállása, mi több, az „inga visszalendülése”. (Tovább élesek a kép, ha jelezzük, hogy az összesen 21%-os „amerikai” részesedés megoszlása: 20% USA + 1% Dél-Amerika.) Valamint főként a hazai és kisebb mértékben az egyéb európai (volt szocialista) országok szerzői kissé megerősítették a korábban vesztesre álló helyzetüket.

Mindent összevetve, vizsgálati eredményeink hálója mind a kommercializálódás, mind a praktikizálódás, mind az amerikanizálódás tendenciáinak lefékeződéséről tanúskodik.

A következő évek, évtizedek adatai majd világossá teszik, hogy itt vajon a fent említett okokkal magyarázható, időleges, vagy netán hosszabb távon is érvényesülő, mélyebben gyökerező mozgásirányokról, ízlésváltozási fejleményekről lehet-e beszélni.

A legutóbbi olvasmányok szerzői – különböző években
(Az összes olvasmány százalékában)

1964			1985		2000		2005	
Sorszám	Szerző	%*	Szerző	%	Szerző	%	Szerző	%
1.	Jókai Mór	16,2	Szilvási L.	3,7	Steel, D	4,6	Brown, D.	3,5
2.	Gárdonyi Géza	4,9	Jókai Mór	2,6	Cook, R.	3,8	Steel, D.	3,4
3.	Móricz Zs.	4,9	Dumas	2,2	Lőrincz L.L.	2,4	Jókai Mór	2,7
4.	Mikszáth K.	4,1	Berkesi A.	2,1	Jókai Mór	1,9	Wass Albert	2,1
5.	Hugo, V.	2,3	Merle, R.	1,8	Moldova Gy.	1,7	Rejtő Jenő	1,7
6.	Verne, J.	2,2	Zalatnay S.	1,8	Smith, W.	1,4	Moldova Gy.	1,6
7.	Cronin, A. J.	2,2	Zilahy L.	1,3	Fable, V.	1,2	Trvtko, V.	1,4
8.	Móra F.	1,7	Móricz Zs.	1,1	Courts-Mahler, H.	1,0	Lőrincz L. L.	1,3
9.	Mark Twain	1,5	Rejtő J.	1,1	Dallos S.	1,0	Kertész Imre	1,2
10.	Tolsztoj, L.	1,4	Szabó László	1,1	King, S.	1,0	Márai S.	1,0

A jó négy évtizedes listásor áttekintése – óvatos közelítéssel, de mégis – megengedi legalább két tendencia körvonalainak vázolását. Az 1964-es, egyértelműen klasszikus orientáltságú névsor már 1985-ben is jelentős mértékben hígult a kortárs, főként magyar lektúrszerzők névsorával (Zalatnay, Szabó L., Berkesi, Szilvási), de klasszikusaink egy része (Jókai, Móricz, Rejtő, Zilahy), igaz a korábbiaknál jóval alacsonyabb említésszámmal, de mégis megmaradt az élmezőnyben. 2000-re maradt még két árva hazai, kortárs lektúr (Lőrincz, Fable), de a domináns szöveget az angolszász szórakoztató irodalom „jeles képviselői” veszik át (Steel, Cook, King, Smith), Jókai egyre hátrébb, de még ott van az élbolyban, a hihetetlenül termékeny Moldovával együtt. A Munkácsy életrajz évtizedek óta szinte változatlanul megtalálja olvasóit, s Courts-Mahler visszatérése meglehetősen sikeres kiadói fogásnak minősíthető. S íme elérkezünk 2005 őszéig, amikor az első két hely (Brown, Steel), vitathatatlanul a kulturális globalizáció, üzletvezérelte, divathullámaikat bizonyítja a távoli „rokonuk” Lőrincz L. L. tisztes versenytársként követi őket. Viszont ismét erősödött Jókai keresettsége, s ráadásul a korábban tiltott, csaknem elérhetetlen gyümölcsként számon tartott, mára az életmű csaknem teljességével hozzáférhető Wass Albert 4. helyét aligha merte volna bárki előre megjósolni.

Táblázaton kívül, mégis feltétlenül ki kell egészítenünk a fentieket. Nevezetesen a már említett 1996-os, 5000 fős MTA vizsgálat (Nagy 1997), ide illeszthető névsorával. Az éppen olvasott szerzők rangsorának első 10 helyén a következők álltak: 1.) *Lőrincz L. L.*, 2.) *Cook, R.*, 3.) *King, S.*, 4.) *Steel, D.*, 5.) *Rejtő*, 6.) *Mitchell*, 7.) *Moldova*, 8.) *Biblia*, 9.) *Jókai és* 10. *Merle*. (Sajnos minden igyekezetünk ellenére az akkori kutatás vezetője, *Hidy Péter*, nem fogadta el kérdésünk szó szerinti változatát, vagyis a jelenlegi és legutóbbi olvasmányok helyett kizárólag a jelenlegire volt kíváncsi.) Ezen módszertani hiba miatt a rendkívül beszédes névsort kizáró-

lag ezzel az utólagos megjegyzéssel igazíthatjuk a képzeletbeli középső oszlopba. Ennek értelmében az amerikanizálódási tendencia feltehetően a 90-es évek második felében érthette el eddigi legerősebb hullámát.

Hiszen 2000-ben Steel és Cook még tartják vezető helyüket, majd 5 évvel később Brown mögött stabilan második a soft pornó művek ugyancsak amerikai szerzője, de közvetlenül mögöttük már Jókai, Wass Albert és a többi jeles, honi szerző, bizony nem lebecsülhető névsora, köztük az első, eddig egyetlen magyar Nobel-díjas író Kertész Imre, s a meglehetősen késéssel hazaérkező Márai Sándor. Minden név önálló méltatást, értelmezést kívánna. (Rejtő Jenő ismételen magas népszerűsége, Moldova termékenysége, problémaérzékenysége és így tovább.) Mégis feltehetően a legszűkebb szakmai körökben is Wass Albert hihetetlenül látványos térhódítása jelentette a legnagyobb meglepetést. Kérésünkre Gereben Ferenc barátunk átnézte a 2000-es adatbázis egészét és az említett szerzőt még 2 szavazatot kapók listájában sem fedezhette fel az akkor gyűjtött válaszok között.

A jelenség magyarázatául legalább két feltevést kell megemlítenünk. Egyrészt a kiadók rendkívül elszánt, következetes munkáját, másrészt a 2004. december 5-én, a határon túli magyarok kettős állampolgárságáról szóló népszavazás eredménytelenségét, amely nagy valószínűséggel megerősíthette a vele rokonszenvezők tetterekészségét, érdeklődését.

Vagyis az országos mértékű érdektelenség, részvétlenség a másik oldalon jól érzékelhető ellenreakciót, a rokonszeny, az összetartozás tudatának érzelmi és értelmi szinten egyaránt határozottan artikulált gesztusát válthatta ki.

Végül ennek a tételnek lezárásaként, hadd idézzünk két névsort egy eddig nem használt forrás adatbázisából! *Sudár Annamária* szíves közlése nyomán tudhatom, hogy az akkor még létező Neumann Ház Digitális Irodalmi Akadémia nevű szolgáltatásán 2005 októberében (legutóbbi reprezentatív vizsgálatunk időpontjában), a

következő művek voltak a listavezetők (zárójelben a látogatások száma):

Kertész Imre: Sorstalanság	(624)
Szabó Magda: Abigél	(422)
Szabó Magda: Az ajtó	(290)
Pilinszky János összes:	(264)
Szabó Lőrinc összes:	(227)
Szabó Magda: Régimódi történet	(226)
Faludy György: Pokolbéli víg napjaim	(220)

Míg ugyanezen intézmény Bibliotheca Hungarica Internetiana című szépirodalmi és szakirodalmi gyűjteményében pedig az alábbi használati rangsor alakult ki:

Ady Endre összes:	(656)
Zentay István: A meggyőzés útjai:	(307)
Darwin: A fajok eredete	(295)
Arany János összes	(261)
Orvostörténeti bibliográfia	(246)
Kádár - Tóth: Az egyszarvú és egyéb állatfajták Bizáncban	(228)
József Attila összes	(214)

Ez utóbbi két adatsor természetesen csupán ada-

lék lehet, s egyúttal jelzés az adatgyűjtés más forrásainak használatára. Az itt felvillanó igények mindössze egy „válogatott csapat” jellemzői. A könyvolvasók és egyidejűleg internethasználók kis létszámú, ám egyértelműen lassan gyarapodó táboráról van szó, akik többnyire magasabb iskolai végzettséggel rendelkező fiatalok, nők. Egyébként az olvasás, a könyvtár- és az internethasználat összefüggéseiről korábbi közleményeinkben már részletesen szoltunk (Nagy – Péterfi 2006, Nagy 2006, Péterfi 2006).

Az éppen aktuális olvasmányok összességét emlegettük az első helyen, hiszen talán ezen a síkon lehet a legkisebb mértékű a szépítés, a torzítás tendenciája. Ugyanakkor bizonyára mélyebb rétegekre, az ízlés tartóoszlopaira élesebben rávilágít az emlékezetes olvasmányok, a kedvenc szerzők neveinek felidézése. Miközben menthetlenül emlékeztetnünk kell az iskolarendszer által közvetített, némi ironiával megfogalmazott „klasszikusok rémuralmára” is. Mindezek tudatában mégis rögzítsük a legkedvesebb írókat firatató kérdésünk nyomán kialakult rangsort! (*Kik a legkedvesebb írói?* – hangzott a 163 tételt tartalmazó teljes kérdőív 148. egysége.)

Kik a legkedvesebb írói?

(3 reprezentatív országos vizsgálat felnőtt könyvolvasóinak százalékában)

Sor-szám	1985	%	2000	%	2005	%
1.	Jókai Mór	32,5	Jókai Mór	16,2	Jókai Mór	22,1
2.	Szilvási Lajos	19,8	Cook, R.	7,6	Mikszáth Kálmán	6,4
3.	Berkesi A.	16,3	Moldova Gy.	6,8	Móricz Zsigmond	6,3
4.	Mikszáth K.	12,3	Steel, D.	6,0	Moldova György	5,8
5.	Móricz Zs.	7,5	Mikszáth K.	5,8	Rejtő Jenő	4,8
6.	Gárdonyi G.	6,8	Szilvási L.	4,8	Petőfi Sándor	4,7
7.	Moldova Gy.	5,4	Petőfi S.	4,2	Lőrincz L. László	4,5
8.	Merle, R.	4,8	Lőrincz L. L.	3,8	Szabó Magda	4,1
9.	Dumas	4,8	Gárdonyi G.	3,4	Gárdonyi Géza	4,1
10.	Petőfi S.	4,8	Berkesi A.	3,2	Steel, Danielle	4,0

A Jókai, Mikszáth, Móricz, Petőfi, Gárdonyi névsor kifejezetten klasszikusok dominanciáját, az olvasói érdeklődés, ízlés folytonosságát idézi, s a kortárs szerzőket, szinte azonos eredménnyel Lőrincz L. László és Szabó Magda képviselik. A 9 magyar szerző között egyedül Danielle Steel a maga 4%-os keresettségével kerülhetett be az első tízet tartalmazó listába, holott 5 évvel korábban még Cookkal karöltve csaknem 14%-os részesedést birtokoltak az akkori kedvencek mezőnyében. Végképp a felejtés „rozsdatemetőjébe” kerülőnek látszanak viszont a hosszú évtizedekig a szocialista könyvkiadás kitüntetettjei, Berkesi és Szilvási.

Tagadhatatlanul erős bennünk a magyarázatkérés vágya. Erre egyetlen egzakt módszer kínálkozik: mielőbb meg kellene ismételni ezt a kutatást! Amikor éppen „szélcsend” van, senki nem szervezi a Nagy Könyves tv-sorozatot, de van hosszú távú oktatás és művelődéspolitikai, van minőségelvű könyvkiadás- és könyvtár támogatási gyakorlat, no és nem kampányszerű, de átgondolt, tanulásra, olvasásra, múltismeretre, valóságfeltárássra orientáló, tehát az önállóan véleményt alkotó állampolgárok érdekeit képviselő műsorpolitikája legalább a hazai közszolgálati televíziós csatornáknak.

Vallásosság és olvasáskultúra

Korábbi önálló, az olvasás és az értékrend mélyebb összefüggéseit feltáró kutatásainkban előszeretettel használtuk a *Milton Rokeach* által kidolgozott, a nyitott és zárt gondolkodás jellemzőit feltáró attitűd-skáláját, valamint a *Hankiss Elemér* révén honosított, de ugyancsak Rokeach által konstruált, a cél és eszközértékek rendszerét vizsgáló tesztjét. Mindezekről itt el kellett tekintenünk, s egy sokkal gyakorlatiasabb megoldást választva a vallásossággal, továbbá a politikai attitűdök dimenziójával vetjük össze az olvasói érdeklődést, a megkérdoztetek olvasmány-szerkezetét.

Ilyen irányú vizsgálódásunk előzményei szerteágazóak. Első renden *Tomka Miklós* hallatlanul gazdag (Tomka 1996, 2006), Gereben Ferenc (Gereben – Tomka 2000, Gereben 2004) és *Kamarás István* (Kamarás 2006) kutatásainak úttörő jellegét kell itt megemlítenünk és máshol sokkal részletesebben méltatnunk.

Elsőként a vallásosság létét, mértékét kutató, az ötféle válaszlehetőségből önbesorolással választó, 157. számú kérdésre érkezett válaszok megoszlásának tábláját tekintsük át!

Mennyire vallásos Ön?

(A válaszok megoszlása a kérdezettek százalékában)

	1985	2005 N=3674
Nem vagyok vallásos	10	28,1
Más a meggyőződés	21	-
Nem tudom megmondani, hogy vallásos vagyok-e vagy sem	7	4
Vallásos vagyok a magam módján	45	55,4
Vallásos vagyok, az egyház tanításait követem	15	11,9
Válaszmeztagadás	2	1
Összesen	100	100

Adataink értelmezését leginkább Tomka Miklós 1991 májusából származó vizsgálatának tényei segítik, melyben már 70%-osnak találta a vallásosság valamely kategóriájába önmagukat besorolók arányát (Tomka 1996). Tudós kollégánk akkori előrejelzése szerint, „...a magyarországi vallási adatok európai összehasonlításban rendkívül erős életkori és társadalomszerkezeti polarizációt tükröznek. A hazai elvallástalanodás üteme kimagaslóan nagy...biztosan prognosztizálható a nem vallásosak társadalmi arányának gyorsuló ütemben történő növekedése...” (603. p.).

A 2005-ös táblázatunkban található 67,3% áll szemben a már említett 70%-kal, s ez a minimális eltérés aligha minősülne bármilyen statisztikai próba eredményei szerint szignifikánsnak. Tehát a fenti hipotézis sem saját adatainkkal, sem Tomka későbbi kutatási eredményeivel (Tomka 2006) nem igazolható.

De ugyanakkor kötelességünk a következtetés fordított irányú megfogalmazása is. Nevezetesen, a szabadság jó másfél évtizede nem hozta meg az egyházi, a vallási élet látványos megújulását, megerősödését.

Táblázatunkban a fenti hipotézis teljesülése talán egyedül az egyházas vallásosság kategóriájában lenne esetleg részlegesen igazolható. De ugyanakkor a maguk módján vallásosak részaránya viszont másfél évtized alatt egyértelműen, szignifikánsan 45%-ról 55%-ra növekedett.

Kétségtelenül megnőtt a felekezeti iskolák száma, de ez egyelőre inkább csupán a lehetőségek

világában, a jövőt illető esélyekben jelent változást, de sem a közéletben, sem a közbiztonságban, sem a kultúrában nem járt együtt a bizalom, a megbízhatóság, az adott szó hitelének javulásával, a fokozott normakövetés látványos, jól bizonyítható jeleivel. Vagyis a látszólagos változatlanság a rendkívül eltérő folyamatok eredőjeként, s nem a tényleges mozdulatlanság bizonyítékaként értelmezhető. (Öregedő népesség, kiürülő kistelepülések, felbomló kisközösségek helyett a nagyvárosi anonimitás gyakoribbá válása, kontra az egyházi oktatási intézmények számának tagadhatatlanul jelentős mértékű emelkedésével, a fiatalabb, iskolázottabb rétegek fokozódó vallás felé fordulása.) Tomka és saját, bemutatandó vallási adataink rendkívül erős életkori és társadalomszerkezeti polarizációt tükröznek.

Minden későbbi félreértést elkerülendő, – részben a fentiek folytatásaként – közölnünk kell egy összetett táblázatot, melyben a felekezeti megoszlás és a vallásosság cellánkénti megoszlása található. (Lássunk világosan! Hogyan is áll az elvallástalanodás mértéke a különböző egyházakban?) Az első sorban (**félkövér**), mindig abszolút számok, a megkérdezett, 18 éves vagy annál idősebb vizsgálati személyek mennyisége szerepel, a második sorban (*dőlt*), a felekezetenkénti százalékos eloszlás adatai találhatóak. Végül a 3. sorban lévő (álló) szám a függőleges irányú adatsor ugyancsak százalékos megoszlását mutatja. (A vallásossággal összefüggő kérdésre válaszolók szempontjából.)

³ Az 1985-ös adatot Gereben Ferenc kutatásaiból idéztük (Gereben 1998)

Mennyire vallásos Ön?

Felekezet	Nem vagyok vallásos	Nem tudom megmondani, hogy vallásos vagyok-e vagy sem	Vallásos vagyok a magam módján	Vallásos vagyok, az egyház tanításait követem	Összes N=3641
római katolikus	303	83	1289	305	1980
	15,30	4,19	65,10	15,40	100
	29,53	56,08	63,50	69,79	54,38
görög katolikus	8	7	59	10	84
	9,52	8,33	70,24	11,90	100
	0,78	4,73	2,91	2,29	2,31
református	70	16	372	84	542
	12,92	2,95	68,63	15,50	100
	6,82	10,81	18,33	19,22	14,89
evangélikus	14	5	72	20	111
	12,61	4,50	64,86	18,02	100
	1,36	3,38	3,55	4,58	3,05
egyéb vallás	2		21	15	38
	5,26		55,26	39,47	100
	0,19		1,03	3,43	1,04
nem tartozik egyházhoz	629	37	217	3	886
	70,99	4,18	24,49	0,34	100
	61,31	25,00	10,69	0,69	24,33
Összes	1026	148	2030	437	3641
	28,18	4,06	55,75	12,00	100
	100	100	100	100	100

Előző táblánkból már jó ismert ugyan az „*Ön melyik állítással tudná magát a legjobban jellemezni?*” kérdésre adott válaszok elrendeződése. Akadhat azért érdeklődő, akit az adatok, felekezetenkénti, finomabb arányai ugyancsak izgatnak.

Teljesen evidens, hogy a magukat nem vallásosnak vallók legnagyobb arányban a felekezetnélküliek közül kerülnek ki (70,99%), majd a katolikusok 15,30 százaléka, továbbá a kálvinisták és a lutheránusok gyakorlatilag azonos (12,92, valamint 12,61) százaléka állítja önmagáról ugyanezt. Míg a görög katolikusoknál ez mindösszesen 9,52%. Nem igazán látványos, de

érezhető tendencia.

A későbbiekben válik majd teljesen világossá ennek jelentősége, de most hadd ugorjunk át a közbenső oszlopokat és csupán az utolsó előtti-re, az egyházas módon vallásosak csoportjára figyeljünk néhány pillanatra! A teljes minta 1 százalékánál alig többet képviselő egyéb felekezetekhez tartozók intenzív elköteleződését (15 fő=39,47%) talán felesleges kommentálnunk. A kisközösségek erősebb kohéziója részben közzismert, részben pedig csak intenzív, mikro kutatásokkal tárható fel egymástól is eltérő jellegű. A történelmi egyházak sorát ebben a tekintetben („*vallásos vagyok az egyház tanításait*

követem”), az evangélikusok (18,02%) vezetnek a katolikus és református atyafiak részesedése, szinte hajszálpontosan megegyezik (15,4–15,5%), s a görög katolikusok jól érzékelhetően hátrébb kerülnek ebben a rangsorban is (11,9%). (Mint közismert ez a csoport alacsony reprezentációja mellett, többnyire a kevésbé iskolázott, szegényebb kelet-magyarországi régió, mezőgazdasági foglalkozású tagjaiból áll össze.)

Újabb táblázatok sokaságával nem tesszük próbára az olvasó türelmét, de legalább néhány mondatban összegezzük azok tanulságait. Nevezetesen: minden felekezetben jól érzékelhető többségben vannak a hölgyek (római- és görög katolikusok, evangélikusok 7–7%, reformátusok esetében 12%-os előnnyel), de a felekezetnélküli egyházas módon vallásos csoportot számba véve már 32% kontra 68% a női többség!

Ezen a síkon maradva, a településtípusonkénti közelítésben pedig a községekben lakik az egyházak tanítását követők 45 százaléka, szemben a

budapesti 13% százaléknál nagyobb nagyságrenddel. (Kisebbségi szóródással, de az itt jelzett elrendeződést mutatják a maguk módján vallásosak is.)

Az életkori megoszlások adatsora szerint a kifejezetten nem vallásos kategórián belül a legfiatalabbak (18–29 évesek = 26%) vannak a legtöbben, a legidősebbek pedig a legkevésbé (70 éven felüliek = 7%). Míg az ellenpóluson, az egyházas módon vallásosak pedig – némi fluktuációval t. i. a 18 és 49. életévek között 9–11% – az életkor előrehaladtával egyre inkább ebbe a kategóriába sorolták önmagukat: 50–59 évesek = 14,38%, 60–69 évesek = 20,55% és a „végállomás” közelében (70 év felettiek) már 35,62 százalékban tartoznak ebbe a kategóriába.

A vallásosság némi egyszerűsítéssel 2005-ben is jobbra a nők, a községben lakók és az idősebb emberek csoportjait jelenti. Egyébként Tomka kutatásaiból viszont a jelenség dinamikáját – nevezetesen a fiatalok növekvő részarányát – alaposabban megismerhetjük (Tomka 2006).

Vallásosság és olvasásgyakorlás (A kérdezettek soronkénti százalékában)

	Egy könyvet sem olvasott az utóbbi 12 hónapban	Legalább egyet elolvasott az utóbbi 12 hónapban	Negyed-évente legalább egyet	Havonként legalább egyet elolvasott	Összesen N=3674
Nem vallásos	57	7	18	18	100
Nem tudja	73	4	16	7	100
A maga módján	61	8	15	16	100
Egyházas	58	8	15	19	100

A korábbi kutatások eredményeire emlékezve, nem mondható meglepőnek, de itt is a nem vallásos (1027 fő) és az egyház tanításait követők (435 fő), vannak egy szinten, ők a leginkább olvasók. A bizonytalanok (148 fő), minden tekintetben a leggyengébben teljesítők, s a legnépe-

sebb (2030 fő), „*a maguk módján vallásosak*” csoportja csaknem hajszálpontosan az országos könyvolvasói átlagot jeleníti meg.

A „*hol is vannak a missziós terepeink?*” kérdés mind a fogyatkozó olvasótábor felől, mind az egyházak oldaláról jogosnak tűnik. Hiszen a

nem vallásosak és a maguk módján vallásosak többsége (57% és 61%) egyaránt a könyvet nem olvasók táborát szaporítják.

Egyébként a világnézeti bizonytalanságot kifejezők („nem tudja”), refrénszerűen minden kérdésben a leggyengébb kategóriába kerülnek. (Vagyis köztük a legmagasabb a könyvet nem olvasók és legalacsonyabb a rendszeresen olvasók aránya.)

A fentiek után kissé részletesebben vesszük majd szemügyre az iskolai végzettség befolyásoló erejét. Gereben Ferenc már idézett kutatásából jól ismert az összefüggés mely szerint a nem vallásosak minden iskolai végzettségi

fokozatban aktívabb olvasók a vallásosoknál, kivéve a diplomások körét. Legutóbbi kutatásunk szerint az olvasás térvesztése egyértelmű (a könyvet nem olvasók aránya 5 év alatt 52%-ról 60%-ra emelkedett!), miközben a vallásosság mértéke stagnálni látszik. Kérdés tehát, hogy a két tényező korábban ismert relációja nem változott-e meg?

Alábbi táblázatunk ismét 3–3 számot tartalmaz soronként: a válaszolók abszolút számát, a soronkénti, majd az oszloponkénti százalékokat. (Az olvashatóságot könnyítendő, ismét soronként eltérő – kövér, dőlt, álló – tipográfiát alkalmazunk.)

Vallásosság és iskolai végzettség
(A válaszolók száma, sor és oszlop %)

Mennyire vallásos Ön?	Iskolai végzettség					Összes N=3654
		legfeljebb 8 általános	szakmunkás-képző	érettségi	felsőfok	
Nem vagyok vallásos	fő	240	300	340	153	1033
	%	23,23	29,04	32,91	14,81	100
	%	22,68	28,38	32,29	31,48	28,27
Nem tudom megmondani, hogy vallásos vagyok-e vagy sem	fő	40	51	41	16	148
	%	27,03	34,46	27,70	10,81	100
	%	3,78	4,82	3,89	3,29	4,05
Vallásos vagyok a magam módján	fő	590	617	582	246	2035
	%	28,99	30,32	28,60	12,09	100
	%	55,77	58,37	55,27	50,62	55,69
Vallásos vagyok, az egyház tanításait követem	fő	188	89	90	71	438
	%	42,92	20,32	20,55	16,21	100
	%	17,77	8,42	8,55	14,61	11,99
Összesen	fő	1058	1057	1053	486	3654
	%	28,95	28,93	28,82	13,30	100
	%	100	100	100	100	

Amint az adatok gondos áttekintése bizonyítja a nem vallásos kategóriában legalacsonyabb a legfeljebb 8 általánost végzettek, legmagasabb az érettségizettek és diplomások aránya. A maga módján vallásosak sorában meglepően kis szóródással a szakmunkások (58,37%), vezetnek a mezőnyt s

a diplomások adták a legkevesebb ilyen választ (50,62 %). S végül rendkívül tanulságos a táblázat utolsó kategóriájában az oszloponkénti megoszlásokat szemügyre venni. Hiszen a legalacsonyabb iskolai végzettséggel jellemezhetőek csaknem egy hatoda (17,77%) egyháza tanításait követi, s hozzájuk legközelebb a diplomások csoportja áll (14,61%) s a két középső iskolázottsági fokon állók csak jóval kisebb arányban (8,42% és 8,55%) vannak itt jelen. Holott az egyértelműen nem vallásosak táborában még az

érettségizettek és a diplomások 1%-nál kisebb különbséggel, vagyis azonos nagyságrendben képviselték magukat (32,29%–32,29%), tehát a nagyon hasonló attitűdök feltételezése jogosnak tűnhetett a későbbi kategóriákban is. Vagyis a vallásos emberek körében tapasztalt átlagos, illetve gyengébb olvasói aktivitás mögött első rendben az iskolázottság alacsonyabb szintje sejtethető. Egyetlen kivételt a főiskolai és/vagy egyetemi oklevelet szerzettek s egyúttal felekezeteik tanítását követők képviselnek.

Könyvtárhasználat és vallásosság

Ön melyik állítással tudná magát a legjobban jellemezni?	Beiratkozott tagja könyvtárnak, ill. volt régebben könyvtártag?					
		Soha nem volt könyvtári tag	Most nem tag, de régebben az volt	Jelenleg tag: egy könyvtárban	Jelenleg tag: több könyvtárban	Összes N=3645
Nem vagyok vallásos	fő	442	455	103	30	1030
	%	42,91	44,17	10,00	2,91	100
Nem tudom megmondani, hogy vallásos vagyok-e vagy sem	fő	72	60	14	1	147
	%	48,98	40,82	9,52	0,68	100
Vallásos vagyok a magam módján	fő	901	915	175	41	2032
	%	44,34	45,03	8,61	2,02	100
Vallásos vagyok, az egyház tanításait követem	fő	208	173	43	12	436
	%	47,71	39,68	9,86	2,75	100
Összes	fő	1623	1603	335	84	3645
	%	44,53	43,98	9,19	2,30	100

Fenti táblázatunk szinte csak mellékesen (az olvasási kultúra szókapcsolat gazdagítása érdekében) szerepel adatsorunkban. Valójában szignifikánsnak mondható (5%-os) eltérést talán egyetlen ponton jelez, a könyvtárba soha még be nem

iratkozottak esetében, a nem vallásos csoport javára, miközben az egy vagy több könyvtárat használók soraiban ismételtelen a nem vallásos és az egyházas módon vallásosak két kategóriája azonos szinten – nevezetesen az élen – áll.

A könyvolvasás gyakorisága felekezetenként
(A megkérdezettek felekezetenkénti százalékában)

		Egyet sem olvasott az utóbbi 12 hónapban	Egyet elolvasott az utóbbi 12 hónapban	Legalább egyet negyedévenként	Havonként legalább egy könyvet elolvasott	Összesen N=3644
Római katolikus	fő	1269	162	265	280	1977
	%	64,19	8,19	13,40	14,16	100
Görög katolikus	fő	65	5	8	5	83
	%	78,31	6,02	9,64	6,02	100
Református	fő	338	37	84	84	543
	%	62,25	6,81	15,47	15,47	100
Evangélikus	fő	64	10	15	23	112
	%	57,14	8,93	13,39	20,54	100
Egyéb vallás	fő	9	2	11	18	40
	%	22,50	5,00	27,50	45,00	100
Nem tartozik egyházhoz	fő	445	60	194	190	889
	%	50,06	6,75	21,82	21,37	100
Összesen	fő	2190	276	577	600	3644
	%	60,10	7,57	15,83	16,47	100

Viszonyítási alapként fel kell idéznünk, hogy az országos mintában a könyvet nem olvasók (az utóbbi 12 hónapban egyet sem) 60%-os aránya mellett a rendszeresen olvasók 16%-ot képviselnek.

Ettől kezdve válik teljesen egyértelművé, hogy az egyházhoz nem tartozók (889 fő) olvasási mutatói kiemelkedően a legjobbak: csak fele a nem olvasó és több mint ötödük a rendszeresnek mondható könyvolvasó.

Őket követi a hagyományosan polgári gyökerű (iparos, kereskedő ősökkel rendelkező) evangélikusok 112 fős kis létszámú csapata, majd a már tekintélyesebb méretű (543 fő) református réteg, s bizony a többségi (1977 fős) katolikus csoport

olvasói arányszámai egyértelműen a leggyengébbek. (Ezen belül – egy jóval nagyobb létszámú adatfelvétel esetén – külön elemzést érdemelne a görög katolikusok kelet-magyarországi, főként falusi, kevésbé iskolázott almintája, valamint az egyéb felekezetekhez tartozók, itt mindössze 40 fős csoportja.)

Itt az alaposabb értelmezéshez ugyancsak szükséges ellenőriznünk a felekezetenkénti iskolázottsági mutatókat! Hiszen minden korábbi adatunk szerint az olvasáskultúra legerősebb meghatározó eleme éppen az iskolai végzettség. Lássuk az adatok felekezeti, soronkénti, iskolai végzettségi szintenként bontott arányait!

Iskolai végzettség felekezetenként (100% = felekezetenként)

Felekezet	Iskolai végzettség					
		Legfeljebb 8 általános	Szakmunkás-képző	Érettségi	Felsőfok	Össz. N=3658
Római katolikus	fő	630	615	514	226	1985
	%	31,74	30,98	25,89	11,39	100
Görög katolikus	fő	32	30	18	5	85
	%	37,65	35,29	21,18	5,88	100
Református	fő	178	138	160	67	543
	%	32,78	25,41	29,47	12,34	100
Evangélikus	fő	38	26	28	20	112
	%	33,93	23,21	25,00	17,86	100
Egyéb vallás	fő	7	12	12	9	40
	%	17,50	30,00	30,00	22,50	100
Nem tartozik egyházhoz	fő	176	238	318	161	893
	%	19,71	26,65	35,61	18,03	100
Összesen	fő	1061	1059	1050	488	3658
	%	29,00	28,95	28,70	13,34	100

Amint azt már korábban is tettük, az alacsony elemszám miatt az egyéb kategória adatainak kommentálásától eltekintünk, valamint a görög katolikus csoportnál pedig a keleti országrész, jobbra falusi lakosaival azonosítjuk őket. Egyébként pedig egy halvány protestáns főlény (evangélikus = 42,86%, református = 41,81%) mutatkozik az érettségizettek és a diplomával rendelkezők összesített szintjén a római katolikusokkal (37,28%) szemben. Némileg tovább differenciálható a sorrend, ha kizárólag a diplomások arányait állítjuk rangsorba: evangélikus (20 fő): 17,86%, református (67 fő): 12,34%, római katolikus (226 fő): 11,39%.

Ha megnézzük az utolsó olvasmány stílusa és a vallásosság kapcsolatát vizsgáló táblázatot (lásd következő oldal) láthatjuk, hogy soronként haladva, a romantika esetében van némi eltérés az egyházas módon vallásosak javára, a 19. század és korábbi klasszikusok esetében ez teljesen egyértelművé válik, a 20. századiak esetében jól érzékelhető, míg az értékes, modern irodalomnál enyhén, de félreérthetetlenül ellenkező irányba billen el a mérleg nyelve (a nem vallásosak javára). Többször emlegettük már a bizonytalankodók csoportjába tartozók zavarba

ejtően alacsony létszámát, de ebben az esetben mégis feltűnő ez utóbbi kategória, a modern értékes olvasmányok iránti kiemelkedően magas (14,63%-os) érdeklődésük.

A jóval nagyobb elemszámú, vagy célzott mintán végzendő, további vizsgálódás szükségessége tehát itt is nyilvánvaló.

A direkt szórakoztató, divatos, úgynevezett lektűrök (Cook, King, Steel, stb.) vonatkozásában viszont már szinte kulturális szakadékról beszélhetünk, hiszen ez a nem vallásos csoport csaknem 40%-a (37,64%), míg az egyházi tanításokat követőknél ez az arány alig több mint fele az előzőnek, mindössze 20,34%! A magyarázat keresése alkalmával feltétlenül gondoljunk a korábbi táblázatok adataira, melyek szerint az egyházasan vallásosak csoportjában két pillér feltűnő: a legalacsonyabb és a legmagasabb iskolai végzettséggel rendelkezők aránya.

(Miközben a maguk módján vallásosak bizony itt ismét az országos átlagot képviselik: 35,41%!.) Az áltudomány műfajában szinte azonos az összkép. De teljesen egyértelmű okokból a vallásos irodalom keresetségénél szinte „felborul a hajó”.

Az utolsó olvasmány stílusa és a vallásosság (Százalékos megoszlás oszloponként)

Az utolsó olvasmány stílusa		Nem vagyok vallásos	Nem tudom megmondani, hogy vallásos vagyok-e vagy sem	Vallásos vagyok a magam módján	Vallásos vagyok, az egyház tanításait követem	Összesen N=1405
Nem azonosítható	fő	22	0	34	7	63
	%	5,08	0	4,51	3,95	4,48
Romantikus (XIX. sz.): V. Hugo, Jókai, Bronte stb.	fő	11	2	26	8	47
	%	2,54	4,88	3,45	4,52	3,35
Realista (XIX. sz. és korábbi): Balzac, Tolsztoj, Dickens stb.	fő	20	3	40	21	84
	%	4,62	7,32	5,31	11,86	5,98
XX. sz. realista: Móricz, Molnár F. Tamási Á. stb.	fő	78	8	141	42	269
	%	18,01	19,51	18,70	23,73	19,15
Modern (értékes): Bulgakov, Ady, Bodor Ádám, Mészöly stb.	fő	23	6	23	7	59
	%	5,31	14,63	3,05	3,95	4,20
Szórakoztató (lektűr, bestseller stb.): Brown, Cook, King, Steel, Lawrence, stb.	fő	163	10	267	36	476
	%	37,64	24,39	35,41	20,34	33,88
Ismeretterjesztő: útleírás, emlékirat stb.	fő	65	5	128	28	226
	%	15,01	12,20	16,98	15,82	16,09
Szakkönyv, tudományos	fő	31	5	46	15	97
	%	7,16	12,20	6,10	8,47	6,90
Vallásos irodalom: Biblia és egyéb,	fő	0	0	10	10	20
	%	0,00		1,33	5,65	1,42
Áltudomány: életmód, ezotéria	fő	20	2	39	3	64
	%	4,62	4,88	5,17	1,69	4,56
Összesen	fő	433	41	754	177	1405
	%	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Politikai attitűdök, könyvtárhasználat és olvasás

Nem ismerünk ilyen jellegű hazai olvasáskutatási előzményeket, ahol az alcímben tárgyalt összefüggéseket vizsgálták volna. (Esetleges tájékoztatásunk bizonyítása után azonnal megkövetjük az általunk fel nem fedezett publikációk szerzőjét/szerzőit.) Amint arra már többször utaltunk, adatfelvételünk 2005. a szeptember 16. és október 15. közötti napokban zajlott, tehát a közeli (2006. április), parlamenti választásokat megelőző félévben nem terveztünk ilyen jellegű kérdéseket feltenni, de a TÁRKI által felki-

nált omnibusz kérdőív 3 tétele ellenállhatatlan kísértést jelentett számunkra. Nosza, a pártpreferenciákat, a bal és jobb oldali, konzervatív és liberális elkötelezettséget felderítő 10 fokú skálát, vessük egybe a könyvtárhasználat és az olvasmányszerkezet 2 szikár metszetével!

Akkori állapot (*Melyik pártra szavazna, ha most vasárnap parlamenti választások lennének?*): Fidesz= 29,35% MSZP = 24,60%

Természetesen további 7 párt szerepel még a listán (SZDSZ: 2,44%, MDF: 1,12%, majd a többiek az 1,02%-os Munkáspárttól a 0,21%-os Független Kisgazda Pártig), de ezek részletesen bontott adatait feleslegesnek tartjuk itt közölni.

Könyvtárhasználat és pártpreferencia

(Az adott pártot választók százalékában)

Könyvtárhasználat	MSZP (899 fő)	Fidesz (1076 fő)	Országos átlag
Soha nem volt könyvtári tag	45,38	40,15	41,75
Most nem, de régebben volt	44,72	46,47	46,00
Jelenleg is tag: egy könyvtárban	8,79	10,22	9,65
Jelenleg is tag: több könyvtárban	1,11	3,16	2,31

A két pártra szavazók oszlopai mellett a következőkben viszonyítási alapként mindig feltüntetjük az országos vizsgálat összesített adatait is. Amint az jól érzékelhető, a Fidesz pártiak négy cellából három esetben jobb, a könyvtárhoz közelebb álló teljesítményt mutatnak fel. Az első (45,38% kontra 40,15%) és az utolsó (1,11% kontra 3,16%), sorban ráadásul ezek az eltérések minden bizonnyal szignifikánsak!

„Az emberek, amikor politikáról beszélnek, sokszor használják a következő kifejezéseket: **baloldal, jobboldal**. Ezen a lapon egy 1-től 10-ig terjedő skálát lát. Saját politikai beállítottságát tekintve hová helyezné magát, ha az 1-es jelenti a baloldalt és a 10-es a jobboldalt?” – szövegezte a terjedelmes kérdőív 160. tétele. Ebben az esetben számtani átlagok (és a szórások), kiszámítását kértük a fenti könyvtárhasználati kategóriák mentén. Amint a kérdésfeltevés módjából következik, az alacsonyabb értékek a baloldali tendenciákat, a magasabbak pedig a jobboldalakat valószínűsítik. Eredményeink:

Soha nem volt beiratkozott olvasó könyvtárban: **5,15**

Régebben volt, jelenleg nem: **5,27**

Jelenleg is tag egy könyvtárban: **5,49**

Jelenleg is tag: több könyvtárban: **5,98**

A matematikai próbák világában jártasak számára ismerősnek fog tűnni megállapításunk, miszerint ilyen nagyságrendű minták esetében a 0,4–0,5-es eltérések nagy valószínűséggel már jelentősnek minősíthetők. Egyszerűbben szólva a jobboldali attitűdök, tehát az 5,5 fölötti értékek

erősebben valószínűsítik a könyvtárhasználatot, mint az ennél alacsonyabbak. (Természetesen ez itt nem több egy halvány tendenciánál.)

Következő tételünk a csaknem szó szerint azonos módon feltett kérdésben a konzervatív–liberális ellentéppárral készítette a kérdőíves interjú alanyait válaszadásra. (Konzervatív = 1, liberális = 10!) Eredményeink szerint a számtani átlagok megoszlása: soha: **5,34**, régen igen, most nem: **5,62**, jelenleg is tag: egy könyvtárban: **5,67** és végül jelenleg is több könyvtárat használ: **6,46**.

Figyelem! Egy 10 fokú skálán kellett önmagukat elhelyezni, majd ezekből a számokból csoport átlagokat számoltunk. Ráadásul itt a 10-es szám a liberális minősítést jelentette. A matematikai valószínűség szabályai szerint az első három szám akár véletlenszerű hibának, szóródásnak is minősül. Ám az egyszerre több könyvtár használata viszont már nagy valószínűséggel inkább a liberális gondolkodásmód (6,46) egyik velejárója.

Természetesen tudatában vagyunk, hogy a jelenlegi magyar politikai közélet egyik legérzékenyebb, gyakran vitatott pontja felé közelítünk. Ki hirdeti magáról, hogy baloldali és liberális? Milyen viszony van a vállalt attitűdök, értékek és a megvalósított programok között? Sem az alkalom, sem az adataink nem adnak elegendő okot a vitához csatlakoznunk. Itt csupán a kérdőív tényeit, illetve a keresztátlak eredményeit tesszük láthatóvá.

Végző táblánkban a legutóbbi vagy jelenlegi ol-

vasmányok listájából, a stílusjegyek alapján készített olvasmányszerkezet belső eloszlását közöljük a két vezető pártra „szavazók” válaszlai nyomán, az országos adatokkal párhuzamosan.

Olvasmányszerkezet és pártpreferenciák

(Az adott pártot választók százalékában)

A legutóbbi olvasmányok stílusa-jellege	MSZP (362 fő) %	Fidesz (406 fő) %	Országos átlag %
Romatikus (Hugo, Jókai, Bronte stb.)	4,70	3,45	3,40
Klasszikus, realista (19. sz. és korábbi: Balzac, Tolsztoj, Dickens, Shakespeare stb.)	5,80	4,43	6
Klasszikus, realista (20. század: Móricz, Molnár F., Tamási Á. stb.)	20,72	21,67	19,2
Modern (esztétikailag értékes: Bulgakov, Ady, Bodor Ádám, Mészöly stb.)	1,10	4,19	4,2
Szórakoztató irodalom (krimi, kalandregény, bestseller: Brown, King, Steel, Lawrence stb.)	36,46	34,98	34,2
Ismeretterjesztő	14,64	16,26	15,57
Szakkönyv	5,52	6,40	6,65
Vallásos	0,55	1,72	1,47
Áltudomány	5,80	3,69	4,43
Nem megállapítható	4,70	3,20	4
Összesen	100	100	100

A romantika, a 19. századi és korábbi irodalom, továbbá a direkt szórakoztató könyvek (lektűrök), és az áltudományos művek olvasásában az MSZP-t választók enyhe, ám mégis érzékelhető fölényét kell megállapítanunk. Míg az összes többi olvasmányfajta, különös tekintettel a modern értékes könyvek, az ismeretközlő (non-fiction) művek, valamint a vallásos olvasmányok keresettségére a Fideszt előnyben részesítők oszlopában szerepel nagyobb számokkal.

Természetesen ezen preferenciák mögött főként az életkori, s kisebb mértékben az iskolázottsági mutatók szolgálnak mélyebb magyarázatokkal.

(A Fidesz szavazók jóval fiatalabbak, s bizonyos kategóriákban iskolázottabbak.)

Összegzés

A 2005 őszen lebonyolított kutatásunk legfontosabb, közvetlenül idevonatkozó megállapítása az olvasási kedv látványos tévesztése. Az 1964 és 2005 közötti négy évtized alatt az évente legalább egy könyvet elolvasók aránya, a hazai 18 éven felüli népesség körében 60%-ról 40%-ra csökkent. Hasonló jellegű, drasztikus mértékű átalakulások adataival szolgálhatunk az olva-

sói érdeklődés tartalmát, szerkezetét illetően is. Amint azt Gereben Ferenc korábbi közleményében részletesen bizonyította, az olvasói igényesség csúcseit lehet kiolvasni *Mándi Péter* 1964-es adataiból, majd ezt követően a 2000 novemberében végzett kutatás eredményeinek értelmezéséig a kommercializálódás és pragmatizálódás, valamint az amerikanizálódás (különös tekintettel az 1996-os MTA-s adatfelvétel eredményéig), félreérthetetlen jeleit láthatjuk az egymás mellé helyezett adatsorokból. (Ugyanakkor kötelességünk jelezni, hogy a legerősebb olvasói aktivitást az 1985-ös vizsgálat eredményei nyomán állapíthattuk meg.)

Mérsékelt, ám ugyancsak egyértelmű fordulat tendenciája rajzolódik ki a legutóbbi, 2005-ös OSZK–TÁRKI kutatás, a fentiekben áttekinített táblázataiból. Kifejezetten csökkent a főként amerikai lektűrök olvasottsága, némileg erősödött a romantika és a klasszikusok vonzereje, s ezen belül is a magyar szerzők iránti érdeklődés.

Ezen a ponton, az okokat, a háttértényezőket mérlegelve, kihagyhatatlanul említést kell tennünk az adatfelvétel évében zajló Nagy Könyv kampány, feltételezett, attitűdököt megerősítő és nem megváltoztató hatásáról. Lásd a lábjegyzetben is közölt legjobb 12 könyv iskolai dominanciáját, vagyis többségük a kötelező olvasmányok rendkívül igényes kategóriájából mindnyájunk számára ismerős.

Táblázatok sorával tettünk kísérletet a vallásosság és az olvasási, könyvtárhasználati szokások összefüggéseinek bemutatására. A részletek megismérlése nélkül röviden emlékeztetünk az összkép látszólag meglepően statikus jellegére, holott a háttérben rendkívül dinamikus változások zajlottak és zajlanak. Ezen a téren a szabadság kétségtelenül megnőtt, hiszen például a felekezeti iskolák tömege kezdte újra működését, mi több két egyházi egyetem is született a mögöttünk lévő másfél évtizedben. (Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Károli Gáspár Református Egyetem.) Időközben jelentős mértékben

csökken a falvak lakossága. S ennek ellenére legfrissebb adataink nagyon hasonlóan a két évtizeddel korábbiakra. Nevezetesen „a maga módján vallásos” kategória válaszai mindenütt az országos átlaggal esnek egybe, a bizonytalanok (nem tudja megmondani, hogy vallásos-e vagy sem) többnyire sereghajtók, míg az öntudatosan nem vallásos és az egyházas valláskövetést vállalók csoportjai egymással vetélkedve a leginkább könyvtárhasználók, a leggyakoribb és legigényesebb olvasók. Mindössze a legutóbbi olvasmányok számbavétele nyomán kialakuló olvasmányszerkezet tételes átvizsgálása teszi jól láthatóvá, hogy az olcsó lektűrök iránti „tartózkodó” attitűd egyértelműen erősebb az egyház tanításait híven követők között.

Ismételten súlyos intellektuális feladatnak tűnik minden oldal számára az érettségizettek és a diplomások közötti növekvő kulturális távolság, miközben a vallásosság iránti legerősebb vonzódás éppen a legkevésbé (legfeljebb 8 általánost végzetek), és növekvő mértékben a legmagasabb szinten iskolázottak (főiskolai, egyetemi diplomával rendelkezők) körében tapasztalható. Mi történik a szakmát adó és érettségivel záruló középfokú intézményeinkben az ott eltöltött 3–5 év alatt?

Két–három évtizeddel korábban az érettségi megszerzése még nagy valószínűséggel olvasóvá tette az illetőt. Mára, oktatási rendszerünk eltömegesedése eredményeként ez egyáltalán nem egyértelmű, mi több, inkább az ellenkezője vált jellemzővé.

Végül a pártpreferenciák mentén kutakodva, nem túl erőteljes, ám tagadhatatlanul érzékelhető Fideszes előnyt regisztrálhattunk – mind a könyvtárhasználat, mind az olvasmányszerkezet mentén a baloldali rokonszenvet kifejezőkkel szemben. A jelenség mögött főként az életkori és a jóval gyengébb iskolázottsági különbségeket véljük felismerni.

Úgy tűnik, a több évtizedes hatalmi hegemonia máig nem tette egyértelművé az MSZP szimpátiázások kulturális fölényét, s fordítva a sok év-

tizedes hátrányos megkülönböztetés sem nullázta le a többnyire már csupán második, harmadik generációs válaszadók örökölt kulturális tőkét (Bourdieu 1997), polgári értékrendjének az olvasási szokásokban is megnyilvánuló többleteit.

(A következő számban folytatódik.)

Felhasznált irodalom

BOURDIEU, Pierre: Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. In: A társadalmi rétegződés komponensei Válogatott tanulmányok Szerk. Angelusz Róbert, Bp. Új Mandátum Könyvkiadó, 1997. 156-178. p.

GEREBEN Ferenc: Könyv, könyvtár, közönség Bp. OSZK, 1998.

GEREBEN Ferenc – TOMKA Miklós. Vallásosság és nemzetudat. Bp.: Csikszereda, Kerkai Intézet, 2000.

GEREBEN Ferenc: Olvasás és könyvtárszociológiai vizsgálatok Magyarországon. In: Könyvtárosok kézikönyve 4. Szerk.: Horváth Tibor, Papp István, Bp. Osiris Kiadó, 2002. 19–50. p.

GEREBEN Ferenc: Vallásosság és egyházkép. Bp.: Csikszereda Kerkai Intézet, 2004.

KAMARÁS István: Vallásosság és irodalomolvasás. Bp. 2006. [kézirat]

NAGY Attila: Modernizáció: globalizáció, amerikanizáció. (Változási tendenciák a hazai olvasási és könyvtárhasználati szokásokban). In: Könyvtári Figyelő, 1997. 3. szám, 476–484. p. <http://www.ki.oszk.hu/kf/kfarchiv/1997/3/nagy.html>

NAGY Attila – PÉTERFI Rita: Olvasás, könyvtár- és számítógép-használat (Gyorsjelentés a TÁRKI és az OSZK 2005-ös vizsgálatáról) In: Könyvtári Figyelő, 2006. 1. szám 31–44. p. <http://www.ki.oszk.hu/kf/2006/1/nagy.html>

NAGY Attila: Szakemberek helyett gépek? (Változási tendenciák a könyvtárhasználati szokásokban) In: Könyvtári Figyelő, 2006. 4. szám, 457–467. p.

PÉTERFI Rita: A könyvtárhasználati szokások alakulása a számítógép- és az internethasználat tükrében. In: Könyvtári Figyelő, 2006. 4. szám 468–485. p.

TOMKA Miklós: Vallás és vallásosság. In: Társadalmi riport 1996. Szerk. Andorka Rudolf, Kolosi Tamás, Vukovich György. Bp. TÁRKI ; Századvég, 1996. 592–616. p.

TOMKA Miklós: Vallás és társadalom Magyarországon. (Pázmány Társadalomtudomány ; 4.) Bp. : Piliscsaba, PPKE, 2006.

Halálozás

78 éves korában elhunyt dr. Földi Tamás (1929–2007), aki az MTA Közgazdaságtudományi Információs Szolgálat vezetőjeként a hetvenes évek második felében lapunk szerkesztőbizottságának is tagja volt. Dokumentációs, információs szakemberként nemcsak idehaza, hanem a FID-ben is képviselte szakmáinkat, később pedig az UDC Konzorcium tanácsadó testületének munkájában vett részt. A Könyvtári Figyelőben az információpolitikával kapcsolatos elképzeléseit publikálta (Tézisek az információs stratégiáról és az információpolitikáról. 1989. (35.) 4. sz. 345–347. p., valamint Az információelemzés és a tudományos tájékoztatás fejlődésének mai szakasza. 1985. (31.) 6. sz. 575–581. p.).

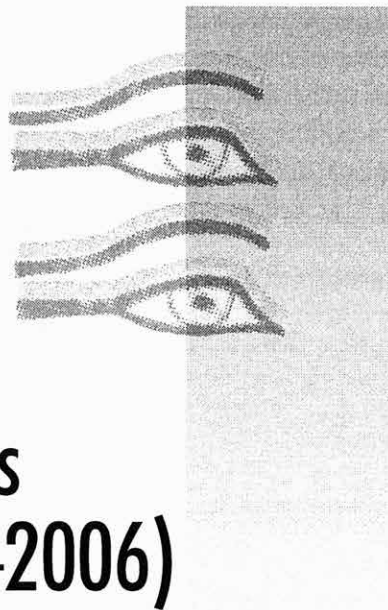
***

85 éves korában meghalt dr. Lipták Pál (1922–2007), a magyar közművelődési könyvtárügy meghatározó alakja. A Békéscsabai Megyei Könyvtár igazgatójaként ő volt az első könyvtáros, akit 1954-ben könyvtári munkájáért Kossuth-díjjal tüntettek ki. Sokoldalú érdeklődése, képzőművészeti műveltsége, tehetsége közismert volt, festőművészként is sok elismerést kapott. Az utóbbi évtizedben két könysorozat fölött bábáskodott (Poesis Hungarica, Graphica Hungarica) és nívós kiállításokat rendezett.

***

Lapzártakor kaptuk a szomorú hírt, hogy könyvtári életünk nagy tudású, nagy formátumú alakja, dr. Bakonyi Géza, a Szegedi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtárának főigazgató-helyettese, a BTK Könyvtár-tudományi Tanszékének vezetője hosszú súlyos betegség után elhunyt.

Emléküket megőrizzük!

A könyvtárosok hétéves továbbképzése (2000–2006)

A Könyvtári Intézet tapasztalatai

HANGODI Ágnes – TÖRÖKNÉ JORDÁN Katalin

I. A hétéves továbbképzés keretei

1. Jogszabályi háttér, a felnőttképzési tevékenység engedélyezése és ellenőrzése

A könyvtári terület stratégiai céljai között a kezdetektől fogva szerepelt a könyvtárosok továbbképzése és a továbbképzés korszerűsítésének szükségessége. A muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló 1997. évi CXL. törvényben megfogalmazott, a szervezett és rendszeres továbbképzés megindításának előírását tartalmazó paragrafusban leírtakat¹ először az első, e törvényhez szorosan kapcsolódó könyvtári stratégia (1997–2003) tűzte ki a gyakorlatban is megvalósítandó célul, majd végrehajtására megjelent a kulturális szakemberek szervezett képzési rendszeréről,

követelményeiről és a képzés finanszírozásáról szóló 1/2000. (I. 14.) NKÖM rendelet, ill. két évvel később ennek módosítása, a 12/2002. (IV. 13.) NKÖM rendelet.² A könyvtári terület 2003 és 2007 közötti időszakára vonatkozó stratégia küldetésnyilatkozatában célként jelölte meg az egész életen át tartó tanulás támogatását és a könyvtárosi életpálya vonzóbbá tételét³. Az e cél megvalósítása érdekében létrehozott stratégiai bizottság munkatervének egyik fejezete – Felkészülés a pályára – pedig külön figyelmet szentelt a témának, a Könyvtári Akkreditációs Szakbizottsággal⁴ együtt vállalva az első hétéves továbbképzési ciklus során születő tapasztalatok folyamatos gyűjtését is.⁵

A könyvtárosok továbbképzése a magyar oktatási rendszer szabályai szerint típusát tekintve felnőttképzésnek minősül. A felnőttképzésről szóló 2001. évi CI. törvény 3. paragrafusában és a

hozzá kapcsolódó 48/2001. (XII. 29.) OM rendelet előírásai⁶ szerint kizárólag azok az intézmények jogosultak felnőttképzési tevékenységnek minősülő képzési tevékenység folytatására, amelyek szerepelnek a rendelet által meghatározott nyilvántartásban. A nyilvántartásba vétel adminisztrációjával és a nyilvántartások vezetésével a korábbiakban az Országos Közoktatási, Értékelési és Vizsgaközpont (közismertebb, rövidített néven az OKÉV), napjainkban pedig a képző intézmény székhelye szerint területileg illetékes munkaügyi központ foglalkozik.

A Könyvtári Intézet már kétszer – legutóbb 2005 októberében – újíttotta meg a jogszabályban előírtaknak megfelelően nyilvántartásba vételi kérelmét, jelenlegi engedélyünk 2009 októberének végéig érvényes (felnőttképzési nyilvántartási számunk: 01-0258-04). A jogszabály kötelezi Intézetünket arra, hogy a számunkra kiadott felnőttképzési nyilvántartási számot a tevékenységünk gyakorlása során használt képzési dokumentációban folyamatosan használjuk, arról ügyfeleinket – azaz tanfolyamaink iránt érdeklődő és azokra jelentkező hallgatóinkat – tájékoztassuk, tevékenységünkről közreadott írott tájékoztatóinkban szerepeltessük.⁷ Minden alkalommal eleget tettünk az OM-rendelet azon előírásának is⁸, amely kétévenkénti gyakorisággal tevékenységünkről szóló beszámoló benyújtását teszi kötelezővé a nyilvántartást vezetőhöz.

A felnőttképzéssel foglalkozó intézmény nyilvántartásba vétele nem jelenti automatikusan OKJ-s és akkreditált továbbképzési programjai működtetésének engedélyezését: az előbbiek esetében a Fővárosi Munkaügyi Központ (FMK) benyújtott és általuk kiadott ún. „Igazolás” beszerzésére volt szükségünk, az utóbbiaknál viszont emellett még figyelembe kellett vennünk az akkreditációs eljárás és követelményrendszer részletes szabályairól szóló 24/2004. (VI. 22.) FMM rendelet⁹ 30. § (3) bekezdésének előírásait is – függetlenül attól, hogy akkreditált programjaink alapítási és indítási engedélykér-

mét nem a rendeletben megjelölt Felnőttképzési Akkreditáló Testülethez (FAT), hanem a Könyvtári Akkreditációs Szakbizottsághoz nyújtjuk be. A rendelet nyomán végrehajtott, számtalan adminisztrációs lépést (formanyomtatványok kitöltése, engedélymásolatok hitelesítése, gépi adathordozóra másolása stb.) követelő eljárás során akkreditált képzési programjaink ún. FAT-lajstromszámot kapnak, e lajstromszámot szerepeltetnünk kell valamennyi, az adott programra vonatkozó hirdetésünkben. Az FMK- és a FAT-engedély beszerzése a jogszabályok szerint párhuzamosan nem, csak egymásután lehetséges, ez gyakran hónapokkal meghosszabbítja azt az időt, amíg egy akkreditált program végre eljut a konkrét tanfolyam elindításáig.

2006 augusztusában intézetünkben sor került a felnőttképzési törvény 10. paragrafusában előírt ellenőrzésre, a vizsgálatot a Fővárosi Munkaügyi Központ megbízásából eljáró munkaerő-piaci ellenőr végezte. A vizsgálat kiterjedt arra, eleget tettünk-e nyilvántartásba vételi és beszámolási kötelezettségünknek, ill. arra, hogy felnőttképzési tevékenységünket a jogszabályban előírtaknak megfelelően végezzük-e: van-e képzési tervünk és elkészültek-e képzési programjaink, rendelkezünk-e a képzéshez szükséges személyi és tárgyi feltételekkel, kötünk-e a képzésben résztvevőkkel felnőttképzési szerződést, vezetjük-e a képzés megvalósításához elengedhetetlenül szükséges dokumentumokat (jelenléti ív, tanúsítványok másolatai, órarendek, oktatói megbízási szerződések stb.). A munkaerő-piaci ellenőr mindent rendben talált: a felnőttképzési törvény és követő jogszabályai életbe lépése óta elkészítettük és folyamatosan aktualizáljuk valamennyi OKJ-s és akkreditált továbbképzési tanfolyamunk képzési programját; jogszaki segítséggel felnőttképzési szerződés-mintát szerkesztettünk és alkalmazunk az egyes tanfolyamok specialitásait figyelembe véve; az Intézet Oktatási osztályán dolgozó oktatásszervezők és a tanfolyami adminisztrátor munkarendjébe beillesztettük a tanfolyamfelelősi feladatokat a

tanfolyamok meghirdetésétől a lezárást jelentő minőségbiztosítási kérdőívek összesítéséig. A vizsgálat során részletes jegyzőkönyv készült, amelyet felnőttképzési tevékenységünk lassan polcfolyómétereket kitevő dokumentációjában őrzünk.

2. A képzés keretei a Könyvtári Intézetben

A Könyvtári Intézet a későbbiekben kifejtésre kerülő konkrét képzési tevékenysége mellett az első hétéves továbbképzési ciklusban igyekezett megfelelni a Szervezeti és Működési Szabályzatában¹⁰ meghatározott olyan feladatainak – kapcsolattartás a képző és szakmai intézményekkel, új oktatási formák alkalmazása és terjesztése, a továbbképző tanfolyamok koordinálása, a könyvtári továbbképzéssel kapcsolatos szakmai tanácsadás –, amelyekkel segíthette a többi, továbbképzésre vállalkozó képzőintézményt.

A segítség legkonkrétabb formája az OKJ-s könyvtárosasszisztens képzésben résztvevő partnerek felé irányult: koordinációs szerepükre támaszkodva rendszeres időközönként tartottunk munkaértekezleteket, amelyeken terítékre került a teljes képzési program, az oktatott tárgyak tantárgyi leírásai, a képzési ciklus idején megváltozott vizsgáztatási követelményrendszer, a képzésben résztvevők könyvtári gyakorlata, a tanfolyami adminisztráció rendje. A tavalyi év egyik értekezletén ismertettük azt a Humán erőforrás-fejlesztési Operatív Program keretében megvalósuló pályázati folyamatot, amely európai uniós források felhasználásával, a Nemzeti Szakképzési Intézet koordinálásában az OKJ-s szakmaszerkezet átalakítását, fejlesztését célozta meg. A fejlesztés során olyan moduláris képzési rendszer kialakítására került sor, melyben elősegíthető a szakképesítések közötti átjárhatóság, megvalósítható a képzés és a továbbképzés harmonikusabb egymásra épülése, gyorsabban és gazdaságosabban korszerűsíthető a szakképesítések tartalma. A könyvtári szakma terület kidolgozásával (validálás, kompetencia-

profil kialakítása, a foglalkozás tartalmi leírása, szakmai készségek és ismeretek meghatározása stb.) a Könyvtári Intézet munkatársai foglalkoztak – a képzés tartalmának erőteljes átdolgozásával, segédkönyvtáros elnevezéssel fogadtatva el a régi/új OKJ-s szakmát.

Az akkreditált továbbképzési tanfolyamok esetében a többi intézményt leginkább az alapítási és indítási engedélyek beadásával kapcsolatos szakmai tanácsadással támogattuk, ill. azzal, hogy az általunk alapított program indítását több esetben átengedtük más képzőintézménynek (is). Partnereink között volt és van pl. a pécsi Csorba Győző Megyei Könyvtár és a Publika Magyar Könyvtári Kör. A kezdeti időszakban a Könyvtári Intézet költségvetésében külön soron szerepelt az akkreditációra fordítható összeg, vagyis anyagilag is lehetőségünk volt támogatni a más intézmények által benyújtott alapítási és indítási kérelmek költségeit. A költségvetési források csökkenésével az utóbbi években azonban ez a lehetőség nagyon beszűkült.

Az Intézet honlapján tettük folyamatos szolgáltatásként a teljes képzési ciklus idején elérhetővé – és szándékunkban áll ezt tenni a későbbiekben is – a Könyvtári Akkreditációs Szakbizottságtól alapítási és indítási engedélyt kapott valamennyi könyvtári képzési program aktuális listáját.¹¹

A továbbképzés megindulásával párhuzamosan fontosnak tartottuk, hogy az oktatást tankönyvekkel támogassuk. A kezdetektől fogva NKA pályázati támogatással gyarapodó, *Az iskolarendszeren kívüli könyvtári szakképzés füzetei* címet viselő első sorozat¹² 2001-ben indult, témái napjainkra felölelik szinte a teljes könyvtárosasszisztens tanfolyam elsajátítandó tudásanyagát (jogszabályi alapok, dokumentumismeret és a képzés alapfogalmai, tartalmi és formai feltárás, számítástechnikai alapok, gyűjteményszervezés, állománygondozás, olvasószolgálat, olvasásismeret, gyermekkönyvtári és helyismereti munka, a települési könyvtárak működése stb.). A szerzői gárda névsora is magáért beszél: *Balogh Ferencné, Barátné Hajdu*

Ágnes, Bényei Miklós, Bobokné Belányi Beáta és Dömsödy Andrea (közösen), Fehér Miklós, Hangodi Ágnes és Törökné Jordán Katalin (közösen), Halász Béla, Katsányi Sándor, Nagy Attila, Papné Angyal Ágnes, Poprády Géza és Simon Zoltán (közösen), Skaliczki Judit, Tamás Csilla, Varga Ildikó.

A néhány évvel később indult, egyelőre kevesebb kötetet számláló, „Továbbképzés felsőfokon” elnevezésű sorozat tagjai nagyobb ívű kitekintések és egy-egy témában mélyebbre hatoló tudományos megközelítések – témáik szerint: régi nyomtatványok kezelése, életrajzi források a helyismeret területén, a referálás elmélete és gyakorlata, a könyvtárosok etikai kódexe, könyvtárépítészet, az iskolai könyvtárak működése –, használatukat akkreditált tanfolyamaink mellett joggal és jó szívvvel ajánljuk a felsőfokú könyvtárosképzés figyelmébe is.

Az 1/2000. NKÖM rendelet 2. paragrafusa a szervezett továbbképzés formáit a következőkben határozza meg:

- a) a minisztérium által akkreditált, tanfolyam jellegű szakmai továbbképzés (a továbbiakban: szakmai továbbképzés),
- b) az OKJ-ban szereplő iskolarendszeren kívüli formában, kulturális területre vonatkozó szakképesítést adó képzés,
- c) az államilag elismert alapfokú, középfokú, felsőfokú nyelvvizsgálóval záruló képzés,
- d) a felsőoktatási intézmény által folytatott, oklevél kiadásával záruló, kulturális területen hasznosítható képzés, szakirányú továbbképzés,
- e) az intézmény tevékenységi körébe tartozó szakterületen tudományos fokozat megszerzésére irányuló továbbképzés,
- f) a nemzetközi program, szerződés alapján szervezett, szakirányú továbbképzés.

A Könyvtári Intézet felnőttképzési tevékenysége az első hétéves továbbképzési ciklusban a felsoroltak közül az első két pontra terjedt ki, ha a szigorú statisztikai adatok felől közelítünk, a következő tanfolyamszámokkal és -létszámokkal¹³:

A Könyvtári Intézet felnőttképzési tevékenysége (2001-2006)			
2001¹⁴			
Akkreditált tanfolyamok (résztevők száma – tanfolyamok száma)			10 / 1
	Hagyományos és számítógépes formai feltárás	10	1
2002			
OKJ-s tanfolyamok (résztevők száma – tanfolyamok száma)			113 / 3
	Alapfokú számítógép-kezelő (-használó)	38	1
	Könyvtárosasszisztens	75	2
Akkreditált tanfolyamok (résztevők száma – tanfolyamok száma)			86 / 6
	Hagyományos és számítógépes formai feltárás (Erdély)	18	1
	Alapfokú Internet-használati ismeretek...	15	1
	Esélyegyenlőség biztosítása... I.	16	1
	Könyvtárosok mentálhigiénéje I.	23	2
	Hagyományos és számítógépes formai feltárás (Erdély)	14	1
<i>A táblázat folytatódik</i>			

2003			
OKJ-s tanfolyamok (résztevők száma – tanfolyamok száma)			89 / 3
	Alapfokú számítógép-kezelő (-használó)	13	1
	Könyvtárosasszisztens	76	2
Akkreditált tanfolyamok (résztevők száma – tanfolyamok száma)			141 / 13
	Alapfokú Internet-használati ismeretek...	11	1
	Roma kisebbség könyvtári ellátása	8	1
	A kulturális örökség védelme... I.	24	2
	Esélyegyenlőség biztosítása... I.	15	2
	Könyvtárosok mentálhigiénéje II.	26	2
	Könyvtárosok mentálhigiénéje I.	40	3
	Hagyományos és számítógépes formai feltárás	17	2
2004			
OKJ-s tanfolyamok (résztevők száma – tanfolyamok száma)			92 / 3
	Alapfokú számítógép-kezelő (-használó)	14	1
	Könyvtárosasszisztens	78	2
Akkreditált tanfolyamok (résztevők száma – tanfolyamok száma)			257 / 17
	ECDL START	12	1
	Alapfokú Internet-használati ismeretek... (Erdély)	21	1
	Alapfokú Internet-használati ismeretek...	7	1
	Könyvtárosok mentálhigiénéje I. (Erdély)	18	1
	Könyvtárosok mentálhigiénéje I.	73	4
	Könyvtárosok mentálhigiénéje II. (Erdély)	18	1
	Könyvtárosok mentálhigiénéje II.	66	4
	A kulturális örökség védelme... I.	8	1
	A kulturális örökség védelme... II.	13	1
	Esélyegyenlőség biztosítása... I.	8	1
	Esélyegyenlőség biztosítása... II.	13	1
2005			
OKJ-s tanfolyamok (résztevők száma – tanfolyamok száma)			83 / 3
	Alapfokú számítógép-kezelő (-használó)	11	1
	Könyvtárosasszisztens	72	2
Akkreditált tanfolyamok (résztevők száma – tanfolyamok száma)			220 / 18
	ECDL START	40	3
	A kulturális örökség védelme... I.	14	1
	A kulturális örökség védelme... II.	22	2
	Esélyegyenlőség biztosítása... I.	17	1
	Esélyegyenlőség biztosítása... II.	11	1
	Hagyományos és számítógépes formai feltárás	14	1
	Könyvtárosok mentálhigiénéje II.	29	3
	Könyvtárosok mentálhigiénéje I.	44	3
	Kiadványszerkesztés	19	2
	Alapfokú Internet-használati ismeretek	10	1

2006			
OKJ-s tanfolyamok (résztevők száma – tanfolyamok száma)			72 / 2
	Könyvtárosasszisztens	72	2
Akkreditált tanfolyamok (résztevők száma – tanfolyamok száma)			418 / 29
	A projekttervezés és pályázatkészítés alapjai	31	2
	Alapfokú Internet-használati ismeretek...	29	2
	Esélyegyenlőség biztosítása... II. (Erdély)	25	1
	Esélyegyenlőség biztosítása... II.	8	1
	Esélyegyenlőség biztosítása... I. (Erdély)	25	1
	Báb-, dráma- és médiapedagógia...	14	1
	Csapatépítés...	27	2
	Digitalizálás, digitális dokumentumok...	13	1
	ECDL START	10	1
	Hagyományos és számítógépes formai feltárás	8	1
	Kiadványszerkesztés és prezentációkészítés...	54	5
	Könyvtári szakfelügyeleti ismeretek	23	1
	Könyvtárosok mentálhigiéniája I.	47	3
	Könyvtárosok mentálhigiéniája II.	41	3
	A kulturális örökség védelme... I.	15	1
	A kulturális örökség védelme... II.	11	1
	Roma kisebbség könyvtári ellátása	20	1
	Irodalmi adatbázisok...	17	1

Akkreditált továbbképzési tanfolyamaink téma-választását, tematikáját tekintve minden valószínűség szerint az egyetlen olyan képzőhely vagyunk, amely a lehető legszélesebb spektrumban nyújtotta kínálatát – ebben nyilvánvalóan közrejátszanak az Intézet jogelődjétől, a Könyvtár-tudományi és Módszertani Központtól örökölt oktatási hagyományok, de legalább ilyen fontos az újjáalakulás óta képviselt képzési stratégia:

- egész csokornyai lehetőséget biztosítottunk azoknak, akik könyvtáros személyiségüket szerették volna fejleszteni és ezt a felhasználók javára fordítani (*Könyvtárosok mentálhigiéniája I.–II.*; *Csapatépítés a könyvtárban*; *Báb-, dráma- és médiapedagógia könyvtárosoknak*);
- foglalkoztunk a hátrányos helyzetűek könyvtári ellátásával (*Esélyegyenlőség biztosítása a könyvtári ellátásban I.–II.*; *Roma kisebbség*

könyvtári ellátása);

- komoly kínálattal rendelkezünk az alapozó és a haladóknak szánt számítógépes tanfolyamok területén (*Alapfokú Internet-használati ismeretek könyvtárosoknak*; *ECDL START*; *Kiadványszerkesztési és prezentációkészítési feladatok megoldása a könyvtárban egyszerű eszközökkel*; *Digitalizálás, digitális dokumentumok közzététele az interneten*);
- tanfolyamot indítottunk a könyvtárak működési és finanszírozási lehetőségeinek pályázati úton történő kiaknázására irányuló ismeretekről (*A projekttervezés és a pályázatkészítés alapjai*);
- történeti alapokra helyezett tanfolyamaink megfeleltek a 21. század követelményeinek (*A kulturális örökség védelme 1850 előtti dokumentumok esetében – lehetőségek és feladatok a könyvtárban I.–II.*);

- továbbképzési lehetőséget nyújtottunk a feldolgozás és a tájékoztatás területén (*Hagyományos és számítógépes formai feltárás; Irodalmi adatbázisok – Szakirodalmi és információs ismeretek az irodalomtudomány, irodalomtörténet, szépirodalom területén*)
- igyekeztünk megfelelni az ágazati irányítás oldaláról érkező programindítási felkéréseknek (*Könyvtári szakértői ismeretek, Könyvtári szakfelügyeleti ismeretek*)
- felismertük a szakirodalom tanulmányozásához, az adatbázisokban és az Interneten való kereséshez elengedhetetlenül fontos könyvtáros nyelvtudás jelentőségét (*Német szaknyelvi tanfolyam könyvtárosok részére – Berufssprachlicher Deutschkurs für Bibliothekare*).¹⁵

A Könyvtári Intézet programjainak döntő többségében egyszerre szerepel alapítóként és indítóként, de előfordultak – és bízunk benne, a későbbiek folyamán is előfordulnak majd – olyan esetek is, amikor más képzőintézmények (pl. Informatika a Nemzetvédelmi Képzésben Alapítvány, MTA SZTAKI, ELTE BTK IKI Főiskolai Könyvtár-Informatikai Központ, Goethe Intézet) által alapított programok indítására kértünk engedélyt. Ilyenkor a legtöbbször figyelmet fordítottunk arra, hogy az együttműködés feltételeinek részleteit külön szerződésben rögzítsük amellet, hogy a beadott engedélykérelmek 1. számú mellékletén az alapító hivatalos aláírásával természetesen hozzájárult a program más általi indításához. Néhányszor a fordított esetre is volt példa: az Intézet által alapított programokat mások (Pest Megyei Könyvtár, Eötvös Károly Megyei Könyvtár) indították úgy, hogy mi magunk nem is nyújtottunk be indítási engedélykérelmet. Külön figyelmet fordítottunk a határon túli könyvtárosok továbbképzésének megalapozására: néhány programunk indítását engedélyeztettük és többször meg is szerveztük erdélyi (Hargita Megyei Könyvtár, Csíkszereda) helyszínen is. A jövőre vonatkozó elképzeléseink e területen a bővítést célozzák – az indítandó

programok és a választandó határon túli helyszínek (Délvidék, Felvidék, Kárpátalja) szempontjából egyaránt, a megvalósításban pedig szándékaink szerint együttműködünk majd a Publika Magyar Könyvtári Körrel.

3. A Könyvtári Intézet programjainak akkreditációja

A program-akkreditáció – alapítás és indítás – engedélyezési feltételeit és eljárási rendjét az 1/2000. NKÖM rendelet 3. számú melléklete tartalmazza, a Szakbizottság által határozatban kiállított („program-működtetési”) engedély öt évig érvényes. Az érvényesség megállapítása egyetlen esetben okozhat nehézséget: amikor ugyanazon program alapítási és indítási engedélyének lejáratí ideje nem esik egybe. Ez leggyakrabban abban az esetben fordul elő, ha az alapítási és az indítási engedély „tulajdonosa” nem ugyanaz a képzőhely, vagyis ha az egyik képzőhely által alapított program indítására egy későbbi időpontban másik képzőhely kap engedélyt; de bekövetkezhet olyankor is, ha az alapító másik helyszínre kér későbbi időpontban újabb indítási engedélyt – az engedélyek lejáratí dátuma ugyanis alapítás és indítás esetén is napra pontosan öt évvel követi az engedély kiadásának napi dátumát. A kiadott alapítási és indítási engedélyek részletesen szabályozzák az engedélyezett programok alapján bonyolítandó tanfolyamok működési feltételeit.

Az alapítási és indítási engedélyt a Szakbizottság által erre a célra rendszeresített adatlapok kitöltésével lehet kérvényezni. Az Intézet által benyújtott kérelmek bizonyos pontjainak egységes, minden esetben azonos kitöltésében a hosszú évek alatt komoly gyakorlatot szereztünk, talán ennek köszönhető, hogy mindössze négy benyújtott programunkat – *A központi szolgáltatások változásai és a könyvtárak; Szervezetfejlesztés, szervezeti kultúra (pszichodráma tréning); Hangzóanyagok kezelése a könyvtárban; Fájlkonverzió, rekordcsere könyvtári adatbázi-*

sokban – utasította vissza a Szakbizottság. Minimális számú volt az átdolgozásra visszaküldött, majd a bírálatot elkészítő könyvtári szakértők javaslatai alapján elvégzett átdolgozás után végül elfogadott programjaink száma is.

Van azonban az engedélyt kérelmező nyomtatványoknak néhány olyan pontja, amelynek értelmezésére és/vagy módosítására szeretnénk felhívni a figyelmet. A legnagyobb problémát egy ellentmondás jelentette: amíg az indítási kérelem 7. pontjában – függetlenül attól, hogy ott szerepel a „(Több helyszín esetén az adatok megisméltendők!)” kifejezés – az indítás helyeként csak egyetlen, pontos címmel rendelkező helyszínt lehet megjelölni, addig a kérelem 21. pontja azt firtatja: a kérelmet benyújtó milyen körben vállalja a képzési program meghirdetését (országosan, regionálisan, több megyében, saját megyében, adott településen, egyéb helyszínen). Ugyancsak minden egyes alkalommal megkínlódtunk a jelentkezéshez szükséges képesítési követelményre (8. pont) és a képzés időtartamára (9. pont) kérdező pontok előre kialakított sablonjaival és a továbbképzés munkaformái és időarányai, valamint az alkalmazott/alkalmazandó módszerek óraszámainak egymáshoz viszonyításával (13–14. pont) – az egyértelműség kedvéért gyakran kiegészítő magyarázatokat, megjegyzéseket („miért éppen ezt a választ írtuk?”) fűztünk a problémás helyekhez.¹⁶

A Könyvtári Intézet a hétéves ciklus alatt összesen 25 akkreditált képzési programra kapott engedélyt, ezek közül 16 program esetében alapítóként és indítóként egyaránt, kilenc esetben csak indítóként. Két legutóbb elfogadott programunkat (*Könyvtári szakértői ismeretek; Német szaknyelvi tanfolyam könyvtárosok részére*) még nem volt lehetőségünk tanfolyamként elindítani, FMK- és a FAT-engedélyüket már megszereztük, 2007 első felében pedig meg is hirdetjük mindkettőt. A legkorábban benyújtott programjaink engedélyei az elmúlt év őszén jártak le, közülük – a minőségbiztosítási kérdőívek elemzésével kimutatott hallgatói igényeknek megfelelően mó-

dosított tematikával és frissített kötelező és ajánlott irodalomjegyzékkel – néhánynak már kérvényeztük az újabb öt évre szóló engedélyét.

Programjaink nagy többsége 30 órás, de vannak közöttük olyanok – *A kulturális örökség védelme 1850 előtti dokumentumok esetében; Esélyegyenlőség biztosítása a könyvtári ellátásában* –, amelyeknek tapasztalatai alapján rövid időn belül sor került a második „rész”, a második 30 óra tematikájának kidolgozására és akkreditáltatására úgy, hogy a második rész elvégzésének feltétele az első befejezése. Ezek mellett három 60 és egy 90 órás programmal rendelkezünk. 120 órás képzési programot egyáltalán nem dolgoztunk ki az első ciklus idején, mert tapasztalataink szerint a jelentkezők ritkán keresik a képzésre kötelezően előírt leghosszabb időt folyamatosan, egyvégtében igénybevevő tanfolyamokat, ezt ugyanis nagyon nehéz összeegyeztetni munkaidejükkel. Egyetértünk viszont azzal az igénnyel, hogy a továbbképzés igazi elmélyülést csak ennyi idő alatt adhat egy-egy alaptémában, ezért egy esetben, kísérleti jelleggel egymás után akkreditáltattunk tematikájuk alapján szorosan összefüggő tanfolyamokat, így ezek – amennyiben 2007-ben sikerül az utolsó 30 órás részt is kidolgozni és elfogadtatni – kiteszik majd a hét év alatt kötelezően teljesítendő óraszámot úgy, hogy a hallgatónak egyszerre (pl. egy-egy évben) csak harminc órát kell elvégeznie a tanfolyamok ajánlott/előre megszabott sorrendjében: *Könyvtárosok mentálhigiénéje I., Könyvtárosok mentálhigiénéje II., Csapatépítés a könyvtárban, Kommunikáció a könyvtárosok között* (tervezett). 2007-re szóló munkatervünk további, eddig még nem érintett, de előzetes felméréseink szerint komoly érdeklődésre számot tartó témákban célozza meg akkreditált programok kidolgozását (pl. helyismeret, tartalmi feltárás, a könyvtáros oktatói szerepben stb.), távlati terveink pedig a képzés módszereinek modernizálására (e-learning, digitális tananyagok) irányulnak.

Akkreditált képzéseinknek nem csak könyvtá-

ros résztvevői voltak. Az 1/2000. NKÖM rendelethez csatlakozik egy belső minisztériumi határozat, amely lehetővé teszi, hogy a rendelet hatálya alá tartozó akkreditációs szakbizottságok – a könyvtári mellett a muzeológiai, a levéltári, a műtárgyvédelmi és a közművelődési – elfogadják és elismerjék egymás képzési programjait¹⁷; a mi tanfolyamainkon is ennek köszönhetően fordulhattak meg levéltárosok, restaurátorok, muzeológusok és művelődésszervezők. Nem tudtuk viszont teljes egészében kielégíteni az iskolai könyvtárakban dolgozó könyvtárostanárok könyvtári témájú továbbképzésre vonatkozó igényeit, mivel a jelenleg érvényben lévő szabályozás¹⁸ szerint ők kizárólag a pedagógus-továbbképzés keretei között végezhetnek el a kötelező 120 órát. Áthidaló megoldásként három, már működő akkreditált képzési programunkat (*Könyvtárosok mentálhigiéniája I. és II., A kulturális örökség védelme... I.*) 2004 tavaszán benyújtottuk engedélyeztetésre a pedagógus programok akkreditációs bizottságához is, végigküzdvé a miénknél sokkal bonyolultabb, hosszabb ideig tartó, jóval több pénzbe kerülő és itt-ott a könyvtáros témák szempontjából irreleváns akkreditáció követelményeinek akadályait, így fogadhattunk e képzéseinken könyvtárostanárokat is. Az igazi megoldást azonban abban látjuk – és ennek megvalósulására komoly reményt ad az oktatási és a kulturális tárca tavalyi egyesítése –, hogy az előbbieken már említett belső határozathoz hasonló, írásban rögzített és mindkét fél által elfogadott egyezség szülessen a könyvtáros akkreditált programok eljárás lefolytatása nélküli elfogadására a pedagógus-továbbképzésben.

A NKÖM évről évre kiadott, a rendeletet értelmező tájékoztató füzet¹⁹ általában külön fejezetben közli az aktuálisan érvényes, választható akkreditált programokat, mi azonban a kezdetektől fogva úgy gondoltuk, hogy a tanfolyamokkal kapcsolatos, valóban naprakész információkat honlapunkon keresztül kell közvetítenünk – és magunk is meglepődtünk, eleinte milyen nehéz

volt erre rászoktatni az érdeklődőket. Ma már szerencsére magától értetődő, hogy tanfolyami kínálatunk összes adata – FAT-lajstromszám, a tanfolyam neve és témájának rövid leírása, óraszám, időpontja és napi időbeosztása, helyszíne, a tanfolyam felelősenek neve és elérhetőségei, speciális információk – a www.ki.oszk.hu tanfolyami menüpontja alatt érhető el, éves képzési tervünkkel és a letölthető jelentkezési lappal együtt. Utóbbi formáján és a bekért adatokon szintén többször változtattunk annak érdekében, hogy az általában érvényben lévő és különösen a felnőttképzési jogszabályoknak pontról pontra megfeleljünk. Ki gondolta volna például a ciklus elején, hogy nemsokára nem lánykori, hanem születési nevet kell megjelöltetnünk a jelentkezőkkel? De a számlázáshoz szükséges adatok is állandó pontosításra szorultak a kifizetéskor egyes helyeken felmerülő munkáltatói, gazdasági vezetői értetlenkedés miatt...

2001-ben tartottuk meg az első akkreditált tanfolyamot (*Hagyományos és számítógépes formai feltárás*), majd ezt a ciklus éveitől további 83 követte (legtöbbször a *Könyvtárosok mentálhigiéniája I. és II.* elnevezésű tanfolyamaink: 16, ill. 13 alkalommal). Kiugró adatokat – 29 tanfolyam, 418 résztvevő – találunk a korábban közölt táblázatban a 2006-os évnél, ez remélt népszerűségünk mellett egyértelműen mutatja, milyen sokan hagyták az utolsó évre a hétéves továbbképzés teljesítését. Az utolsó évben vált ugyanakkor a leginkább érezhetővé az is, hogy a hallgatók gyakran „kényszerként” élték meg a továbbképzést: a tanfolyam kiválasztását nem saját érdeklődésük vagy a munkahelyen, munkakörben szükséges tudás gyarapítása befolyásolta. A munkáltató egyéb tényezőket – földrajzi körülmények (milyen közel van a munkahelyhez a tanfolyam helyszíne), a képzés időtartama, a tanfolyam díja stb. – mérlegelt és tartott fontosabbnak, majd ezek alapján kötelező jelleggel beiskolázta a kollégát. Az OKJ-s tanfolyamaink esetében nem rendelkezünk számadatokkal arra vonatkozóan, hogy az egyébként igen nagy

létszámú évfolyamokból hányan végezték el a képzést azért, mert a hétéves továbbképzés keretei között kötelezték őket erre. Az akkreditált tanfolyamok résztvevőinek összlétszáma 2001 és 2006 vége között 1122 fő volt²⁰, ez még azt figyelembe véve is igen magas létszám, hogy természetesen vannak közöttük olyanok, akik – egymás után több, rövidebb-hosszabb időtartamú programot elvégezve – többször fordultak meg nálunk az eltelt évek alatt.

Az 1997. évi CXL. törvény 92. paragrafusának (2) bekezdése a központi költségvetési források megjelölésénél a szervezett továbbképzésre támogatás előirányozását feltételezi a minisztérium költségvetési fejezetén belül, ennek mértékét az éves költségvetési törvény határozza meg. Az egy beiskolázandó főre és egy-egy évre jutó normatíva-összeget azonban mindig az igények: a munkáltatóktól és a fenntartóktól beérkezett beiskolázási tervek és az éves képzési tervek összeítése után számítják ki és közleményben teszik közzé²¹. Az első hétéves ciklus alatt ez az összeg 15 000, ill. – rövid ideig – 17 000 forint volt. Ezeket a nem túl nagy összegeket és az egyéb, korábban már felsorolt teljesítési lehetőségeket (drágább nyelvtanfolyamok, magasabb tandíjú felsőoktatás a kiegészítő, ill. levelező tagozatokon stb.) ismerve a Könyvtári Intézet „pénzügypolitikája” az első hét év alatt abban állt, hogy tanfolyamaink költségeit megpróbáltuk a lehető legalacsonyabb szinten tartani – és nem csak azért, mert tisztában voltunk vele: tanfolyamaink bevételeiből nem képezhettünk hasznot... Költségvetésünk általában az oktatói és az adminisztrációs költségek kifizetését, az esetleges terembérletre – és ritka esetben a szükséges technikai eszközök beszerzésére fordítandó összegeket tartalmazza. Ez egy harmincórás tanfolyamdíjat tekintve átlagosan 25 000 forintot jelentett, sőt: az óraszám többszöröződésével (60, 90) ez nem vált automatikusan az összeg kétszeresévé, háromszorosává (pl. a kilencvenórás kiadványszerkesztési programé 65 000 forint volt). Csak abban az esetben nem volt befolyásunk a tanfolyamok árára, ami-

kor más alapító intézménytől vettük át az indítás jogát: pl. *ECDL START, Digitalizálás, digitális dokumentumok közzététele*. Az Intézet rendelkezésre álló és akkreditációra fordítható forrásból egészen a legutóbbi időkhöz ki tudtuk gazdálkodni az 1/2000. NKÖM rendeletben előírt alapítási és indítási igazgatási szolgáltatási díjat²². Nagy könnyebbséget jelentett két évvel később a rendelet módosításának az a pontja, amely rögzítette: nem kell igazgatási szolgáltatási díjat fizetni az akkreditált program indításának öt évre szóló engedélyezéséért, nyilvántartásba vételi eljárásáért akkor, ha azt a minősítő eljárással egyidejűleg kezdeményezik²³ – vagyis, ha az Intézet alapítóként és indítóként egyszerre nyújtja be kérelmeit, csak az alapítási díjat kell átutálnia a rendeletben megjelölt számlára.

4. A hétéves továbbképzés folytatásának lehetőségei

Tanulmányunk írásának idején (2007. január vége) – bár ígéret van rá – még nem újult meg a szervezett továbbképzéssel kapcsolatos rendelet, folynak a minisztériumi szintű egyeztetések: a jogszabály ugyanis jelenleg hatályos formájában is a teljes kulturális szféra munkavállalói gárdáját érinti, a könyvtárosok mellett muzeológusokat, levéltárosokat, közművelődési dolgozókat – ez nyilván nem változik a későbbiekben sem. Amíg viszont nem tisztázódnak a jogszabályi keretek (a továbbképzésre kötelezettek köre, a rendelkezésre álló képzési keret, a teljesítés módja stb.), addig egyik munkáltató és fenntartó sem vállalhatja felelősséggel a hétéves beiskolázási terv és az éves képzési tervek elkészítését. Már most látjuk: a 2007-es év első hónapjainak keserű tapasztalata az lesz, hogy a bizonytalanság miatt tanfolyamaink döntő többségét az időben közzétett hirdetések és a korábbi évekhez képest gazdagabb kínálat ellenére sem tudjuk majd elindítani.

A távolabbi jövőben más – nem kulturális – szakterületekhez hasonlóan elképzelhetőnek

tartanánk a kötelező továbbképzés teljesítésének kreditpontokban való mérését²⁴ és nyilván tartását olyan módon, hogy az elérendő kreditek összességét a továbbképzésre vonatkozó jogszabály határozná meg, a teljesítés lehetséges formáihoz pedig konkrét kreditszámokat rendelne, súlyozva az egyes teljesítési módokat, differenciálva az értékelést. Bővíthetőnek tartanánk – megtartva az eddigi lehetőségeket: akkreditált program, nyelvvizsga, részvétel a szakirányú felsőoktatásban – a kreditek megszerzésére alkalmas adó lehetőségeket: szakmai publikációk; hazai és külföldi konferenciákon tartott előadások; részvétel a felhasználóképzésben; informatikus könyvtáros hallgatók könyvtári gyakorlatának vezetése; EU-s pályázatok írása és lebonyolítása; szakértői és szakfelügyelői megbízások teljesítése.

A felsőoktatás Bolognai folyamathoz csatlakozása a BA-képzések elindulása után fokozatosan lehetővé tehetné az 1/2000. (IV. 13.) NKÖM rendelet 9. §-ban is megfogalmazott igény – a már diplomával rendelkezők felsőfokú szakirányú továbbképzése – kielégítését, ez is részét képezhetné a hétéves továbbképzési kötelezettségeknek. Szakmai és munkáltatói szempontból feltétlenül fontosnak tartanánk az új OKJ-szakmaszerkezetben kialakított segédkönyvtáros képzés elismerését és a felsőoktatásban létrehozandó felsőfokú szakképzéssel való harmonizációját. Nem érezzük viszont szükségét annak, hogy a könyvtárakban dolgozó nem szakalkalmazottak – gazdasági és pénzügyi részlegek munkatársai, szakmunkások²⁵ – számára is kötelező legyen a továbbképzés teljesítése.

II. A Könyvtári Intézet egyes tanfolyamainak tapasztalatai²⁶

1. A számítógépes tanfolyamok tapasztalatai

Napjainkban elengedhetetlenül szükséges, hogy a könyvtárosok digitális írástudása, számítógépes műveltsége minél magasabb szintre kerül-

jön.²⁷ Számítógépes képzéseinkkel igyekeztünk ezt a célt szolgálni, a leginkább egyértelműen ez a hatvanórás ECDL START tanfolyamunk esetében érhető tetten, de célunk volt az is, hogy a könyvtárosokat bevezessük az internet, a digitalizálás vagy a kiadványszerkesztés rejtelmeibe. Nagyon sokat segített ebben az, hogy a hétéves ciklus elején a Könyvtári Intézetnek lehetősége adódott egy akkoriban modernnek és naprakésznek tartott számítógépes oktatóterem berendezésére és felszerelésére, ez a tanfolyamokon résztvevők számára nagy biztonságot adott, megteremtette a gyakorlás lehetőségét. Igazán nagy jelentőséggel mindez a képzési ciklus elején bírt, mert néhány évvel ezelőtt még egyáltalán nem volt annyira elterjedt a számítógépek otthoni használata, mint napjainkban, a résztvevők munkahelyi gépein pedig nem volt lehetőség a kísérletezgetésre, próbálgatásra, ott gyakran már „élesben” kellett alkalmazni a tanfolyamokon elsajátítottakat. Persze a gépterem intenzív használata során azóta már kiderült néhány probléma is, amelyeket előre nem láthattunk: a tanfolyamok óráin egy időben működtetett 15–16 számítógép szinte az elviselhetetlenségig emeli a terem hőmérsékletét (az idei évben ezen igyekeztünk klimatizálással enyhíteni), és az össze-csukható műanyag székekről – amelyeket azért szereztünk be, mert örültünk, hogy könnyűek, és használaton kívül kis helyen elférnek – pedig kiderült, hogy kellemetlenül „megizzasztják” azokat, akik egész nap rajtuk ülnek...

E képzéseinknél azonban egy komoly probléma is adódott: jelentkezőink egy része azt gondolta, a tanfolyamaink címében szereplő „számítógépes” vagy „internet” kifejezés minden esetben azt jelenti, hogy a tanfolyamok az alaplépések – a gép be- és kikapcsolása, egerhasználat, mentés és másolás stb. – megtanításával kezdődnek. Márpedig a számítógépes alaptudás akár az internetes kereséssel, akár a kiadványszerkesztéssel foglalkozó tanfolyamok esetében előfeltétel volt – ahogyan ezt az indítási engedélykérelemben rögzítettük és hirdeteinkben is min-

dig szerepeltettük. Voltak tehát néhányan, akik csalódtak várakozásaikban és túlságosan magas szintűnek tartották a tanfolyamon elsajátítandó anyagot, mi pedig arra jutottunk, hogy az előfeltételek további, megerősített hangsúlyozása mellett a következő képzési ciklusban a számítógépes tanfolyamok tervezése és indítása esetében bevezetjük a napjainkban a felnőttképzésben egyre nagyobb jelentőséggel bíró előzetes tudásfelmérést²⁸.

Az e csokorba tartozó tanfolyamaink népszerűségét növelte, hogy jellegükből és témájukból kifolyólag teljes egészében gyakorlati jellegűek voltak: a jelentkezők a hétköznapiakban is előforduló, számítógép segítségével megoldható feladatokkal, példákkal találkozhattak, és az oktatók által bemutatott tipikus esetek feldolgozását mindig közös feladatmegoldások, majd önálló munkavégzés követte. Az előadók arra is mindig figyeltek, hogy az eredetileg bölcsész irányultságú könyvtárosok számára érthető legyen a számítógépes témákban leadott tananyag nyelvezete, a tanfolyamon kívüli tanulmányozásra az elhangzott anyagok letölthető formájával biztosítottak lehetőséget, és elektronikus levelezés formájában folyamatosan kapcsolatban voltak a hallgatókkal. Mindez segítette megalapozni a távoktatás módszereit, a következő képzési ciklusban szeretnék ennek előnyeit még erőteljesebben kihasználni, ezzel elindítva azoknak a képzéseknek a sorát, amelyekhez nem feltétlenül szükséges a tanfolyam helyszínén való személyes jelenlét, vagyis a munkáltató nem kényszerül a munkavállaló huzamosabb ideig tartó nélkülözésére és helyettesítésére.

2. A mentálhigiénés és csapatépítési tanfolyamok tapasztalatai

A Könyvtári Intézet Oktatási osztálya 2001-ben akkreditáltatta a *Könyvtárosok mentálhigiénéje I.*, majd 2003-ban a *Könyvtárosok mentálhigiénéje II. Konfliktuskezelés* elnevezésű tanfolyamait.

A 'mentálhigiéné' kifejezés a közelmúltban került be a köztudatba, a fogalom alatt elsősorban lelki egészséget értünk, de a következő értelmezésekkel is találkozhatunk még: egészséges lelkület, érzelmi stabilitás, lelki egyensúly, a lélek tisztasága, belső béke, „belső hang” követése, a személyiség lelki összetevője, lelki egészségvédelemmel foglalkozó tudományág. A könyvtáros szakma, a könyvtárosi hivatás olyan terület, ahol az elsődleges „munkaeszköz” a könyvtáros személyisége: amit tesz, mond, képvisel, az mind a személyiségén – gondolkodásmódján, értékrendjén, attitűdjén, kapcsolati készségén, viselkedésén – átszűrődve jut el a másik emberhez, a felhasználóhoz. A könyvtár egyúttal értékközvetítő intézmény, tehát az értékeket a könyvtárosok közvetítik. A könyvtárosságra jellemző továbbá, hogy segítő foglalkozás, amely olyan nagy mértékben veszi igénybe és terheli meg a szakemberek személyiségét, hogy azok idő előtt a belefáradás, a túltelítettség állapotába kerülnek, az ún. „kiegési szindróma” tünetei jelentkeznek náluk, ez gyakran a pálya elhagyásával jár. Mindez megelőzhető, ha a könyvtárosok kellő figyelmet fordítanak saját lelki egészségükre. Tanfolyamunk tehát azt a célt tűzte maga elé: nyújtson segítséget a könyvtárosoknak abban, hogy meg tudják őrizni kiegyensúlyozott, harmonikus személyiségüket, s ezáltal hatékonyabbak legyenek a könyvtári interperszonális kapcsolataikban.

Az első harminc óra fő célja az önismeret, hiszen ha magunkat nem ismerjük, tetteink mozgatórugóival nem vagyunk tisztában, akkor nem leszünk képesek másokat sem megérteni. Carl Rogers, a humanisztikus pszichológia vezéralakja, a személyközpontú terápia megalapítója írta a következőket: *„Bármilyen problémával jöttek is hozzám az emberek, a konkrét panaszok mögül végül mindannyiukból ugyanazok a kérdések bukkantak elő: »Ki vagyok én valójában? Hogyan érhetném el az igazi énelem? Hogyan tudnék önmagammá válni?«*”²⁹ Az önismeret harminc órájában elsősorban önmagunkkal

foglalkozunk. Minden csoport megalkotja saját szabályrendszerét: mit tud elfogadni és mi az, amit nem szeretne a tanfolyamon. Mindenki elfogadhatónak tartja azt az egyik legfontosabb alapelvet, hogy ami egy-egy csoportban elhangzik, azt teljes diszkrécióval kezeljük – hiszen a bizalom légköre csak így alakulhat ki, csak így tudunk őszinték lenni. A tréning során foglalkozunk azokkal a tényezőkkel, amelyek személyiségünk fejlődését elősegítették. Szó esik arról is, hogy melyek a könyvtáros legfőbb, legjellemzőbb tulajdonságai, milyen értékeket tartunk fontosnak. Figyelünk érzéseinkre, hiszen azok nagyon jellemzőek ránk. Könyvtárosként fontos az empátia, a másik emberre való odafigyelés, a beleérzés képessége. Az empatikus odafigyelés jártasságai elsajátíthatók, fejleszthetők, a tanfolyamon ezt is mint a felhasználókkal való foglalkozáshoz fontos készséget gyakoroljuk. A könyvtárosnak ahhoz, hogy bánni tudjon a felhasználókkal, ismernie kell önmagát, tisztában kell lennie készségeivel, képességeivel. Ugyanez megfordítva is igaz: ahhoz, hogy valaki igazán megismerje önmagát, tudnia kell, hogyan viselkedik mások társaságában, különböző emberi szituációkban.

Az első harminc órán elsajátított tudásra és jártasságra épít a második harminc óra, amely a konfliktuskezelés gyakorlatban történő alkalmazását, ill. a csoportban való tapasztalatszerzést állítja a középpontba. A könyvtáros ebben az esetben segítő személyként szerepel. Feladata, hogy tudjon magára is figyelni, miközben a felhasználót segíti problémái, kérdései megoldásában. A tanfolyamon azt vizsgáljuk, meddig terjed a könyvtáros segítő felelőssége, miben áll a könyvtáros tanácsadó szerepe. Gyakorlatok segítik a különböző viselkedési stílusok felismerését úgy a felhasználó, mint a könyvtáros szerepében. A konfliktusok sokszor a különböző igények és szükségletek összeütközéséből adódnak, ezért ennek megismerése is a képzés feladata. A legtöbb konfliktust az értékrendi eltérések okozzák: a könyvtárakban valóban igen

különböző értékrendű felhasználók fordulnak meg, és ez elég nehéz feladatot ró a könyvtárosokra, akiknek maguknak is megvan a saját értékrendjük. Sok esetben ezek az értékrendi eltérések jelentik a konfliktusok alapját, ezért fontos, hogy mindenki tisztában legyen ennek okaival, saját gyökereivel, hagyományaival. Az értékek az emberi cselekvés útjelzői, felismerésük és megválasztásuk legszemélyesebb döntésünk. A tanfolyamon ezért időt szánunk értékeink számbavételére, felállítjuk saját magunk és a csoport értékrendjét.

A tanfolyamokon nem hagyományos oktatás zajlik, a résztvevők tapasztalataira építünk. A képzés tréning jellegű, és a csoportdinamikára alapoz. A résztvevők helyzetgyakorlatokkal, kis- és nagycsoportban végzett munkával sajátítják el az „ismereteket”. A tanfolyamok eredményeinek bemutatására a hallgatókat tudjuk segítségül hívni, hiszen a csoportok résztvevői minden tanfolyamunk végén kitöltenek egy tanfolyam-értékelő kérdőívet. Büszkéek vagyunk rá, hogy mindazok, akik eddig részt vettek már tanfolyamainkon, kivétel nélkül pozitív visszajelzéseket adtak.

Az első tanfolyamon leszűrt egyik legfontosabb tanulásként a hallgatók megfogalmazták: a részvétel hozzásegítette őket ahhoz, hogy tisztább képet kapjanak magukról, érzéseikről, s merjenek önmaguk lenni. Nagyon fontos tehát, hogy több időt szánjunk magunkra. Ha ugyanis tudunk magunkra figyelni, az végül másoknak is javára szolgál majd. Mások problémáinak megismerése segít a sajátjaink objektív megítélésében. Tudatosul, hogy problémáinkkal nem vagyunk egyedül, s az is, hogy tudunk, képesek vagyunk változtatni. A hallgatók megállapították, hogy az életben való helytálláshoz is elengedhetetlenül fontos a helyes önismeretre alapozott önbizalom.

A képzés módszerét a résztvevők jónak, követhetőnek ítélték, emberközpontúnak tartották, élvezték, hogy módszereiben eltér a szabványos „iskolai” képzéstől. Többen először vettek részt

tréningen, mégis hamar megbarátkoztak vele, hatékonyak, gyakorlatiasnak és lendületesnek tartották. Megfelelőnek ítélték a különböző módszerek és technikák gyakori váltogatását. Véleményük szerint átgondolt, tapasztalatokon alapuló, lendületes, „üres járatok” nélküli volt a tanfolyam. A türelmes, barátságos, elfogadó és biztató légkör lehetőséget kínált a zárkózottabb hallgatók megnyílására is. A tanfolyammal kapcsolatos érzéseik megfogalmazásánál sokan jelezték, hogy jól érezték magukat, feloldódtak, kikapcsolódtak, feltöltődtek. Eredményként könyvelték el, hogy új emberekkel ismerkedhettek meg, s észrevétlenül maguk is megváltoztak. Több hallgató utalt a gyakoribb és rendszeres találkozás igényére, sőt: többen javasolták a tanfolyam bentlakásos formájának kialakítását.

Különösen megtisztelő számunkra, hogy az I. tanfolyam hatékonyságáról egy munkahelyi vezető – írásban külön megkeresve a tanfolyam vezetőit – is elismeréssel szólt. A legelső között küldte el egyik munkatársát, bár ahogy írta „elégé szkeptikus voltam a néhány tíz órás tréning várható eredményessége felől, nem igazán bíztam benne, hogy valamiféle sikert hoz, de gondoltam az sem rossz, ha emberek közé megy, kimozdul egy kicsit.” A tanfolyam végeztével a kollégánő „kivirult, szemmel láthatóan jobban érzi magát, sőt olvasók közötti konfliktus megoldásában kulcsszerepet játszott. Így a tréninghez gratulálok, indítását és a részvételi lehetőséget megköszönöm, ha lesz folytatása, arra is elküldjük a kollégánőt.”³⁰ A levél megerősített minket abban, hogy tanfolyamunk hiánypótló és fontos a könyvtárosok számára.

A második, konfliktuskezelő részre már oldottabban, kevesebb szorongással érkeztek a hallgatók, hiszen már egymást is, és a csoportvezetőket is ismerősként üdvözölhették; a tanfolyam légköre, módszere sem volt már idegen, sőt: kevésnek ítélték a tanfolyam harmincórás időtartamát. Azt is megfogalmazták, hogy hasznos lenne, ha minden kollégájuk részt venne ezeken a

képzéseken, mert ez segítene munkahelyi konfliktusaik megoldásában.

Mindezeket tapasztalva fogalmazódott meg bennünk a folytatás: a *Csapatépítés a könyvtárban* elnevezésű tanfolyam gondolata. Az akkreditációs, engedélyeztetési folyamat során a program vizsgálatát végző szakértőktől azt a tanácsot kaptuk, hogy dolgozzuk ki a tanfolyam két megvalósítási módját: egyrészt tartsunk továbbra is vegyes csoportoknak képzést a Könyvtári Intézetben (a csoportok tagjai továbbadhatják megszerzett tapasztalataikat, a tanfolyam elvégzése után segíthetik a szemléletváltást saját munkahelyükön); másrészt helyezük ki tanfolyamunkat egy-egy külső helyszínre, ahol egy adott munkaközösség tagjai végezhetik el a képzést (a tanfolyam így elérheti alapvető célját: az együtt dolgozó emberek a közös cél érdekében együtt gondolkodó, közösséget alkotó csapattá válhatnak).

A teljes körű minőségirányítás működéséhez a személyek részéről a szervezet céljaival való azonosulás, az elkötelezettség, elköteleződés szükséges. A szervezet alapvető érdeke, hogy az embereket a munkavégzés szempontjából motiváltá tegye. Ugyanakkor az egyén érdeke is, hogy motiváltta váljon; kívánatos, hogy szívesen és örömmel tegye mindazt, amit tesz. A továbbképző tanfolyam célkitűzése az lett, hogy kialakuljon a felelősségérzet, erősödjön az elkötelezettség az intézmény felé. Közös érdek, hogy az emberek közötti kapcsolódási pontokat megtaláljuk a szervezet hatékonyságának fokozása érdekében. A tanfolyam megfogalmazott céljai között szerepelt még, hogy a munkatársak megismerjék az együttműködés lehetőségeit és korlátait; felszabadítsuk az emberekben meglévő alkotókedvet. Célul tűztük ki, hogy az intézményben elfogadják azokat az értékeket – nyílt kommunikáció, konszenzuson alapuló döntéshozatal, kreatív konfliktuskezelés –, amelyek elengedhetetlenek a hatékony működés érdekében. Tanfolyamunk akkreditációs engedélye egészen friss: 2006-ban szereztük meg, majd nem sokkal

ezután magát a tanfolyamot három alkalommal meg is szerveztük. Csíkszeredán jártunk először, ott számolhattunk azzal a „helyzeti előnyvel”, hogy két évvel ezelőtt már megismertük a résztvevők nagy részét, hiszen akkor egy hetet töltöttünk el együtt a két mentálhigiénés tanfolyam keretében. A másik két helyszínre az intézményvezetőktől kaptunk meghívást. Ezekben az esetekben számolnunk kellett a résztvevők ellenállásával is: többen nem önszántukból, hanem kényszerből vettek részt a tanfolyamon. A tanfolyam elején megfogalmazták ellenérzéseiket, félelmeiket, de erre szükség volt, hiszen ilyen módon letéve a terheket, nyitottabban vehettek részt a további órákon. Azokon a helyeken, ahol a vezető is részt vett a tanfolyamon, bizonyos szempontból nehezebb volt az őszinte légkör kialakítása, de a cél: a csapatszellem megvalósulása érdekében szükség volt rá. Elismerést érdemel az a vezető, aki felvállalja ezt a szembesítést, aki szembe mer nézni a kritikákkal, és hajlandó meghallani munkatársai javaslatait.

Bár sokan félttek, szorongtak a tanfolyamon való részvételtől, a befejezéskor mégis felszabadító érzésekről számoltak be, nagyon jónak tartották, hogy meg tudtak nyílni egymás előtt, ki tudták mondani problémáikat. Úgy vélték, hogy a tanfolyam jobban összekovácsolta a munkatársakat. Fontos volt a résztvevők számára, hogy egymás új, eddig titokban maradt oldalát, jellemét is megismerhették. A képzés módszerében hasznosnak tartották, hogy gyakorlatokon keresztül sajátíthatták el az elméleti anyagot, amely könnyedsége miatt szinte észrevétlen, de nagyon hasznos tanulságokhoz vezetett. A résztvevők rájöttek: a játékokból sokat lehet tanulni napi életünkről – de ugyanezek a játékok segítettek hozzá mindenkit a lazításhoz is.

III. Zárszó helyett...

A Könyvtári Intézet az első hétéves ciklus idején alaposan igyekezett kivenni a részét a rendeletileg meghatározott továbbképzésből. Nem szeret-

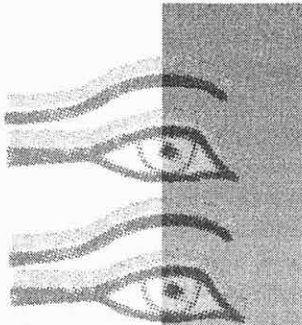
nénk túlzó dicsekvésként azt állítani: a könyvtárosok felnőttképzésében képzőhelyként a munka „oroszlánrészét” mi végeztük el, de a széles körű érdeklődést tapasztalva, tanfolyamaink őszi és tavaszi féléveinek egymás után sorakozó listáját és a résztvevői létszámokat látva biztosak vagyunk benne, hogy megalapozott teljesítményt nyújtottunk. E teljesítmény részletes értékelését – az eddigi pozitív visszajelzéseket megköszönve – természetesen a könyvtáros társadalomra bízunk és hiszünk benne, hogy a többi képzőhely és az akkreditációt irányító szakbizottság tapasztalataival is megismerkedhetünk a könyvtáros szaksajtó hasábjain. Így talán nemcsak a következő képzési ciklust szabályozó előírások összeállításához nyújthatunk némi segítséget, de jóleső érzéssel vehetjük azt is tudomásul, hogy részesei voltunk, vagyunk a könyvtárosok számára annyira fontos egész életen át tartó tanulási folyamatának.

Jegyzet

1. „Az e törvény hatálya alá tartozó intézményekben foglalkoztatott szakemberek hét évente szervezett képzésben vesznek részt. A szervezett képzésnek minősülő képzési formák körét, a képzés alóli mentesítések lehetőségét a miniszter rendeletben szabályozza.” Ld. 1997. évi CXL. törvény, 94. § (4) bek. http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99700140.TV
2. http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A0000001.NKM
3. [http://www.ki.oszk.hu/107/page.php?42\[2007. 04. 03.\]](http://www.ki.oszk.hu/107/page.php?42[2007. 04. 03.])
4. A Szakbizottságot az 1/2000. NKÖM rendelet 6. § (4) bek. alapján hozta létre az ágazati irányítás. A 7 fős testület feladata a szakmai továbbképzési programok minősítése, akkreditációja, indításának engedélyezése. Működésének első tapasztalatairól ld.: Barátné Hajdu Ágnes: A Könyvtári Akkreditációs Szakbizottság eddigi tevékenysége és feladatai. In Könyvtári Levelező/lap, 2001. 5. p. 6-9.
5. A „Könyvtáros életpálya vonzóbbá tétele” stratégiai munkabizottság feladatterve, 2.2.3 pont. http://www.ki.oszk.hu/107/e107_files/public/content/file/strategia/102_bartosstrat.rtf [2007. 04. 03.]
6. http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A0100101.TV és http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A0100048.OM

7. 2001. évi C1. tv. a felnőttképzésről, 2. rész, 9. § (2) bek. Nem véletlen tehát, hogy a könyvtárosok levelezőlistájára feltett tanfolyami felhívásaink mindig így kezdődnek: „A Könyvtári Intézet (FMK nyilvántartási szám: 01-0258-04) meghirdeti...”
8. 48/2001. (XII. 29.) OM rendelet a felnőttképzést folytató intézmények nyilvántartásba vételének részletes szabályairól, 11. § (2) bek.
9. http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A0400024.FMM
10. <http://www.ki.oszk.hu/107/page.php?45> [2007. 04. 03.]
11. A lista mindig az OKM honlapján szerepel, honlapunk tanfolyami oldaláról ennek linkjére kattintva érhető el a táblázat. A jelenleg aktuális (2007. január) lista pdf formátumban: <http://www.okm.gov.hu/main.php?folderID=1503&articleID=7535&ctag=articlist&iid=1>
12. A sorozat tagjait részletesen ld.: <http://www.ki.oszk.hu/107/page.php?61> [2007. 04. 03.] A sorozat terveit Csapó Edit, az Oktatási osztály akkori vezetője állította össze; megvalósulását pedig Bartos Éva, az Intézet igazgatója menedzseli – a kezdetektől fogva – napjainkban is.
13. Előkelő helyet foglalunk el a képzőintézmények rangsorában akkor is, ha az OKM honlapján közzétett táblázatban (ld. 11. jegyzet) összevetjük az egyes intézmények által akkreditált képzési programok darabszámát.
14. A táblázat adatait tanfolyami adminisztrációkat vezető koléganőnk, Szabó Lászlóné gyűjtötte össze. A tanfolyamok felsorolásának sorrendjét a megvalósulás adott éven belüli – itt fel nem tüntetett – időpontja adja.
15. A program a Goethe Intézettel kötött együttműködés keretében valósul meg. A könyvtárosok nyelvtudásának erősítését szolgáló akkreditációs programunk folytatódik: 2006 novemberében a British Councilal együttműködve benyújtottuk a Szakbizottsághoz az Angol szaknyelvi tanfolyam programjának engedélykérelmét, 2007-ben pedig a francia változat érdekében tárgyalásokat kezdünk a Francia Intézettel.
16. Az adatlapokat ld. http://www.okm.gov.hu/letolt/kultura/kozgyujt/konyvtarszakma_alapitas.rf; http://www.okm.gov.hu/letolt/kultura/kozgyujt/konyvtarszakma_inditas.rf
17. Ld. Barátné, 2001. p. 8.
18. 277/1997. (XII. 22.) Korm. rendelet a pedagógus-továbbképzésről, a pedagógus-szakvizsgáról, valamint a továbbképzésben részt vevők juttatásairól és kedvezményeiről http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99700277.KOR
19. Legutóbb: Tájékoztató a muzeális intézmények, a könyvtári, a közművelődési, a levéltári intézmények fenntartói és igazgatói számára „A kulturális szakemberek szervezett képzési rendszeréről, követelményeiről és a képzés finanszírozásáról szóló 1/2000. (I. 14.) NKÖM rendelet” végrehajtásához. Összeáll. és szerk. Csapó Edit. Bp., OSZK, 2006. 70 p.
20. Sajnos, a tanulmány összeállítása idején arról nem rendelkezünk adatokkal, hogy az első hétéves ciklus idején összesen hány könyvtárost érintett a továbbképzési kötelezettség, pedig szívesen mutatnánk ki, hogy a Könyvtári Intézetben továbbképzett hallgatók száma százalékos arányban hogyan viszonyul a teljes létszámhoz.
21. Az elszámolás is igen szigorú rendben történik, a 2006-os évre vonatkozó teendőket ld. Csapó Edit-Gertner László: Ez az év lesz a végső...? (A kulturális szakemberek szervezett továbbképzéséről.) In Könyvtári Levelező/lap, 2006. 9. p. 7-8.
22. 1/2000. (I. 14.) NKÖM rendelet 10. § (3) bek.
23. 12/2002. (IV. 13.) NKÖM rendelet 5. §
24. Annál is inkább, mivel a Bolognai folyamathoz évekkel ezelőtt csatlakozott magyar felsőoktatás is így méri a képzés teljesítését. Ld. 2005. évi törvény a felsőoktatásról 32. §. http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A0500139.TV
25. Még akkor is így gondoljuk, ha azt azért leszögezzük: az Intézet tanfolyamain mindig a legnépszerűbb hallgatók közé tartoztak az OSZK villany- és liftszerelői, pénzügyi referensei...
26. Természetesen csak azokat a tanfolyamokat választottuk ki bemutatásra és elemzésre, amelyek tapasztalatai általánosítható következtetésekre adtak lehetőséget, ill. amelyek népszerűségük okán a tapasztalatok mennyiségében és minőségében „hoztak sokat a konyhára”. A tapasztalatok összegyűjtésében oktatásszervezőink közül Payer Barbara és Fejős László volt segítségünkre.
27. Ld. pl. PULMAN Digitális útmutató. Könyvtári szolgáltatások a felnőttképzés elősegítésére. <http://www.ki.oszk.hu/old/pulman> [2007. 04. 03.]
28. 2001. évi C1. törvény a felnőttképzésről, 17. §
29. Vö. Rogers, Carl: Valakivé válni. A személyiség születése. Bp., Edge 2000., 2003. p. 518.
30. A levélből vett idézeteket – nevének említése nélkül – a szerző beleegyezésével közöljük.

A könyvtári terület 2003 és 2007 közötti stratégiai céljai sorában fontos szerepet tölt be a könyvtáros életpálya vonzóbbá tétele. A megvalósításán munkálkodó bizottság a következőképpen fogalmazta meg küldetésnyilatkozatát:

„A könyvtárosnak, az információmenedzsernek egyrészt rendelkeznie kell a legújabb szakmai ismeretekkel, amennyiben a dokumentum- és információszolgáltatás bármely területe a feladata, és az ismeretek mellett olyan speciális tudással is, amely empatikussá teszi a hátrányos helyzetű könyvtárhasználókkal történő foglalkozásra, amennyiben ez a feladata. A képzésnek meg kell újulnia, hogy a várt igényeknek megfeleljen. A felkészült könyvtárosokra – a bérezést is magába foglaló – megfelelő előmenetel vár a könyvtárakban”¹.

A stratégiai bizottság munkatervének egyik pontjában, a könyvtáros pályára való felkészülés témakörében elengedhetetlenül fontosnak tartotta a könyvtárosképzés egész (alap- és továbbképzés, iskolarendszerű és iskolarendszeren kívüli) rendszerére vonatkozóan a képzés során előírt könyvtári gyakorlat többszemponútú (képzőintézmények, gyakorlóléhelyek, gyakorlatvezetők stb.) vizsgálatát. A bizottság elképzelése szerint a lezajlott vizsgálatok eredményei alapján – és a pedagógusképzés gyakorlótanári tapasztalatainak felhasználásával – lehetőség nyílik majd a bolognai folyamat kihívásainak megfelelő, az elméleti képzést szervesen kiegészítő könyvtári gyakorlat, a gyakorló könyvtárak és a könyvtári gyakorlatvezetők (mentorok, tutorok) új típusú működési rendjének kialakítására. A vizsgálat eredményessége érdekében első lépésként a stratégiai bizottság a Könyvtári Intézetet bízta meg egy, a felsőoktatás könyvtárosképző tanszékeinek körében végzendő felmérés elkészítésével és értékelésével. 2006 tavaszán kérdőíves formában megtörtént a felmérés, a kérdőívek kiértékelése folyik (az értékelést tartalmazó tanulmányt a Könyvtári Figyelő valamelyik következő számában bemutatjuk). A kérdőívek kitöltésének és visszaküldésének idején készült el az Eszterházy Károly Főiskola Médiainformatica Intézet Informatika Tanszék munkatársa, *Czeglédi László* öt évre visszatekintő elemzése a tanszék hallgatóinak könyvtári gyakorlatáról.

Hangodi Ágnes
bizottsági tag

Gondolatok a könyvtári gyakorlatról: értékelés, megvalósulás, minőség

Az intézményi gyakorlatok tapasztalatai az Eszterházy Károly Főiskola informatikus könyvtáros szakán

CZEGLÉDI László

A háttér

A felsőoktatásban zajló változások nemcsak a könyvtárosképzés újragondolását tették szükségessé, hanem a szakmai, gyakorlati képzés rendszerének, lehetőségeinek megvizsgálását is.

A „*Könyvtáros pálya vonzóbbá tétele*” stratégiai munkabizottság által készített megvalósítási tervben a vizsgálandó, tárgyalandó témák közé sorolták a gyakorlati képzést, mint a könyvtári pályára való felkészülés egyik fontos elemét.² Ez ösztönzött arra, hogy az egri Eszterházy Károly Főiskola könyvtári tanszékén készült, több száz gyakorlati munkanaplót átolvassam és a gyakorlatvezetőkkel, valamint a hallgatókkal folytatott beszélgetésekből leszűrhető tapasztalataimat rendszerezem.

Számos jel mutat arra, hogy a könyvtáros szakma határai kitolódtak. Ezt jelzi a mára már megszokottá vált jelzős szerkezet, az informatikus könyvtáros megnevezés használata is. Az információtudomány, a könyvtártudomány és a könyvtár-informatika fontos szerephez jut mint alkalmazott tudomány, és megerősödni látszik segédtudományi minőségében is. Napjaink posztgraduális képzésében sok olyan hallgató is részt vesz, akik más munkaterületen dolgoznak. A velük folytatott beszélgetésekből kiderült, hogy a képzés során megismert szakterületek közül (például az olvasáskutatás, az információkereső nyelvek, a kutatómódszertan, az informatikai és könyvtár-informatikai tárgyak többsé-

ge, a számítógépes információszolgáltatások, az adatbáziskezelés, a rekordalapú adatbázisépítés gyakorlata stb.) jól használható az általuk művelt, nem könyvtári területen is.

Az „*Opening new doors*” című 1993-ban készült kiadvány 28 tevékenységi formát sorol fel a könyvtárosok számára.³ Ezek között már akkor voltak olyanok, amelyek túlnyúltak a könyvtár határain.

A könyvtári gyakorlat teljesítését a 252/2004. sz. kormányrendelet írja elő. A tanszéki képviselők határozata értelmében a gyakorlat nemcsak könyvtárban, hanem más információszolgáltató helyen is eltölthető.⁴ A különböző kompetenciák megszerzése azért fontos, mert mára a társadalom (a használók) egyre szélesebb körű ismereteket vár el a könyvtárostól, amelyekre az informatikus könyvtáros szakon tanuló hallgatókat a képzés során fel kell készíteni. (A szükséges kompetenciák között pl. kitüntetett szerephez jutott a médiakompetencia⁵). Mindezek figyelembevételével kell tehát kialakítani a könyvtári gyakorlatok rendszerét is, amelyeknek néhány általános problémája jól megfogalmazható a gyakorlati tapasztalatok alapján.

Problémák

Legtöbb gondot a levelező és a távoktatási tagozaton tanuló hallgatók szakmai gyakorlatának megoldása okozza. Főiskolánkon a nappali tagozatosok könyvtári gyakorlatát a megfelelő

intézményekkel kötött együttműködési megállapodás biztosítja, így ezen a téren kevesebb, ill. más típusú kérdés merül fel. Úgy gondolom, a levelező és távoktatási képzésben elsősorban a központi koncepció és irányítás hiánya okozza a problémákat: a hallgatók egyénileg intézik, szervezik meg a gyakorlatukat egy általuk választott könyvtárban. A visszajelzések szerint csak néhány esetben fordult elő, hogy a választott könyvtár nem akarta/nem tudta fogadni a hallgatót. Az elutasításokban közrejátszik, ha a könyvtár nem rendelkezik gyakorlatvezetésre alkalmas felkészült könyvtárossal, mert egy gyakorlott, jól képzett könyvtáros nem minden esetben jó gyakorlatvezető is egyben.)

Megoldást jelentene a gyakorlatvezetés központilag szervezett rendszerének kiépítése és gyakorlóléhelyek (gyakorlókönyvtárak) kijelölése.

Nem biztos, hogy egy adott térség legnagyobb könyvtára egyben a legjobb gyakorló könyvtári hely. Előfordulhat, hogy egy jól működő községi könyvtár sokkal több életközeli helyzetet produkál a gyakorló hallgató számára, mint egy nagyobb, rutinosan működő könyvtár horizontális munkaszervezési rendszere.

A könyvtári gyakorlat elképzelhetetlen alapvető technikai felszereltség nélkül (számítógép- és internethasználat), de a kisebb, vidéki könyvtárak ésszerűtlen szempontok alapján történő kizárása a gyakorlati helyszínek közül, megnehezítheti, sőt némely hallgató számára megoldhatatlanná teheti a gyakorlat teljesítését. A levelező, ill. távoktatási tagozaton tanulóknak előfordulhat, hogy meg kell „küzdeniük” munkahelyük rugalmatlanságával is, ezért nekik nehezebb megfelelő gyakorló időpontot találni. Lényeges szempont még a gyakorló könyvtár jó (és gyors) megközelíthetősége, elérhetősége is.

Az lenne ideális, ha a kijelölt gyakorlóléhelyek személyzeti és technikai feltételeit központilag is támogatni lehetne (sajnos, a helyi önkormányzatok anyagi lehetőségei sok esetben nem elegendők erre.) Nem lenne jó, ha a fejlesztések csak olyan helyre kerülnének, ahol már

adott egyfajta infrastruktúra, mert így a kisebb könyvtárak még inkább leszakadnak. A kisebb községi könyvtárak fejlesztése vonzóbb hátteret teremthetne az álláskereső könyvtárosok számára is. Érvek és ellenérvek egyaránt felsorakoztathatók, az egyensúly megtalálása nem egyszerű feladat.

A központilag szervezett gyakorlati képzés ki-küszöbölhetne néhány szélsőséges jelenséget is pl. a cenzúrázást, a rossz értelemben vett „dolgoztatást”, valamint az „üvegfal”-effektust.

• *Cenzúrázás*

Számomra a munkanapló cenzúrája volt a leginkább meglepő. A munkanapló tartalmazza a hallgató által eltöltött gyakorlati órák számát, a hallgató által végzett munkát, amelyet a hallgató összevethet a tanulmányai során elsajátított ismeretekkel. A munka során szerzett tapasztalatait értő módon összegezheti, és megfogalmazhatja javaslatait, ötleteit (mindkét oldal, a gyakorlóléhely és a képzés felé egyaránt). A munkanapló tehát egy olyan szakmai dokumentum, amelyben a szakterület terminológiáját is használni kell. Nem feladata viszont a hallgatónak a gyakorlóléhely negatív vagy pozitív irányú minősítése.

A gyakorlat vezetője szövegesen és egy megajánlott gyakorlati jeggyel értékeli a hallgató által végzett munkát, a hallgató affinitását a tárgyhoz és a szakmai tevékenységhez. Ezen kívül igazolja a hallgató által letöltött gyakorlati órák számát, amelyet a munkanapló felépítése is tükröz. Nem feladata viszont a munkanapló értékelése, különösen nem a cenzúrázása, hiszen a munkanapló a hallgató önálló szakmai produktuma, amelyet a gyakorlatért felelős tanár szintén érdemjeggyel értékeli. Ez adja a leckeönyvbe kerülő gyakorlati jegy másik felét. A gyakorlatvezető tehát semmilyen formában nem befolyásolhatja a munkanapló tartalmát! Ezt a „pressziót” általában a gyakorlóléhely „jó hírének” védelmében szokták alkalmazni, de éppen az ellenkező hatást éri el vele. A gyakorlatért felelős tanár ugyanis a hallgató szakmai felkészültségét értékeli a munkanapló szerkezte,

szakmai nyelvezete és a szakmai gondolkodás elsajátításának szintje alapján. Viszont nem kell értékelnie a gyakorlóhely szervezetét, tevékenységét, szolgáltatásait stb.

Annak megállapításához, hogy egy adott könyvtár megfelel-e a könyvtári gyakorlatokkal szemben támasztott követelményeknek, szükség lenne egységes szempontokra épülő, központi követelményrendszer felállítására.

• „Dolgoztatás”

Az úgynevezett „dolgoztatás” nehezen tetten érhető viselkedést takar. Leggyakrabban két típusával találkozhatunk: az egyik esetben a munkaerőhiány ideiglenes pótlása lehet a kiváltó ok, a másik esetben a „nemszeretem” vagy a felhalmozódott munkák felszámolásának vágya. A hiányzó munkaerő kiváltása a gyakorló hallgatóval – már amennyiben egy gyakorlatlan, a szakmával csak most ismerkedő hallgató egyáltalán alkalmas erre – természetesen nem minden esetben hordoz negatív vonásokat. A feladat jellege, minősége, a gyakorlat szakmai követelményeihez való igazodása képezi a megítélés alapját. A második eset már lényegesen több problémát hordoz magában. Mindannyian hallottuk már az „amikor én a könyvtárba kerültem ...” kezdetű mondatot, amelyet aztán rémisztő pakolásokról, költözködésekről, robotolásokról szóló történetek követnek. Úgy gondolom, a cél azonban nem az, hogy a hallgatót már az ismerkedés kezdetén eljesszük a szakmától, mint ahogyan az sem, hogy ne ismerje meg egy könyvtár hétköznapjait, a könyvtárosi munka nehézségeivel és szépségeivel együtt. A lényeg az arányok helyes kialakítása.

• „Üvegfal”-hatás

A harmadik gyakori probléma az „üvegfal”-effektus. Ez az a jelenség, amikor a könyvtárak féltik a gyakorló hallgatótól a könyvtárat. (Ilyen esetben jobb lenne, ha nem is fogadnák a hallgatót.) A munkanaplók erre utaló, jellegzetes kifejezései már előre jelzik, hogy a hallgató csak szerette volna csinálni, amit leírt, de nem kapott rá lehetőséget: „megmutatták”, „megfigyelhet-

tem”, „megnézhettem”, „nyomon követhettem”, „meghallgattam” stb. Ezekből a feljegyzésekből általában kiderül, hogy a gyakorlaton érdemi munka nem történt, a hallgató mintegy üvegfa- lon keresztül látta a könyvtári munkafolyamatokat, de nem vehetett ezekben részt. Ilyenkor a kijelölt könyvtáros elmondja a munkafolyamat elméletét a hallgatónak, de nem engedi, hogy egy sort is írjon a leltárnaplóba, vagy rekordot készítsen az adatbázis számára. Ezeket az eszközöket a hallgató mintegy ereklyeként üveg- vitrinben látja, és elmélkedhet róla, hogy mit is kezdett volna velük, ha erre lehetőséget kap. Így éppen olyan tapasztalatlanul távozik a gyakorlat végén az intézményből, mint ahogyan érkezett, holott a gyakorlat legfontosabb célja az elmélet- ben tanult gyakorlati alkalmazásának megismerése. Ez azért fontos, mert a gyakorlat eset- leg nem igazolja szó szerint a tanult elméletet, előfordulhat, hogy a tananyag általánosít, igazodik a központi szabályozásokhoz, a gyakorlat pedig eltérhet ettől vagy adott esetben kiegészülhet a helyi sajátosságoktól, specialitásoktól függően. Igaz, hibázhat a még kezdő, tapasztalatlan hallgató – főként, ha az elméleti ismereteket sem sajátította el tökéletesen, hiszen nem minden diák veszi jeles eredménnyel az akadályokat, de hibázik olykor az évtizedes tapasztalattal rendelkező könyvtáros is, hát ne zárjuk el a leendő könyvtáros elől a tapasztalatszerzés lehetőségét. A gyakorlat vezetője odafigyeléssel, törődéssel sok hibaforrást kiküszöbölhet, ehhez azonban szükség van a hallgató megfelelő hozzáállására is.

Az értékelés

Az elmúlt négy tanév (2002/2003–2005/2006) során összesen 1331 munkanaplót és gyakorlat- vezetői értékelést tekintettem át. Ezek alapján azt mondhatom, hogy az értékelés nem tölti be funkcióját – sablonos, nem építő jellegű, nem tárja fel a hiányosságokat, alkalmatlan a hallga-

tó felkészültségének és gyakorlati tevékenységének valós megítélésére. A szöveges értékelések az esetek többségében egyoldalúak, nem térnek ki a hiányosságokra vagy a gyakorló hallgatónak egy adott munkaterületen mutatott esetleg kiemelkedő képességeire.

A gyakorlatvezetők által javasolt jegyek skálája meglehetősen egysíkú (5=86,6%; 4=11,8%; 3=1,5%; 2=0,1%). A jeles érdemjegyek dominálnak, nem tükrözve semmiféle valós értékrendet. A hallgató teljesítményéről, képességeiről adott kép sok esetben erősen ütközik a tanulmányi eredmények és a folyamatos teljesítmény alapján kialakítottal. Nehéz elhinni, hogy a szemesztereken keresztül folyamatosan gyengén teljesítő hallgató az intézményi gyakorlatok alatt úgymond megtáltosodik (bár egy-két esetben erre is volt példa). Feltehetjük persze a kérdést, lehet, hogy ez a képzés hibája? Az eredmények, a munkanaplók és az értékelések összevetésének tükrében a válasz általában nem. (Nem zárható ki természetesen – a magas hallgatói létszámot tekintve –, hogy egy-két esetben ez is előfordul.) A megfelelő értékelés és értékrend kialakításában valószínűleg a gyakorló könyvtár és a gyakorlatvezető könyvtáros státusz jogi rendezése lehet a kezdő lépés,⁶ amelyek mellett a minőségi elismerést növeli, ha egy gyakorlóléhelyre minél nagyobb hallgatói igény mutatkozik.

A megvalósulás

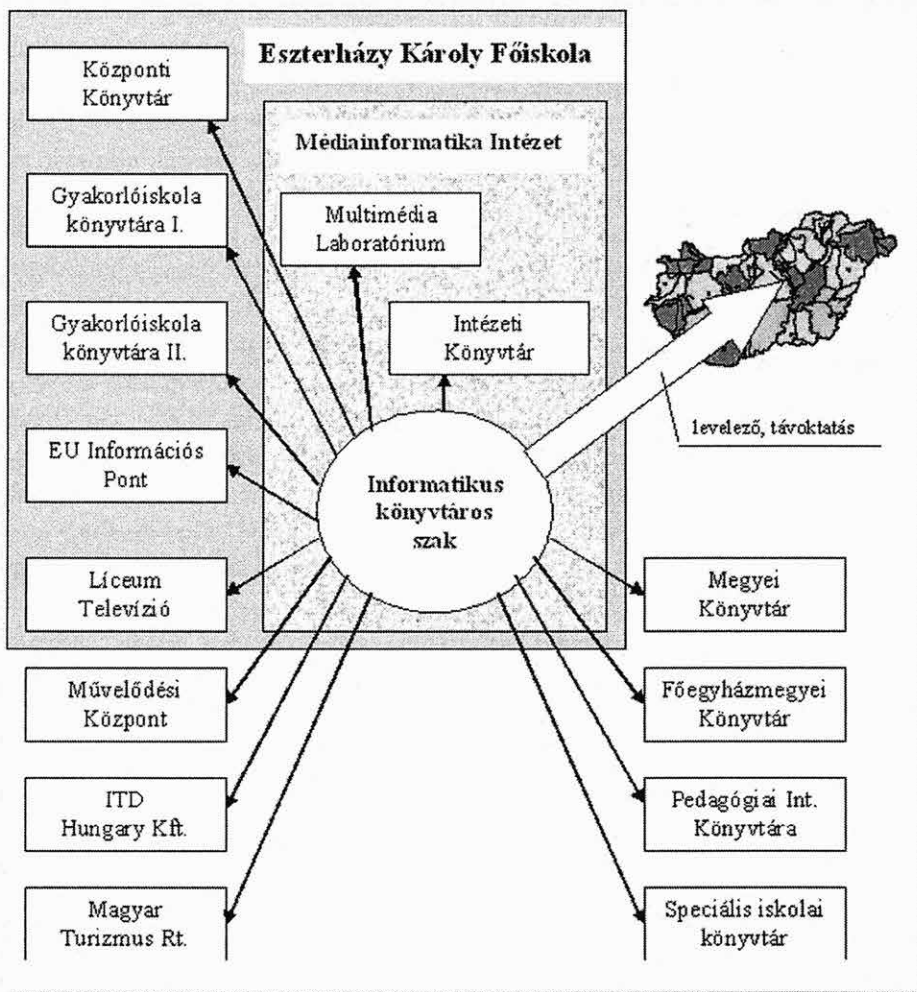
Az egri Eszterházy Károly Főiskola informatikus könyvtáros szakán jelenleg minden tagozaton kötelező intézményi gyakorlatot teljesí-

teni a hallgatóknak. Az intézményi gyakorlat elnevezés arra is utal, hogy a gyakorlat egy részét – elsősorban a nappali tagozatos hallgatók – nemcsak könyvtárban, hanem más típusú informatikai és/vagy információszolgáltató jellegű intézményben (pl. EU-információs pont, művelődési központ, multimédia laboratórium vagy az információbróker szakirányon belül akár egy vállalati információs rendszerben stb.) tölthetik le. A hallgató így megkapja a lehetőséget, hogy a képzés során szerzett ismereteit más területeken is alkalmazza, szélesítve és erősítve ezzel a szakma határterületeivel való kapcsolatot.

A gyakorlat alapvetően kétféle rendszerben valósul meg, figyelembe véve az egyes tagozatok sajátosságait: a nappali tagozaton jelenleg a hetedik és nyolcadik félévben teljesítik a gyakorlatot, míg a levelező és a távoktatási tagozaton tanuló hallgatók a második, hatodik félévben, szemeszterenként előre meghatározott tematika alapján tesznek eleget a követelményeknek. A gyakorlat záró szakaszában minden tagozaton a választott szakiránynak megfelelő specializálódás a követelmény. A hallgatók részletes írásbeli tájékoztatót kapnak a gyakorlatok követelményeiről, amelyet szóbeli konzultáció is kiegészít. A követelményrendszer természetesen csak olyan mértékig részletező, hogy általánosan megfeleljen a különböző könyvtárfajták és könyvtártípusok jellemzőinek és lehetőségeinek. Ezekben belül az egyes könyvtárak esetében lehetnek eltérések, speciális körülmények. Tanulmányi kirándulások (könyvtárlátogatások) is szerveződnek a nappali tagozaton, de ezek nem kapcsolódnak szervesen a gyakorlatok rendszerébe.

1. ábra

A gyakorlóléhelyek rendszere az Eszterházy Károly Főiskola informatikus könyvtáros szakán

Főiskolánkon a nappali tagozat intézményi gyakorlatának megvalósítása problémamentes: jelenleg 12 helyi intézménnyel áll fenn érvényes, kölcsönös együttműködési megállapodás a gyakorlatot illetően, melyek között 3 nagykönyvtár, 2 szakkönyvtár és 3 nagyobb iskolai könyvtár található. Ezekkel a gyakorlóléhelyekkel a több éves munka során jó kapcsolat alakult ki, a gyakorlat követelményeit messzemenően kielégítik, a magas szinten képzett és a szakmát jól ismerő gyakorlatvezetők pedig sokoldalúan foglalkoztatják a hallgatókat. Ezt igazolják a munkanaplók, a

hallgatók visszajelzései, valamint a gyakorlatvezetőkkel folytatott beszélgetések is. Ezeket kívül a hallgató külön engedéllyel más helyen is letöltheti a kötelező gyakorlatát. Az esetek többségében a kérelmek a hallgató lakóhelyére vonatkoznak.

A célok

A gyakorlatnak általános és speciális céljai vannak. Általános cél a képzés során megszerzett ismeretek (nem szó szerinti) gyakorlati alkal-

mazása. A könyvtáros rutin megszerzése majd a leendő munkahelyen történik. A gyakorlatok egyik legfontosabb feladata, hogy életközeli, valós helyzetekben kipróbálják a gyakorló hallgató problémamegoldó képességét, erősítsék a szakmához való affinitását, valós kérdések és problémák megoldása által segítsék az elmélet alkalmazását, valamint felhívják a figyelmet az elméleti tudás esetleges hiányosságaira. Szükséges, hogy a hallgató megismerkedjen az információszolgáltató intézmények mindennapi tevékenységével, és az ott folyó munka sokoldalúságával, felelősségével. Mindezek ösztönzően hathatnak a könyvtáros pálya felé való orientálódására. A valós munkahelyen történő gyakorlati képzés lehetőséget ad az addig megszerzett tudás szintézisére, ezen kívül világosabbá teszi – mind a munkaadó, mind a munkavállaló számára – az egymás iránti elvárásokat, követelményeket. A speciális célok közé sorolhatjuk a gyakorlat értékelésének célját és a munkanapló által elérni kívánt célokat. Mindkettőnek közös feladata, hogy közelebb hozza, szinkronizálja az elméleti képzést és a könyvtári gyakorlatot, segítse a hallgató teljesítményének objektív megítélését, valamint a letisztult tapasztalatok alapján ötleteket szolgáltasson az elméleti képzés építő jellegű módosításaihoz.

Helyszín, időbeosztás

A gyakorlóléhelyek kiválasztásának általános követelményei egyszerűek. A levelező és távoktatási tagozaton a gyakorló könyvtár kiválasztása a hallgató feladata, míg a nappali tagozaton a tanszék koordinálásával történik. A gyakorlóléhelyt a hallgató választhatja ki a főiskola által előzete-

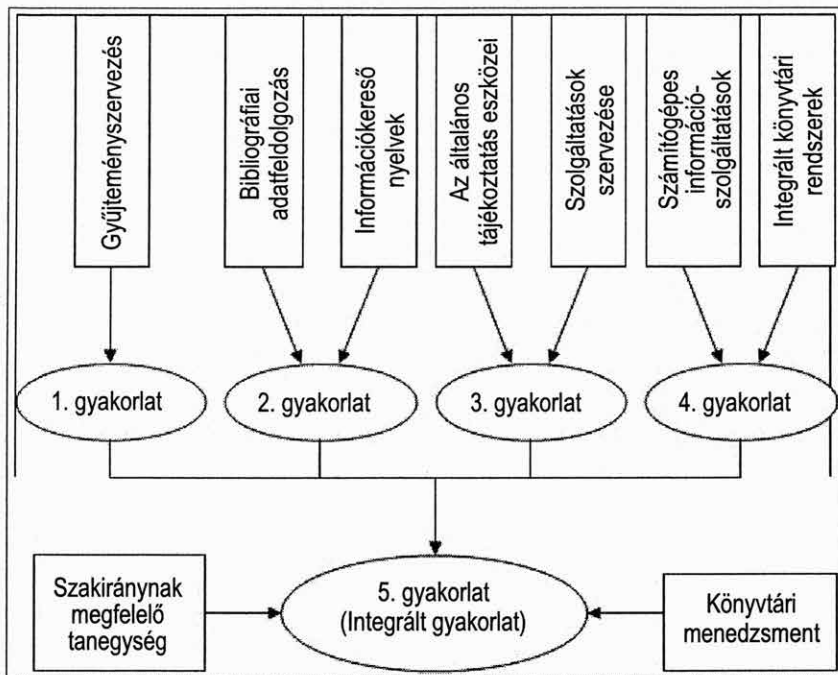
sen összeállított listából. Indokolt esetben a tanszék adhat engedélyt más intézményben történő teljesítésre, azonban mindkét esetben a választást a tanszéken előzetesen be kell jelenteni. A gyakorlat csak a tanszék elfogadó nyilatkozata után kezdhető meg.

A gyakorlatok teljes óraszám: 300 óra. Ezt nappali tagozaton két féléves bontásban (150–150 óra) a 7. és 8. félévben kell teljesíteni (szeptembertől decemberig, valamint februártól májusig). Javasolt időbeosztás a gyakorlóléhelytel történő egyeztetés után: a két félévben 37, ill. 38 munkanap, azaz napi 4 óra. Az időbeosztás ettől eltérő is lehet, de a gyakorlat megkezdése előtt az intézmény által jóváhagyott munkarendet a hallgató köteles ismertetni a gyakorlatért felelős tanárral.

Levelező és távoktatási tagozatokon a 2–6. félévek alatt 30, 60, 60, 60 és 90 óra bontásban kell teljesíteni a gyakorlatokat.

A struktúra

A gyakorlatok szerkezete a különböző tagozatokon hasonló. A nappali tagozaton mutatkozik némi eltérés, hiszen itt folyamatos gyakorlat teljesítés történik, a tematika és a struktúra azonban azonos. A gyakorlatok időben egymásra épülnek, de nem tantárgyi előfeltételei egymásnak. Ez a megoldás lehetőséget biztosít arra, hogy az esetlegesen lemaradó hallgató a levelező és távoktatási tagozaton egy szemeszter alatt több gyakorlatot is teljesíthessen. Minden gyakorlatnak a tematikához igazodó tantárgyi előfeltétele van, amelyek teljesítése az adott gyakorlat megkezdésének kritériuma.

2. ábra

A gyakorlatok és előfeltételek rendszere

A tartalom és ütemezése

A gyakorlatok tartalma a szak tematikáját követi, ügyelve arra, hogy a legfontosabb gyakorlati alkalmazások, tevékenységek mind sorra kerüljenek, a gyakorlatok teljesítése során pedig a hallgatók teljes képet kapjanak a könyvtári munkáról, a könyvtár mint szolgáltató intézmény működéséről. Az előfeltételként meghatározott tanegységeken kívül természetesen jó néhány más tanegység is kapcsolódik az egyes gyakorlati fázisokhoz, melyek ismeretanyagának elsajátítása szükséges az intézményi gyakorlatok feladatainak sikeres teljesítéséhez. A gyakorlatok vázlatos tematikája és ütemezése a következő:

1. Gyűjteményszervezés (30 óra)
2. Formai, tartalmi feltárás (60 óra)
3. Szolgáltatások szervezése, általános és szak-tájékoztatás (60 óra)
4. Számítógépes információszolgáltatás (60 óra)
5. Könyvtári menedzsment (integrált gyakorlat) (90 óra)

Az egyes gyakorlatok tartalmának megvalósítását – a gyakorlati tájékoztatóban, útmutatóban felsorolt szempontok mellett – az adott intézmény feltételei és lehetőségei is befolyásolják.

A munkanapló

A gyakorlatokról munkanaplót kell vezetni. A munkanaplót a gyakorlatért felelős tanár értékeli, ennek eredménye beszámít a gyakorlat végső érdemjegyének kialakításába. Az eredményes intézményi gyakorlat feltétele a munkanapló határidőre történő leadása. A gyakorlati jegyet a gyakorlatért felelős tanár írja be a lecke-könyvbe. A napi bontásban vezetett munkanaplót igazolva és a javasolt érdemjeggyel együtt, a gyakorlat befejezése után le kell adni a gyakorlatért felelős tanárnak. A beadott munkanaplót a tanszék az adott szemeszter végéig őrzi meg. A munkanaplóban a gyakorlat megkezdésekor fel kell tüntetni a gyakorlólé hely nevét, címét, a gyakorlatvezető nevét.

A munkanapló legfontosabb feladata, hogy integrálja az adott gyakorlat teljesítése előtt és teljesítése során megszerzett tudást és tapasztalatokat, valamint lehetőséget adjon a szakmai nyelv használatára. A gyakorlatot végző hallgatónak le kell írnia minden tevékenységet, minden újként előkerülő munkafolyamatot. Szemléletesebb és áttekinthetőbb, ha ezeket részfeladatokra bontja. A naplónak tartalmaznia kell a munka során felmerülő problémákat, ezek megoldása során alkalmazott módszereket, tevékenységeket. Hívja fel a figyelmet arra, ha a gyakorlat nem követi az elméletben tanultakat, vagy esetleg olyan gyakorlati feladattal került szembe, amellyel elméleti tanulmányai során nem találkozott. Számoljon be – ha találkozott ilyennel – olyan egyedi megoldásokról, trükkökről, melyek a napi munkavégzést megkönnyítették vagy az adott feladat megoldását hatékonyabbá tették. A napló pontosan tükrözze a letöltött munkaórák számát (ajánlott oldalanként összesíteni).

Az általam átolvasott és értékelt munkanaplókban viszaköszönt néhány hiba. Gyakori, hogy túlteng a gyakorlóléhelyként választott intézmény történetének leírása. Ez akkor fordul elő, amikor a hallgató nem végez érdemi munkát az intézményben, tehát nincs miről írnia. Visszatérő hiba az intézmény állományának, szolgáltatásainak részletes ismertetése – azaz ennek túlsúlya –, ami megint csak arra enged következtetni, hogy a gyakorlat nem volt megfelelő tartalommal kitöltve. Probléma lehet még a túlzott emocionális tartalom, amely mellett gyakran háttérbe szorul a szakmai feladat. Az általam látott munkanaplóban a szakmai terminológiát általában jól használták a hallgatók. A munkanaplók szakmaiságát segíteni szokta a gyakorlatvezetők észrevételeinek beépítése, a már említett cenzúra elkerülésével.

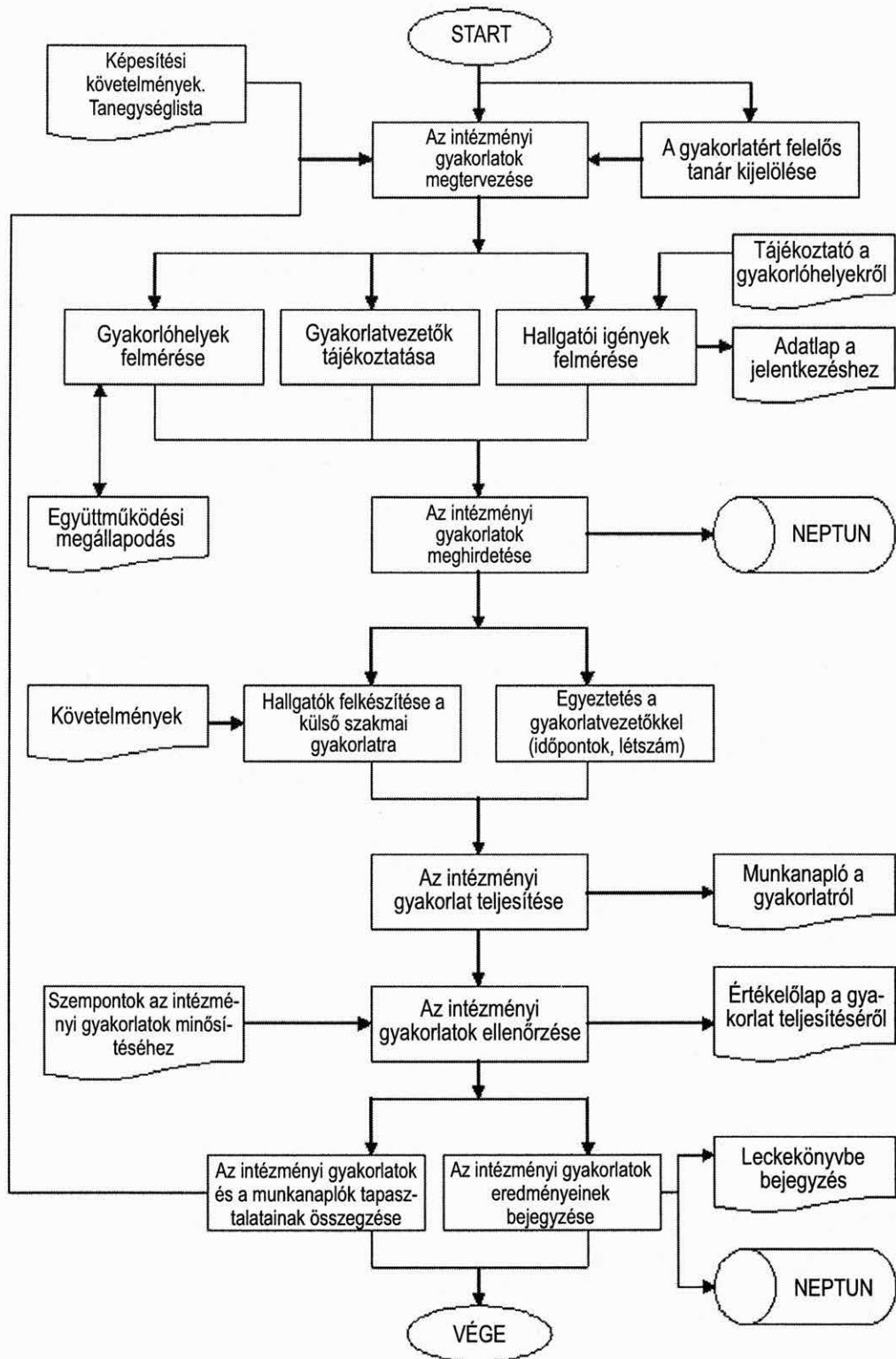
Minőségbiztosítás

Az intézményi gyakorlatok problémamentes teljesítésének feltétele a gyakorlatok megfelelő

előkészítése, rendjének megtervezése, a feladatok körök pontosítása, valamint a szükséges bizonylatok, feljegyzések elkészítése. Tehát elengedhetetlen a gyakorlatok minőségbiztosítása és az ehhez kapcsolódó tevékenységek kidolgozása. A főiskola minőségirányítási kézikönyvében meghatározottak szerint a minőségbiztosítási rendszer csak a közvetlen felsőoktatási feladatok körében végzett tevékenységekre terjed ki. Tehát például a gyakorlóiskolai könyvtárak és a központi könyvtár tevékenységének szabályozása nem része a rendszernek, mivel eltérő szakterületeket képviselnek, ezért ennek megfelelő szakspecifikus rendszer kiépítését igénylik. A minőségirányítási eljárások között azonban megtalálhatjuk a szakmai gyakorlatok rendjéről szóló rendelkezéseket, amelyek elsősorban a tanítási gyakorlatokhoz kapcsolódnak. A minőségirányítási rendszerhez és eljárásokhoz igazodva kiépíthető az informatikus könyvtáros szakhoz kapcsolódó gyakorlatok rendje, amelynek szervesen illeszkednie kell a főiskola minőségirányítási koncepciójához, minőségbiztosítási elveihez (ld. a 3. ábrát a következő oldalon).

A minőség elérésének egyik feltétele az intézményi gyakorlatban résztvevő szereplők feladatainak pontos leírása, a velük szemben támasztott követelmények meghatározása.

A főiskola feladatai elsősorban a metodika, a szervezés és az ellenőrzés köre csoportosulnak. A gyakorlóléhely egyik legfontosabb feladata a megfelelő gyakorlatvezető kijelölése, mert a gyakorlatvezető azon kívül, hogy a végigkíséri és irányítja a hallgató munkáját, értékelő feladatot is ellát. A gyakorlatvezető személyével szemben támasztott követelmények jelenleg a felsőfokú szakirányú végzettség, valamint legalább öt éves szakmai gyakorlat. A hallgató feladatait és a vele szemben támasztott követelményeket a tanszék határozza meg. Ezek figyelembevételével kell a gyakorlatvezetőnek megterveznie és megszerveznie a gyakorló hallgató konkrét feladatait, tevékenységeit. A teljesítéssel kapcsolatos problémák esetén (betegség stb.) elsősorban

a gyakorlóléssel kell megoldást találni az adott helyzetre. A főiskola által előírt követelmények megtartása szükséges a gyakorlóléssel biztosító intézmény részéről, de a konkrét megvalósításban természetesen a helyi körülményektől, specialitásoktól függően eltérhet.

A minőségbiztosítási feladatok másik fontos eleme a megfelelő dokumentáltság. Ez biztosítja a folyamatok sorrendjét, a következetességet, valamint adatokat szolgáltat az elemzések, statisztikák számára. Az intézményi gyakorlatok rendjéből adódóan a következő bemeneti, illetve kimeneti bizonylatok kapcsolódnak az informatikus könyvtáros szakon teljesített szakmai gyakorlathoz:

- Képesítési követelmények
- Tanegységlista
- Együttműködési megállapodás
- Tájékoztató a gyakorlólésekről
- Adatlap a jelentkezéshez
- Az intézményi gyakorlatok követelményei az Eszterházy Károly Főiskola informatikus könyvtáros szakán
- Munkanapló
- Értékelőlap
- Szempontok az intézményi gyakorlatok értékeléséhez
- Leckekönyv

Zárszó

A tapasztalatok azt mutatják, hogy van még tenivaló a könyvtári gyakorlatok területén mind a gyakorlólések, mind a képzőintézmények részéről, de ez csak megfelelő központi útmutatással, irányítással fog egységes képet mutatni. A stratégiai munkabizottság jelenleg folyó felmérései, elemzései remélhetőleg elérik céljukat, és így többek között a gyakorlatok helyzete is rendeződik. Az eredmények várhatóan segítséget nyújtanak majd a képző és a gyakorló intézményeknek is, hogy egységes elvek, határozott célkitűzések kidolgozásával az intézményi gyakorlatok elérjék céljukat és megtartsák rangjukat a képzési rendszerben.

Jegyzet

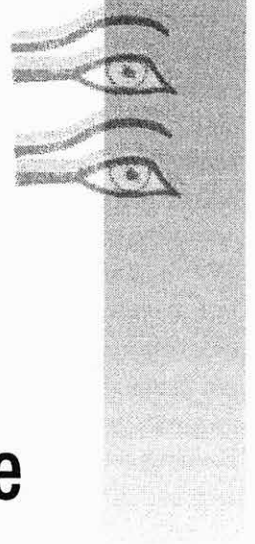
1. <http://www.ki.oszk.hu/strategia/index.html#eletpalya>
2. <http://www.ki.oszk.hu/dok/bartosstrat.rtf>
3. Opening new doors : alternative careers for librarians / ed. by Ellis. Mount. – Washington : Special Libraries Association, 1993. – 271 p.
4. Bényei Miklós: Nyitott kérdések a könyvtárosképzésben. – In: Könyvtári figyelő, 51. évf. 1. sz. (2005), p. 18.
5. V.ö.: Forgó Sándor – Hauser Zoltán – Kis-Tóth Lajos – Komló Csaba: A média informatizálódása. – In: eVilág, 2. évf. 12. sz. (2003), p. 24-26.
6. Bényei uo.

Keresés az ISBN iroda adatbázisában

Az OSZK-ban működő ISBN Iroda átállt annak az új szoftvernek a használatára, amely már tudja kezelni a 13 jegyű ISBN-t és az ISMN-t is. Az új keresőfelületen sem számít nyilvános adatnak a magánszemélyek (magánkiadók, kiadói kapcsolattartók) elérhetősége, valamint az „előzetesen” beérkezett dokumentumok adatai sem.

(OSZK-lista, 2007. március 27.)

Törekvések a világ tudásának egyetemes számbavételére Paul Otlet és Henri La Fontaine munkásságában

POGÁNYNÉ RÓZSA Gabriella

A világ a századfordulón és a világbibliográfia

Norman Davis az Öreg Kontinens, Európa történetét áttekintő monográfiájában¹ az 1815 és 1914 közötti időszakot a „*Dynamo*” című és „*A világerőmű*” alcímű fejezetben mutatja be. Nem véletlenül. Az emberiség történetének ezt a korszakát – természetesen a köztörténet mozgalmas és meghatározó eseményei mellett – a tudományok, a technika és a tudományos infrastruktúra olyan mérvű fejlődése határozta meg, amely minden korábbit felülmúló dinamizmust eredményezett. A század jelentős technikai vívmányai a tudományok terén is számos felfedezést tettek lehetővé; „az érett alma könnyen lehull”², ahogyan a bibliometriai szakirodalom *Francis Galton* (1822–1911) megfogalmazását, vagy *Thomas S. Kuhn* paradigma-elméletét³ idézi. Úgyszintén a tudományos fellendülés másik megnyilvánulása a szakkiadványok, szakfolyóiratok számának növekedése. A tudósok eleinte a személyes, szóbeli vagy levelekben megteste-

sülő kapcsolattartás segítségével tudták csak az eszmecsere színterét biztosítani, a szakirodalom megjelenésével vált lehetővé a tudomány intézményesülése, de éppen a szakirodalom mennyiségi növekedése okozta a következő problémát: hogyan lehet a hatalmas szakirodalmi publikációs (és még jó darabig a kéziratos, illetve a nyomtatott és publikált közlemények mellett is megmaradó, sőt egyre nagyobb jelentőséggel bíró szürke irodalmi) termést áttekinteni. Nagyon korán létrejöttek az első kéziratos, majd később a nyomtatott könyvjegyzékek. Magától értetődően igazi bibliográfiákról azonban csak a könyvnyomtatás megjelenése utáni időszakban beszélhetünk, így lehet *Konrad Gesner* a könyvészet egyik atyjának tekinteni, de még Gesner után is el kellett telnie pár évszázadnak addig, amíg a ’bibliográfia’ mai fogalma – tehát a pontos adatközlésű és a historia litterariától, az inkább irodalomtörténeti megközelítéstől eltérő

– értelmezése körvonalazódott és megerősödött. A terminus technicus elvi-elméleti meghatározásaként érdemes *Friedrich Adolf Ebert* definícióját idézni: „*A bibliográfia a szó legtágabb értelmében minden korszak és minden nemzet írásos relikviáival, illetve azok létrejötteinek szempontjaival foglalkozó ismeretek összessége*”⁴, a „*tiszta bibliográfia*” azonban az irodalom „*codex diplomaticus-a, az irodalmi kultúra és tevékenység legbiztosabb fokmérője*”⁵, amely „*az irodalmat önmagában szemléli, és feladata megmutatni, hogy egyáltalán mi létezik*”⁶. (A tudományos és ismeretterjesztő irodalom mellett azonban nem szabad megfelekedni a szépliteratúráról sem, a számbavétel nem korlátozódott és nem korlátozódhat az ismeretközlő publikációkra.)

Bár az irodalomtermés alapvetően, de természetesen nem mindig exponenciális gyarapódása nem csupán a 19–20. század fordulójának időszakában – vagy akár manapság – keltette, kelti az információrobbanás érzését. „*Ennek a kornak egyik rákfenéje a könyvek túlzott elburjánzása. Annyira megfekszi ez már az ember gyomrát, hogy képtelen megemészteni azt a sok haszontalanságot, amit napról napra a világra hoznak. Ezeket a szavakat a zsörtölődő Barnaby Rich 1613-ban írta, ötven évvel az első tudományos folyóirat születése előtt. A tudományos folyóirat színrelépése ígérte a megváltást, a gyomor túltömése vétkének végét.*”⁷ Úgyszintén az áttekinthetetlen információmennyiségben való eligazodást voltak hivatottak segíteni a 16. századi polgári magánkönyvtárak ún. facilitátorai, vagyis hivatásos (elő-)olvasói, akik tömörítvényeket, kivonatokat, idézetgyűjteményeket készítettek, tehát akikben már mindenképpen a későbbi dokumentáció ősforrásait kell tisztelnünk.⁸

Ahogy a visszakeresés megkönnyítése érdekében már a legkorábbi könyvgyűjtemények (és jegyzékek) is valamely – leggyakrabban tartalmi szempontú – rendbe sorolták az egyes egységeket, a tudományok differenciálódása és a gyűjteményt alkotó dokumentummennyiség

nagysága miatt egyre kifinomultabb módszerekre lett szükség.

A formai feldolgozásban a 19. század utolsó évtizedeiben az angol-amerikai (a testületi szerzőséget elfogadó és az anonimák címeinek mechanikus besorolását előíró), illetve a német (a korporációk szerző voltát tagadó és a grammatikai elvű címbesorolást preferáló) katalogizálási hagyomány már több könyvtár számára készült szabályzatokban manifesztálódott, sőt egyre inkább elméleti megalapozást is nyert.

A tartalmi feltárásban egyrészt az egyre részletesebb szakrendek, tudományfelosztások voltak már csak alkalmasak a nagy gyűjtemények áttekintésére, másrészt azonban a több tartalmi csoportba is besorolható vagy az új, interdiszciplináris kérdéseket tárgyaló könyvek, kiadványok szakozása mind több gondot okozott. Mindamelllett az olvasói, könyvtárosi és raktári szektorokra, terekre tagolt könyvtármodell megjelenése és elterjedése lehetővé tette, hogy a filozófiai és a gyakorlati (könyvtári vagy könyvészeti) célú tudományfelosztások kettéválása után a gyűjtemény szellemi és fizikai rendje, a tartalmi csoportok és a tárolás, raktározás rendje szintén elkülönüljön egymástól. A német nyelvterületen alkalmazott számos differenciált raktározási és szakrend, például *Andreas Ernst August Schleiermacher* 1852-ben közzétett 25 főszakból és összesen 8838 alszakból, osztályból és alosztályból álló szisztémája⁹ sem hozott megoldást a problémákra, de az Országos Széchényi Könyvtár történetéből is jól ismert, úgynevezett müncheni rendszer sem bizonyult megfelelőnek. Az Ifjú Kontinens, Amerika könyvtárosai azonban jeleskedtek új metódusok kialakítása terén, jelen szempontból leginkább *Dewey* munkássága fontos (de nem lehet figyelmen kívül hagyni a 19. század végének másik karakterisztikus figuráját, *Charles A. Cutter* sem, aki többek között a terjeszkedő szakrendjével, raktározási rendszerével, a formai és tartalmi feltárást egyetlen egységben kezelő, a több szempontú visszakeresést előlegező szótárkatalogus-szabályzatával

és nem utolsósorban elméletalkotó tevékenységével írta be magát kitörölhetetlenül a könyvtár-tudomány históriájába). Melvil Dewey (1851–1931) 21 esztendő korában álmodta meg rendszerét, amelynek első alkalmazására 1876-ban került sor az Amherst College könyvtárában; ugyanebben az évben bocsátotta közre először nyomtatásban is – még nem tizedes osztályozás néven. (Úgyszintén 1876-os a Cutter-féle szótárkatalógus szabályzat első kiadása.)

Egységesítési törekvések

A leíró és tárgyi katalogizálási gyakorlat egységessé tételére irányuló törekvések háttérben mindenekelőtt a könyvtárak közötti együttműködések szükségességének felismerése állt. A gazdaságosan és hatékonyan működő könyvtári együttműködés, a gyors és pontos információszolgáltatás alappillére az adott földrajzi területen (országban, vagy – majd később az egyetemes bibliográfiai számbavétel célját szem előtt tartva – a világon bárhol), illetve valamely szakterületen megjelent és különféle gyűjteményekben található dokumentumokról való bibliográfiai tájékoztatás biztosítása. Ez azt jelenti, hogy a könyvtáraknak nemcsak saját gyűjteményüket kell katalógusuk segítségével tükrözni, hanem a saját állományból ki nem elégíthető olvasói igényekre válaszolva a kívánt forrás lelőhelyét szintén kell tudniuk közölni, vagyis más bibliotékák dokumentumbázisáról is szükséges lehet a tájékoztatás. Mindazonáltal szakmánk korábbi jeles művelői a nyomtatásban közzétett könyvtári katalógusokat és a bibliográfiákat a saját gyűjteményükben meglévő dokumentumok katalógustételeinek forrásaiként is fel tudták használni. Ezeknek a céloknak a rendelkezésre álló anyagi, technikai és módszerbeli eszközöknek függvényében egyrészt a nagy könyvtárak nyomtatott katalógusai, később pedig a központi, valamint manapság a közös(en épített), a jelenlegi szóhasználattal – helyesen vagy helytelenül – osztott vagy közös katalógusok felelhetnek meg.

Központi katalógusok, központi céduellaállítás

A központi katalógusok és ehhez kapcsolódóan a központi céduellaállítás a 19. századtól vált a könyvtári fejlesztések fontos területévé, hosszabb-rövidebb időn belül a rendszer meghatározó elemévé. Több könyvtár állományának központi helyen való nyilvántartására természetesen korábbi időkből is számos példát ismerünk.

Az Amerikai Egyesült Államokban a központi katalogizálás első szorgalmazója *Charles Coffin Jewett* volt, aki 1850-ben barátjának, *Henry Stevens*nek (a British Library amerikai beszerzésekkel foglalkozó munkatársának) írott levelében¹⁰ felvetette, hogy a British Library olyan standard katalógustételeket készítsen, amelyek nyomtatott cédulák alapjául szolgálhatnak, ezzel segítve elő a két ország katalogizálási együttműködését. A közös vállalkozás két központja a British Library és a Smithsonian Library (a Library of Congress része) lenne. Jewett talán nem is találhatott volna megértőbb és lelkesebb társat ötlete megvalósításához, hiszen Stevens nevéhez fűződik az 1868-as kézirat, majd 1872-ben nyomtatásban közzétett tervezet arról, hogy az ország teljes dokumentumállományát egy központi bibliográfiai irodának kellene feldolgoznia, majd a leírásokat könyvtárak és gyűjtők számára rendelkezésre bocsátania¹¹. Jewett nemzetközi együttműködést szorgalmazó nagyra törő tervei sajnos adminisztratív okok miatt, valamint anyagi és technikai források hiányában sikertelenek maradtak, mindazonáltal javaslata után rendszeresen napirendre került a központi katalogizálás kérdése a(z amerikai) szaksajtóban és a könyvtári grémiumok munkájában. 1872-ben a Publishers' Weekly tette közzé az új könyvek leírásait – ezeket több könyvtár fel is használta saját katalógusa építésénél. 1876-ban Melvil Dewey, az American Library Association (ALA) alapítója, a *Library Journal* hasábjain ismét felvetette, hogy a Library of Congress vállalja ma-

gára az országos központi katalógus készítését, sőt a munkához feldolgozási szabályzatot is alkotott¹². 1882-ben *W. K. Stetson* „Cooperation again” című tanulmányában ismételten központi katalógizálásra szólít fel, elemezve az egyes könyvtárakban duplikát munkafolyamatok elvégzésének hatásait¹³.

Végül – a szakma részéről további nógatók és néhány sikertelen kísérlet után – a „The Rudolph Indexer Company”¹⁴ és a Library Bureau együttműködésével 1893-ban kezdődött meg nyomtatott katalóguscédulák előállításának és szolgáltatása. (1897-től az ALA vette át e feladatot, 1901-től működött a Library of Congress nyomtatott céduellaellátó szolgálata. Erre a kezdeményezésre vezethető vissza a National Union Catalog is.)

A 19. század második felében Európában szintén többen foglalkoztak a központi feldolgozás, a nyomtatott cédulaforgalmazás és a nemzetközi bibliográfiai együttműködés kérdéseivel.

A *Magyar Könyvszemle* 1896-os évfolyamában olvasható összeállítás¹⁵ a nyomtatott katalóguscégula-készítés történetét dolgozza fel röviden. A cikk megemlékezik *Gustav Burchard* 1880-as indítványáról, mely szerint minden megjelent könyvhöz 5 darab katalóguscédulát kellene csatolni – azt már *Battezzati*, milánói könyvkereskedő is kimondta 1871-ben, hogy a központi feldolgozás a kiadóknak lenne leginkább érdekük. A már bevált német módszert javasolta *Hartwig* (1884-ben a *Zentralblatt für Bibliothekswesen* című szaklap megalapítója), hogy a párizsi Bibliothèque Nationale nyomtatott katalógusa olyan formában jelenjen meg, hogy katalóguscédulákká szétvágható legyen. Mindazonáltal több ország már kicsit korábban belekezdett a központi feldolgozás és a katalógustételek forgalmazásának munkájába, Angliában 1861-ben, Hollandiában 1866-ban, Franciaországban pedig 1877-ben indult meg a rendszeres céduellaellátás¹⁶, német földön a központi feldolgozás egyik alapvető intézménye a porosz királyi könyvtár volt, amely *Friedrich Althoff*

(1839–1908) átfogó könyvtárpolitikai intézkedési részeként 1892-ben indította be a központi katalógizálást és a *Berliner Titeldrucke* néven ismertté vált központi szolgáltatást.

Az együttműködés keretei

A tudományos és szellemi életet egyrészt a pozitívizmus öröksége uralta, másrészt pedig a világ megismeréséhez szükséges egyetemes rendszerek – az emberi tudás teljességét áttekinthető logikai rendbe foglaló osztályozási és szakrendek, illetve a tudáshoz való (mindenkire kiterjedő, egyetemes) hozzáférést biztosító intézményrendszer szükségességének felismerése, valamint az ezen szisztémák megteremtésére irányuló törekvések. Így születtek meg az egyes szakmák képviselőit tömörítő egyesületek (jelen tanulmány témájánál maradva, a könyvtáros szervezetek Amerikában, Angliában, Németországban, hazánkban pedig – igaz nem civil kezdeményezésként, de a könyvtárosok és könyvtárak kapcsolattartására szerveződött meg – a *Múzeumok és Könyvtárak Országos Szövetsége* 1901-ben¹⁷), valamint az egyes nemzetek kulturális életének keretét adó hivatalos testületek, illetve működésüket nemzetközi szinten is összefogó, nemzetek fölötti kooperációja.

Az élet minden területén megnyilvánuló és a lét teljességét átható tudományos-technikai fejlődés és a korszakot jellemző társadalmi, morális kérdések lecsapódása az irodalomban a később science fictionnek nevezett műfaj megjelenése. A korai remekművekben megálmodott eszközök, gépek, eljárások azonban mára már a fikció világából a realitások közé kerültek, így a műfaj kialakulásában feltétlenül tudományos alapoknak és anticipációnak is szerepet kellett játszania, mint például a Verne *Nautilus*a vagy Jókainak A jövő század regényében bemutatott eszközei esetében.

A Nemzetközi Bibliográfiai Intézet alapítói: Otlet és La Fontaine

E sokszínű, gyorsan fejlődő, eseményektől nyüzsgő korszaknak volt aktív alakítója *Paul Otlet* (1868–1944) és *Henri La Fontaine* (1854–1943), a Nemzetközi Bibliográfiai Intézet megalapítói, az addigra kialakult tudományos infrastruktúrára építő, azokat továbbgondoló számos olyan terv, koncepció kidolgozója, amelyek a mai informatizált és hálózati világban öltenek testet, vagy legalábbis a megvalósulásukhoz már közeledünk.

A két alapító mindegyike vagyonos szülők gyermekeként született és a brüsszeli egyetemen folytatott jogi tanulmányokat, de idővel tevékenységük mind nagyobb részben kapcsolódott inkább a tudományhoz, a legkülönbözőbb tudományos és civil szervezetek munkájához, illetve a társadalmi reformokhoz, mint eredeti szakmájukhoz¹⁸.

La Fontaine-t, a nemzetközi jog professzorát politikusi pályája, 1895 és 1936 közötti szocialista (*György Péter* szerint nem baloldali¹⁹) szenátusi képviselősége során a képzés, a munka- és a külügy foglalkoztatta, pacifista törekvéseit 1913-ban Nobel-békedíjjal jutalmazták, de neve nem ismeretlen a Belga Alpinista Társaság történetének kutatói számára sem. Ezen felül számos tanulmánya mellett (többek között az amerikai könyvtárügyről is publikált²⁰) fiatalemberként verseket írt és Wagner operaszíndarabokat fordított angolra. Magyar szempontból ez nem biztos, hogy feltétlenül pozitívumnak tűnik, de tagja volt a trianoni béketárgyalásokon részt vevő belga küldöttségnek és 1920–1921-ben pedig a Nemzetek Szövetségének²¹, közkeletű elnevezéssel a Népszövetségnek.

Otlet már 14 éves korában összegyűjtötte az apja földbirtokával kapcsolatos irodalmat és megírta a környék helytörténetét, később pedig a belga Sajtószövetség elnökeként, illetve több nemzetközi értelmiségi szervezetben tevékenykedett²².

A fenti momentumok felidézése Otlet és La Fontaine életéből csak személyiségük bizonyos vonásait hozza közelebb az olvasóhoz; jelen tanulmány azonban nem az életrajzokra, hanem a Nemzetközi Bibliográfiai Intézet megalapítására, szellemi-elméleti alapjaira, valamint az intézmény fejlődéstörténetére fókuszál, a vizsgálódást a II. világháború időszakájával és az alapítók halálával zárja le.

Mindkettőjük gondolkodását – ahogyan a fenti adatok is illusztrálják – alapvetően befolyásolta koruk internacionalizmusa és a nemzetközi szervezetek alapításának „divatja”. Mindkettőjükre találó – György Péternek már idézett művéből származó, alapvetően csak Otlet munkásságát értékelő – kijelentése: „*az univerzális intézmények létrehozásának megszállottja volt: globális klasszifikációs szabványokat gondolt el s részben teremtett meg, olyan jogosítványokat talált ki, amilyenekkel manapság a hálót uraló különféle szövetségek rendelkeznek.*”

A Bibliográfiai Intézet megszervezői közül – bár gyakorlati könyvészeti működésük egyaránt jelentős – Otlet volt az, aki inkább elméletalkotónak, teoretikusnak tekinthető, La Fontaine publikációi közül kevesebb foglalkozik a világ-bibliográfia elvi és módszertani kérdéseivel²³, azonban már Otlet-val való találkozása előtt is gyakorló bibliográfus volt: 1889-ben indítványozta a Belga Alpinista Klubnak, hogy állítsák össze a hegymászás irodalmának világ-bibliográfiáját, s e feladatot ő maga el is végezte²⁴.

Az Egyetemes Repertórium első elméleti megalapozása, a célok és a főbb megoldandó problémák meghatározása már 1891-ben rendelkezésre állt – a követendő út kijelölése, a munka szervezeti kereteinek megteremtése, a konkrét eljárások és munkafolyamatok definiálása azonban még váratott magára.

Az alapvető problémát a szakirodalom már áttekinthetetlen mennyisége okozza, de Otlet a további gondot abban látja, hogy a pusztán ’statisztikai’ számbavétel eszközei – a hagyományos bibliográfiák és katalógusok – nem mutatják

meg kellő pontossággal és egyetemes mértékben, hogy milyen témájú publikációk keletkeztek; ezen felül pedig kísérletet sem tudnak tenni annak feltérképezésére, hogy a különféle közlemények milyen szakmai színvonalúak, mi bennük a valóban új, az egyedi, az eddig még fel nem fedezett, meg nem fogalmazott.

A szakirodalomban megjelenő tudományos ismeret, tudást a szerző négy csoportra osztja: a közlemények tartalmazhatnak tényeket, a tények magyarázatait, statisztikákat és forrásokat. A természettudományok viszonylatában a kiindulási alap, a jelenségek, anyagok stb. nem helyhez és nyelvhez kötöttek, ebből következően a tények is egyetemes érvényűek, nem így a társadalomtudományokban, ahol minden kutatási eredmény függ a kutatás környezetétől, ezenfelül a terminológia sem olyan egyértelmű, mint például a matematikai egyenletek esetében²⁵. Azonban természetesen mind a négy összetevő regisztrálására szükség van a párhuzamos kutatások elkerüléséhez, illetve annak kiderítéséhez, hogy mi a már megismert és mi a még felfedezésre váró terület. Ez csak a tudás-elemek egyedi feldolgozásával, osztályozásával végezhető el – *„minden országnak van szabadalmi hivatala, amely regisztrálja és közlönben közzéteszi a felfedezéseket ... olyan nehéz lenne hasonló nyilvántartást vezetni a szociológiai adatokról, elméletekről?”*²⁶.

A szakirodalomból ismertebb a londoni Royal Society bibliográfiai tevékenysége; jelen dolgozat szempontjából azonban fontosabb La Fontaine – sajnos sikertelen – elgondolására kitérni. A brüsszeli székhelyű Társadalom- és Politikatudományi Társaság bibliográfiai osztályának vezetőjeként felkérte minden munkatársát, hogy szabványos méretű cédulákra vezessék fel a közlemények könyvészeti adatait és csatoljanak a dolgozathoz rövid tartalmi ismertetést. A próbálkozás amiatt nem hozott sikert, hogy bizonyos munkatársak túl hosszú, mások pedig csupán a cím átfogalmazására szorítkozó „rezüméket” írtak.

Mindez Otlet-nak szintén azt a tézisét igazolta, hogy e nagy bibliográfiai (és ekkor még dokumentációs) nem is nevezett) szolgáltatások csak intézményesített nemzetközi együttműködésben, erre a feladatra megszervezett nemzeti intézmények közös munkájának eredményeképpen, egységes szabályok, szabványosított eljárások és nem utolsósorban egységes tartalmi feltáró rendszer alkalmazásával valósíthatók meg. Felismerte, hogy a technikai fejlődés nagyban meg tudja és meg fogja változtatni az információkhoz való hozzáférést, így újra kell gondolni az információszolgáltatásokat, a tudomány kérdését, a tanulást, vagyis át kell hidalni a publikálásban, a feldolgozásban és a felhasználásban az országhatárokat, politikai és nyelvi akadályokat²⁷ – az eredmény *„mesterséges agy, emlékezet létrehozása, amely egyedi információkat, jegyzeteket vagy utalásokat tartalmazó cédulákból épül fel”*²⁸.

Brüsszel – az intézet létrehozása

Tehát 1891-ben Otlet már megfogalmazta a távlati célokat, megálmodta az intézet vízióját²⁹, de a két későbbi intézményalapító külön-külön látott neki a társadalomtudományi, főleg jogi és államtudományi szakirodalom gyűjtésének és feltárásának; személyesen csak 1892-ben ismerkedtek meg egymással³⁰, innentől azonban törekvéseiket összehangoltan végezték, ekkor kezdődött egészen 1943-ig tartó barátságuk és szakmai kapcsolatuk. 1893-ban önálló nemzetközi szociológiai (mindenféle társadalomkutatást beleértve a diszciplína megnevezésébe) bibliográfiai intézetet³¹ (Office International de Bibliographie Sociologique) szerveztek, 1894-ben pedig megalapították – ekkor még csak magánkezdeményezésként – az *Office International de Bibliographie*-t³² (a későbbiekben: OIB) és ekkor határozták el, hogy 1895-re nemzetközi bibliográfiai konferenciát hívnak össze. A tervezett konferencia 1895. szeptember 2-a és 4-e között zajlott le Brüsszelben (a Magyar Könyv-

szemlében *Esztegar László* tett közzé beszámolót a rendezvényről³³). A kezdeményezés sikerét bizonyítja, hogy az American Library Association és az Association française pour l'avancement des sciences azonnal csatlakoztak a tervhez, II. Lipót belga király pedig már szeptember 12-én kelt rendeletében hivatalosan is megerősítette az OIB-t és fennhatósága alatt létrehozta az *Institut International de Bibliographie*-t (a későbbiekben: IIB), sőt az új korporáció Királyi Könyvtárban való elhelyezéséről és személyzetéről is gondoskodott³⁴.

Az 1895-ös kongresszuson jóváhagyott határozatok³⁵ között a résztvevők elfogadták az Iroda szervezeti szabályait, mely szerint az szavazati joggal rendelkező rendes tagokból (bibliográfiával foglalkozó egyéni tagokból, intézetekből, szervezetekből) áll, tanácskozási joggal felruházott rendkívüli tagja bárki lehet, aki a kérdés iránt érdeklődik, továbbá lehetnek még tiszteletbeli tagok, akik jelentősen előmozdították a bibliográfia ügyét. A taggá választás két ajánlás után titkos szavazással történik. A Nemzetközi Bibliográfiai Intézet szervezése és ügyvitele a hat évre választott állandó bizottság (elnök, jegyző, pénztárnok) feladata; az intézmény a repertórium gondozása és építése mellett (*Bulletin de l'Institut International de Bibliographie* címen) folyóiratot tesz közzé³⁶ és – a korai tervek szerint – évente nagygyűlést, kongresszust tart. Ilyen rendszeres tanácskozásokra azonban a kezdeti időkben sem került sor. 1895, 1897, 1900, 1908 (ennek a rendezvénynek már Conference Internationale de Bibliographie et de Documentation³⁷ volt a neve, és itt fogadták el az *Office de Documentation*, – a Magyar Könyvszemle 1908-as magyarításában az „okmányoló hivatal”³⁸ megalapításának tervét) és 1910 után az I. világháború gátolta az intézmény működését. Belgium megszállása után Otlet Európa semleges részébe, La Fontaine pedig Amerikába menekült³⁹ és így a testület „elnök nélkül” működött –, később pedig a szervezeti bizonytalanság, illetve átalakulás miatt nem rendeztek

minden esztendőben kongresszust.⁴⁰ Az 1920-as évek elején a politikailag és gazdaságilag is bizonytalan belga kormány megvonta a támogatást az intézménytől, a nehézségek leküzdésére az 1924-es, Hágában megrendezett tanácskozáson *Frits Donker Duyvis* javaslatára az IIB természetes személyek együttműködéséből nemzeti intézmények szövetségévé alakult és csatlakozott a Nemzetek Szövetsége Commission de Cooperation Intellectuelle-hez, amely „a különféle országos központok közt összekötő és vezető szerepre vállalkozik”⁴¹. A tulajdonképpen 1914 óta betöltetlen elnöki posztra az intézet Melvil Dewey-t kérte fel, aki magas életkorára hivatkozva visszautasította az ajánlatot és maga helyett fiát javasolta, akit a decimális rendszer gondozásában is utódjának tett meg⁴². Így állt 1924-től 1927-ig – az IIB és az American Library Association közötti szorosabb együttműködés jeleként is⁴³ – *Godfrey Dewey* a szervezet élén, őt pedig a szervezeti reform elindítója, az akkor 30-as éveiben járó és az alapítóknál egy teljes generációval fiatalabb energikus Duyvis követte⁴⁴.

A már megváltozott szervezeti formájú intézmény 1931-ben vette fel az *Institut International de Documentation* nevet, 1937-ben pedig elnevezését a *Fédération Internationale de Documentation*-ra cserélte és székhelyének a következő esztendőben Brüsszel helyett Hágát választotta. (Az 1936-ban megszervezett *Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete* 1938 januárjában csatlakozott a FID-hez.⁴⁵)

Az intézet feladatai

A grémium működésével kapcsolatos általános alapelvekről, annak célkitűzéséről már 1895-ben döntés született⁴⁶: az Intézet olyan kizárólag tudományos együttműködés, melynek célja a bibliográfia módszereinek kutatása és fejlesztése, nemzetközileg egységes metódusok kidolgozása és bevezetése, valamint ezek segítségével a világ kiadványterméséről tudósító, művenként külön

cédulákból felépülő „egyetemes repertórium” megteremtése és nyomtatott füzetek formájában való közzététele. Junker indítványa alapján elfogadtatott továbbá, hogy a repertórium egyetemes voltának biztosítására, de ezzel egyidejűleg a nyilvántartás építési munkálatainak megkönnyítésére a kiadók minden új termékükről szabványos fehér cédulára írott katalógustélt küldjenek az intézetnek, amelyeket az sokszorosít és a könyvtáraknak továbbít, ezen felül pedig mellékeljenek a könyvhöz vörös színűeket is, amelyet a megvásárló könyvtár saját katalógusában használhat fel. Így a fehér cédulák segítségével azon kiadványokról is tájékoztatást tud nyújtani a könyvtár, amelyek nincsenek meg az állományában.

A világcatalógus építését 1900. január 1-jével tervezték megindítani a nemzetközi szervezet koordinálásával úgy, hogy minden nemzet a saját irodalmát dolgozná fel nemzetközileg egységes módon és a tételeket beküldené a központnak; a retrospektív feldolgozás pedig nyomtatott katalógusok vagy már meglévő bibliográfiák segítségével oldható meg.

Úgyszintén az első brüsszeli konferencián született döntés arról, hogy a szervezet delegáltjai részt vegyenek más jelentős nemzeti vagy nemzetközi tudományos, könyvkiadói, könyvészeti rendezvényen és az új intézmény célkitűzéseit népszerűsítsék, valamint javaslatokat gyűjtse-
nek és támogatást szerezzenek a célok megvalósításához.

Otlet és La Fontaine képviselte az Irodát az Association litteraire et artistique internationale tanácskozásán Drezdában 1895. szeptember 21. és 28. között, de kiküldöttjük jelen volt többek között az 1896. június 15-étől 18-áig tartó párizsi első nemzetközi kiadói (Congrès international des éditeurs), valamint a Royal Society azévi július 14. és 17. közötti londoni konferenciáján.⁴⁷

Nemzetközi kapcsolatok – az Intézet és Magyarország

A propaganda-utazások sorában az 1896-os esztendő szeptemberében La Fontaine Magyarországra látogatott és hivatalosan is felvette a kapcsolatot a *Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárával* – a bibliotéka összekötőnek *Fejérpataki Lászlót* és *Schönherr Gyulát* jelölte ki⁴⁸. Ahogy Junkernek az 1895-ös rendezvényről szóló beszámolójában olvasható, a nemzeti bibliográfiai intézetek, központok felelősségi körébe utalták a hazai irodalomnak a köteles példányok alapján történő, egységes elvek szerinti feldolgozását és bejelentését. A francia nemzeti könyvtárban ekkor már működött is ilyen részleg, Bécsben az Iroda tervezte létrehozni a Titkárságot; máshol, többek között az Egyesült Államokban, Angliában, Olaszországban és Magyarországon pedig önálló intézményeknek kellett volna alakulniuk e funkciók betöltésére⁴⁹. Hazánkban azonban nem került sor ilyen intézet megszervezésére, annak ellenére sem, hogy La Fontaine tárgyalt *Teleki Sándor* gróffal is, aki „följegyzésre méltó ambícióval és hivatottsággal buzgólkodik mindenütt, ahol a kulturális törekvések társadalmi támogatását kell megteremteni”, és „mindezekben a tárgyalásokban pedig részt vett Mandelló Gyula úr is, ekkor már lelkes híve a Brüsszelben fölemelt zászlónak”⁵⁰. Pedig éppen ekkoriban foglalkoztak itthon a bibliográfiai intézet megteremtésének gondolatával⁵¹, sőt megkezdődtek az előkészítő munkálatok – éppen ennek kapcsán vett részt Esztégár László, az iménti beszámoló szerzője a második bibliográfiai kongresszuson⁵². A nemzeti könyvtártól elkülönülő, de azzal szorosán együttműködő „bibliográfusok társasága” tervéről lelkesen tudósított a Budai Könyvtár Közlönye 1897-ben⁵³; a Magyar Könyvszemle már óvatosabban nyilatkozott⁵⁴, a célkitűzés helyes voltát természetesen nem kérdőjelezi meg a cikk szerzője (aki egyben a folyóirat „szócsöve”) – „nemzeti bib-

liográfira még akkor is szükségünk van, ha a nemzetközi ábrándok nem is csábítanak különösebben”. De felhívja a figyelmet az elvek tisztázatlanságára: a „bibliográfiai hivatal” feladata nem csak a kurrens feldolgozás, hanem „*az eddigi magyar bibliográfiai munkásság kritikai megvizsgálása, a használható rész kiválasztása; amikor már kellő anyag együtt volna, annak az elvnek megállapítása, amely szerint ez az anyag tudományosan földolgoztassék*”.

A világbibliográfia és a tartalmi feltárás kérdése

A világbibliográfia építése az 1896-os tervek szerint csak 1900. január 1-jével⁵⁵ indult volna, a munkálatok kezdete azonban a szervezet formális létrejötténél korábbra datálható: Otlet, La Fontaine és Léonie nevű⁵⁶ lánytestvére, valamint tudós „munkatársuk”, Ernest Solvay⁵⁷ már az 1890-es évek legelején hozzáfogott a szociológia (értsd: társadalomtudomány) szakirodalmának feltérképezéséhez, így az intézet megszervezésekor már mintegy 400 000 tételből álló anyaggyűjtés állt rendelkezésre.⁵⁸ A tételszám növekedésével azonban egyre nagyobb problémát jelentett a cédulák elrendezésének kérdése – önmagában a szerzői betűrend nem biztosít kellő tartalmi áttekintést, a szakok szerinti különkatalógusok pedig csak nehézkesen kereshetők. A megfelelő klasszifikáció megtalálásához Otlet-nak és La Fontaine-nek pontos határt kellett vonnia a tudományos és a bibliográfiai célú osztályozás között – először is dönteniük kellett az egyes jelenségekkel, elméletekkel operáló már lezárt és végleges rend, illetve a különféle tudományok kérdéseit komplexen áttekintő és azok számára egy gyakorlati célú rendszerben fix helyet kijelölő szisztéma között. „*A bibliográfia-készítés ('to bibliography', Gulyás Pál későbbi magyarításában: bibliografizálás⁵⁹) tehát mindenekelőtt megnevezés és besorolás, hely kijelölése a tudományos közlemények számára.*”⁶⁰

A megoldást Dewey osztályozási rendszere jelentette. Ezt Otlet és La Fontaine ugyanolyan univerzális tudományos nyelvnek érezte, mint korábban a latin volt, egyetemes bevezetése őket hasonló lelkesedéssel töltötte el, mint a volapük és az eszperantó híveit.

Dewey munkáját Mandello Gyula ajánlotta az intézet figyelmébe, amikor 1893-ban⁶¹ Ostendében találkozott La Fontaine-nel. Erőről Otlet számolt be a munkálatokat magyar részről élénk figyelemmel kísérő, az országot később a konferenciákon képviselő és azokról több cikkben is tudósító Esztegar Lászlónak⁶². De úgyszintén Mandello volt az, aki *Szabó Ervint*, aki az 1895/96-os tanévben a jogi karon tanítványa volt⁶³, a tizedes osztályozás későbbi magyarországi patrónusát és a közgazdasági irodalom bibliográfusát – a Közgazdasági Szemlében megjelent magyar összeállítás és az 1902-es év terméséről tudósító *Bibliographia economica universalis* alkotóját – bevonta az egyetemes repertórium munkálataiba⁶⁴. Ezt az akkori (és a mostani) nemzeti önbecsülés számára jelentős momentumot a külföldi szakirodalom már nem tartotta annyira fontosnak, hogy a történetet részletesen ismertesse, Junker például egyszerűen a véletlennek tulajdonítja, hogy a tizedes osztályozás az intézetalapítók látókörébe került⁶⁵. Mindenesetre a Nemzetközi Bibliográfiai Intézet funkciói között így már konkrétan a Dewey-féle osztályozási rendszer nemzetközi használatra alkalmassá tétele, gondozása és nem utolsósorban közrebocsátása is szerepelt. Célul tűzték ki továbbá, hogy ezen szisztéma alkalmazásával nemzetközileg érthető és egységes tudományos „fogalomrendszer” jöjjön létre, a tizedes osztályozás struktúrája pedig a bibliográfiai standard alapszerkezetét határozza meg⁶⁶. Otlet már 1894. január 4-én levélben felvette a kapcsolatot Dewey-val, és megállapodtak abban, hogy folyamatosan tájékoztatják egymást a tizedes osztályozás használata során szerzett tapasztalataikról, Dewey bizonyos későbbi változtatásokhoz is hozzájárult, illetve engedélyezte

a táblázatok lefordítását⁶⁷.

Dewey szakrendszere „alaposan felkavarta a könyvtárosi kedélyeket” – írta (joggal) Gulyás Pál a tizedes osztályozásról⁶⁸. Az egész tervezett világbiibliográfiával és a tizedes osztályozással kapcsolatosan a korabeli szakirodalomban a szkeptikusok is hallatták hangjukat: vagy nem tulajdonítottak túlzott jelentőséget az intézetnek, mint például a Zentralblatt für Bibliothekswesen című orgánum néhány cikke⁶⁹, vagy éppen a problémákra hívták fel a figyelmet, mint például *Johannes Joachim*, aki a mindenkori „könyvtár-egyéniségekhez”, a gyűjtemény összetételéhez, a bibliotéka történetéhez és céljához illő szakrendet tart megfelelőnek, és mindamellet az egységes rendszer elfogadását nem feltétlenül látta garanciának egységes jelzetek alkotására⁷⁰. Ugyanez a nézet fogalmazódik meg *Gräsel* könyvtárának még *Otlet* és *La Fontaine* működését megelőző kiadásában, de érdemes megjegyezni, hogy a szerző a *Grundzüge der Bibliothekslehre* második, már 1902-ben napvilágot látott edíciójában sem változtatta meg véleményét⁷¹; sőt máshol úgyszintén hangot adott a német szakmai körök idegenkedésének⁷². Másrészt természetesen a rekatalogizálási munka mennyisége és költséges volta szintén riasztónak tűnt. Azzal együtt is hathatós ellenérvként hozták fel ezt a rendszer ellen, hogy a második brüsszeli konferencián kialakult heves vitában egyértelműen kimondatott, „nem a könyvtárak új rendezéséről van szó – minden könyvtár maradhat úgy, amint van – sem szakrepertóriumokról, amelyek csak egyes tudományszakok vagy egyes nyelvek részére készülnek, hanem egy nagy egyetemes és internacionális bibliográfiai repertóriumról, mely pl. a kevésbé elterjedt nyelvekre nézve valóságos áldás”⁷³. A szakma németországi képviselői közül éppúgy akadtak azonban olyanok, akik a kezdetektől fogva lelkes hívei voltak úgy a repertórium gondolatának, mint a tizedes rendszernek – ki kell itt emelni többek között *Carl Junker* és *Ferdinand Eichler* nevét, akik tollukkal később is sokat tettek az ügy nép-

szerűsítéséért. Eichler szerint a Dewey-féle osztályozás alkalmazása éppoly hasznos és sikeres lesz, mint bármely rendszeré⁷⁴, illetve Junker propaganda tevékenységével kapcsolatban kiemelte: már önmagában az elismerésre méltó, ha a szakmai köröket ráveszi arra, hogy alaposan áttanulmányozzák a tizedes rendszert⁷⁵. Junker ennél sokkal többet tett, ő készítette el a rendszer első német nyelvű kiadását⁷⁶. Mindazonáltal 1904-ben *J. Thron* is sajnálattal vette tudomásul a német könyvtárosság és szakajtó közömbösségét, az IIB-t ismertető dolgozatában⁷⁷, és feladatának érezte, hogy a pozitív vélemények és az eredmények bemutatásával újabb kísérletet tegyen a szakma meggyőzésére.

A decimális rendszer magyarországi támogatása

A decimális rendszer magyarországi támogatói és meghonosítói közül legismertebb *Szabó Ervin* munkássága, aki egyrészt a Budapesti Kereskedelmi Iparkamara könyvtárában vezette be az új szakrendet: nemcsak a katalógus készült a tizedes osztályozás szerint, hanem az állomány felállítása is e szisztémát követte. Külön meg kell említeni, hogy *Szabó Ervin* a nyomtatott katalógusban a brüsszeli változaton némiképp javított, és a változtatásokat a nemzetközi szervezet szintén jóváhagyta⁷⁸. A Fővárosi Könyvtár úgyszintén neki köszönheti a TO-t, sőt annak bizonyos vonatkozásokban „önkényes” reformját is⁷⁹. 1912-ben a téka hozzáfogott a séma magyar változatának közzétételéhez.⁸⁰ A Képviselőház bibliotékájában pedig *Hegedűs Lóránt* kezdte alkalmazni a Dewey-féle klasszifikációt; és sokáig lehetne még sorolni a(z E)TO akkori és későbbi hazai híveit: *Gyalui Farkas*, *Dienes László*, *Kőhalmi Béla*, *Káplány Géza*, *Veredy Gyula* ...

TO vagy ETO?

A pro és kontra érvek versenyében már az 1895-ös konferencián tartott szavazásnál a tizedes osztályozás

tályozás „ellenzéke” kisebbségben maradt.⁸¹ Ám az előnyök és hátrányok mérlegelése és a (viszonylagos) szakmai konszenzus megteremtése, illetve az amerikai változat hiányosságainak felismerése után Otlet 1895. december 22-én kelt levelében javasolta Dewey-nak, hogy ne az eredeti verzió végézzenek további változtatásokat, hanem attól független új rendszert, a későbbi ETO-t dolgozzák ki.⁸² 1896-ban hagyta el a sajátot az a rövid sillabusz, amely az osztályozási rendszer fejlesztésének, kiegészítésének módját szabályozta⁸³ és már 1898-ban napvilágot látott az első átdolgozott kiadás⁸⁴, a tizedes osztályozás első „igazi” brüsszeli változata azonban csak 1905-ben jelent meg az Institut 63. kiadványaként Manuel du repertoire bibliographique universel címen⁸⁵. A kiadvány egyrészt a tizedes osztályozási táblázatot tartalmazta, másrészt a világbiográfia készítésénél alkalmazni hivatott leíró katalogizálási szabályokat ismertette, de tudósított az egyetemes repertórium berendezéseiről, eszközeiről is. (A világbiográfia számára készített tételekkel szemben támasztott magas követelmények miatt a bemutatott módszerek azonban – a kötetet a Magyar Könyvszemlében recenzáló Gulyás Pál szavaival – „a kézikönyv szerkesztőinek saját bevallása szerint inkább egy megvalósítandó, mintsem tényleg megvalósítható bibliográfiai ideálra vonatkozik”⁸⁶. Ebben a történelmi pillanatban egy megfelelő szabályzat valóban szolgálhatta volna az egységesítést, már a munkálatok kezdetén elvi szinten ebben megállapodásra is jutottak, mindazonáltal a leíró katalogizálás területén a szembenálló álláspontok képviselői ekkor még sokkal messzebb voltak egyáltalán annak a gondolatától, hogy azonos elveket kellene alapul venniük, nemhogy legalább közel azonos szabályokat alkalmazzanak.)

A TO és az ETO végleg 1908-ban vált el egymástól, de mindkettő folyamatos fejlesztése az Atlanti óceán két partja közötti teljes egyetértésben és részletes egyeztetések után zajlott egészen az I. világháború kitöréséig. A háború

azonban megakadályozta a két műhely közötti rendszeres kommunikációt, így a kapcsolat újrafelvétele után rá kellett döbenniük, hogy a távolság az amerikai és az európai verzió között jelentős mértékben megnövekedett. Otlet 1919 októberében a következőképpen adott hangot szomorúságának, miután kézhez kapta Dewey táblázatának 10. kiadását: „*Meg kell mondanom Önnek, hogy csalódot és levert vagyok. Tény, hogy a különbségek a TO és az ETO között egyre nagyobbak lesznek. ... Eljártunk erőfeszítéseink eredményeit, amelyekkel 1895 óta kiegészítettük az Ön rendszerét.*”; Dewey 1923-as brüsszeli látogatásának idejére ez a tendencia csak erősödött.⁸⁷

Tehát Melvil Dewey rendszerének átvétele, tovább-, illetve átdolgozása segítségével a repertórium gyűjtőköre már valóban egyetemessé tehetővé lehetett, és ez fokozatosan az eredeti koncepció újragondolását, bővítését is magával hozta. Otlet és La Fontaine 1896-ban megjelent tanulmánya⁸⁸, még „csak” a szerzői név és tárgy szerinti visszakeresését is biztosító világbiográfia megvalósíthatóságát tárja az olvasók elé: a már létező (nemzeti és/vagy szak-) bibliográfiák és nyomtatott könyvtári katalógusok felhasználásával kell megteremteni a szakok, vagy témák szerint tagolható és több példányban, több helyen hozzáférhető nyilvántartást, amely a dokumentumok lelőhelyét is tartalmazza. Járulékos, de nem mellékes feladatként a repertóriumnak alkalmas eszköznek kell lennie a világ szellemi statisztikája számára, illetve a szerzői jogok biztosítására – ennek érdekében az Intézetnek együtt kell működnie az 1886-ban létrehozott berni szövetséggel⁸⁹.

A szakirodalmi dokumentáció megszületése

Hamarosan azonban Otlet (és La Fontaine) már nem csupán a világbiográfia megteremtését tűzte ki célul, hanem terve(i)ben az emberiség legkülönbözőbb típusú, eleinte csak szöveges,

majd ikonografikus dokumentumokban fennmaradt teljes tudáskincsének számbavétele rajzolódik ki; és ennek megfelelően a következő években – ahogyan már szó volt róla – az Institut maga is átalakult, valamint az egyre inkább szerteágazó feladatrendszer megvalósításához újabb intézmények alapítására került sor. Otlet 1903-as tanulmányában jelenik meg először a „dokumentáció” fogalma⁹⁰ és a hangsúly egyre inkább az új funkciórendszer felé tolódik el. Az alapvető felfogásbeli különbség abban rejlik, hogy míg az egyetemes repertórium (és a könyvtár, mint intézmény) a gyűjteményből és annak gondozásából indul ki, addig a dokumentációs tevékenység középpontjában a gyűjtemény használója, a valamely kérdésre választ kereső személy áll⁹¹. Otlet *„a szakirodalmi dokumentációnak legtágabb értelmét adja, s beleérti a fogalom körébe a kéziratok szerkesztésétől kezdve és azok nyomdai előállításán keresztül a könyvek és egyéb grafikai kiadványok, beszerzését, megőrzését, rendezését és az azokból nyújtott különféle fajta tájékoztató szolgáltatásokat. Nála a dokumentáció tehát felöleli a tudományos irodalom létrejöttétől kezdve a könyvek és egyéb grafikai kiadványok útját és felhasználásuk módját, beleértve a könyvtárak és levéltárak tevékenységét is. Sőt a dokumentáció tárgyának tekinti nemcsak az írásban foglalt ismeretanyagot, hanem a 'dokumentumot' a legtágabb értelemben, ami lehet optikai /kép, fénykép, film/, akusztikai /hanglemez, hangszalag/, sőt tárgyi alakban jelentkező anyag is /múzeumi gyűjtemény/”*⁹² Az Institut International de Bibliographie későbbi, 1924-ből származó meghatározása – amelyen a FID definíciója is alapul – *„Dokumentálni annyit jelent, mint összegyűjteni, osztályozni és terjeszteni az emberi tevékenység bármely területéről származó bármely fajta dokumentumot”*⁹³. (A dokumentátorok, vagyis az *„olvasók, a referátumok írói, a rendszerezők, rövidítők, tömörítők, szintetizálók feladata – Otlet hangsúlyozza – nem az egyedi kutatás és új eredmények felfedezése, hanem a már meglévő tudás közvetítése”*⁹⁴)

Tehát már nem elegendő a különféle dokumentumok könyvészeti adatainak lajstromba foglalása, hanem az egyetemes repertórium, mint a világgönyvtár számára „ideális katalógus” csupán azt biztosítja, hogy az univerzális könyvtárban – amely logikailag egy egység, és amelyen belül a központtól való aktuális távolságtól függetlenül – különféle új kommunikációs és szállítási technikák segítségével az olvasói kérések és a dokumentumok közvetítése a leggyorsabb módon lehetséges legyen. A hatalmas mennyiségű publikáció és tudományos információ között azonban csak speciális információkezelő módszerek alkalmazásával lehet eligazodni, minden egyes témához, tudományos kérdéshez össze kell állítani annak „univerzális könyv”-ét. *„A Könyv, a Biblion, a Forrás, a Permanens Enciklopédia, a Summa – a káosz helyett a kozmosz. Egy bizonyos tudományterülettel kapcsolatos összes információ rendszerezett, teljes és folyamatosan bővített tára, amely a releváns publikációk megfelelő elemeinek összekapcsolásával jön létre”*⁹⁵ A permanens enciklopédia gondolata – éppúgy, mint az információrobbanás érzése – majdhogynem folyamatosan jelen volt a tudomány művelésének metodikájában: a reneszánsz polihistorok loci communisától kezdve a lábjegyzeteken keresztül egészen az elektronikus dokumentumokat összekötő linkekig és a wikipédiáig. Otlet elképzelésének nagysága és nívója azonban abban rejlik, hogy nem csak kicsiny dokumentumkör, egy-egy bibliotéka valamely szakjából kiválasztott textusok között teremt kapcsolatot az „összejegyzetelés” alkalmazásával, hanem még a számítástechnika, a hipertext és -média technológiája és az internet megjelenése előtt a hagyományos cédula- és szabadlapos kiadvány (cserélhető lapokból álló dosszié) technológiára⁹⁶ építő és erre a feladatra szakosodott világintézményt álmódott meg. A dokumentumokban található egyedi információk analitikus feltárására – külön-külön cédulákon való feldolgozására – technikaként a közlemények fizikai valójának, hordozójának

és logikai struktúrájának szétvágását, szétbontását, illetve cédulára ragasztását határozta meg, tudományos módszerként pedig „monografikus elv”-nek⁹⁷ nevezte ezt el. Ez az eljárás az eredeti publikációk szövegének rekonstruálását természetesen lehetetlenné tette, a közlemények egészéhez való hozzáférést külön példány(ok)nak kell biztosítaniuk.

Mikrofotográfia

Az információhordozók ilyen módon történő nagy helyigényű duplum archiválása ellensúlyozásának lehetőségét, valamint általában az egyre hatalmasabbá duzzadó könyvtári állományok raktározási gondjainak megoldását látta az újonnan megjelenő technika, a mikrofotográfia⁹⁸ könyvtári alkalmazásában. További felhasználási területként az értékes, ritka vagy akár unikális dokumentumok többszörözését és nem utolsósorban az olvasói, illetve piaci igényeknek megfelelő számú példány előállítását, újragyártását írta le – elképzelése ma „publishing on demand”-ként ismert.

Goldschmidt és Otlet e témában írott későbbi dolgozata a mikrofilmtechnikán alapuló nemzetközi dokumentációs hálózat kiépítését tűzte ki célul⁹⁹, de Otlet hamarosan átlépte korának tudományos és technikai paradigmáját: 1934-es, korábban már idézett munkájában a „mechanikus kollektív agy” megalkotását vetítette előre. Álma, a mesterséges emlékezet képes a hangot írássá transzformálni, ezt reprodukálni, olyan dokumentumokat létrehozni, amelyben minden egyes információ elkülöníthető, önmagában szakozható, visszakereshető és más információval összeköthető; az új szerkezet alkalmas ezen felül dokumentumok automatikus osztályozására és elrendezésére, visszakeresésre, átrendezésre és újabb kapcsolatok létrehozására, illetve az aktuális olvasónak vagy használatnak lehetőséget biztosít a textus kiegészítésére, saját jegyzetek hozzáfűzésére. Otlet korának csúcstechnikájából, a rádióból, a röntgen-sugárból, a (mikro)filmből

és lyukkártyából alkotta meg „számítógépét” és „internetét”, amely a mű megszületése pillanatában azonnal hozzáférhetővé teszi és az eddigi tudáskincsbe integrálja az újdonságot¹⁰⁰. Könyvében konkrétan le is írta a tudósok számára kialakítandó eszközparkot, amely képernyőkből, telefonos kapcsolatból, írógép-klaviatúrából és röntgen-sugarakból áll, amely összeköti a világ kutatóit és dokumentumait¹⁰¹.

Enciklopédikus Archívum, a permanens egyetemes enciklopédia

Az emberiség dokumentumtermésének könyveszeti szintű regisztrálásától, a dokumentációs szolgáltatáson és a terminológia egységesítésére irányuló törekvéseken keresztül jutott el Otlet és La Fontaine a tudományos irodalom gyűjteményének, valamint a tudományos közléssel és az információ átadásával, szolgáltatásával, valamint az internacionalizmussal kapcsolatos tárgyak világmúzeumának gondolatáig, illetve a világ egészének szellemi, tudományos életét átfogó intézmények, szervezetek megalapításáig.

Az 1895-ben létrehozott Institut International de Bibliographie cédulaállományának gyarapodásával párhuzamosan sorra indultak meg a különféle bibliográfiai kiadványok. A cédulák száma az Intézet megalakulásakor – mint már szó esett róla – kb. 400 000 volt, 1903-ban mintegy 3 000 000¹⁰², 1905. január 1-jén (a Manuel du répertoire bibliographique universel adatai és Gulyás Pál közlése¹⁰³ alapján) 6 603 500 (nyomtatásban addig a cédulaanyag ötöde jelent meg 16 különféle bibliográfiában); 1914-ben 11 000 000¹⁰⁴, 1920-ban 12 000 000¹⁰⁵, 1927-ben pedig a The Library Journalban közölt cikk szerint – a háború, a szervezeti és anyagi bizonytalanság miatt érezhetően lassultak a munkálatok – 13 000 000¹⁰⁶ tételből állt már az egyetemes repertórium.

Amikor Otlet 1903-ban először használta a dokumentáció kifejezést saját tevékenységük megjelölésére, tulajdonképpen akkor született meg

az Enciklopédikus Archívum, a permanens enciklopédia terve is, amely lépésről-lépésre valósult meg, és egy 1914-es cikk tanúsága szerint¹⁰⁷ bibliográfiai és gyűjteményi feladatokat látott el, de ezen felül archiválta a szöveges és képi, ikonográfiai tartalmú dokumentációs anyagokat, dossziékat, illetve a különféle publikált adattárakat és ezekből építette az unverzális enciklopédiát. Külön tevékenységi területe volt az időszaki sajtótermékek gyűjtése és megőrzése, a nemzetközi sajtóarchívum gondozását az 1907-ben létrehozott Nemzetközi Sajtómúzeum (Musée de la Presse) végezte. (A múzeum a belga újságírók szövetségével való együttműködésben szerveződött meg; részben annak is köszönhetően, hogy 1908 és 1923 között Otlet ezen szervezet elnökhelyettese volt.) Úgyszintén 1907-ben alakult, a gyűjtőköre szerint az internacionalizmusra és univerzalizmusra szakosodott Nemzetközi Könyvtár (Bibliothèque Internationale), amely azonban az egyes országok által felajánlott 1900 után közzétett hivatalos kiadványaiból szintén gyarapodott¹⁰⁸. Erre az információs bázisra építve hívta életre Otlet és La Fontaine a Nemzetközi Tanulmányok és Információk Központját, amely 1920-ban a Nemzetközi Egyetem¹⁰⁹ (Université Internationale) néven intézményesült stabilabb formában. 1910-ben nyitotta meg kapuit a Nemzetközi Múzeum. A Le Musée International egyrészt országokat bemutató részlegekből állt, másrészt pedig szakterületek és/vagy szakegyesületek szerinti metszetben mutatta be az internacionalizmus, valamint az emberi kultúra és tudomány fejlődését. Néhány gyűjteményének alapja az 1910-es brüsszeli világkiállításra összeállított anyag volt¹¹⁰. Az információk szétszórására a Nemzetközi Információs Iroda – mint szolgáltató – volt hivatott, később a különböző gyűjtemények koordinálása is hatáskörébe került, valamint a dokumentációs tevékenység megkönnyítésére feladatul kapta volna a publikációk formáját szabályozó normatíva elkészítését¹¹¹. Az IIB-hez kapcsolódó további intézmények

megalapításához hozzájárulhatott Otlet-nek Paul Geddeshez (1854–1932) fűződő és az 1900-as párizsi világkiállításon kezdődött barátsága¹¹², akivel munkásságuk közös gyökerekből – a tudományos ismeretek rendszerezése, vizualizálása és pedagógiai célú bemutatása iránti elkötelezettségből – táplálkozott. Geddes úgyszintén a „thinking machine”-t akarta létrehozni; az általa 1892-ben Edinbourgh-ben megteremtett Outlook Tower, „a múzeumok múzeumának vagy az enciklopédiák katalógusának nevezte, mely megmutatja, hogyan tanulmányozzuk a várost, a nemzetet vagy az univerzumot a tudás koncentrikus köreinek szakadatlan kitágításával”¹¹³. Álmának hasonlósága tagadhatatlan az Otlet-féle a Palais Mondialban működő világmúzeumával, de Otlet is jelentős segítséget nyújtott Geddes saját bibliográfiai terveihez.

Nemzetközi Egyesületek Uniója

Mindezek a különálló, autonóm tevékenységi körrel rendelkező, mégis logikailag egyetlen szuper információs campust képező korporációk és kollekciók 1910-ben csatlakoztak a frissen megalapított Union des Associations Internationales-hez¹¹⁴. A Nemzetközi Egyesületek Uniójának története La Fontaine-nek egy 1894-ben publikált tervezetig nyúlik vissza¹¹⁵, az alapítás körüli konkrét munkák kezdete azonban csak 1906-ra tehető, amikor előzetes tárgyalásokat kezdtek a Nemzetközi Szervezetek Központi Irodájának 1907-es megszervezésére. A megalakulásakor 132 nemzetközi szervezet munkájának összehangolására hivatott együttműködés 1913-ban tartott második kongresszusa javasolta – és el is határozta –, hogy az emberiség emlékezeteként tekinthető intézmények közös és méltó elhelyezést nyerjenek. A Palais Mondialt (World Centre, World Palace, Világpalota) végül még 1920-ban¹¹⁶ a Palais du Cinquantenaire-ben, az 1880-ban, a független belga állam megalakulásának ötvenedik évfordulója alkalmából emelt épületben helyez-

ték el¹¹⁷. A palota homlokzatába vésett mottó hirdeti az intézményegyüttes célját és alapító atyáinak hitvallását: „*A szabadság, egyenlőség és testvériség világméretű érvényesülése útján – az emberiségbe vetett hittel, reménnyel és jóindulattal – valamennyiünk munkája, haladása és békéje felé.*”¹¹⁸

Az I. világháború és az azt követő időszak a Palais Mondial intézményei számára is sok nehézséggel járt, az újrakezdés egyik lehetőségét abban látták, hogy az 1920-ban világra jött új nemzetközi testület, a Nemzetek Szövetsége (Népszövetség), illetve az annak keretében működő és a nemzetközi tudományos kapcsolatok szervezésére hivatott szervezetébe, a Commission de Cooperation Intellectuelle-be integrálódott – igaz hivatalosan csak 1924-ben. De igazi megoldást a működési nehézségekre ez sem hozott, sőt – György Péter szavaival élve – Otlet „*az első világháború után, midőn az univerzalizmus absztrakciója nem számított már avantgárd eszmének, kisodródott a befolyásos elitből, ... nem volt képes megakadályozni, hogy a Palais Mondialt a kormány bezárja és visszaadja eredeti rendeltetésének: kereskedelmi bemutatócsarnoknak. Egy belga akadémiai bizottság megállapította, hogy Otlet gyűjteményének nincsen se művészi, se piaci értéke, s az épületet pár nap alatt kiűrtették. A Palais Mondial jelentősége persze valóban nem a tárgyakban, hanem az elvben állott*”¹¹⁹. 1934. június 1-jén zárták be a Világpalotát – az Intézmény avatott kutatója, Rayward szerint – erre azért kerülhetett sor, mert éppen ekkor, 1932 és 1935 között La Fontaine nem volt tagja a szenátusnak¹²⁰. Igaz ugyan, hogy 1939-ben rövid időre újra megnyithatta kapuit; hasonló funkciók betöltésére megszerveződött a Mundaneum és az International City, de az új próbálkozásnak egyrészt a II. világháború, másrészt pedig az alapítók halála miatt már nem lehetett igazán átütő hatása – mindazzal együtt sem, hogy alapvető elképzeléseik és törekvéseik mindmáig tovább élnek (ma már sajnálatosan csak éltek) a FID,

később UDC Consortium tevékenységében, az IFLA UBC és UAP, illetve UBCIM programjaiban és az internetben.

Csendben, elfeledve és mellőzöttségben a Bibliográfiai Iroda hivatalosan 1980-ig működött, ekkor kerültek át a repertórium cédulái a belga nemzeti könyvtárba, a Mundaneum gyűjteményei pedig 1985 óta Liège-ben, a Centre de la Lecture Publique de la Communauté Française-ben találhatók – kár, hogy az anyag nem kutatható¹²¹. (Ugyanilyen csendben lett azonban vége a közelmúltban az IFLA programjának is: „*2003-ban az Egyetemes Bibliográfiai Számbavétel programja minden különösebb hírverés nélkül befejeződött, mivel bebizonyosodott a teljesség elérésének lehetetlensége*”¹²² ...)

Számbavétel a világháló korában

A kételkedők és kívülállók sokszor Otlet és La Fontaine szemére vetették, hogy csak „botcsinálta” könyvtárosok, a két jogász „*minden belgumi támogatottsága ellenére mégiscsak kívülálló és kezdő volt az angol nyelvterületen, ahol már évszázadok óta léteztek nemzeti bibliográfiák, s mögöttük tekintélyes intézmények álltak, mint az angol Royal Bibliographical Society. Így a két belga (főként az Egyesült Államok kutatói szemében) hosszú éveken át inkább lelkes és gazdag amatőröknek vagy inkább fantasztának tűnt, mintsem kompetens kutatóknak.*”¹²³ Elismerték ugyan, hogy a nemzeti öntudat és az európai kontinens erővonalaiban egyre meghatározóbbá váló nemzeti érdekek megerősödése időszakában „*a szellemvilág sorompóinak eltávolítására szövetkezik az emberiség*”¹²⁴, és hogy Otlet és La Fontaine saját vagyoniukat is feláldozva a nemzetközi szervezetek tevékenységével, illetve a tudományos élet legkülönfélébb területeinek támogatásával az emberiség haladását és békéjét kívánták szolgálni. „*Azonban az eredmény azt mutatja, hogy a világirodalom rengetegének bibliográfiai feldolgozása a jelzett rendszer alapján olyan vállalkozás, amelyre elegendő erős eszkö-*

zök még mindig hiányoznak. ... A brüsszeli eszme oly sok különböző tényezőnek összhangzó működését tételezi föl, hogy az általános tapasztalat szerint ezt az összhangzó működést csak a legmesszebb menő optimizmussal lehetne remélni."¹²⁵ Jó szándékuk, elkötelezettségük és a mindennel dacoló makacsságuk sajnos nem volt elegendő álmaik megvalósításához, a technikai kivitelezéshez szükséges elképzeléseik számukra még csak a science fictionben léteztek. Az internet, a linkek, a hiperdokumentumok és társaik számunkra már létező valóság – azonban Otlet és La Fontaine elkötelezettségéből és a jövő tudománya iránti felelősségérzetéből még sokáig tanulhatunk.

JEGYZETEK

1. Davis, Norman: Európa története. 2. kiad. Bp. : Osiris : 2000, 2002. Az 1815-1915 közötti időszakról szóló fejezetet ld. p. 709-838.
2. De Solla Price, Derek: Kis tudomány, nagy tudomány. Bp. : Akadémiai K., 1979. p. 85.
3. Vö. Kuhn, Thomas S.: A tudományos forradalmak szerkezete. Bp. : Osiris, 2000.
4. Ebert, Friedrich Adolf: Bibliographie. In: Allgemeine Encyclopädie der Wissenschaften und Künste / hrsg. von Johann Samuel Ersch, Johann Gottfried Gruber. Bd. 10. Leipzig, 1823. p. 47. Idézi: Blum, Robert: Bibliographia : Eine wort- und begriffsgeschichtliche Untersuchung. In: Archiv für Geschichte des Buchwesens. Bd. 10. Lieferung 4-5. Frankfurt am Main : Buchhändler-Vereinigung, 1969. col. 1186.
5. Ebert, Friedrich Adolf: Allgemeines bibliographisches Lexikon. Bd. 1. Leipzig : Brockhaus, 1821. p. IX.
6. Ebert, Friedrich Adolf: Bibliographie. In: Allgemeine Encyclopädie der Wissenschaften und Künste. Bd. 10. p. 47. Idézi: Blum, Robert: Bibliographia. In: Archiv für Geschichte des Buchwesens. Bd. 10. Lieferung 4-5. col. 1187.
7. De Solla Price, Derek: Kis tudomány, nagy tudomány. p. 81-82.
8. Tóth Gyula: A könyvtár történelmi szerepváltásai. In: Könyvtárosok kézikönyve / szerk. Horváth Tibor, Papp István. 3. kötet. Bp. : Osiris, 2001. p. 25.
9. Részletesen vö. Gulyás Pál: A bibliográfia kézikönyve. 1. kötet. Bp. : Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi Könyvtára, 1941. p. 468-476.
10. Idézi: Dawson, John M.: History of centralized cataloging. In: Library Resources and Technical Services , 1967. 1. p. 28.
11. Idézi: Westby, Barbara M.: Commercial services. In: Library Trends, 1967. 1. p. 46.
12. Idézi: Bakewell, K. G. B.: A manual of cataloguing practice. Oxford : Pergamon, 1972. p. 187.
13. Idézi: Dawson, John M.: History of centralized cataloging. In: Library Resources and Technical Services , 1967. 1. p. 29.
14. Westby, Barbara M.: Commercial services. In: Library Trends, 1967. 1. p. 47.
15. E-r : A nyomtatott katalógus-czédulákról. In: Magyar Könyvszemle, 1896. p. 399.
16. Lexikon des Bibliothekswesens. Bd. 2. Leipzig : Bibliographisches Institut, 1975. col. 1349.
17. Vö. Voit Krisztina: A magyar közgyűjteményrendszer történetének vázlatja a századfordulótól 1949-ig. 1. rész In: Magyar Könyvszemle, 1992. p. 39-40.
18. Schön, Jutta: Zum Gedenken an Paul Otlet. In: DK-Mitteilungen, 1968. p. 21.
19. György Péter: Bibliotheca universalis – bibliopolisz on line. In: MEMEX : A könyvbe zárt tudás a 21. században / György Péter. Bp. : Magvető, 2002. p. 185.
20. La Fontaine, Henri: Bibliothèques américaines. Bruxelles : Weissenbruch, 1905.
21. Henri La Fontaine: Biography. <<http://nobelprice.org/peace/laureates/1913/fontaine-biography.html>>
22. Balázs Sándor: A Nemzetközi Dokumentációs Szövetség. Bp. : OKT, 1961. p. 9-10.
23. Vö. Lorphevre-Montlibert, Christiane: Bibliographie des principaux travaux d'Henri La Fontaine. In: Revue de la Documentation. 1954. p. 93-99.
24. International Federation for Documentation (FID). In: Encyclopedia of library and information science. vol. 12. New York : Dekker, 1974. p. 380.
25. Otlet, Paul: Something about bibliography. [1891]. In: International organisation and dissemination of knowledge : selected essays of Paul Otlet / transl. by W. Boyd Rayward. –Amsterdam : Elsevier, 1990. p. 16. (Otlet – és La Fontaine – műveinek címe után szövegetes zárójelben az eredeti francia nyelvű közlemények megjelenésének éve olvasható. PRG)
26. Uott. p. 13.
27. Rayward, W. Boyd: Introduction. In: International organisation and dissemination of knowledge. p. 2.
28. Otlet, Paul: Something about bibliography. [1891]. In: International organisation and dissemination of knowledge. p. 17.
29. Uott. p. 11-24
30. Polzovics Iván: Bevezetés a szakirodalmi dokumentációba a műszaki és természettudományok terén. Bp. : OMKDK, 1962. p. 103.
31. Rayward, W. Boyd: The International Federation for Information and Documentation (FID). In: Encyclopedia of library history. New York : Garland, 1994. p. 290.
32. Lexikon des Bibliothekswesens. Bd. 1. 2. Aufl. Leipzig : Bib-

- liographisches Institut, 1974. col. 711.
33. Esztegár László: Az egyetemes repertórium. In: Magyar Könyvszemle, 1896. p. 341-350.
  34. Montieur Belge. 16-17. September 1895. p. 3421-3423. Idézi: Junker, Carl: Das Internationale Institut für Bibliographie in Brüssel. Leipzig : Ramm & Seemann, 1897. p. 7.
  35. uott. p. 4-5.
  36. A lap 1895 és 1911 között rendszeresen került az olvasók kezébe, az 1912-es és 1913-as évfolyama nem jelent meg, az 1914-es újabb próbálkozásnak pedig az I. világháború vetett véget.
  37. Vö. Nemzetközi könyvészeti kongresszus. In: Magyar Könyvszemle, 1910. p. 188.
  38. A nemzetközi bibliográfiai értekezlet lefolyásáról. In: Magyar Könyvszemle, 1908. p. 397.
  39. Rayward, W. Boyd: The International Federation for Information and Documentation (FID). In: Encyclopedia of library history. p. 291.
  40. Vö. International Federation for Documentation (FID). In: Encyclopedia of library and information science. vol. 12. p. 380-383.
  41. Fitz József: A bibliográfia. In: A magyar tudománypolitika alapvetése / szerk. Magyary Zoltán. Bp. : Tudományos Társulatok és Intézmények Országos Szövetsége, 1927. p. 363.
  42. The Institut International de Bibliographie at Brussels. In: The Library Journal, 1924. p. 945.
  43. The ALA and the International Institute of Bibliography. In: The Library Journal, 1925. p. 75.
  44. Rayward, W. Boyd: The International Federation for Information and Documentation (FID). In: Encyclopedia of library history. p. 291.
  45. Bisztray Gyula: Főtitkári jelentés. In: A Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületének évkönyve. 2. (1937-1938). Bp. MKLE, 1938. p. 70.
  46. Vö. Esztegár László: Az egyetemes repertórium. In: Magyar Könyvszemle, 1896. p. 341-350.
  47. Junker, Carl: Das Internationale Institut für Bibliographie in Brüssel. p. 8-10.
  48. Sch: Mr. Henri La Fonatine. In: Magyar Könyvszemle, 1896. p. 319.
  49. Junker, Carl: Das Internationale Institut für Bibliographie in Brüssel. p. 13.
  50. Esztegár László: A brüsszeli második nemzetközi bibliográfiai konferencia (1897. augusztus 2-4.). In: Magyar Könyvszemle, 1897. p. 266.
  51. Ezzel kapcsolatban részletesebben ld. Kéglj Ferenc: A könyvek, térképek és zeneművek kurrens nemzeti bibliográfiái a dualizmus korában – különös tekintettel az Országos Széchényi Könyvtárra. In: Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve. 1991-1993. Bp. : OSZK, 1997. p. 240-243.
  52. Babiczky Béla: A 80 éves Nemzetközi Dokumentációs Szövetség és az Egyetemes Tizedes Osztályozás. In: Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 1975. p. 650.
  53. Bibliográfusok társasága. In: Budai Könyvtár Közlönye, 1. évf. 2. sz. (1897. dec.). p. 12.
  54. Magyar bibliográfiai társaság. In: Magyar Könyvszemle, 1897. p. 316-318., az idézetek forrása: p. 317.
  55. Esztegár László: Az egyetemes repertórium. In: Magyar Könyvszemle, 1896. p. 349.
  56. Otlet, Paul: Henri La Fontaine. In: International organisation and dissemination of knowledge. [1934]. p. 216.
  57. Junker, Carl: Ein allgemeines bibliographisches Repertorium und die erste internationale bibliographische Konferenz in Brüssel 1895. Wien : Hölder, 1896. p. 5.
  58. International Federation for Documentation (FID). In: Encyclopedia of library and information science. vol. 12. p. 379-380.
  59. Vö. Gulyás Pál: A bibliográfia kézikönyve. 1. kötet. Bp. : Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi Könyvtára, 1941.
  60. La Fontaine, Henri – Otlet, Paul: Creation of a universal bibliographic repertory : a preliminary note. [1895]. In: International organisation and dissemination of knowledge. p. 35. A tanulmány szemelvényes magyar nyelvű változata: Henri La Fontaine és Paul Otlet világbibliográfiai terve (1895). In: Egyetemes könyv- és könyvtártörténet : 19-20. század : szöveggyűjtemény / összeáll. és szerk. Bényei Miklós. Debrecen : Debreceni Egyetem Matematikai és Informatikai Intézete, 2001. p. 73-76.
  61. Idézi Remete László: Magyar szakemberek részvétele az Institut International de Bibliographie munkájában. In: Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 1975. p. 635.
  62. Esztegár László: A brüsszeli második nemzetközi bibliográfiai konferencia (1897. augusztus 2-4.). In: Magyar Könyvszemle, 1897. p. 269.
  63. Katsányi Sándor: A fővárosi könyvtárának története. 1. kötet, 1945-ig. Bp. : FSZEK, 2004. p. 167.
  64. Remete László: Magyar szakemberek részvétele az Institut International de Bibliographie munkájában. In: Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 1975. p. 637.
  65. Junker, Carl: Ein allgemeines bibliographisches Repertorium und die erste internationale bibliographische Konferenz. Wien, 1896. Idézi: Esztegár László : Az egyetemes repertórium. In: Magyar Könyvszemle, 1896. p. 342.
  66. La Fontaine, Henri – Otlet, Paul: Creation of a universal bibliographic repertory : a preliminary note. [1895]. In: International organisation and dissemination of knowledge. p. 26.
  67. Lorphèvre, Georges: Die Entwicklung der Dezimalklassifikation in Europa. In: DK-Mitteilingen, 1967. 1. p. 4.
  68. Gulyás Pál: A bibliográfia kézikönyve. 1. kötet. p. 488.
  69. A rövid hírt hivatkozta Esztegár László: A brüsszeli határozatok. In: Magyar Könyvszemle, 1897. p. 334.

70. Vö. Joachim, Johannes: Das Brüsseler (Melvil Dewey'sche) Decimalsystem. In: Dziatzko, Karl: Beiträge zur Kenntnis des Schrift-, Buch- und Bibliothekswesens. 3. Leipzig : Spirgatis, 1896. p. 73-78.
71. Gräsel, Armin: Grundzüge der Bibliothekslehre. Leipzig : Weber, 1890. p. 148-154., 154-155., második kiadásban: Leipzig : Weber, 1902. p. 228-231.
72. Vö. Graesel, Armin: Carl Junker: Die Dezimal-Classification. Wien, Hölder, 1897 + Derselbe: Ueber den Stand der Bibliographie in Oesterreich. Ebda, 1897. : [ismertetés]. In: Deutsche Litteraturzeitung. 1898. col. 1715-1716.
73. Esztegár László: A brüsszeli második nemzetközi bibliográfiai konferencia. In: Magyar Könyvszemle, 1897. p. 273.
74. Eichler, Ferdinand: Bibliothekspolitik am Ausgange des 19. Jahrhunderts. Leipzig : Harrassowitz, 1897. Idézi: Esztegár László: A brüsszeli határozatok. In: Magyar Könyvszemle, 1897. p. 334.
75. Eichler, Ferdinand: Der Kampf um das Dewey'sche System. In: Centralblatt für Bibliothekswesen, 1896. p. 424.
76. Die Decimal-Classification : Gekürzte allgemeine Tafeln. Wien, 1897. Vö. Junker Károlytól. In: Magyar Könyvszemle, 1897. p. 416.
77. Thron, J.: Das Institut International de Bibliographie in Brüssel : Gegenwärtiger Stand seiner Arbeiten und Veröffentlichungen. Brüssel : IIB, 1904.
78. Vö. Remete László: Magyar szakemberek részvétele az Institut International de Bibliographie munkájában. In: Tudományos és Műszaki Tájékoztató, 1975. p. 636-637.
79. Vö. Uott. p. 637-644., illetve Uő: Szabó Ervin külföldi könyvtári kapcsolatai. In: A város könyvtárak : Konferencia Szabó Ervin születésének 125. évfordulója alkalmából : 2002. október 10. Bp. : FSZEK, 2003. p. 101-107. és Babiczky Béla: A 80 éves Nemzetközi Dokumentációs Szövetség és az Egyetemes Tizedes Osztályozás. In: Tudományos és Műszaki Tájékoztató, 1975. p. 651.
80. A Fővárosi Könyvtár 1912. évi működéséről. In: Magyar Könyvszemle, 1913. p. 391.
81. Esztegár László: A brüsszeli második nemzetközi bibliográfiai konferencia. In: Magyar Könyvszemle, 1897. p. 272-273.
82. Lorphèvre, Georges: Die Entwicklung der Dezimalklassifikation in Europa. In: DK-Mitteilungen, 1967. 1. p. 4.
83. Rules for the developing the Decimal Classification. [1896]. In: International organisation and dissemination of knowledge. p. 63-70.
84. Manuel de la classification bibliographique décimale : Exposé et réglés. Bruxelles : Institut International de Bibliographie, 1898. Röviden ismerteti: A tizedes bibliográfiai rendszer. In: Magyar Könyvszemle, 1898. p. 420.
85. Manuel du répertoire bibliographique universel. Bruxelles : IIB, 1905.
86. Gulyás Pál: A modern nyomtatványok könyvészeti leírásának szabályai. In: Magyar Könyvszemle, 1906. p. 336-337. a teljes cikk: p. 335-344.
87. Lorphèvre, Georges: Die Entwicklung der Dezimalklassifikation in Europa. In: DK-Mitteilungen, 1967. 1. p. 5.
88. La Fontaine, Henri – Otlet, Paul: Creation of a universal bibliographic repertory : a preliminary note. [1895]. In: International organisation and dissemination of knowledge. p. 25-50.
89. Uott. p. 25-26., 39-40. (A berni egyezmény magyar nyelvű szövegét ld. Egyezmény az irodalom és művészet alkotásainak védelmére alakítandó nemzetközi szövetség tárgyában. In: Egyetemes könyv- és könyvtártörténet : 19-20. század : szöveggyűjtemény. p. 63-68.)
90. Rayward, W. Boyd: Introduction. In: International organisation and dissemination of knowledge. p. 3.
91. Prinzhorn, Fritz: Die Dokumentation und ihre Probleme. In: Die Dokumentation und ihre Probleme : Vorträge gehalten auf der ersten Tagung der Deutschen Gesellschaft für Dokumentation ... Leipzig : Harrassowitz, 1943. p. 3.
92. Otlet, Paul: Traité de documentation : Le livre sur le livre : Théorie et pratique. Bruxelles : Palais Mondial, 1934. p. 431. Hivatkozta: Polzovics Iván: Bevezetés a szakirodalmi dokumentációba a műszaki és természettudományok területén. Bp. : OMKDK, 1962. p. 32.
93. Idézi: Polzovics Iván: Bevezetés a szakirodalmi dokumentációba a műszaki és természettudományok területén. p. 34.
94. Otlet, Paul: Science of bibliography. [1903]. In: International organisation and dissemination of knowledge. p. 83-84.
95. Vö. Uott. p. 80-86., az idézetet ld. p. 83.
96. Otlet, Paul: Transformation in the bibliographical apparatus of sciences. [1918]. In: International organisation and dissemination of knowledge. p. 149-150.
97. Uott. p. 149.
98. Vö. Goldschmidt, Robert – Otlet, Paul: On a new form of the book : microphotographic book. [1906]. In: International organisation and dissemination of knowledge. p. 87-95.
99. Goldschmidt, Robert – Otlet, Paul: The preservation and international diffusion of thought : The microphotographic book. [1925]. In: International organisation and dissemination of knowledge. p. 208.
100. Vö. Rayward, W. Boyd: Introduction. In: International organisation and dissemination of knowledge. p. 1.
101. Otlet, Paul: Traité de documentation. Bruxelles : Palais Mondial, 1934. Idézi: Rayward, W. Boyd: The origins of information science and International Institute of Bibliography/ International Federation for Information and Documentation. <<http://people.lis.uiuc.edu/~wrayward/otlet>>
102. Rayward, W. Boyd: Introduction. In: International organisation and dissemination of knowledge. p. 3
103. Vö. Gulyás Pál: A modern nyomtatványok könyvészeti leírásának szabályai. In: Magyar Könyvszemle, 1906. p. 335-336.

104. Rayward, W. Boyd: Introduction. In: International organisation and dissemination of knowledge. p. 3.
105. La Fontaine, Henri – Otlet, Paul: On the organisation of intellectual work within the League of Nations. [1920]. In: International organisation and dissemination of knowledge. p. 165.
106. The Brussels Institute again. In: The Library Journal, 1927. p. 798.
107. Otlet, Paul: The Union of International Associations. [1914]. In: International organisation and dissemination of knowledge. p. 119-120., 128.
108. Uott. p. 117., 122.
109. La Fontaine, Henri – Otlet, Paul: On the organisation of intellectual work within the League of Nations. [1920]. In: International organisation and dissemination of knowledge. p. 163-164., illetve Baranyi Zoltán: Nemzetközi tudományos intézmények és szövetségek repertórium. In: A magyar tudománypolitika alapvetése. p. 545.
110. Otlet, Paul: The Union of International Associations. [1914]. In: International organisation and dissemination of knowledge. p. 127.
111. La Fontaine, Henri – Otlet, Paul: On the organisation of intellectual work within the League of Nations. [1920]. In: International organisation and dissemination of knowledge. p. 166-167.
112. Vö. György Péter: Bibliotheca universalis – bibliopolisz on line. In: MEMEX. p. 178-182., 192.
113. Boyer, M. Christine: Cybercities. New York : Princetown Architectural Press, 1996. p. 212-213. Idézi: György Péter: Bibliotheca universalis – bibliopolisz on line. In: MEMEX. p. 181.
114. Vö. Otlet, Paul: The Union of International Associations. [1914]. In: International organisation and dissemination of knowledge. p. 112-129.
115. Hivatkozta Rayward, W. Boyd: International organisation and dissemination of knowledge. p. 167. 3. sz. jegyzet.
116. International Federation for Documentation (FID). In: Encyclopedia of library and information science. vol. 12. p. 382.
117. Rayward, W. Boyd: International organisation and dissemination of knowledge. p. 128. 15. sz. jegyzet.
118. Idézi Polzovics Iván: Bevezetés a szakirodalmi dokumentációba a műszaki és természettudományok területén. p. 80.
119. György Péter: Bibliotheca universalis – bibliopolisz on line. In: MEMEX. p. 193.
120. Rayward, W. Boyd. In: International organisation and dissemination of knowledge. p. 220. 10. sz. jegyzet.
121. Rayward, W. Boyd: Introduction. In: International organisation and dissemination of knowledge. p. 5-6.
122. Dippold Péter: A nemzeti bibliográfiák gyűjtőköre avagy Elérhető-e a teljesség?. In: Könyvtári Figyelő, 2006. p. 262.
123. György Péter: Bibliotheca universalis – bibliopolisz on line. In: MEMEX. p. 185.
124. Esztegár László: Az egyetemes repertórium. In: Magyar Könyvszemle, 1896. p. 349.
125. Esztegár László: Jelentés az 1900-iki párisi bibliográfiai és könyvtárnoki kongresszusokról. In: Magyar Könyvszemle, 1901. p. 184.

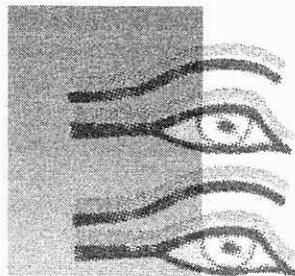

A Magyar Elektronikus Könyvtár hírblogot indított (<http://mekhitek.freeblog.hu>), melyben az érdeklődő olvasókat és a kollégákat szeretné rendszeresen tájékoztatni az újdonságokról, eseményekről, hírekről és általában a MEK-ben folyó szakmai munkáról. A bejegyzésekhez észrevételeket, megjegyzéseket lehet tenni. RSS szolgáltatás, archívum és kategóriánkénti csoportosítás is segíti a tájékozódást.

(Katalist, 2007. április 5.)

A tanulmány eredetileg *Museums, Nationality, and Public Research Libraries in Nineteenth-Century Transylvania* címmel jelent meg a *Libraries & the Cultural Record* című amerikai folyóiratban (2006. 3. szám). A szerző megjelenése előtt átnézte a fordítást (Murányi Lajos munkája), az eredeti cikkben is szereplő térképek feliratainak magyarításában közreműködött, a magyar olvasóközönség számára kisebb változtatásokat végzett a szövegben, illetve az egyik jegyzetet ki is egészítette.

A szerk.

Múzeumok, nemzetiségi és nyilvános tudományos könyvtárak a 19. századi Erdélyben

NIESSEN, James P.

A ma Romániához tartozó Erdély soknemzetiségű társadalmában három különböző tudományos könyvtár jött létre szinte egyszerre a tizenkilencedik században, és mind a három nemzeti könyvtárnak nevezte magát. Ezeknek a nemzeti könyvtáraknak nemcsak egy olyan könyv- és kéziratgyűjtemény volt a modellje, amint ma szokásos, hanem az akkori British Museum mintájára egy olyan múzeumi könyvtár, amely a különféle hordozókon található tudásanyag bemutatását tűzte ki célul.¹ Úgy tűnt, hogy a múzeumban működő könyvtár egyszerre a tudományos elit műhelye, a gyűjtemények bemutatásának helye, a presztízis forrása és az olvasóközönség információs forrása is. Ezeknek a múzeumi könyvtáraknak az átalakulása egy olyan feszültség közepette ment végbe, ami a tárgyak széles skáláját egyszerre rendszerezni és bemutatni akaró korai modern törekvés és a 19. század írott nemzeti kultúrájának megteremtésével foglalkozó feladat között mutatkozott.

1918-ig Erdély a Habsburg Monarchiában a magyar koronához tartozott, de három fő nemzetiség alkotta, a románok, magyarok és németek, nagyjából 6 : 3 : 1 arányban.² Mindhárom közösség nemzeti könyvtárat kívánt létrehozni, bár egyik sem használta ezt a fogalmat egyértelműen. Hagyományosan az erdélyiek a *nemzet* fogalmát annak a jogszociológiai kategóriának a jelölésére használták, amelynek a privilégiumait a tartományi alkotmány biztosította, és ritkán vonatkozott a tartomány teljes lakosságára. Valójában a fogalmat a tizenkilencedik században inkább egy meghatározott nemzetiségi-nyelvi közösség megjelölésére használták. Mindhárom erdélyi nemzetiségi csoport arra törekedett, hogy nemzetiségük kiadvány-termését vagy legalábbis annak erdélyi részét (amennyire lehetett) hiánytalanul összegyűjtsék, és a köz számára hozzáférhetővé tegyék.³ A szásznak nevezett kis német közösség fejlett polgári kultúrával büszkélkedhetett, anyanyelvük révén pedig

könnyen hozzáfértek a nemzetközi tudományos-sághoz is. A magyar nemességnek (az ennek a nemzetiség zömét alkotó parasztságtól eltérően) nemcsak a vagyona volt meg ahhoz, hogy számos kiemelkedő magángyűjteményt halmozzon fel, hanem a politikai befolyása is, hogy azokat a kialakulóban lévő nemzetállam rendelkezésére bocsássa. A románok, akiknek a létszáma jóval nagyobb volt, mint a magyaroké és a németeké együttvéve, híján voltak azoknak az anyagi forrásoknak, amelyekkel a magyar nemesség rendelkezett, így utolsóként fogtak nemzeti könyvtárak kialakításába, mégis sikerült úgy megalapozniuk, hogy Nagy-Románia létrehozása után, az első világháború végén robbanásszerű fejlődésnek indult.

Noha az erdélyi könyvtárak eredetét gyakran vissza lehet vezetni az egyes gyűjtőkig, szervezeti formájukat az etnopolitikai mozgalmak szabták meg. Ezen kívül a múzeumi kapcsolat is fontos szerepet játszott mindegyik könyvtár fejlődésében, bár végül mindhárom erdélyi nemzeti könyvtár olyan formában jött létre, amely közel állt a nyilvános tudományos könyvtár modern koncepciójához. A fejlődést minden esetben nagyrészt meghatározta az adott nemzetiség közösségének és intézményeinek a jellege.

A múzeumi könyvtár hagyománya

A múzeum és a könyvtár egyazon épületen belüli közös elhelyezésének, a tudósok, könyvtárak és múzeumok egy fedél alá hozásának régi hagyománya van. Az ókori görög világban a *mouseion*, melyből a múzeumnak mint értékes tárgyak gyűjteményének az eszméje ered, a múzsák szentélye volt, ahol vallási szertartásokat tartottak. A múzeum gyakran az iskolával is kapcsolatban állt. A leghíresebb múzeum, az alexandriai, ott lakó tudósokkal, könyvtárral, zoológiai és botanikai gyűjteménnyel, csillagvizsgálóval, orvosi létesítményekkel és műhelyekkel rendelkezett.⁴ A könyvtár pusztulása (mellékes, hogy ez egy vagy több kataklizma során, esetleg

több év alatt történt) nemcsak az írott dokumentumok és a gyűjtemény egyéb darabjainak az elvesztését jelentette, hanem a szervezett tudományos tevékenységnek a megszűnését is, amelyek a könyvtár szolgált színteréül.⁵

A középkori könyvtárak kizárólag kéziratos kódexeket gyűjtő gyakorlata eltért a hellén hagyománytól. Humanista tudósok újra életre keltették a reneszánsz Itáliában a vegyes gyűjtemények gyakorlatát, először a kis magángyűjteményekben (*studiolo*). Lorenzo de Medici (1449–1492) firenzei *studiolo*ja azt a célt kívánta szolgálni, hogy látogatói palotája két szomszédos szárnyában használhassák a könyvtárat és az *antiquariumot*, de különböző okok miatt ez végül csak a könyvtárra korlátozódott. Az 1558-ban alapított müncheni bajor udvari könyvtár modellként a természeti tárgyakat és emberi alkotásokat egy fedél alatt egyesítette. Egy müncheni tudós, Samuel von Quichelberg ennek elméleti alapjait is közzétette. Ezt a vegyes gyűjteményt *theatrum sapientiaenak*, vagyis a tudás színházának nevezte, a bemutatást hangsúlyozva a tanulmányozással szemben. Művében egy mintagyűjteményt írt le, és azt kategóriák szerint mutatta be.⁶ Ez az úttörő jellegű múzeológiai és könyvtártudományi mű külön osztályozta a könyveket és a tárgyakat, de érdekes módon néhány könyvet mégis a tárgyak között helyezett el, nem a könyvtárban.

Ennek a kornak a műgyűjtői műtárgyaik rendezése során a tudásanyagot a „ritkaságtár”-akban próbálták rendszerezni, melyeket akkoriban művészeti tárnak, antikváriumnak, kincstárnak vagy múzeumnak neveztek.⁷ A gyűjtőket a presztízs, a kíváncsiság vagy a tudomány támogatásának a vágya motiválta. Tudósok, művészek is vendégeskedtek a gyűjtők házában, hogy a műtárgyakat használják, és a tulajdonos a látogatóknak is büszkén mutatta meg ezeket. Nem szabad lebecsülni a tudományos motivációt és a gyűjtemények értékét sem. A megfigyelést végző tudós megalapozott kíváncsisággal csodálkozott rá a különös, váratlan dolgokra és összefüggésekre,

a tudományosságot a kézzel fogható bizonyítékok megfigyelése, nem pedig csak az írott források jelentették.⁸ A legismertebb korabeli ritkaságtárakban, például az Innsbruck melletti Ambrasban, a csehországi Prágában (amely a Habsburg nagyherceg, majd az uralkodó birtokában volt), Rómában és Bolognában könyveket is tartottak, olykor külön könyvtári részlegben, máskor egyéb tárgyakkal vegyesen.⁹

A 18. századra az európai kontinensen véget ért a ritkaságtárak virágkora, és a könyvtári anyagot sem ott helyezték már el. Ez az egyre archaikusabbá váló modell fontos lett viszont Erdélyben, elsősorban két helyszínnek köszönhetően, ahol ezek fennmaradtak, és felkeltették az erdélyi gyűjtők figyelmét, Halléban és Londonban. Ebben a korszakban a protestáns magyar és erdélyi szász diákok szívesen látogatták a hallei egyetemet, az ott működő Francke Alapítvány pedig a máig megőrizte ritkaságtárát.¹⁰

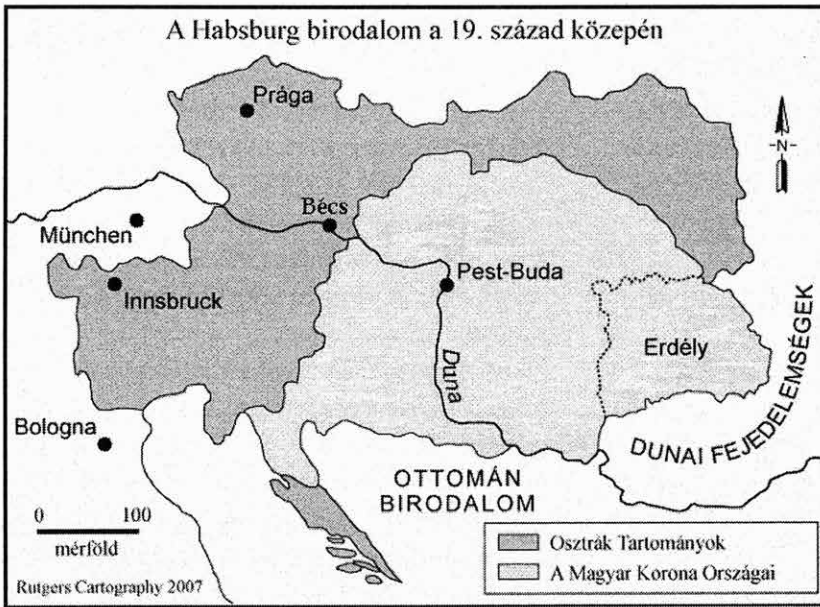
sok összegyűlnek. 1656-ban John Tradescant (1608–1662) a fogalmat már a „ritkaságok gyűjteménye” szinonimájaként használta *Museum Tradescantianum* című munkájában. Az *OED* egy újabb említést közöl 1683-ból, „Mr. Ashmole oxfordi múzeumá”-t. Tradescant katalógusa tizennégy csoportba osztva sorolja fel a tárgyakat: köztük érméket és egyéb műtárgyakat, melyekre nyilvánvalóan az új- és az óvilágban tett utazásai alatt tett szert, de ez a katalógus könyveket nem tartalmaz.¹¹

John Tradescant abból a szempontból is úttörőnek számít, hogy kiadta gyűjteményének a katalógusát, és azt hazafias magyarázatokkal látta el. Előszavában leszögezte, hogy barátai bírták rá katalógusának megjelentetésére, mivel „ezeknek a ritkaságoknak a felsorolása (amelyek oly változatosak, amilyenre egyetlen más európai ország sem volna képes) nemzetünk büszkesége lehetne.”¹² A gyűjtemény földrajzi és tematikai

változatossága nem csak egy embert tüntetett ki, hanem egy egész politikai közösséget.

Az Ashmolean Museum utódja és a múzeumi könyvtár legbefolyásosabb modern példája a *British Museum* volt; parlamenti döntéssel alapították 1753-ban, amikor Sir Hans Sloan és Sir Robert Cotton könyveket, kéziratokat és műalkotásokat adományozott a gyűjtemény megalapozásához. 1757-ben II. György a királyi

könyvtárat adta át erre a célra, két évvel később pedig megnyílt a gyűjtemény azok számára, akik belépőjegyet tudtak szerezni. A létesítmény az első évektől fogva egy helyen egyesítette a különböző formátumú anyagokat. Eredetileg három részre tagolódtott: „nyomtatott könyvek,

1. ábra

A Habsburg birodalom a 19. század közepén

Az *Oxford English Dictionary (OED)* szerint a *múzeum* szó angolul először (1603-ban) helyén mintára azt a helyet jelentette, ahol a tudó-

térképek, földgömbök, rajzok”, „kéziratok, érmék, pénzek”, „természetes és mesterséges alkotások”. A parlament a múzeumot nemzeti intézményként alapította, a fenntartók pedig forrásul szánták az ott tartózkodó tudósok és a közösség érdeklődő egyedei számára.

Az erdélyi nemzeti könyvtárak 18. századi előfutárai

Három kiemelkedő új könyvtár jött létre múzeumként a 18. század végén Erdélyben. A kortársak tudtak a British Museumról, és az antik kultúra mintái különleges hangsúlyt kaptak egy olyan társadalomban, ahol a magasan képzett emberektől megkívánták a görög és latin nyelvben való jártasságot. Tulajdonképpen 1844-ig a latin maradt az erdélyi közigazgatás hivatalos nyelve.

A szász Samuel Brukenthal báró hatalmas gyűjteményre tett szert az 1750-es évektől kezdve bécsi tartózkodása idején, majd Nagyszébenben, miután 1777-ben kinevezték Erdély kormányzójának.¹³ Gyűjteménye bővelkedett kéziratokban és ősnymtatványokban, de gazdag volt érmékben, régészeti leletekben, festményekben, nyomatokban, ékszerekben, fegyverekben és ásványokban is. Batthyány Ignác, római katolikus püspök Gyulafehérváron alapította meg 1798-ban azt az intézményt, amely később *Batthyaneum*ként vált ismertté. A gyűjtemény értékes középkori kéziratokat és 530 ősnymtatványt tartalmazott (a ma Romániában őrzött összes ősnymtatvány kétharmadát), de volt ásványgyűjteménye és csillagvizsgálója, valamint befogadta a rövid életű tudós társaságot, a *Societas Assiduorum Litterarum* is. Gróf Teleki Sámuel marosvásárhelyi könyvtára, amely nagyjából ezzel egy időben jött létre, ma a *Teleki-Bolyai Könyvtár* nevet viseli. A könyvtörténészek számára a könyvek és kéziratok mellett (másoktól eltérően Teleki csak eze-

ket gyűjtötte) legalább olyan érdekes az a tény, hogy Teleki gyűjteményéről egy négykötetes nyomtatott katalógust is kiadott 1796 és 1819 között, hogy ismertté tegye gyűjteményét, és látogatókat vonzzon könyvtárába, akik használni is fogják azt.¹⁴

Mindhárom könyvtár nyitva állt a művelt nagyközönség előtt, és meglehetősen nemzetközi jellegű volt mind a gyűjtemények provenienciáját, mind a művek szerzőit tekintve. Batthyány gyűjteményének magvát Migazzi bíborostól, Bécs érsekétől és váci püspöktől vásárolta; legértékesebb darabja a *Codex Aureus*, egy kilencedik századi zsoltár-gyűjtemény volt. Mindkét egyházfő széles körűen gyűjtötte a teológiát: nemcsak római katolikus és román görög-katolikus, hanem német és magyar protestáns irodalmat is. Teleki gróf, aki még Bécsben, Erdély kancellárjaként kezdte a könyvgyűjtést, több éven át vásárolt Közép-Európában, pénzét angol, francia, német, olasz és más nyomdák kiadványaira, köztük az amerikai Függetlenségi Nyilatkozat egy korai kiadására költve. Másokhoz hasonlóan neki is eklektikus ízlése volt, és többi gyűjteményét támogató tudományos és művészeti könyveket is beszerzett. Magas rangú kormánytisztviselőként elsősorban az erdélyi latin, német, magyar és román nyelvű sajtótermékek dokumentálásában jeleskedett.

A magyarok és szászok későbbi generációinak e három gyűjtemény felett érzett nemzeti büszkesége sem homályosíthatja el azt a tényt, hogy ezek – Victor Neumannnak Rázvan Teodorescutól kölcsönzött kifejezésével élve – olyan „kulturális csatornák” voltak, melyek lehetővé tették az egymástól földrajzilag vagy kulturálisan elszigetelt emberek és szellemi irányzatok komplex találkozását. A gyűjtemények és azok olvasói rendkívül sokszínűek voltak.¹⁵

A Batthyaneum és a Teleki könyvtár helyét 1859 után gyorsan átvette az Erdélyi Múzeum-Egyesület Könyvtára, amely az erdélyi magyarság első könyvtáraként egy nagyobb városban, Kolozsvárott alakult meg. A nagyszébeni

Brukenthal Könyvtár vállalni fogja a szász nemzetiség képviselőjét, és továbbra is dinamikusan fejlődik majd a 19. században. Brukenthal, Teleki és Batthyány gyűjteményük kialakítása során a tanulás és a tudás felvilágosult eszméjét követték, azt tekintették a fejlődés zálogának, de akkor még nem látták előre azt a nemzeti utat, amit ez a fejlődés majd be fog járni.

Erdély a nemzeti képzelet korában

Erdély valamikor a kilencedik és a tizedik század között lett a középkori Magyar Királyság része.¹⁶ A régió a nevét (románul Transilvania) elhelyezkedéséről kapta, a latin *trans* „mögött” és *silva* „erdő” összetételből, mert a királyság középső részéről nézve egy erdő borította terület túloldalán feküdt. A tartomány a királyság dél-keleti előőrse volt, melyet időnként a Kárpátokon át fegyveres török népek betörései fenyegettek. A magyar királyok szászokat telepítettek Erdély dél-keleti részébe, hogy segítsenek kivédeni a támadásokat. Privilegiumokat és politikai autonómiát kapott tőlük a szász városi lakosság, a székely katonai osztály (az a török eredetű népesség, amely a középkorban átvette a magyar nyelvet), valamint a magyar nemesség, ki-ki a maga területén uralkodó „nemzet”-ként. A románok nagy számban voltak jelen mindhárom régióban, de nem kaptak előjogokat. Ez az állapot a 16. és 17. századi török uralom, valamint a Habsburg uralomba való átmenet alatt is fennmaradt, a 18. század kezdetéig.

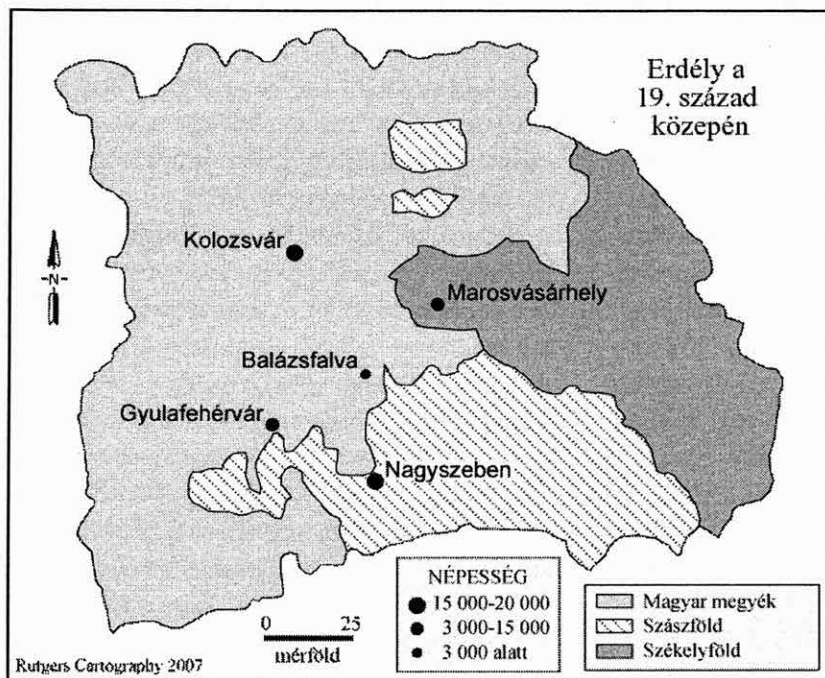
A kelet-európai történészek gyakran hivatkoznak a 19. századra mint a nemzeti újjászületés korára. Valójában ekkor alakítottak ki a hazafiak újfajta nemzeteket, politikai jogokat követelve az egy nyelven beszélők számára. Ehhez hatalmas kutatómunkára, propagandára és politikai tevékenységre volt szükség. A nyelvtudósok meghatározták a különböző nemzeti nyelveket,

a történészek kikutatták az adott népcsoport eredetét és produktumait, az írók, művészek pedig megalkották a világ többi nemzete között elfoglalt helyének képét; az új nemzet létrehozása előtt meg kellett teremteni annak az arculatát.¹⁷ *A múzeum, könyvtár és a levéltár* kifejezés erőteljes metaforaként jelent meg a magyar, román és szász hazafiak első négy legjelentősebb kulturális folyóiratának a címében: noha tárgyak önmagában nem a megőrzés volt, hanem a tudásanyag újfajta kánonjának az összegyűjtése.¹⁸ Ilyen csodálatos cél ösztönözte a hazafiakat kortárs gyűjteményeik összegyűjtésére, vagy legalábbis a használatára, és ezért vált fontossá a gyűjtők, és főleg a potenciális olvasók tehetsége és lakhelye.¹⁹

Az erdélyi szászok száma 219 342 volt 1850-ben, vagyis 10,6%-át tették ki az Erdélyi Nagyfejedelemség lakosságának.²⁰ Többségük a 12. és 13. századi telepések leszármazottai voltak, akiket a magyar királyok azért hívtak az országba, hogy a tartomány déli határát kialakítsák és védjék. Ők alapították a városközpontok többségét, gótikus templomokat és középületeket emeltek, amelyek ma a dél-erdélyi városoknak jellegzetes németes arculatot kölcsönöznek, bár a német lakosság azóta eltűnt. Nagyszében volt a szászok autonóm területi közigazgatásának és tartományi gyűlésének, a *Nationsuniversitátnak* a székhelye. Lakossága 1857-ben 18 588 főből állt (68,8 % a német, 16,4% a román, 7,3% a magyar népesség).²¹ A szászoknak fejlett helyi önkormányzatuk, iskoláik és nagyszerű evangélikus papságuk volt, akik mind német egyetemeken végezték tanulmányaikat.²² Közösségi életük révén a szászok megőrizték nemzeti öntudatukat és a német kultúrával való azonosságukat annak ellenére, hogy földrajzilag messze voltak Európa főbb németek lakta területeitől. A szász patriciusok a maguk régiójában az erdélyi alkotmányban szereplő három nemzetiség egyikéként városi önállóságot élveztek, és meghatározó szerepük volt a tartományi gyűlésben.

2. ábra

Erdély a tizenkilencedik század közepén

A három nemzetiség közül a románok – akiket az erdélyi alkotmány minden kiváltságtól megfosztott – voltak a legnagyobb számban jelen Erdélyben (1850-ben 1,2 millió, vagyis 57,9%-nyi lakossal); főleg földművesek voltak, és kevésbé voltak képzettek, mint a másik kettő.²⁵ Az ortodox és a görög katolikus egyház jelentős befolyást gyakorolt a románok életére. A Nagyszebenben és Balázsfalván lévő püspöki székhelyek fontos román kulturális központok voltak; Nagyszeben azonban szász város volt, Balázsfalva pedig kicsiny és elszigetelt település (lakos-

A magyarok nagyobb számban voltak jelen Erdélyben, mint a szászok (1850-ben 585 342 fő, vagyis a népesség 28,2%-a), és Erdély népességének politikailag domináns szegmensét alkották.²³ Nagymértékben azonosultak Magyarországgal és a magyar nemzeti mozgalom céljaival. Az erdélyi magyar népesség kevésbé volt városias, mint a szász, bár olyan jelentős városokkal büszkélkedhetett, mint Marosvásárhely vagy a gyorsan fejlődő Kolozsvár, melynek 1857-ben 20 615 lakosa volt (65% magyar, 18,4% román, 8,5% német), s Erdély legnagyobb városa volt.²⁴ A magyar nemesség hatalma és vagyona főként a földbirtokból származott. Magyarországon a reformerek követelték Erdély egyesítését Magyarországgal; ezt először átmenetileg 1848–1849-ben, majd 1867-ben érték el. Ennek eredményeképpen a magyar nemzetiségűek jobban kötődtek az anyaországban kialakuló nemzetállamhoz, mint ahogy ez a szászok esetében volt jellemző.

sága a század közepén nem érte el a 2000 főt; 83,1%-a román, 10%-a magyar, 2%-a német).²⁶ A szászokéhoz és a magyarokéhoz hasonló vagyoni eszközök és potenciális olvasók nélkül a románok eleve hátrányba kerültek a tartomány nemzeti könyvtárának megteremtéséért folyó versenyben.

E népek rivális nemzeti törekvései ütköztek össze az 1848–1849-es magyar forradalom és szabadságharc alatt. A magyarok vereségét az osztrák abszolutizmus követte, amely a szászokat és a románokat támogatta, majd az 1867-es kiegyezés megteremtette Magyarország és Erdély unióját és az autonóm magyar nemzetállamot, mely támogatta a magyarok kulturális intézményeit, és bár megtűrte, de egyre jobban korlátozta a szászokéit és a románokéit. A szászok és románok egyre inkább külföldön keresték politikai és kulturális példaképeiket a független Románia létrejötté (1859–1878) és a német egyesítés (1866–1871) után.

A Brukenthal Múzeum és a szász Verein für Siebenbürgische Landeskunde

Báró Brukenthal (1721–1803) a hallei és a jénai egyetemen tanult. Halléban leghíresebb professzora az Erdélyből származó történész és könyvgyűjtő, *Martin Schmeizel* volt, aki az ott tanuló szász diákokat különösen kedvelte. Schmeizel művei között volt két úttörő bibliográfia a Habsburg birodalom tanulmányozásához és egy erdélyi pénzermékről írott munka; feltehetőleg ezek lehetnek Brukenthal könyvtárának legelső darabjai.²⁷ Brukenthal a szász köztisztviselő-osztály tagjaként nem volt nacionalista a mai értelemben, de büszke volt szász nemzetére, azaz arra a társadalmi kategóriára, amelyet a származás, a politikai előjogok és a kultúra határoz meg. Bár hagyománytisztelő volt, a felvilágosodás embere és egyben szabadkőműves is. Érdekelte az ismeretek valamennyi ága és azok terjesztése a közintézményeken keresztül.²⁸ Tanulmányai során felkereste és megcsodálta a göttingeni új egyetemi könyvtár gyűjteményeit, valamint a londoni *British Museumot* is.

Brukenthal gyűjtő tevékenységét Bécsben töltött évei alatt kezdte 1750-ben, amikor tudósokat és művészeket kért fel tanácsadónak. Három évvel azelőtt, hogy 1777-ben kormányzóként visszaköltözött volna Erdélybe, festményeinek gyűjteményét a birodalmi főváros második legnagyobb magánképtáráként tartották számon.²⁹ Miután II. József 1787-ben hivatalából menesztette, hátralévő éveit és anyagi javait házáinak és gyűjteményeinek szentelte. 1789-ben segített megalapítani Nagyszébenben Erdély első tudományos folyóiratát, a *Siebenbürgische Quartalschriftet*, amely 1801-ig jelent meg. Múzeuma még életében az úri turisták kedvelt célpontja lett, akik beszámoltak a gyűjteményekben szerzett benyomásaikról.³⁰ Végrendeletében kikötötte, hogy könyveit, festményeit, nyomatait, érmeit, fegyvereit, régiségeit, ásványait, valamint palotáját elidegeníthetetlen egészként öriz-

zék meg, és nyilvános múzeumként működjön. Létrehozott egy alapítványt, melynek jövedelmét elkülönítették: elsősorban könyvek beszerzésére, majd könyvtáros és egyéb személyzet alkalmazására és (jóval kisebb mértékben) a gyűjtemény többi részének a gyarapítására. Az osztrák fizetőeszköz instabilitása miatt a múzeum megnyitását 1817-ig, Brukenthal halála után tizennégy évig elhalasztották.³¹

Brukenthal jelmondata így hangzott: *Fidem genusque servabo*, vagyis „szolgálni fogom hittem és nemzetem”. Nemzetfelfogása valószínűleg inkább az erdélyi alkotmány értelmezését tükrözte, mintsem az összes erdélyi szászra kiterjedő, modern nemzetpolitikai elképzeléseket; bár a *genus* (vagyis nemzetség vagy család) fogalma a *natio* helyett szélesebb jelentésű, mint a saját családja. Nagyszében evangélikus lelkésze, *Johann Filtsch* sokkal újszerűbb értelemben használta ezt a fogalmat, amikor a Brukenthal Múzeum 1817-es megnyitóján beszédet mondott. Az új intézményt a „szász nemzet múzeuma”-ként köszöntötte, és utalt arra, hogy a néhai báró nagyszerű gyűjteményének és palotájának a nagyközönség előtti megnyitásával és a többi nemzetiség új adományokra ösztönzésével remélhetőleg növelte a szászok tekintélyét, ahogy azt a britek és magyarok is tették nemzeti múzeumukkal.³² A kortársak *nemzeti* gyűjteményen eredetileg olyasmit értettek, ami nagy és változatos összetételű, később inkább azt, ami erdélyi, végül pedig azt, ami szász vonatkozású volt.

Számos, Erdély múltját és jelenét kutató szász tudós felhasználta a Brukenthal Múzeum gyűjteményét a *Landeskunde* vagyis a regionális tudomány értelmében. A *Landeskunde*, ez a német felvilágosodás-kori tudomány-komplexum olyan területeket ölelt fel, mint a statisztika, a térképészet és a természetrajz.³³ Erdélyben a nemzeti jogok védelmében a *Landeskunde* azonban összekapcsolódott a történet- és a jogtudomány provinciális hagyományával. A németek és magyarok e korszakban elért tudományos eredményein és hazafias törekvésein felbuz-

dulva, a szászok hivatalos támogatásban részesültek, amikor 1840-ben javasolták a *Verein für Siebenbürgische Landeskunde* megalakítását.

Az alakuló ülés meghívója „*minden olyan nemzetiségű és rangú személynek*” szólt, „*aki az erdélyi tudományok barátja*”. A támogatók hangsúlyozták az összefogás fontosságát, hogy felderítsék a tartomány történelmének fehér foltjait. Az egyesület minden évben más és más erdélyi szász városban tartotta közgyűlését. A magyarok, mint *Kemény József* és *Brassai Sámuel*, és a románok, például *George Barițiu*, is részt vettek néhány gyűlésen, és bármely nemzetiségű erdélyit meghívott, hogy működjenek közre az egyesület tevékenységében. Az egyik szász résztvevő azzal érvelt, hogy ha a többiek kimaradnak, lehetetlenné válik a szászok önálló kutatómunkája, hiszen sok levéltár magyar kezelésben van.³⁴ Az egyesület tisztán szász vállalkozás volt, befogadó retorikája ellenére: mind a kilencvenhét alapító tag szász vagy ott élő német volt.³⁵ Kiadványaik németül íródtak, legtöbb tiszteletbeli tagjuk osztrák és német volt, legjelentősebb publikációs vállalkozásukat egy erdélyi szász szótár és szász történelmi forrás-gyűjtemény jelentette.³⁶ Az egyesület éves közgyűlései az általános szász identitást részesítették előnyben a helyi rész-érdekekkel szemben, és a szász tudományos kultúra népszerű ünnepévé váltak.³⁷

Az egyesület sohasem akart a Brukenthal Múzeumhoz kapcsolódni. Nem volt állandó székhelye, és a különböző helyszíneken tartott közgyűlései révén igyekezett bemutatni a szász kulturális központok sokszínűségét. A Brukenthal Múzeumon kívül a nagyvárosok evangélikus gimnáziumai, a különböző egyházi kerületek és néhány általános iskola is jelentős régi könyv- és kéziratgyűjteménnyel, valamint számottevő éves gyarapítási kerettel büszkélkedhetett. A *Verein für Siebenbürgische Landeskunde* (Erdélyi Országismereti Egyesület) számos középiskolai könyvtárnak és a Brukenthal Könyvtárnak is adományozott kiadványaiból. A szász

városokban működtek olvasótársaságok is, sőt a falusi iskolákban is voltak népszerű irodalmat és tankönyveket tartó könyvtárak.³⁸

1879-ben egy újságcikkben az ismeretlen szerző a szász könyvtárak gyűjteményének gazdagságával és sokszínűségével büszkélkedett, szembeállítva azt a magyar sajtóban megjelent panaszokkal, amelyek a magyar könyvtárak sűrűs helyzetét taglalták. Emellett azt is szükségesnek látta, hogy több információ jelenjék meg a Brukenthal Könyvtár állományáról.³⁹ Michael Csaki (1858–1928) múzeumigazgató könyvtári útmutatója, amely a múzeum-ismeretével együtt először 1894-ben és 1895-ben jelent meg ugyanabban a lapban, erre a kritikai észrevételre volt válasz. Csaki mentegetőzik a katalógus késedelmes kiadása miatt, annak munkaigényes voltára és a közreműködők hiányára hivatkozva.⁴⁰

Csaki útmutatója sok mindent elárul a könyvtárral kapcsolatos kortárs véleményekről. Nemcsak a könyvtári állományról szóló nyilvános információk iránti igényre válaszolt, hanem azoknak is felelt, akik azt vetették a szemére, hogy nagyobb figyelmet szentel a művészeti gyűjteménynek, mint a könyvtárnak. Csaki azt írta, hogy Brukenthal a rendszeres kiadások nagy részét a könyvtári személyzet alkalmazására és a gyarapításra irányozta elő, így érthető, hogy a könyvtár „a múzeum központjává és legfontosabb részévé vált”. A kiváló festmények viszonylag magas ára miatt ez az elérhető források hatékonyabb felhasználását is jelentette.⁴¹ Tudunk azonban arról, hogy Csaki mint az első művészettörténész-múzeumigazgató ebbéli minőségében sokkal több figyelmet szentelt a képtárnak, mint a könyvtárnak. Részt vett a múzeumban őrzött flamand mesterek anyagának meghatározásában, alapos kutatásokra támaszkodó kiegészítéseket publikált a galéria 1901-ben és 1909-ben kiadott katalógusában, és bemutatta a gyűjteményt más kiadványokban is.⁴²

Csaki könyvtárismertetőjének a zöme annak a leírása, amit a látogató az egyik teremből

a másikba körbesétálva láthat, lenyűgöző részletességgel taglalva az egyes művek jellemzőit és történeti jelentőségét, leírva elhelyezésüket és prezentációjukat. A könyvtár heti húsz órában tartott nyitva, írta, kétszer annyi ideig, mint a művészeti galéria, és a könyveket akár három hónapra is ki lehetett kölcsönözni. A szöveg legnagyobb része olyan, mint egy túra leírása: festői és színes tételeket sorol fel, szabadkozik a könyvek elrendezése miatt, amit egyrészt a helyhiánynak, másrészt annak tulajdonít, hogy a különböző időpontban beszerzett gyűjteményeket külön termekben helyezték el.

Az erdélyi szász Landeskunde tizenkilencedik századi klasszikus kézikönyve, ami 1857-ben látott napvilágot, a Brukenthal Múzeumot a tartomány kiemelkedő tudományos gyűjteményének tartja, büszkén említve híres festményeit, érmeit és ásványait, ugyanakkor azt sem hallgatva el, hogy a könyvtár anyaga akkor (még) kisebb, mint a Teleki Tékáé.⁴³ A új kiadványok és számos nagyszabású szász intézmény nagyobb régi gyűjteményének a megszerzése a következő évtizedekben megfordította ezt a rangsort. A szerzeményezésre fordítható költségvetésnek köszönhetően, amely a maga idejében bőségesnek számított, és ezeknek az új gyűjteményeknek a bekerülése nyomán a Brukenthal Könyvtár állománya elérte a százezer kötetet, az 1817. évi tizenötezerrel szemben. Később ez a szám meghaladta a háromszázezeret. Négy kéziratos cédula- és kötet-katalógusa volt.⁴⁴ Csaki útmutatója felsorolja a középkori kéziratokat, az ősnymtatványokat, a ritkaságnak számító *Transilvanicat*, számba veszi az Erdélyen kívüli 18. századi kiadványok terjedelmes gyűjteményét is, a 19. századi magyar és német könyvek reprezentatív meglétét, közte a magyar országgyűlés jegyzőkönyveit és a porosz Helmuth von Moltke tábornok és vezérkarának műveit. A *Verein für Siebenbürgische Landeskunde* kiadványai és az ezekért cserében kapott külföldi egyesületi kiadványok, a többi intézmény által beszerzett és általuk később gyarapított gyűjte-

mények, a nagy gonddal kiválasztott és megvásárolt új kiadványok a Brukenthal Könyvtárat az erdélyi szászok legnagyobb könyvtárává, kiadványaik legteljesebb gyűjteményévé tették. A művészeti galéria azonban alig gyarapodott. Csaki munkatársainak megfogalmazása szerint „igazi nemzeti múzeum” volt, elsősorban Brukenthal báró gyűjtőmunkájának az eredményeként, de nemzeti szerepe azt kívánta, hogy az újabb erdélyi és szász művészeti alkotásokat is befogadja.⁴⁵ A könyvtár ugyan a múzeumban volt elhelyezve, de ekkor már külön intézménynek tekintették.

1876-ban a magyar kormány megszüntette a szász kerület közigazgatási autonómiáját, és még ugyanebben az évben a kerület levéltára a *Nationsuniversität* anyagával együtt nyilvános tudományos intézmény lett. A levéltár megnyitása után a szászok nemcsak a Brukenthal Könyvtár középkori kézirat- és magánokirat-gyűjteményével büszkélkedhettek, hanem az új intézmény fejében a következő néhány évtizedben Erdélyben az egyetlen, nyilvánosság számára elérhető levéltárral is.⁴⁶

Az Erdélyi Múzeum-Egyesület és a magyarok

Az erdélyi magyarok nemzeti múzeumának és könyvtárának létrehozására irányuló erőfeszítések a tartományon belül zajlottak, de megvalósításukra ösztönzőleg hatott a Magyar Nemzeti Múzeum és a Verein für Siebenbürgische Landeskunde megalapítása. Gróf Bánffy György, aki Brukenthalt követte az erdélyi kormányzói székben, jóváhagyta 1793-ban az erdélyi országgyűlés javaslatát, hogy hozzanak létre egy olyan magyar nyelvapoló egyesületet, amelyhez múzeum is tartozna.⁴⁷ Az egyesület első ülését Marosvásárhelyen tartotta meg, amelyen jelentős kézirat- és könyvadományokat kapott, de 1810-re beszüntette tevékenységét, mivel csökkent iránta az érdeklődés, a későbbi kormányzók pedig akadályozták a munkáját. Az *Erdélyi Múzeum*

című folyóirat (1814–1818) is rövid életű volt, bár vonzotta a tudós szerzőket és az olvasókat. A reformpolitikus *Böloni Farkas Sándor* (1795–1842) 1829-ben új javaslatot nyújtott be a tartomány múzeumának ügyében.⁴⁸ Számos erdélyi magyar politikus és író támogatta a reformkorban a múzeum és az egyesület tervét az 1848-as forradalom előtti években. A „múzeum” és a „tudós társaság” szorosan összekapcsolódott a reformkori politikusok retorikájában.⁴⁹

Erdélyen kívül, Magyarországon (Pesten) alapított gróf *Széchenyi Ferenc* (1754–1820) múzeumot. Széchenyi hivatali posztjain a felvilágosult abszolutizmus kezdeményezéseit támogatta. 1786-ban lemondott hivataláról, és – ahogy Brukenthal egy évvel később – minden idejét magángyűjteményének szentelte. Külföldi utazásai során kitüntetett figyelmet fordított a meglátogatott nagykönyvtárakra, elsősorban a *British Museum* és a göttingeni egyetem könyvtárára. Könyvtárost bízott meg azzal, hogy rendezze könyvgyűjteményét, és készítse el katalógusát, melynek első két kötetét (1799) további öt kiegészítő és index-kötet követte, majd egy háromkötetes kézirat-katalógus jelentetett meg (1815).⁵⁰ A király 1802-ben elfogadta a magyar nemzeti könyvtár megalapítására tett javaslatát, melynek alapját Széchenyi 13 000 könyvből, több mint 1200 kéziratból és más dokumentumból álló adománya jelentette. A könyvtár 1803-ban nyitotta meg kapuját, státuszát királyi rendelet szabályozta *Bibliotheca Hungarica Széchenyiano-Regnicolaris* néven.⁵¹ Az országgyűlés 1807-ben alkotott törvénye a könyvtárat az új Magyar Nemzeti Múzeum részévé tette. Alapítványt létesítettek az intézmény támogatására, és nem csak pénzadományok érkeztek számára. A nemzeti könyvtár 1846–1847-ben a múzeummal együtt közös, impozáns neoklasszicista épületbe költözött, és 1949-ig a múzeum szerves része maradt.⁵²

A szászokhoz hasonlóan a magyarok is létrehozták a maguk tudós társaságát. A Nemzeti Múzeum megalapítójának a fia, Széchenyi Ferenc

1825-ben arra kérte az országgyűlést, hogy alapisák meg a Magyar Tudományos Akadémiát, és erre birtokainak egy évi jövedelmét ajánlotta fel. A következő esztendőben az Akadémia is létrehozta saját könyvtárát, amely ma is működik Budapesten.⁵³

1841-ben *Kemény József* gróf (1795–1855), erdélyi történetíró és gyűjtő 15 439 kötetes könyvgyűjteményét és 1083 kéziratát az Erdélyi Múzeum-Egyesület javára ajánlotta fel. Kemény a szászok tudományos egyesületének tagja volt, és komoly tekintélyt vívott ki magának egy német történelmi forrás-gyűjtemény kiadójaként.⁵⁴ Javaslatára nagy lelkesedést váltott ki az erdélyi országgyűlés magyar képviselői körében. A szászok ellenezték ezt, mivel tekintélyes állami támogatást igényelt volna, és mert Kolozsvárott, nem pedig Nagyszebenben vagy akár Marosvásárhelyen létesült volna, mely legalább közelebb volt a szász településekhez. Marosvásárhely a tartományi bíróság lelkes magyarjai révén régóta a magyarok kedvenc város-jelöltje volt a múzeum számára. Kolozsvárott élt akkor a legtöbb iskolázott magyar, több főiskola is működött kitűnő, bár kicsiny könyvtárral, és két protestáns püspökségnek is ott volt a székhelye.⁵⁵ A szászok erőteljes tiltakozása miatt és két éves élénk vita után az országgyűlés 1843-ban elutasította a javaslatot.

Kemény 1855-ben bekövetkezett halála arra készítette a magyarokat, hogy lépéseket tegyenek a Múzeum-Egyesület érdekében, ezúttal kormányzati támogatást sem kérve, nehogy Kemény hagyatéka Nagyszebenre vagy a Magyar Nemzeti Múzeumra szálljon. A szász jogtudós, *Schuler von Libloy* is csatlakozott a Marosvásárhely mellett szavazókhoz, mert nem tartotta volna szerencsésnek, ha a sajnálatosan szétszórta erdélyi könyvgyűjteményeket még eggyel szaporítanák a híres Teleki Könyvtár riválisaként.⁵⁶ Végül a kérdést gróf *Mikó Imre* (1805–1876) adománya oldotta meg: az alapító elnök kolozsvári villáját ajánlotta fel az új egyesület és múzeum számára. A könyvtár anyaga egy ideig másik

jótevőjük, gróf *Bethlen Sándor* városi házában kapott elhelyezést.

Az Erdélyi Múzeum-Egylet (később Egyesület) hivatalos engedélyezésére és megalapítására 1859 novemberében került sor. *Eötvös József* (1813–1871), a Magyar Tudományos Akadémia alelnöke 1860-ban szász hallgatóság előtt tartott beszédében kijelentette, hogy az *Erdélyi Múzeum-Egylet* és a szászok *Verein für Siebenbürgische Landeskunde* ugyanazt a célt követi. A tudományos munkát egy hegy megmászásához hasonlította: amelynek csúcán a nemzetek találkoznak, és kezet nyújtanak egymásnak.⁵⁷ A hasonlat megnyerő volt, de elhallgatta – az osztrákok és a szászok gyanakvását elaltatandó –, hogy a tudósok (kortársaikhoz hasonlóan) etnikailag elkülönülő intézmények alapítására törekedtek. A társaság első ülésének jegyzőkönyve szerint a 383 résztvevő egyhangú, titkos szavazással úgy döntött, hogy az egyesület magyar nyelven működjék.⁵⁸

Az alapítók részletesen szabályozták a könyvtár működését. Határoztak a tíz különféle katalógus elkészítéséről, a helybenhasználat és a kölcsönzés feltételeiről, a raktározásról, a beszerzésről és általában a könyvanyag kezeléséről.⁵⁹ *Brassai Sámuel* (1800?–1897), a tudós és az egyesület évkönyvének kiadója lett a Mikó-villában elhelyezett múzeumi (reália) gyűjtemények legelső igazgatója. A könyvtár első vezetője az a *Szabó Károly* (1824–1897) lett, aki nem érte be a könyvtár anyagának feldolgozásával, hanem úttörő módon az ország különböző tájain található régi könyvanyag közös katalógusának elkészítését tűzte ki célul.⁶⁰ A könyvtár anyagának katalógizálásával kezdte, de ezt később kibővítette Kolozsvár, Erdély, majd egész Magyarország köz- és magánkönyvtárainak a feldolgozásával. Katalógusát országjárása közben állította össze, cédulái egyre gyarapodtak a könyvtárakat járva. Nem mellékesen új kapcsolatai révén a múzeum könyvtárának ajándékozott gyűjtemények számát is gyarapította. Katalógusának első, erdélyi anyaga az egyesület évkönyvében látott napvilá-

got 1868 és 1872 között, a részletesebb változat az MTA égisze alatt 1879 és 1898 között jelent meg három kötetben.⁶¹

*Schuler von Libloy*hoz hasonlóan Szabót is aggasztotta a könyvanyag szétszórtsága. Háromkötetes művének előszavában hangsúlyozta, hogy önmagában a bibliográfiai számbavétel nem sokat ér, ha nem közlik a lelőhelyet is.⁶² A korábbi katalógusokra, így Telekiére, Széchényiére is támaszkodott, de megpróbálta korrigálni a hibákat és pótolni a hiányokat a könyvek kézbevétele során, ha erre alkalma adódott. A példányok lelőhelyét is leíró közös katalógusról kialakított nézetei azt a mai gyakorlatot vetítették előre, amely a helyi gyűjteményeket a könyvtári állományok közös katalógusával egészíti ki. Bár az írók a XV. században felvetették már a közös katalógus szükségességét, és Szabó előtt is történtek erre kísérletek, elmondhatjuk, hogy ez a magyar kiadvány volt az első, ami el is készült.⁶³

A Múzeum-Egylet megalakulását hamarosan követte az első modern kori erdélyi egyetem alapítása. Az egyesület és a kolozsvári jogakadémia közösen biztosított intézményes alapot az 1872-ben létrehozott új magyar egyetem számára. Amikor a parlament azt mérlegelte, hogy a második egyetem Kolozsvárott vagy Pozsonyban létesüljön, az előbbi mellett döntött, mert az egyesület felajánlotta az egyetem számára, hogy gyűjteményeit használhatják. Az egyesület tagjaiból alakult ki a tanári testület magja; nekik és a diákok számára egy 1872-ben kötött – és 1894-ben megújított – együttműködési megállapodás garantálta az egyesület anyagainak a használatát. Az egyesület az egyetemi klinika és laboratórium céljára megkapta a néhai Mikó gróf kertjét, valamint évi 5000 forintot a könyvtár használatáért. Szabó Károly lett mind az egyetemi, mind az egyesületi könyvtár vezetője. A Múzeum-Egylet jelölte ki az igazgatót, fizetését is több éven keresztül folyósította.⁶⁴

Alapításakor az új egyesített könyvtár több mint 31 000 kötettel rendelkezett. Az egyetemi könyv-

tár 1885-ben nemzeti kötelempéldány-könyvtár lett, vagyis a magyar királyság néhány könyvtárával együtt ingyenes példányt kapott a kiadott művekből azzal a kikötéssel, hogy feldolgozzák és hozzáférhetővé teszik a használók számára. (A kiadók egy része a jogszabályt nem tartotta be.) 1895-ben a könyvtár az egyetem épületének egyik alkalmasabb, de zsúfolt helyiségébe költözött, és elkészült első szakkatalógusa. Az 1894/95. tanévben 5988 olvasó kereste fel (vagyis 26 naponta), 1107 könyvet kölcsönöztek és 1812-t használtak helyben. Szemmel láthatóan jelentős használói bázist szolgált ki a könyvtár, és az is nyilvánvaló, hogy a gyűjteményeket intenzívebben használták, mint a Brukenthal Múzeumét.⁶⁵ A művészeti galéria, a régiségár, az ásványtani és a botanikai gyűjtemény tovább gyarapodott, de inkább az egyetemnek, mintsem a könyvtárnak köszönhetően. Az egyes gyűjtemények a tanszékekhez kapcsolódtak, taneszköz-gyűjtemények lettek, és a tanszékek vezetőit nevezték ki a gyűjtemények felelősének.⁶⁶ Az egyetem és a Múzeum-Egyesület könyvtá-

rának anyagát külön kezelték, de egy igazgató irányítása alatt működött; az egyetem erőssége a kortárs nyomtatványokban, disszertációkban és a tananyaghoz kapcsolódó könyvekben rejtett, míg az egyesület rengeteg kézirattal és régi könyvvel rendelkezett. A Múzeum-Egyesület anyagát üveges tárlókban helyezték el, ahogy a korabeli múzeumokban szokásos volt. Külön költségvetéssel rendelkeztek, állományuk a századfordulóra elérte a 200, illetve 300 ezer kötetet. Mindegyik rendelkezett külön kötet- és cédulakatalógussal, az egyetemi könyvtár 1892 és 1898 között nyomtatásban is kiadta négykötetes szakkatalógusát. A könyveket és kéziratokat 1909-ben átköltöztették egy impozáns, ma is működő könyvtárépületbe, amely 252 ülőhellyel (ez többszörös gyarapodás volt), vasbetonnal megerősített, rögzített és biztonságos vasállványokkal, külön olvasótermekkel (általános, periodika-, kézirat-, térkép-, régi könyv- és levéltári anyagok használatára) rendelkezett. Az igazgató, *Erdélyi Pál* (1864–936), és helyettese, *Gyalui Farkas* (1866–1952) kulcsszerepet játszottak

az új létesítmény megtervezésében; Gyalui volt az első professzor, aki könyvtártudományt oktatott magyar egyetemen (1901). Az új épület elfoglalása az intézmény működésének alapelveként a *használat elsőbbségét* szilárdította meg a kiállításokkal és a megőrzéssel szemben.⁶⁷

3. ábra

Az első világháború előtt kiadott képeslap felirata a magyar vidéki város új könyvtárépületének összetett jellegét hangsúlyozza: „Egyetemi és Múzeumi Könyvtár, Kolozsvár. Épült 1906-1909. Tervezték Korb Fl. és Giergl K. műépítészek (keltezetlen)”
Az Országos Széchényi Könyvtár kisnyomtatványtárának anyagából

Szabó és utódai a Brukenthal Múzeumban dolgozó kollégáiknál is jobban szembesültek a kéziratok és a közigazgatási iratanyag megőrzésének és hozzáférhetővé tételének problémáival. Kemény eredeti hagyatékában voltak középkori oklevelek és családi iratok, és az új múzeum egyre többet kapott a gyűjtőktől is. A könyvtárosok először ugyanúgy dolgozták fel ezt az anyagot, mint a kéziratokat, de szerencsére felhagytak ezzel, amint azzal a megoldással is, hogy az egyes iratokat kiemeljék közigazgatási kontextusukból. Sok esetben ez a kontextus már amúgy is elveszett, mert a beérkező anyagok olykor a főúri gyűjtők által önkényesen rendezett családtörténeti vagy tematikus gyűjteményei voltak. A századforduló után az intézményi iratok sajátosságainak és a levéltári provenienciáknak elvének felismerése a könyvtáron belüli levéltári részleg kialakítását eredményezte, amelyben közigazgatási és családi iratok is helyet kaptak. Ez „új időszak kezdetét” jelenthette – mondta Erdélyi Pál könyvtárigazgató 1904-ben –, „*a levéltárnak olyan irányú fejlődését, amely a történeti szerepet játszott családok és nemzetségek levéltáraival egy erdélyi nemzetségi levéltár kialakulására vezethet.*”⁶⁸

A székelység, ez a magyarul beszélő, Erdély keleti felében élő „nemzet” is létrehozta a maga nemzeti múzeumát 1918 előtt. A könyvek, kéziratok és műtárgyak első adományozója kikötötte, hogy „az intézet 'Székely Nemzeti Múzeum' címet viseljen”, amely egy sepsiszentgyörgyi iskola által adományozott épületben nyert elhelyezést 1879-ben. 1913-ban, amikor a gyűjtemény átköltözött jelenlegi értékes épületébe, amelyet a népi építészet és a történelmi emlékeket ötvöző Kós Károly tervezett, már jelentős könyvgyűjteménnyel, a helyi közigazgatás iratanyagával, családi iratokkal és a múzeum által kezdeményezett ásatások leleteivel rendelkezett.⁶⁹

Az Astra és a román gyűjtemények

Erdély legnagyobb számú etnikai csoportja, a

románok nem rendelkeztek olyan földbirtokos arisztokráciával és városi elittel, vagy hasonló alapítványokkal, amelyek egyházi iskolákat és könyvtárakat, illetve magángyűjteményeket tudtak volna fenntartani. A román oktatás szerényebb színvonala azt eredményezte, hogy kevés volt a románul olvasók száma. A népesség olvasni tudása is eltérő volt a származás, társadalmi hovatartozás és nemzetiség szerint. Az 1881. évi magyar népszámlálás szerint az erdélyi németek 62,3%-a, a magyarok 31,4%-a, a románok 8,8%-a tudott írni, olvasni.⁷⁰ A művelt románok közül sokan szász vagy magyar iskolákban tanultak, németül és magyarul olvastak.⁷¹

A románoknál a világi könyvkiadás a valóságos irodalommal szemben viszonylag későn került túlsúlyba, a politikai vezetők és az értelmiség még a 19. században is elsősorban egyházi személyek közül került ki.⁷² A 19. század elején az erdélyi románok egyedülálló kulturális központja Balázsfalva városa volt Erdély közepén, a görög katolikus püspökség székhelyén, könyvtárral is rendelkező iskolával és a katolikus Habsburgok támogatását élvező nyomdával. A modern román nacionalizmus alapeszméit megfogalmazó balázsfalvi történettudósok és filozófusok kisebb csoportja Erdélyi Iskola néven vált ismertté.⁷³ Az 1747-ben alapított balázsfalvi könyvtárat tekintették „az első nemzeti jellegű román könyvtárnak”.⁷⁴ A könyvtár kéziratban fennmaradt katalógusai azt mutatják, hogy gazdag anyaga volt francia, latin, magyar, német és román nyelvű tudományos művekből.⁷⁵ A kortárs Teleki-, Batthyány- és Brukenthal-gyűjtemény bizonyára felülmúlta nagyságban és értékben a balázsfalvit, de 1848-ig biztosította a legfontosabb irodalmat annak a több mint háromszázötven román vezetőnek, akiről ismert, hogy ott tanult.⁷⁶ A püspöki székhely nyomdájában láttak napvilágot az Erdélyi Iskola tevékenységének első gyümölcsei, bár a könyvműhely később veszített jelentőségéből.

Nem szabad eltúlozni Balázsfalva szerepét, hiszen kisváros volt; az erdélyi románok fele or-

todox volt, nem pedig görög katolikus, akik az érseki székhely, Nagyszeben felé orientálódtak. 1800 után már a budai Egyetemi nyomda lett a román könyvek elsősorú műhelye, és meglepő módon több román művet jelentetett meg 1801 és 1830 között, mint az összes többi együtt. (Jócskán lemaradva Nagyszeben volt a második, Bukarest a harmadik.) Ezekben a városokban és az összes többiben közel ugyanannyi vallásos mű jelent meg. Buda első helyét tankönyvekkel, történelmi művekkel, folyóiratokkal és szépirodalommal érte el. A nyomda vonzotta a román tudósokat, mivel így kikerülhették az egyházi ellenőrzést, míg az állami tisztviselőknek a világi román kultúra műveléséhez fűződő érdeke azzal párosult, hogy az állami bevétel érdekében növeljék a Dunai Fejedelemségekbe irányuló könyvexportot.⁷⁷

A legnagyobb erdélyi román könyvtár egy magángyűjtemény volt. *Timotei Cipariu* (1805–1887) nyelvész, újságíró és balázsfalvi görög katolikus kanonok volt, aki rendszeresen rendelt külföldi kereskedőktől tudományos könyveket az egész 19. századon átívelő tudományos pályája alatt. Halála után könyvtárát hat-hétezer kötetre becsülték. A régi és az új irodalmat egyaránt beszerezte szerteágazó filológiai munkássága céljaira, közte kétszáz klasszikus és keleti kéziratot, valamint latin, arab és modern európai nyelveken írt, továbbá román könyveket. Úgy tűnik, a szeme előtt lebeghetett, hogy egyszer majd könyvgyűjteményét nemzete rendelkezésére bocsájthatja.⁷⁸

Sajnálatos módon a negyvennyolcas szabadságharc alatt a zavargásokban a balázsfalvi iskolai és püspöki könyvtár, Cipariu magánkönyvtára és a viszonylag új keletű nagyszebeni ortodox érseki könyvtár anyagának a zöme is megsemmisült.⁷⁹ Cipariu és a többiek állandó erőfeszítéseket tettek a hiányok pótlására a forradalom és szabadságharc után, az osztrák uralom idején. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület 1859. évi megalakulásán felbuzdulva a románok újra megpróbáltak egyesület-alapítással, hiszen már

történtek megehetősen gyenge és elszórt kísérletek román tudományos egyesület és közkönyvtár létrehozására.⁸⁰ Néhány olvasókör és olvasótársaság is alakult kis kölcsönkönyvtárral és folyóirat-olvasóteremmel; ezek egy-egy püspöki székhelyen, román egyházi fenntartású középiskolai központokban és dél-erdélyi román kereskedővárosokban jöttek létre.⁸¹

A történész-politikus Ioan Pușcariu 1860-ban egy olyan román irodalmi és kulturális szervezet létrehozását javasolta, amely évente más és más románok lakta városban ülésezik, és „román könyvtárat, román múzeumot stb.” létesít.⁸² Az ASTRA, vagyis az *Asociațiunea transilvană pentru literatura română și cultura poporului român* (A Román Nép Erdélyi Román Irodalmi és Kulturális Egyesülete) 1861-es alapítása után egyesítette mind a román, mind a szász és a magyar olvasótársaságok gyakorlatát. A Múzeum-Egyesülethez hasonlóan az *Astra* alapszabályában is szerepelt egyesületi könyvtáros, bár nem írta elő sem könyvtár, sem múzeum alapítását; a *Verein für Siebenbürgische Landeskunde*hez hasonlóan (és Pușcariu javaslata szerint) éves közgyűlését mindig más városban tartotta, és lényegesnek ítélte a lakosság megnyerését is. A másik két egyesülettől eltérően az Astrának területi alapon szerveződő részlegei voltak, amelyekben közkönyvtárak alapítását is tervezték Astra-kiadványokkal és elfogadott román irodalommal.

A görög katolikus és az ortodox püspökök közötti rivalizálás miatt az alapszabály kifejezetten száműzte a vallási kérdéseket az egyesület tevékenységéből, és a vallási semlegességet szorgalmazta a vezetők megválasztásában is. Az Astra jóval szerényebb anyagi eszközökkel rendelkezett, mint a magyar vagy a szász egyesület, a román társadalom leggazdagabb szegmense, a két egyház támogatása ellenére. Az Astra 1862-es közgyűlése évi 100 forintot biztosított könyvbeszerzésre, de voltak évek, amikor még ennyit sem. Andrei Șaguna ortodox püspök lett az Astra első elnöke, de görög katolikus egyházi

személyek is voltak a vezetőségben. Mivel ismerték Cipariu felkészültségét és könyvészeti szakértelmét, megbízást kapott annak a bizottságnak a vezetésére, amely a könyvtári gyűjtemény gyarapításáért felelt.⁸³

Cipariu bízott abban, hogy az Astra és az erdélyi románság komolyan támogatja majd azt a könyvtárat, amely egyszer a régi román könyvek átfogó gyűjteménye lehet, s egyike volt azoknak, akik szerény adományokkal is gyarapították időnként a könyvtárat. Miután csalódott az Astra könyvtárára 1862 júliusában tett javaslatának a fogadtatásában, azt írta ugyanennek az évnek novemberében egyik bukaresti barátjának, hogy a Kárpátoktól délre tervezett Román Nemzeti Könyvtárnak akarja eladni magánkönyvtárát, és azt is említette, hogy máskülönben egy németnek vagy angolnak adja el. Nem így tett, de láthatóan az *Astrának* sem akarta felajánlani. Talán görög katolikus kanonok lévén aggódott, hogy kincsei az ortodox érseki székhelyen annak közvetlen szomszédságába kerülnének, de Bukarestbe írt levele azt sejteti, kételyek gyötörték, vajon az erdélyi románság körében akadna-e szűk szakmai közönséget érdeklő könyveinek méltó olvasója. Azzal a feltétellel hagyta könyvtárát a balázsfalvi érsekségre, ha megfelelő helyet biztosítanak neki: ezzel olyan feltételt szabott, amelyet csak 1916-ban tudtak teljesíteni.⁸⁴

Az Astra könyvtára Nagyszebenben az egyesület szerény helyiségeiben, néhány polcon kapott helyett, pár háztömbnyire a Brukenthal Múzeumtól. Az Osztrák Tudományos Akadémia és két szász könyvkereskedő rendszeres ajándékai annyira alapvető részét képezték a kezdeti adományoknak, hogy 1868-ban, amikor a bukaresti román kulturális minisztériumtól megérkeztek az első könyvajándékok, az ezer kötetre sem rúgó könyvanyag zöme német nyelvűnek bizonyult.⁸⁵

A román sajtóban közzétett állományadatok nyomán megnőtt a könyvtár iránti érdeklődés, és ez több jelentős román adományt eredményezett. Az Astra közgyűlése arra utasította a könyvtá-

rost, hogy adjon ki katalógusokat – kettő nyomtatásban meg is jelent (1882-ben és 1895-ben). Utóbbi 3214 művet tartalmazott 4645 kötetben, tizenhárom szakcsoportban, és az egyesület által kidolgozott könyvtárhasználati szabályzatot is közölte. A könyvtárnak legalább heti két alkalommal kellett nyitva tartania, a könyveket legfeljebb három hónapra lehetett kölcsönözni, de csak akkor, ha a könyv árát letétbe helyezték.⁸⁶

A katalógus megjelenésére akkor került sor, amikor a Román Nemzeti Párt és az erdélyi román egyesület tevékenysége fellendülőben volt. A párt 1894-ben a nemzetközi közvéleményhez fordult támogatásért a magyar kormányzattól elszenvedett sérelmei miatt. 1905-ben, a Romániában megjelenő hasonló kiadványt megelőzve, az *Astra* adott ki egy kitűnő háromkötetes román enciklopédiát.⁸⁷ Szerkesztője, Constantin Diaconovici az Astra 1897-es közgyűlésén kijelentette, a könyvtárat sürgősen bővíteni kell, hogy „nagy, nyilvános nemzeti könyvtárrá válhasson”.⁸⁸ Az Astra nagyszebeni új, palotaszerű székházát, népszerű nevén a nemzet házát (*casa națională*) 1905-ben avatták fel. Egy év múlva egy másik ünnepség, a közelében épült új, impozáns ortodox katedrális felszentelése a régi szász város falain belüli növekvő román jelenlétnek újabb bizonyítéka volt.

Az 1900-as évek elején az Astra végre megvalósította nemzeti múzeumának régóta halogatott megalapítását, majd a helyi közkönyvtárak támogatásának új programjába fogott, amely egyik legjellemzőbb újítása lett. 1850-ben – először Balázsfalván – több erdélyi román iskolában alapítottak kisebb múzeumot pedagógiai célra. Az Astra 1868. évi gyűlése javaslatot tett az egyesület múzeumának a létrehozására, majd 1871-ben felhívást adtak ki a „nemzeti múzeum” megalapítására. Az egyesülethez érkező ajándékok között kezdettől fogva a könyvek mellett tárgyak is voltak, és az egyik újságcikkben említést tettek az „egyesület múzeumá”-ról, noha ez formailag nem is létezett. Az 1881-ben a nagyszebeni román mezőgazdasági és ipari kiállítást kö-

vetően számos román úgy vélte, nagy kár, hogy a kiállított tárgyak szétszóródnak. 1897-ban az Astra alapszabályába bekerült az a módosítás, hogy a „múzeumi és egyéb gyűjtemények alapítása” is a román irodalom és kultúra terjesztése mellett az egyesület alapfeladata. A Történeti és Néprajzi Múzeum hivatalos megalapítására 1905-ben került sor, és a *nemzet házában* kitüntetett szerepe volt kívül és belül (az épület homlokzatára „Az Egyesület Múzeuma” felirat került).⁸⁹ A kolozsvári magyar egyetem román professzora, aki 1913-ban az erdélyi román kultúra helyzetét elemezte, a múzeumra az Astra egyik legnagyobb vívmányaként hivatkozott, de a könyvtárat meg sem említette.⁹⁰

Az Astra égisze alatt indított községi könyvtáralapítási program a Román Nemzeti Párt és az Astra tevékenysége új, népies irányzatának a része volt. A román vezetők új generációja már nem akart a fejletlen román urbánus elitre támaszkodni, és nem érte be a magyar politikai rendszer kínálta szegényes lehetőségekkel sem, hanem a vidéki népséget akarta bevonni a nemzeti ügybe. Az Astra új, 1897-es alapszabálya nemcsak nagyobb hangsúlyt helyezett a múzeumi és könyvtári gyűjteményekre, hanem a falvakban végzett tevékenység kibővítését is szorgalmazta népszerű könyvek olcsó kiadása révén.⁹¹ Hetven címből álló két új sorozatot adtak ki 1900 és 1914 között. A *Biblioteca populară* köteteit ingyen vagy leszállított áron terjesztették, hogy népszerűsítsék az új községi könyvtárakat.⁹² A helyi papság és a tanítók gyakran fordultak levélben közvetlenül az Astra központi bizottságához, hogy ingyenes kiadványokat kérjenek könyvtáruk számára, de ezeket csak azzal a feltétellel kapták meg a kérelmezők, ha már megalapították az Astra helyi képviselőit, ami aztán a többi tevékenységet, a múzeumot, kiállításokat, előadók fellépését is támogatta.⁹³ Úgy látszik, az Astra központi könyvtárának alig volt szerepe a népkönyvtári kampányban: az 1913-ban regisztrált 594 népkönyvtár a kerületi és a helyi bizottságoknak a hatáskörébe tar-

tozott. Az Astra mozgó-könyvtárakat is alapított, ezek bizonyos időközönként jutottak el az egyik településről a másikra. A magyar kormányzat ezt a gyakorlatot gyanakvással szemlélte, jóllehet a magyarok a településeken is ajánlotta magyar népkönyvtárak létesítését.⁹⁴

Amikor a központi könyvtár 1905-ben beköltözött a nemzet házába, még meglehetősen szerény nagyságú gyűjtemény volt a maga 6109 kötetével, a Brukenthal Múzeum és a kolozsvári egyetem, illetve a Múzeum-Egyesület könyvtárával összehasonlítva, de az Astra új helyiségei és új lendülete a következő években viszonylag gyors fejlődést eredményezett. 1910–1911-ben bevezették a Román Akadémia által javasolt szakrendszert, az állományt húsz szakcsoportba rendezték az olvasóteremtől elválasztott könyvespolcokon, külön kézirat- és folyóiratrészzel, cédulakatalógussal, kibővített, napi két órás nyitva tartással. A gyűjtemény 1918-ra 22 158 kötetesre nőtt. A fejlődés ellenére az erdélyi román egyesület elsősorban vidéken működött, és meglehetősen szegény volt. A potenciális helyi felhasználók száma és a központi könyvtár gyarapítási eszközei jóval kisebbek voltak, mint a Brukenthal Könyvtáré, a kolozsvári egyesített egyetemi és múzeum-egyesületi könyvtáré. A gyűjtemények fejlesztése sem volt az Astra célkitűzéseinek központi kérdése, mint az Erdélyi Múzeum-Egyesület vagy a Brukenthal Múzeum esetében.⁹⁵

Könyvtárak, múzeumok és levéltárak Romániában 1918 után

Az Osztrák-Magyar Monarchia, vele pedig Nagy-Magyarország, melyhez Erdély is tartozott, az első világháború végén felbomlott. Az események váratlan fordulatát kihasználva a román hadsereg bevonult Erdélybe, és a tartomány román többsége örömmel üdvözölte Romániával való egyesítését. A három könyvtár adminisztratív helyzete nem változott a román uralom első

évtizedeiben. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület és a kolozsvári egyetem könyvgyűjteményei párhuzamosan működtek, de egységes vezetésük továbbra is megmaradt. A legtöbb magyar könyvtáros végig a helyén maradt, de a szolgáltatások általános bővülésével és a román váltás nyomán sok román szakember került a könyvtárba. 1923-ban az egyetemi könyvtár kötelezpéldány-státuszt is kapott Romániában – a Magyarországon élvezett hasonló státusz pótlására –, ami a román anyag gyors gyarapodásával járt, melynek nyomán 1935-re Románia „legnagyobb és leggazdagabb anyaggal rendelkező könyvtára”-vá vált.⁹⁶ A magyarok neheztek a román felügyelet bevezetése, valamint a múzeumi és az egyetemi könyvtár gyűjteményeinek növekvő integrációja miatt, amit mindkét fél hasznosnak tartott, amíg az egyetem magyar kézben volt. A magyarok és a románok közötti polémiák, perek, olykor komoly viták évtizedekre állandósultak.⁹⁷

A két világháború közötti időszakban az Astra óriási tekintélyre tett szert a román nemzetegyesítés mozgalmának kulturális éllovasaként. Könyvtára kötelezpéldány-státuszt kapott, állománya gyorsan nőtt. A Brukenthal Könyvtár esetében alig történt változás: sokkal szerényebb mértékben gyarapodott ugyan, de folytatta, amit a magyar uralom alatt is végzett, a német anyanyelvű kisebbség első számú könyvtáraként működött. A Brukenthal Múzeum képtárának figyelme egyre inkább a román festmények gyűjtésére irányult.

A hatóságoknak a magyar és a német kisebbség levéltári iránti érdeklődése jelentősen megnőtt a román uralom alatt. A kolozsvári múzeumi könyvtár levéltári részlege – most már a román egyetemi könyvtárral egységben, román igazgató alatt – továbbra is magyar részlegvezető irányításával dolgozott, de a korábban bevezetett nemzetközi levéltári elmélet és gyakorlat átvételét folytatva. Az ideiglenes román közigazgatás 1920-ban a gyorsan elrománosodó Kolozsvárról egy erdélyi román állami levéltárat hozott létre. Ez a bukaresti központú állami levél-

tári rendszer része lett. A múzeumi levéltárban gyűjtött családi és közigazgatási iratoknak vetélytársa akadt: az új levéltári fiók a következő két évtizedben több mint 3000 polcfolyóméternyi anyaggal gyarapodott.⁹⁸ A nagyszebeni szász levéltár régóta hivatalban lévő vezetője, *Georg Eduard Müller* (1866–1944), jó kapcsolatokat ápolt román történészekkel, így a tekintélyes bukaresti Délkelet-Európai Intézet új helyi fiókjának az igazgatói posztját is betölthette. Politikai kapcsolatai egyengették az utat akkor is, amikor az intézmény 1926-ban felvette a *Szász Nemzeti Levéltár* nevet.⁹⁹

A második világháború zűrzavaros eseményei kusza közigazgatási változásokat hoztak Erdély kulturális intézményei számára. Az 1940 szeptemberi második bécsi döntés Észak-Erdélyt Magyarországhoz csatolta. A kolozsvári egyetem és a levéltárak román vezetői és az oktatók még a magyar bevonulás előtt elhagyták a várost; magukkal vitték az 1920 utáni anyagot, de otthagyták a régít. A város három évre ismét magyar közigazgatás alá került, az egyetem megint magyar lett. A kolozsvári román egyetem Nagyszebenbe költözött, a magukkal vitt könyvtári anyagból új könyvtárat alapítottak.¹⁰⁰ A német szövetségesekkel ápolt jó viszonyból profitálva a Brukenthal Múzeum 1944-ben átvette az Astra múzeumi anyagát. Meglepő módon a politikai változások és a front áthaladása ellenére csak egy komolyabb veszteség érte az erdélyi gyűjteményeket 1944-ben, a Székely Nemzeti Levéltár anyagának egytizede megsemmisült biztonságba helyezése során, amikor is 1944 szeptemberében Magyarországra mentése közben egy lőszerraktár felrobbant.¹⁰¹

A háború utáni időszak kezdeti szakaszában Erdély határai és kulturális intézményei visszanyerték háború előtti státuszukat. A kommunista hatalom 1947 utáni megszilárdulása nyomán több drasztikus változás történt. Az új hatalom kevésbé tűrte meg az autonóm kulturális intézményeket: 1948 és 1950 között önfeloszlatásra készítette a *Verein für siebenbürgische Landeskundet*,

a görög katolikus egyházat, az Astrat és az Erdélyi Múzeum-Egyesületet – az Erdélyi Múzeum-Egyesület hivatalosan le is mondott gyűjteményeiről. Ezeknek az intézményeknek és szervezeteknek az iratai, a Brukenthal Múzeum anyagának jó része, a Szász Nemzeti Levéltár és Múzeum Levéltárának gazdag anyaga az állami levéltárba került. Utóbbi 1951-ben a Belügyminisztérium és annak állambiztonsági szerve, a *Securitate* fennhatósága alá vonták. A kolozsvári reália-gyűjteményeket elvették az egyetemről, és átszállították az új néprajzi, művészeti és történeti múzeumokba. Az 1957. és 1974. évi levéltári törvény széles körben vonta meg azoknak a dokumentumoknak a körét, amelyek az állam ellenőrzése alá tartoznak. A totalitárius szándék nyilvánvaló volt, bár a szovjet blokk teoretikusai azzal érveltek – a burzsoá levéltári elméletet bírálva –, hogy az iratok megfelelő elhelyezésében nem a proveniencia és a formátum, hanem a társadalmi cél a döntő tényező.¹⁰²

Az Astra könyvtára továbbra is fennmaradt, most már a megyei könyvtárak országos hálózatának egyik tagjaként. Az Astra Múzeum független, hat különböző részből álló intézmény lett, melyet összefoglalóan az Astra Nemzeti Múzeum-Együttes nevet kapta. Viszonylag a Brukenthal Könyvtár változott a legkevésbé: múzeumi könyvtár maradt a történeti múzeum és a képtár mellett, amelyek jóval nagyobb ismertségnek és nemzetközi tekintélynek örvendtek, mint a könyvtár maga. A Brukenthal galéria számos festménye elveszett a második világháború alatt és a kommunista hatóságok adminisztratív intézkedései eredményeképpen, de még mindig a Brukenthal által összegyűjtött európai mesterek képei tették ki a gyűjtemény javát.¹⁰³ Az intézmény-együttes a Brukenthal Nemzeti Múzeum nevet viseli. Az erdélyi szászoknak az elmúlt évtizedekben lezajlott tömeges kivándorlása és a román hivatalnok-vezetők gyanakvása miatt a Brukenthal könyvtár maradék ambícióját is feladta, hogy a szászok „nemzeti” könyvtára legyen. Ezt a funkciót jóval szerényebb mérték-

ben egy Németországban működő intézmény vállalta magára.¹⁰⁴

1990-ben Kolozsvárott újjászületett az Erdélyi Múzeum-Egyesület mint független szervezet, saját kiadványokkal és szerény gyűjteményekkel. A kommunista korszak idején kisajátított javait nem kapta ugyan vissza, de a nemzeti levéltárról szóló 1996. évi törvény, a demokratizálódás és az Európai Unióhoz való csatlakozás sokban javította az etnikai kapcsolatokat és a gyűjteményekhez való hozzáférést, noha napjainkban a román könyvtáraknak súlyos szakmai és pénzügyi gondokkal kell szembenézniük.¹⁰⁵ Egyfajta munkamegosztás látható a Brukenthal könyvtár és az Astra könyvtára között: míg az előbbi a régi szász és erdélyi kiadványok kiemelkedő gyűjteményével rendelkezik, az utóbbi Cipariunak a régi román könyvek gyűjtését és tanulmányozását szorgalmazó törekvéseit viszi tovább.¹⁰⁶

Összegzés

Reprezentáció, tudományosság és professzionalizmus a gyűjtemények fejlődésében

A tanulmányomban vizsgált múzeumokban, könyvtárakban és levéltárakban végbement változások rávilágítanak arra, milyen szerepet játszottak a különböző gyűjtemények a modern európai történelemben. A dokumentumoknak és a tárgyaknak a legújabb korig tapasztalható külön szerepeltetése – ezeket a mai szakemberek is általában elválasztják egymástól – első látásra furcsa lehet számunkra. A korai gyűjtők a klasszikus modellt követve műtárgyakat, kéziratokat és könyveket halmoztak fel ritkaságtáraikban és a múzeumokban, elsősorban azért, mert az új tudományos modell a tárgyi bizonyítékokat és a megfigyelést tartotta a legfontosabbnak. A tizenharmadik és a tizenkilencedik századtól kezdve a múzeumok, könyvtárak és levéltárak szakszerűvé válása ezen intézmények módszereinek és gyűjteményeinek a szétválasztását ösz-

tönözte. Kelet-Európában, de különösen Erdélyben a nemzeti eszme iránti lelkesedés egy ideig nem követte ezt az irányt. A tervezett *nemzeti* könyvtár, *nemzeti* múzeum előtti jelző a könyvtáraknak és levéltáraknak azt a célját emelte ki, hogy egyetlen helyen gyűjtsék össze a kialakuló modern szász, magyar és román nemzet önkifejezéséhez szükséges dokumentumokat és tárgyakat.

Tanulságos azt a módot is vizsgálni, ahogy a gyűjtemények gondozói ezeket kortársaik elé tárták, és hogy miként látták ezt az utazók. A nyomtatott katalógusok és a látogatók ritkaságtárakról szóló leírásai kiemelték a tartalmi sokszínűséget, és többé-kevésbé méltányolták azokat a kisebb-nagyobb erőfeszítéseket is, ahogy e tartalmak között kapcsolatot teremtettek. A legújabb korban sokkal ritkábban látható ez a szoros egymásmellettiesség. Telekinek és Széchényinek a tizenkilencedik század elején kiadott könyvtári katalógusai csak a könyvek átfogó számbavételére törekedtek, s ezeket a kortársak tudományos segédeszköznek tekintették. Az erdélyi könyvtárak anyagát folyóiratokban és nyomtatott katalógusokban közreadó jegyzékek, a belső használatra készített kötet- és cédulakatalógusok a köznapi könyvtárhasználók és a tudósok igényeit is szem előtt tartották.

A múzeumok és a könyvtári gyűjtemények még a tizenkilencedik században is látványosságként – mai kifejezéssel: idegenforgalmi-attrakcióként – funkcionáltak. Az utazók fontosnak tartották ezeknek a gyűjteményeknek a felkeresését, a múzeumok és a könyvtárak személyezte főleg ezeknek a látogatóknak a vezetésével töltötte ideje nagyobb részét.¹⁰⁷ Az utazók figyelemre méltó festményekről, műtárgyakról, könyvekről és kéziratokról számoltak be, amelyeket a szinte kötelező látogatások során láttak. A tizenkilencedik század egyik leghíresebb közép-európai utazója, *Dinicu Golescu* elbűvölte olvasóit a Pesten, Münchenben és az itáliai városokban látottak felidézésével. 1825 körül ezt jegyezte fel a magyar Nemzeti Múzeumról:

„számos terem, tele könyvekkel, legtöbbször nagyon régi könyv, magyar, latin, német, középkori latin, ógörög és francia nyelven. Nagy teremben különféle érmék, a régi időktől napjainkig ... Hasonlóképpen vannak itt török fegyverek, igen változatosak és a mostaniaktól nagyon különbözőek”.¹⁰⁸ A nyugati utazók, mint az angol *John Paget* is, kötelező penzumként keresték fel a híres könyvtár-gyűjteményeket. 1840-ben Marosvásárhelyen tett látogatásáról azt írta, hogy a város nagyon büszke a Telekiek kiváló könyvtárára, és dicsérte a könyvtár példás rendjét. Több értékes művet is megemlített, és leírta, hogy könyvészeti ritkaságokat mutattak neki. Nagyszébenben a megérkezése utáni reggelen első dolga volt báró Brukenthal múzeumát és képtárát felkeresni.¹⁰⁹ Mindkét utazó számára ezek a gyűjtemény-együttesek egyértelműen a nemzeti törekvések tanúbizonyságai voltak.

A szász, a magyar és a román könyvgyűjtemények eltérő fejlődését tudományos és szakmai prioritások határozták meg. A Brukenthal Könyvtárnak a múzeumi gyűjtemények közötti elhelyezése hagyományos megoldásnak számított, ami a mai napig fennmaradt. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület élvezte a magyar kormány támogatását. Bár a múzeumi funkció háttérbe szorult a gyarapodó egyetemi könyvtár magjaként a felsőoktatást szolgáló tevékenysége miatt, reália-gyűjteményei megmaradtak, mivel több részre szedték, és az adott egyetemi tanszéken szemléltető eszközként használták őket. A Múzeum-Egyesület könyvtárvezetője, Szabó Károly úttörő jellegű közös katalógusának a létrehozásával túllépett a múzeumi funkción, ami az első ilyen kezdeményezés volt a könyvtári világban. Az Astra és könyvtára jóval szerényebb forrásokkal működött, és csak 1905-ben sikerült igazi múzeumot alapítania, de sokat tett népszerű publikációval és elsősorban a közkönyvtári hálózat létrehozásával a román nemzeti ügyért. Mindegyik intézmény kéziratait és levéltárát idővel átvette a Román Állami Levéltár.

A huszonegyedik század elején a múzeumok,

könyvtárak és levéltárak hibrid intézményei egyre kevésbé tűnnek olyan szokatlannak, mint a huszadik században. A digitális objektumok online bemutatása lehetőséget teremt a hasonló, ám különböző formátumú kulturális műalkotások együttes bemutatásával a fizikai tárhelyek és a köztük lévő távolság áthidalására. Korunkban, amikor az amerikai tudományos könyvtárak szövetsége (*Research Libraries Group, RLG*) a múzeumok, könyvtárak és levéltárak együttműködése mellett kardoskodik, és az amerikai IMLS (*Institute for Museums and Library Services*) kifejezetten múzeumok és könyvtárak együttműködéséhez nyújt pénzügyi támogatást, hasznos modell lehet a múzeumban működő könyvtár a jelen számára is.¹¹⁰

Jegyzetek

A tanulmány eredetileg az Amerikai Magyar Alapítvány múzeumban rendezett Bolyai konferencián hangzott el előadásként 2002. november 23-án New Brunswickban (New Jersey állam). A múzeum fölött működő könyvtár, amely közel 30 000 kötetes állományával az Egyesült Államok legnagyobb önálló magyar gyűjteménye, anyagát a Rutgers Egyetem könyvtárán keresztül könyvtárközi kölcsönzéssel teszi hozzáférhetővé. Szeretnék köszönetet mondani a bukaresti Román Tudományos Akadémia könyvtárának és a bukaresti Egyetemi Könyvtárnak, valamint a Rutgers Egyetem könyvtárának és könyvtárközi kölcsönzésének a tanulmányomhoz szükséges szakirodalom biztosításáért. Hálával tartozom Tom Glynnek, a néhai Lara Moore-nak és névtelen bírálóimnak a tanulmány korábbi változatához fűzött észrevételeikért.

1. Harris, Michael H.: *History of Libraries in the Western World: Compact Textbook Edition*. Metuchen; London: Scarecrow Press, 1984. 121-125.
2. A legjobb angol nyelvű Erdélyről szóló történeti feldolgozás Barta, Gábor [et al.]: *History of Transylvania*. Bp.: Akadémiai Kiadó, 1994. Az 1850., 1890., 1900. és 1910. évi osztrák és magyar népszámlálási adatok, melyek a mű 563. oldalán olvashatók, azt mutatják, hogy ez a 6:3:1 arány nem változott meg radikálisan a korszak végéig.
3. Michael P. Olson a nemzeti könyvtár négy funkcióját sorolja fel: „legyen az ország bibliográfiai központja, az ország nyomtatott dokumentumainak archívuma, a külföldi szakirodalmat olyan átfogóan gyűjtse, amennyire csak lehetsé-

ges, legyen kiemelkedő régi könyvanyaga”. = Olson: *The Odyssey of a German National Library: A Short History of the Bayerische Staatsbibliothek, the Staatsbibliothek zu Berlin, the Deutsche Bücherei, and the Deutsche Bibliothek*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 1996. (Beiträge zur Buch- und Bibliothekswesen ; 36) p.1. Az itt vizsgált erdélyi könyvtárak a gyűjtemény teljességét tekintve jóval szerényebbek, mint ahogy azt Olson modellje leírja.

4. Glock, Andreas: „Museion”. = *Der neue Pauly: Enzyklopädie der Antike*. Stuttgart; Weimar: Verlag J.B. Metzler, 2000. 8. Bd. 507-511. col.
5. MacLeod, Roy (ed.): *The Library of Alexandria: Centre of Learning in the Ancient World*. London; New York: I.B. Tauris, 2000., Casson, Lionel: *Libraries in the Ancient World*. New Haven; London: Yale University Press, 2001. 31-47.
6. Quichelberg, Samuel von: *Inscriptiones vel tituli theatri amplissimi, complectendis rerum vniuersitatis singulas materias et imagines eximias, ut item recte quoque dici possit: Promptuarium artificiosarium miraculosarumque rerum, ac omnis rari thesauri et pretiosae supellectis, structurae atque picturae, quae hic simul in theatro conquiri consulantur, et eorum frequenti inspectione tractationeque, singularis aliqua rerum cognition et prudential admiranda, cito, facile ac tuto comparari possit*. Monachii: Adam Berg, 1565. A müncheni gyűjtemény kezdeti történetéről és Quichelberg szerepéről lásd Kaltwasser, Franz Georg: *Die Bibliothek als Museum: Von der Renaissance bis heute, dargestellt am Beispiel der Bayerischen Staatsbibliothek*. Wiesbaden: Harrassowitz, 1999. 9-32. -összegzését angol nyelven lásd: *The Common Roots of Library and Museum in the Sixteenth Century: The Example of Munich*. = *Library History*, 20 (Nov. 2004), 163-181.
7. A leggyakrabban használt német elnevezés a Wunderkammer, Kunstkammer, Antiquarium vagy Zimelienkammer volt.
8. Kiváló elemzés olvasható a korajájkori régiségtárakról a *The Museum-Library Hybrid Institution* fejezetben. (Ld. Dilevko, Juris - Gottlieb, Lisa: *The Evolution and Museum Partnerships: Historical Antecedents, Contemporary Manifestations, and Future Directions*. Westport, Conn.: Libraries Unlimited, 2004. 143-179.) E fejezet korábbi változata a szerzők *Resurrecting a Neglected Idea: The Reintroduction of Library-Museum Hybrids* című írásának egyik részét tartalmazza (*Library Quarterly*, 73, no.2. 2003. 160-198.).
9. Kaltwasser: *Die Bibliothek als Museum*. 45-57; Impey, Oliver - MacGregor, Arthur (eds.): *The Origin of Museums: The Cabinet of Curiosities in Sixteenth- and Seventeenth-Century Europe*. Oxford: Clarendon Press, 1985.
10. Müller-Bahlke, Thomas Jakob: *Die Wunderkammer: die Kunst- und Naturalienkammer der Franckeschen Stiftungen*

- zu Halle (Saale). Photogr. von Klaus E. Goeltz. Halle/Saale: Verlag der Franckeschen Stiftungen, 1998. – Korabeli katalógusok, metszetek és leírások is fennmaradtak ezekről, amint Impey és MacGregor könyvének egyes fejezeteiből és illusztrációiból kiviláglik. A régiségtárak pedagógiai céljaival és a hallei régiségtárral foglalkozik William Schupbach ugyancsak ebben a kötetben megjelent írása, a *Some Cabinets of Curiosities in European Academic Institutions* (169-178.).
11. A „museum” szócikk az Oxford English English Dictionary 1989. évi online 2. kiadásában (megtekintve 2005. július 5-én). Az Ashmolean Museum eredeti könyvtárának összetételét egy 1694-ben kiadott aukció-katalógus dokumentálja: Millington, Edward: *Bibliotheca Ashmoleana a catalogue of the library of the learned and famous Elias Ashmole, Esq : containing not only the rarest books of history, philosophy, genealogies, heraldry, coins, &c., but of the most abstruse parts of human learning : about 40 volumes of tracts and pamphlets neatly bound, and also 30 volumes of mss., many of them written on velum : to be sold by auction on Thursday next, the 22th day of this instant February, 1693/4. Rolls's Auction House, in Petty-Canon Alley, in St. Paul's Church-yard, [1694].* (Hozzáférhető az Early English Books Online-ban.); Tradescant, John: *Musaeum Tradescantianum: or, A collection of rarities. Preserved at South-Lambeth near London.* London: Printed by John Grismond, 1656. 179 p., lásd az Early English Books Online-ban; Boulger, George Simonds: Tradescant, John (1608-1662). = *Dictionary of National Biography.* 19. vol. 1072-1074.
  12. Tradescant, számozatlan lap; 104-ből 8 kép az Early English Books Online-ban található.
  13. A legtöbb erdélyi helységnek román, magyar és német névváltozata van. E tanulmány angol szövegében a magyar, német vagy román változatokat alkalmaztam, megfelelő a helység etnikai jellegének a vizsgált időszakban. A szöveg magyar fordításában pedig rendszeresen használtam a magyar változatot, a magyar szokás szerint.
  14. Teleki, Sámuel: *Bibliothecae Samuelis S.R.I. com. Teleki de Szek, vol. 1-4.* Viennae: Baumeister, Schmidt, Pichler, 1796-1819. Az 5. rész kéziratát elveszítették hiték, de nemrég előkerült, és meg is jelent: *Bibliothecae Samuelis com. Teleki de Szék Pars Quinta. Libros inde ab Anno MDCCCXIX post typis vulgatum catalogi partem quartam comparatos complexa. Curam gerebat Anikó Deé Nagy.* Bp.: *Bibliotheca Nationalis Hungariae, Novo Forum Sicularum* [Marosvásárhely]: *Bibliotheca Teleki-Bolyai, MMII* [2002].
  15. Neumann, Victor: *The Temptation of Homo Europaeus.* Boulder: *East European Monographs*; New York: distributed by Columbia University Press, 1993. 149-209. Az angol fordítás hibás ugyan, de csak néhány helyenként tér el a román eredeti (*Tentația lui Homo-Europaeus: Geneza spiritului modern în Europa Centrală și de Sud-Est.* București: Editura Științifică, 1991.) jelentéstartalmától, melyet már ebben a folyóiratban ismertettem (*Libraries and Culture* 29 (1994) 3. 339-340.). Neumann előszava nem említi, hogy a lábjegyzetekből kimaradtak a történelmi magyarázatok, valamint az illusztrációk és térképek is hiányoznak, amelyek a román eredetiben szerepelnek. Neumann több tizenhatalmadik századi erdélyi könyvtárat ismertet, de léteznek egyéb források is, így Kelecsényi Gábor: *Múltunk neves könyvgyűjtői.* Bp.: Gondolat, 1988. 295 p. (online változatát lásd a <http://www.mek.iif.hu/porta/szint/tarsad/muvtor/kelecsen/html/index.htm> címen). Kelecsényi szíves munkája egy-egy fejezetet szentel a jelentősebb könyvgyűjtőknek, de nincsenek jegyzetek.
  16. E tanulmány Erdélynek azzal a részével foglalkozik, amely nagyjából a mai Románia észak-nyugati harmadának felel meg. A korábbi Magyarország néhány régiója, amelyek most Románia részei, történetileg nem tartoztak Erdélyhez, ezért közvetlen tárgyunkon kívül esnek, bár vannak történészek, akik az egyszerűség kedvéért Erdéllyel együtt tárgyalják Máramarost (Maramureș), a Körösvidéket (Crișana) és a Bánátot (Banat). Románia földrajzi, történelmi és kulturális szintézisét, amely Erdéllyel is részletesen foglalkozik, ld.: Niessen, James P.: *Romania.* = Frucht, Richard (ed.): *Eastern Europe: An introduction to the people, lands, and culture.* Santa Barbara, Cal.: ABC-CLIO, 2005. vol.3. 735-790.
  17. A hazafiak kulturális tevékenységének eddigi legjobb angol nyelvű áttekintése Sugar, Peter F. - Lederer, Ivo J. (eds.): *Nationalism in Eastern Europe.* Seattle: University of Washington Press, [1969.] című műve; rövidebben ld.: Niederhauser, Emil: *The Rise of Nationality in Eastern Europe.* Bp.: Corvina Kiadó, 1981. A modern nacionalizmusról írt legfontosabb mű, amely több, a régiót elemző kutatásra hatott, és az előző mondatok forrása: Anderson, Benedict: *Imagined communities: reflections on the spread of nationalism.* London: Verso, 1983., rev., extend. ed. 1991. Richard Harvey Brown és Beth Davis-Brown is egyetért Andersonnal, amikor a *The Making of Memory: The Politics of Archives, Libraries and Museums in the Construction of National Consciousness* című tanulmányukban – melyben az elméleti bevezetés után néhány példát ismertetnek az Egyesült Államokból a közelmúlt levéltári, múzeumi és könyvtári helyzetéről –, kijelentik, hogy „a levéltárak, a könyvtárak és a múzeumok segítenek megőrizni és megteremteni a modern 'virtuális közösségek'-et” (= *History of the Human Sciences* 11 (1998) 4. 20.).
  18. Ezek az Erdélyi Múzeum (Kolozsvár, 1814-1818), a *Biblioteca românească* (Buda, 1821, 1829-1834), az *Arhiva românească* (Iași, 1841-1845) és az *Archiv des Vereins*

- für Siebenbürgische Landeskunde (Hermannstadt, 1843-1944).
19. Nem állítom, hogy a nemzeti mozgalmaknak az előfeltétele lenne a legfontosabb „nemzeti” gyűjtemények sikeres létrehozása. Látni fogjuk, hogy a románoknak ugyan sokáig nem sikerült ezeknek a megalapítása, de ez nem akadályozta nemzeti mozgalmuk kibontakozását.
  20. Barta et al.: History of Transylvania. 563.
  21. Sonkoly Gábor: Erdély városai a XVIII-XIX. században. Bp.: L'Harmattan ; Atelier, 2001. 257. - idézi Török, Zsuzsanna: The Friends of Progress: Learned Societies and the Public Sphere in the Transylvanian Reform Era. = Austrian History Yearbook 36 (2005) 101.
  22. A százsz történelem nemrég megjelent kitűnő szintézisére ld. Gündisch, Konrad - Beer, Mathias: Siebenbürgen und die Siebenbürger Sachsen. München: Langen Müller, 1998. (Vertreibungsgebiete und vertriebene Deutsche: eine Studienbuchreihe der Stiftung Ostdeutscher Kulturrat ; 8)
  23. Barta et al.: History of Transylvania.
  24. Sonkoly: Erdély városai, Török: The Friends of Progress.
  25. Barta et al.: History of Transylvania.
  26. Sonkoly: Erdély városai. 258.
  27. Schmeizel, Martin: Catalogvs scriptorvm qvi res Hvgariae, Transilvaniae, Valachiae, Moldaviae, Croatiae, Dalmatiae, Vicinarvmqve Regionvm et Provinciarvm illustrant, et in bibliotheca Martini Schmeizel (Halae: s.n., 1744) ; Schmeizel, Martin: Martin Schmeizels Erläuterung Gold- und Silberner Münzen von Siebenbürgen welche zugleich durch merkwürdigste Begebenheiten des XVI, XVII, und XVIII Jahrhunderts im selbigen Fürstenthum zu erkennen giebet. Halle im Magdeburgischen: [s.n.], 1748.; Schmeizel, Martin - Agnethler, Michael: Index bibliothecae res Hvgariae Transilvaniae vicinarvmqve provinciarvm illvstrantis. Halae propter Salam: Kittler, 1751. - Martin Schmeizelről (1679-1747) lásd Wurzbach, Constant von (Hg.): Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich. Wien: Druck und Verlag der k.k. Hof- und Staatsdruckerei, 1875. v. 30. pp. 158-62. - Schuller, Georg Adolf: Samuel von Brukenenthal. München: Oldenbourg, 1967. 2 Bde. Schuller azt írja, hogy Schmeizel művei voltak Brukenenthal magángyűjteményének legelső darabjai (1.Bd. 29.). Dr. Joachim Migl, a Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek (Göttingen) munkatársa, kéresemre megvizsgálta Schmeizel bibliográfiai munkáit, és azt írta, Agnethler említé, hogy ő adományozta Schmeizel könyveit a szebeni városi könyvtárnak. Ez a könyvtár 1879-ben teljes egészében a Brukenenthal könyvtár birtokába került. (Dr. Migl elektronikus levélbeli szíves közlése 2005. július 28-án.)
  28. Benedikt, Heinrich: Bruckenthal (Brukenenthal), Samuel v., Frhr. v. = Neue Deutsche Biographie, Bd.2. 646-647.; Kelecsényi, v.ö. 14. fejezet: Brukenenthal Sámuel 1721-1803. - Brukenenthal hiteles életrajza elsősorban politikai pályafutásával foglalkozik: Schuller, Georg Adolf: i.m. - Christine Lapping írta meg a gyűjtemény történetét és elemzését, hangsúlyosan szólva a képtárról: Die Sammlung des Freiherrn Samuel von Brukenenthal: Eine Untersuchung zur Geschichte und zum Charakter der Sammlung im Hermannstädter Museum. Kronstadt: Aldus Verlag ; Heidelberg: Arbeitskreis für Siebenbürgische Landeskunde, 2004.
  29. Kurzböck, Joseph von: Almanach von Wien zum Dienste der Fremden. Wien: [s.n.], 1774. 159., idézi Cernea, Elena: Die Sammlung eines aufgeklärten Geistes: Die Brukenenthal-Sammlung. = Revue des Études Sud-Est Européennes, 19,4 (1981) 767. Cernea cikke (763-770) áttekintést ad Brukenenthal gyűjtőmunkájáról és arról, hogy a kortársak ezt miképpen fogadták, kiegészítve e téma Schuller Samuel von Brukenenthal című művében a kötet 283-305. lapjain végzett részletes vizsgálódását (763-770.).
  30. Grancea, Mihaela: Foreign Travelers about the Personality of Samuel von Brukenenthal. = Transylvanian Review 12,3 (2003) 14-23.
  31. A Brukenenthal Múzeum és Könyvtár 19. századbeli anyagi forrásairól, szabályozásáról és gyűjteményeiről olvashatunk Csáki, Michael: Das Baron Brukenenthal'sche Museum: Skizzen zu einem Führer című munkájában (Hermannstadt: Druck von Josef Drotleff, 1895), valamint Lapping említett könyvében. Utóbbi közli Brukenenthal végrendeletének nagy részét (1802) és egy kezdeti működési tervet (1804) is a 187-194. és a 222-236. lapon.
  32. Idézi Filtsch, Johann: Unsere Bibliotheken. = Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt [Hermannstadt], Nr. 1801. (20. Nov. 1879.) p. 1128.
  33. Török: The Friends of Progress. 105. - idézi Lowood, Henry : Science for the Fatherland. = Patriotism, Profit and the Promotion of Science in the German Enlightenment, 1760-1815. New York: Garland, 1991. 205-261. – Lowood fogalom-értelmezése erősebben kötődik a természettudományokhoz (így a mineralógiához és agronómiához), és jóval kisebb figyelmet szentel a humán tudományoknak, mint ahogy Török azt feltételezni látszik.
  34. Török: The Friends of Progress. 113. - idézi L.H.: Auch einige Worte über den besprochenen Verein für Vaterlandskunde. = Blätter für Geist, Gemüt, und Vaterlandskunde 28 (9. Juli 1840) 223.
  35. Török: The Friends of Progress. 114.
  36. Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde (1843-1944), Korrespondenzblatt für Siebenbürgische Landeskunde (1878-1930), valamint utódai - napjainkig bezárólag.
  37. Göllner, Carl: Vereine. = Göllner, C. (ed.): Die Siebenbürger

- Sachsen in den Jahren 1848-1918. Köln ; Wien: Böhlau, 1988. (Siebenbürgisches Archiv ; 22) 254-257. Ebben a fejezetben a szászok különböző (természettudományi, mezőgazdasági, kereskedelmi, zenei, női stb.) egyesületeit ismerteti.
38. Unsere Bibliotheken. = Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt, Nr. 1801. pp. 1128-1129., és Nr. 1802 (21. Nov. 1879), p. 1132; Göllner et al.: Kultur. = Die Siebenbürger Sachsen in den Jahren 1848-1918, pp. 302-304.
39. Unsere Bibliotheken. 1128.
40. A folytatások a Siebenbürgisch-Deutsches Tageblattban jelentek meg 1894-1895-ben. Bizonyára a szász evangélikus egyház jóval kisebb könyvtára katalógusának akkori megjelenése váltotta ki Csáki mentegetőzését (Katalog der Bibliothek der evangelischen Landeskirche A.B. in Siebenbürgen, herausgegeben vom Landeskonsistorium. Hermannstadt: W. Krafft, 1889. 488 p.). Az egyik bécsi lap is közölt ismertetést a Brukenenthal Múzeum gyűjteményeiről: „Die literarischen und Kunstsammlungen in Siebenbürgen. Die Freyherr Brukenenthal'schen Sammlungen in Hermannstadt. = Archiv für Geschichte, Statistik, Literatur und Kunst 18 (1827), idézi Kosáry Domokos: Bevezetés Magyarország történetének forrásaiba és irodalmába. Bp.: Tankönyvkiadó, 1970. 1 köt. 62-63. Csáki korábban említett mentegetőzését ld. egy hosszabb lábjegyzetben a Das Baron Brukenenthal'sche Museum című füzet 34. lapján.
41. Csaki: Das Baron Brukenenthal'sche Museum. 30. A múzeum személyzeti gondjai miatt csak a könyvtár és a képtár fogadott látogatókat. (p. 35.)
42. Ittu, Gudrun-Liane: Aus der Geschichte des Brukenenthalmuseums: In den Geschäftsprotokollen der Kustoden geblättert. = Forschungen zur Volks- und Landeskunde 40 (1997) , 1-2. 177-186; Ordeanu, Maria - Ittu, Gudrun-Liane: Von den „Kleinen Galeriestudien“ zu den „Skizzen zur Gemäldekunde.“ Der Beitrag der Kunsthistoriker Abraham Bredius, Cornelis Hofstede de Groot und Karl Voll zur Erforschung der Brukenenthal'schen Gemäldesammlung in Hermannstadt. = Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde 24 (2001) 2. 213-35. A cikk közli a címben említett művészettörténészek Csákihoz írt leveleit. Bielz, Julius: Michael Csáki, leitender Kustos des Brukenenthal'schen Museums. = Forschungen zur Volks- und Landeskunde 39 (1996) 1-2. 159-161, itt állapítja meg, hogy az 1901-ben és 1909-ben megjelent kiadványok a képtár először 1884-ben megjelent katalógusának 5. és 6. kiadásai.
43. Bielz, Eduard Albert: Handbuch der Landeskunde Siebenbürgens: eine physikalisch-statistisch-topographische Beschreibung des Landes. Hermannstadt: S Filtsch, 1857. 230-231. Reprintje: Köln: Böhlau, 1996.
44. Az adatok forrása: Bohatta, Johann - Holzmann, Michael: Adressbuch der Bibliotheken der Oesterreich-ungarischen Monarchie. Wien: K.u.k. Hof-Buchdruckerei und Hof-Verlags-Buchhandlung Carl Fromme, 1900. 441.
45. Lapping: Die Sammlung des Freiherrn von Brukenenthal. 137-138. A szerző azokat a terveket idézi, melyeket Csáki helyettese 1908-ban, illetve utódja 1921-ben adott közre.
46. Vlaicu, Monica: Das Staatsarchiv Hermannstadt, 50-84. és Gündisch, Gustav: Zur Geschichte des Archivs der Stadt Hermannstadt und der Sächsischen Nation. = Vlaicu, Monica (ed.): 120 Jahre Öffentliches Archiv in Siebenbürgen: Jubiläumsband. Hermannstadt: Editura Tenis-Club-Sen, 1996. 85-88. A kötet tanulmányai párhuzamosan román és német nyelven jelentek meg. Vlaicu a levéltár történetét is áttekinti, ismerteteti az állományt, és néhány fontos dokumentumot is közöl: The Sibiu Archives—A Historical Retrospective. = Transylvanian Review, 4 (1995) 3. 115-39).
47. Erdélyi Magyar Nyelvmívelő Társaság.
48. Ma leginkább Egyesült Államokbeli útibeszámolója révén ismerjük, amely először 1834-ben jelent meg Utazás Észak Amerikában címmel (Kolozsvártt : Ifiabb Tilsch János Tulajdona, 1834); angolul: Journey in North America. Transl., ed. by Theodore and Helen Benedek Schoenman. Philadelphia: American Philosophical Society, 1977.
49. Kelemen Lajos: Az Erdélyi Múzeum-Egyesület története. = Erdély Pál (ed.): Emlékkönyv az Erdélyi Múzeum-Egyesület félszázados ünnepére 1859-1909. Kolozsvár: Az Erdélyi Múzeum-Egyesület kiad., 1909-1942 [1942]. pp. 5-79. (A kötet már 1909-ben elkészült, de csak 1942-ben jelent meg.) Szabó T. Attila: Az Erdélyi Múzeum-Egyesület története és feladatai. Kolozsvár: Erdélyi Múzeum-Egyesület, 1942.; Benkő Samu: A romániai magyar tudomány helyzete és az Erdélyi Múzeum-Egyesület feladatai. Bp.: [s.n.], 1993, 1-2.; a két utóbbi online is elérhető a <http://www.emer.ro/tortenet.htm> címen (a bibliográfiai hivatkozások nélkül).
50. Az eredeti két kötet: Catalogus Bibliothecae Hungaricae Francisci com. Széchényi. Sopronii: [s.n.], 1799. Victor Neumann megállapítja, hogy román tudósok is végeztek kutatómunkát a könyvtárban, és az egyik index-kötet Alexandru Papiu Ilarian ex librisével ma a Román Akadémia könyvtárában, Cluj-Napocán található. Neumann: The Temptation. 205. és 265. oldal 123. jegyzet.
51. A regnicolaris szó királyság vagy föld jelentését magyarra országosnak fordították; ez szerepel a nemzeti könyvtár mostani nevében, nem a nemzeti; csak az angol nyelvű változatában használja a national library kifejezést.
52. A könyvtár alapításáról és történetének első századáról lásd Somkuti Gabriella: Az Országos Széchényi Könyvtár története 1802-1918. Bp.: Országos Széchényi Könyvtár, 2002.; rövidebb, angol nyelvű illusztrált változata: The National Széchényi Library, 3rd ed. Budapest: National

- Széchenyi Library, 1985. 143 pp.
53. Rózsa György (ed.): The Library of the Hungarian Academy of Sciences 1826-1976. Bp.: Hungarian Academy of Sciences, 1976.
54. Deutsche Fundgruben der Geschichte Siebenbürgens . Klausenburg: J. Tilsch und Sohn, 1839-1840. 2 Bde.
55. A magyar kortársak tisztában voltak a három város vetélkedésével. Aranka György javaslata szerint mindegyik város a Kelemen-féle Társaság egy-egy szekciójának lett volna a székhelye, később viszont az merült fel, a Teleki Tékát olvasszák be a tervezett Múzeum könyvtárba; Kelemen, p. 7., 15. Kolozsvár fontos kulturális központi szerepéről lásd Teodor, Pompiliu - Gabor, Ioan: Dezvoltarea culturii. = Pascu, Ștefan (ed.): Istoria Clujului. Cluj: Consiliul Popular al Municipiului Cluj, 1974. 227-246.
56. Schuler von Libloy, Fr.: Nachrichten über Bibliotheken in Siebenbürgen. = Neuer Anzeiger für Bibliographie und Bibliothekswissenschaft, January 1857, 11-12; online változata: DigiZeitschriften, <http://www.digiZeitschriften.de> (nem nyílt hozzáférésű forrás).
57. Kristóf György: Báró Eötvös József utazásai Erdélyben. Cluj-Kolozsvár: Minerva, 1932. (Erdélyi Tudományos Füzetek ; 42) 20-22. A beszéd a Kolozsvári Közlöny. 1860. augusztus 23-i számában jelent meg.
58. Szabó: Az Erdélyi Múzeum-Egyesület története.
59. Utasítás az erdélyi múzeum könyvtárnoka számára. = Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Évkönyve 1. köt. (1859-1861.) 12-16.
60. A közös katalógus az Amerikai Könyvtáros Egyesület (ALA) meghatározása szerint „egy bizonyos könyvtár-csoport meghatározott dokumentum-típusokra, valamely szakterületre vagy témára vonatkozó anyagainak teljeskörű nyilvántartása” (a complete record of the holdings for a given group of libraries of material of a given type, in a certain field, or on a particular subject). V.ö. Thompson, Elizabeth H. (compl.): A.L.A. Glossary of Terms with a Selection of Terms in Related Fields. Chicago: American Library Association, 1943. p. 145. - Dr. Joachim Migl Göttingenben átnézte nekem Martin Schmeizelnek, Brukenenthal egykori hallei professzorának a bibliográfiát (v.ö. 27. jegyzet), de azok nem tartalmaznak az egyes könyvtárakban található példányokról adatokat. (Elektronikus levelében 2005. július 28-án írt szíves közlése alapján)
61. Szabó Károly: Az erdélyi közkönyvtárak régi magyar könyveiről. = Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Évkönyvei, 5-6. köt. (Kolozsvár, 1868-1873); *ibid.*, Régi magyar könyvtár. 1-3 köt. Bp.: A M. Tud. Akadémia Könyvkiadó Hivatala, 1879-1898.
62. Schilling Lajos: Szabó Károly emlékezete. = Erdélyi Múzeum, 9. köt. Kolozsvár, 1892. 1-27. ; Szabó: Régi magyar könyvtár. 1. köt. XI. p. - „Éppen ezért jelöltem ki az egyes könyvek általam látott példányainak lelhelyeit is, hogy leírásom valódiságát ezzel is igazoljam, s hogy az egyes könyveket tanulmányozni vágyó szakember tudhassa, hova forduljon éretők; a mi nélkül az irodalom és tudomány emberei, a gyakorlati életre nézve, a legpontosabb könyvészeti leírásnak is vajmi kevés hasznát vehetnék.”
63. Hanson, Eugene R.: Union Catalogs. = Encyclopedia of Library and Information Science, v. 31. 391-445. Thomas D. Walker úgy véli, hogy több 18. századi könyvtári kalauza központi katalógus előfutárának tekinthető: Walker: The State of Libraries in Eighteenth-Century Europe: Adalbert Blumenschein's „Beschreibung Verschiedener Bibliotheken in Europa”. = The Library Quarterly, 65 (1995) 3. 275. Közülük a legnagyobb Blumenschein kiadatlan munkája, amelynek huszonnégy szócikke foglalkozik magyar könyvtárakkal. Blumenschein ezek közül mindössze egyet keresett fel. Paul Nelles készülő tanulmánya szerint Conrad Gessner Bibliotheca Universalis (1545) már a közös katalógus felé irányult, amikor egy-egy kéziratnak több lelőhelyét jelezte. Nelles, Paul: The invention of the university library: Conrad Gessner and Renaissance print culture. Előadás a Rutgers egyetemen, 2007. február 8-án
64. Csapodi Csaba – Tóth András – Vértessy Miklós: Magyar könyvtártörténet. Bp.: Gondolat, 1987. 236-237., online: <http://www.mek.iif.hu/porta/szint/tarsad/konyvtar/tortenet/csapodi/html/> (a bibliográfiai hivatkozások nélkül!), valamint Jakó Klára: Egyetemi és Akadémiai Könyvtár, Kolozsvár. = Aetas: Történettudományi folyóirat, 1993. 3. 207-209.
65. Múzeum-Egyleti Értesítő. = Erdélyi Múzeum, v.13. Kolozsvár, 1896. 508-509.
66. Szabó: Az Erdélyi Múzeum-Egyesület története és feladatai; Bunea, Aurelia – Țoca, Mircea: Cultura (1867-1914). = Istoria Clujului, 357-358.
67. Adressbuch der Bibliotheken der Oesterreich-ungarischen Monarchie, 457-458; a kiadott katalógus A kolozsvári m. kir. Ferencz József Tud.-Egyetem könyvtárának szakzímjegyzéke. (Kolozsvár, 1892-1898.) György Lajos: Az erdélyi könyvtárügy és a kolozsvári egyetemi könyvtár. = Bisztray Gyula (ed.): Erdély magyar egyeteme: az erdélyi egyetemi gondolat és a M. Kir. Ference József tudományegyetem története. Kolozsvár: Az Erdélyi Tudományos Intézet kiadása, 1941. 207-246; Barbul, Eugen: Bibliotheca Universităţii Regele Ferdinand I. din Cluj. Cluj: Tipografia Cartea Românească, 1935. 148 p.; Veress, Andrei et al.: Bibliotheca Centrală Universitară Cluj. [Cluj:] Bibliotheca Centrală Universitară, 1965. Vértessy Miklós: „1867-1945” = Csapody [et al.]: Magyar könyvtártörténet. p. 236-237; Pogányné Rózsa Gabriella: Habent fata sua libelli et bibliothecarii: Gyalui Farkas életútja és munkássága. = Könyvtári figyelő 14 (50) (2004) 4. 763-793. - György

- tanulmánya és Barbul művének első fele tárgyalja a leg-részletesebben a könyvtár 1918 előtti történetét. A román nemzetiségű Barbul a Budapesti Egyetem könyvtárosa volt 1901-től, azután a kolozsvári könyvtárba került, amikor az új épületébe költözött, majd 1920-ban igazgatóvá nevezték ki. Gyalui címzetes igazgatóként dolgozott 1899-től 1901-ig, majd 1914-től 1920-ig; 1926-ban bekövetkezett kényszer-nyugdíjaztatásáig a gyarapító és feltáró munkát vezette.
68. Kiss, András – Wolf, Rudolf: The Archives of the Transylvanian Museum, 1842-1950. = *Transylvanian Review*, 4 (1995) 3. 82., és az 1904. évi Erdélyi Múzeum 182. oldalára, Erdélyi 1903. évi könyvtári beszámolójára hivatkozik.
69. Pál Judit: Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy. = *Aetas: Történettudományi folyóirat*, 1993. 3. 212-219.
70. Gyémánt, Ladislau: Das offizielle statistische Bild Siebenbürgens am Vorabend der Revolution von 1848. = *Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde* 16 (1993) 2. 163.; Miskolczy, Ambrus: Alphabetisation und gesellschaftliche Schichtung in Siebenbürgen in 20ger und 30ger Jahren des 19. Jahrhunderts. = *Études historiques hongroises* 1990. Bp.: Institute of History of the Hungarian Academy of Sciences, 1990. v. 4. 77-96; A magyar korona országaiban az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás eredményeit megyék és községek szerint a Magyar Statisztikai Közlemények, 61. – idézi Szász Zoltán: Gazdaság és társadalom a kapitalista átalakulás korában. = Kőpeczi Béla (szerk.): Erdély története Bp.: Magyar Tudományos Akadémia, 1986. 3. köt. 1510.; Szász: From the Empire to Civic Hungary című fejezetben az oktatásról (*History of Transylvania*. 587-591.).
71. Az 1857-es statisztika szerint a római katolikus (magyar vagy német) főiskolákon tanuló 1214 diák egyharmada görög katolikus vagy ortodox, tehát román volt, a (német) evangélikus főiskolák diákjainak 18%-a ortodox vagy görög katolikus. Ld. Schimmer, Gustav Adolph: Statistik der Lehranstalten des österreichischen Kaiserstaates für die Studienjahre 1851-1857. = *Mitteilungen auf dem Gebiete der Statistik*, 7 (1858) 4. 44-47.
72. Mircea Tomescu szerint az Erdélyben és a Dunai Fejedelemségekben megjelent 18. századi kiadványoknak csupán 15,6%-a volt világi mű, de a század utolsó két évtizedében ez az arány majdnem eléri az 50%-ot. A szászok és magyarok hatására a világi könyvkiadás gyorsabban fejlődött Erdélyben: *Istoria cărții românești de la începuturi pînă la 1918*. (București: Editura Științifică, 1968. 108.) Tomescu adatai feltehetőleg csak a román publikációkra vonatkoznak, bár ezt nem teszi egyértelművé. Az egyik kortárs újságíró, George Bariț becslése szerint a művelt románok közel fele egyházi személy volt a 19. század közepén: Bariț, G.: *Părți alese din istoria Transilvania*. v.2 Sibiu: W. Krafft, 1891. 70-71.; idézi Hitchins, Keith: *Orthodoxy and Nationality: Andreiu Șaguna and the Rumanians of Transylvania, 1846-1873*. Cambridge: Harvard University Press, 1977. 202.
73. Az Erdélyi Iskoláról eddigi a legjobb angol nyelvű összefoglalás Hitchins könyvének harmadik fejezete: *The Rumanian National Movement in Transylvania, 1780-1849*. Cambridge: Harvard University Press, 1969. 58-111.
74. Dima-Drăgan, Cornelius: Das rumänische Buch- und Bibliothekswesen. Teil 1. = *Biblos*, 27 (1977) 4. 350-373.
75. Ardelean, Livia: Le fond documentaire de la Bibliothèque Centrale de Blaj. = *Transylvanian Review*, 4 (1995) 3. 60-61; Neumann: *The Temptation*. 152-153; Mărza, Iacob: *Școala și națiune (Școlile de la Blaj în epoca renașterii naționale)*. Cluj-Napoca: Editura Dacia, 1987. 152-153.
76. Mărza: *Școala și națiune*. 195.
77. Miskolczy, Ambrus: Le rôle des publications de l'imprimerie universitaire de Buda dans l'évolution de la culture roumaine de la fin du XVIIIe siècle à 1830. = Király, Péter (ed.): *Typographia Universitatis Hungaricae Budae, 1777-1848*. Bp.: Akadémiai Kiadó, 1983. 301-307. A nyomda gazdag, főleg latin és német nyelvű levelezése kötetben is megjelent: Veress Endre (szerk.): *A budai egyetemi nyomda román kiadványainak dokumentumai 1780-1848*. Bp.: Akadémiai Kiadó, 1982.
78. Jakó Zsigmond: A Cipariu-könyvtár kialakulása és története. = Jakó: *Írás, könyv, értelmiség: tanulmányok Erdély történelméhez*. Bukarest: Criterion, 1977. 257-283., románul: *Istoricul bibliotecii lui Timotei Cipariu*. = *Philobiblon transilvan*. București: Editura Criterion, 1977. 310-361. - A magyar nyelvű kiadásban több olyan illusztráció is látható, ami hiányzik a fordításban. Jakó utánanézett Cipariu személyes iratai között a könyvkereskedők számláinak, hogy rekonstruálhassa könyvtárát. A Cipariuhoz írt levelek 12%-a a könyvkereskedőktől származnak, és számláival együtt olvashatók a következő gyűjteményben: Botezan, Liviu - Botezan, Ioana - Cuius, Ileana (eds.): *Timotei Cipariu: Corespondența primită*. București: Editura Academiei Române, 1992. 144-245.
79. A nagyszebeni ortodox püspökség, később érsekség könyvtárának történetét vizsgálta Victor Bunea tanulmányában: *Biblioteca mitropolitană din Sibiu*. = *Arhiepiscopia Sibiului — pagini de istorie*. Sibiu: Tiparul tipografiei eparhiale Sibiu, 1981. 113-127. 1850-ben újraindult, és a 19. század végefelé már alig volt sokkal kisebb, mint az Astra könyvtára, de nem volt nyilvános.
80. Hangiu, Ion (ed.): *Societies and Associations in Romanian Science*. Bucharest: *Associations of Scientists in Romania*, 1981. 13-14.
81. Angheliescu, Hermina: *Public Libraries in Modern and Contemporary Romania: Legacy of French Patterns and*

- Soviet Influences, 1830-1990. (Ph.D. dissertation). Austin: University of Texas, 2000. 112-114.; Buluța, Gheorghe: Scurtă istorie a bibliotecilor din România. București: Editura Științifică, 2000. 103-112.
82. Matei, Pamfil: Asociațiunea transilvană pentru literatură română și cultura poporului roman (ASTRA) și rolul ei în cultura națională. Cluj-Napoca: Editura Dacia, 1986. 234.
83. A magyar Múzeum-Egyesület is felismerte Cipariu könyvtári kérdéseket való jártasságát. Röviddel az alapítás után levelet küldtek neki (és valószínűleg a régió többi gyűjtőjének és tudósának is), melyben felkérték, hogy publikálja tudományos munkáit az egyesület kiadványaiban, és vegyen részt az egyesület dokumentumokat, könyveket és könyvtárakat gyűjtő tevékenységében. - Mikó Imre és Finály Henrik Cipariunak, 1860. április 20-án. = Timotei Cipariu: Corespondența primită. 1992. 248-251.
84. Jakó: Írás, könyv, értelmiség. 280-281. Elena Dunăreanu azt állítja — bár bizonyítékkal nem szolgál —, hogy Cipariu döntése vállalás megfontolások motiválták: Biblioteca în preocupările marilor bărbați ai ASTREI. = Grecu, Victor V. (ed.): ASTRA 1861-1950: 125 de ani de la înființare. Sibiu : [s.n.], 1987. 397. A történész Nicolae Iorga pontatlanul írta 1907-ben, hogy Cipariu könyvgyűjteménye volt „a legnagyobb és a legértékesebb könyvtár, amivel egy román valaha rendelkezett”. = Vechile bibliotecii românești. = Floarea darurilor (1907), p. 62, idézi Dunăreanu, 395. A korszak legértékesebb magánkönyvtárai Luliu Todorescu (1867-1919) budapesti könyvtára (a Széchényi Könyvtárra hagyta) és Gheorghe Sion (1855-1944) moldvai gyűjteménye volt. Sion 1922-ben és 1923-ban a kolozsvári egyetemi könyvtárnak adományozta régi román kéziratait, könyveit, metszeteit, 700 bélyegét és 4500 érmét. Ld. Berényi, Mária: Cultura românească la Budapesta în secolul al XIX-lea. Gyula: [s.n.], 2000. 79-82; Hanga, Doina: Donația Sion în cadrul fondurilor Bibliotecii Centrale Universitare Cluj-Napoca. = Biblioteca și învățămîntul. Cluj-Napoca: Biblioteca Centrală Universitară, 1981. v. 5. 169-179.
85. A könyvtár fejlődésének adatait — hacsak nem jelezzük másképp — az alábbi műből vettük: Domșa, Ioan: Biblioteca Centrală a Asociațiunii (ASTRA): Istoric – Dezvoltare – Perspective Sibiu: Tipografia „Astra Culturală” Sibiu, 1945.; megjelent még: Transilvania, v. 76. no. 3-4.
86. Petra-Petrescu, Nicolae: Catalogul cărților aflătoare în biblioteca „Asociațiunei transilvane pentru literatură și cultura poporului român” pînă inclusive la adunarea generală de la Turda din 7-9 august 1880. Sibiu: Tiparul tipografiei arhidiecezane, 1882.; Nicolau Togănu, Catalogulu bibliotecii Asociațiunei transilvane pentru literatură română și cultura poporului român. Sibiu: Editura „Asociațiunei transilvane”, 1895. Az Astra központi könyvtárának 1869., 1892., és 1913. évi szabályzatát nemrég újra kiadták: Mătușoiu, Constantin - Dinu, Mihaela Hélène: Istoria bibliotecilor din România în legi și documente (1817-1944). v.1. Constanța: Ex Ponto, 2001. 58., 83-84., 164-166.
87. Diaconovici, Constantin: Enciclopedia română. Sibiu: ASTRA, 1905. Szász Zoltán azt írja, hogy a 38 000 szócikk felét Romániában élő szerzők írták: From Empire to Civic Hungary. 586.
88. Domșa: Biblioteca Centrală... 16.
89. Matei: ASTRA: Asociațiunea transilvană... 234-245; Bucur, Corneliu: Programul ASTREI privind conservarea patrimoniului cultural-național și valorificarea sa expozițional-muzeală. = ASTRA 1861-1950, 399-406.
90. Moldován Gergely: A magyarországi románok. Budapest: [s.n.], 1913. 390.
91. A fiatal vezetők között volt Ioan Lupaș, történész és az ortodox iskolák felügyelője, akinek munkásságával Ioan Lupaș és a Cluj School of History between the World Wars című tanulmányomban foglalkoztam (Balkanistica 7. 1981-1982., 78-91.). Az Astra új orientációjára lásd Dunlap, Tanya: Astra and the Appeal of the Nation: Power and Autonomy in Late-Nineteenth-Century Transylvania. = Austrian History Yearbook 34 (2003), 215-246, főleg a 228-242.oldalon, továbbá Holhoș, Ioan: Concepția bibliotecomică promovată în acțiunea ASTREI de creare a sistemului de bibliotecii publice în Transilvania și în alte provincii românești. = ASTRA 1861-1950. 383-394.
92. Sofronie, Mihai: Activitatea editorială a Asociațiunii Transilvane pînă la 1918. = Astra 1861-1950. 286-293.
93. Dunlap: Astra and the Appeal of the Nation. 240.
94. Matei: ASTRA: Asociațiunea transilvană... 230-233; Angheliescu, i.m. 161-162. Az Astra népkönyvtárainak 1899-ben készült szabályzatát újra kiadták az Istoria bibliotecilor din România în legi și documente című kötetben (104-106). Az Erdélyi Múzeum-Egyesület másképpen valószínűsítette meg az Astra népszerűsítő gyakorlatát: 1905-ös szabályzata lehetővé tette, hogy az egyesületnek helyi szervezetei alakuljanak, és Kolozsváron kívül rendszeresen népoktatási rendezvényeket tartsanak.
95. Kántor Lajos: Párhuzam az Erdélyi Múzeum-Egyesület és az Astra megalakulásában és korai működésében. = Erdélyi Múzeum, 45 (1940) 2. 115.
96. Barbul: Biblioteca Universității Regele Ferdinand I. din Cluj. 1.
97. Szabó: Az Erdélyi Múzeum-Egyesület. - Az egyetemi könyvtár 1923. évi szabályzata nem tesz említést a Múzeum-Egyesületről vagy annak gyűjteményeiről. Lásd Istoria bibliotecilor din România în legi și documente, 223-230.
98. Kiss András – Wolf Rudolf: The Archives of the Transylvanian Museum. 77-79.; Matei, Al. et al.: Îndrumător în Arhivele Statului județului Cluj. București: Direcția Generală a Arhivelor Statului, 1979. v.1. 31-36.

99. Vlaicu: The Sibiu Archives. 126-128.
100. Gross, Lidia: The „Lucian Blaga” Central University Library (Short History). = *Philobiblon*, 2 (1998) 2. 171-173.
101. Pál Judit: Székely Nemzeti Múzeum. 214.
102. Rösler, Ingo: Die Dokumentationsbereiche Archiv, Bibliothek und Museum: Ein Diskussionsbeitrag. = *Archivmitteilungen* [Ost-Berlin], 21, Nr. 4. (1971), 128, 132. Az erdélyi levéltárak mai helyzetéről és állományáról lásd: Niessen, James P.: *Romania. = A Guide to East-Central European Archives*. Minnesota: Center for Austrian Studies, 1998., valamint = *Austrian History Yearbook*, v. 29 (1998) pt. 2, 105-121. Kiss András – bár erőteljesen bírálja az Állami Levéltár által végrehajtott kisajátítást – azt írja, hogy Románia jól felkészült levéltárosai a gyakorlatban a proveniencia elvét alkalmazták, de kerültek a kifejezés használatát, mivel a szovjet levéltári irodalom elvetette azt. (Kiss A.: *A kolozsvári levéltárak*. 178-179.)
103. Lapping: *Die Sammlung des Freiherrn von Brukenthal*. 142-151.
104. Az Erdélyi Könyvtárat (Siebenbürgische Bibliothek) Németországban alapították 1963-ban, és jelenleg az Erdélyi Tanulmányok munkacsoporthoz (Arbeitskreis für Siebenbürgische Landeskunde, Gundelsheim am Neckar), a korábbi Verein für Siebenbürgische Landeskunde és a Siebenbürgisches Museum jogutódjához kötődik. Most a könyvtár, a levéltár és a múzeum újra egy épületben van. A *Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde*, melyből tanulmányomban többször is idéztem, a munkacsoport folyóirata és az Egyesület folyóiratainak az utódja.
105. Anghelescu, Hermina G. B.: *Romanian Libraries Recover after the Cold War: The Communist Legacy and the Road Ahead*. = *Libraries and Culture*, 36 (2001) 1. 233-252. A liberalizáció ellenére a levéltári törvény még most is lehetővé teszi, hogy elzárják a kutatók elől azokat a dokumentumokat, amelyek „a román állam biztonságával, területi integritásával és függetlenségével kapcsolatosak”, ami az erdélyi történelem szempontjából nézve túlságosan átfogó kategória. V.ö. *Legea Arhivelor Naționale*. = *Monitorul Oficial al României*, vol. 8. no. 71. (April 9. 1996) p. 13.
106. A két könyvtár kiadott könyvészeti tevékenységét tükröző bibliográfiát, így Nögler, Doina: *Catalogul Transilvanicelor v. 1-2*. Sibiu: Biblioteca Muzeului Brukenthal, 1974-1982. és Dunăreanu, Elena - Popa, Aurelia: *Cartea românească Sibiiană (1544-1918)*. Sibiu: Biblioteca „ASTRA” Sibiu, 1979.
107. Kaltwasser: *Die Bibliothek als Museum*. 156-180; Csaki: *Das Baron Brukenthal'sche Museum*. 34-35.
108. Golescu, Dinicu: *Utazásaim leírása 1824, 1825, 1827*. Bukarest: *Kriterion*, 1978. 45-46. (Az idézet Beke György fordítása.) A mű, *Însemnare a călătoriei mele în anul 1824, 1825, 1826* első kiadása és 1829. évi megjelenését követően a budai Egyetemi nyomda egyik legnépszerűbb román kiadványa volt.
109. Paget, John: *Hungary and Transylvania: with Remarks on their Condition, Social, Political, and Economical*. New ed. London: John Murray, Albermarle Street, 1850. - 316-317.: „The great pride of the town is the fine library of the Telekis” ... „bibliographical curiosities pointed out to us”; 385-386.: „the first objects we visited after our arrival were the museum and gallery of Baron Bruckenthal”.
110. Dilevko – Gottlieb: *The Evolution of Library and Museum Partnerships* (főleg 203-220.) A székely Sepsiszentgyörgy könyvtárai, levéltárai és múzeumai, melyek 1944-es katasztrofális veszteségeiről már volt szó az előbbiekben, kooperálnak a helyi sajtó digitalizálásában. (Lásd Hollanda Andrea: *A helyismereti munka és a helyismereti célú digitalizálás problémái Háromszéken*. = *Magyar könyvtárosok VI. világtalálkozója*. Budapest, 2004. július 11-14. Bp.: Könyvtári Intézet, 2004. 49-54.)

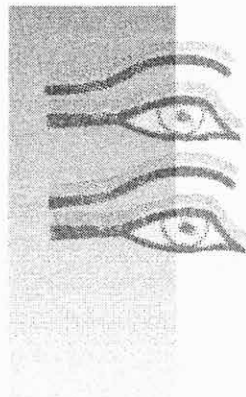

„Aki lemarad, lemarad” – címmel olvasható interjú Pintér Róberttel az Információs Társadalom és Trendkutató Központ igazgatójával a HVG. 2007. márciusi Háló (Kalauz az internethez) c. mellékletében. Arra a felvetésre, hogy hazánkban jelenleg a számítógéppel nem rendelkezőknek csak egytizede kíván egy éven belül számítógépet venni így reagált: „Ez azt jelenti, hogy nemsokára elérjük a plafont, és ezután már nem lesz bővülés, a lakosság hatvan százaléka információs analfabéta marad. És a többségük már nem arra hivat-

kozik, hogy nincs rá pénze, hanem, hogy nem érdekli. Ez különösen olyan társadalomban veszélyes, mint a miénk, amelyikben az emberek nem járnak el otthonról és a családon kívül alig vannak társas kapcsolataik. Pedig, ha akarjuk, ha nem, az országban már ma is mindenki tagja az információs társadalomnak, csak hogy ha azt tevékenyen nem formálja, akkor annak pusztán fogyasztója vagy elszenvedője marad és nem igazán lesz haszonélvezője.”

(8-9.p. Riporter: Zádori Zsolt)

Könyvtárosi etika – hitelképes könyvtáros*

PAPP István

Amióta a kibocsátó és aláíró szervezetek jóvoltából a magyar könyvtáros szakmának van iránytűje napi tevékenysége erkölcsi tartalmának megszabásához és megítéléséhez, mind szembe-tűnőbbé válik az a régi igazság, hogy igényes szakmaiság nincs erkölcsi tartás nélkül, s az etikai eszmények kiüresednek szakmai tartalom híján. E két kritérium együtt minősíti a könyvtáros hivatását, bármelyik csorbulása alapján rendítheti meg társadalmi státusát.

A közösség és könyvtárosa kapcsolata sajátos viszony. A könyvtáros létének értelmét (durván: fizetésének jogalapját) látja az általa kiszolgálható társadalmi csoport egésze és tagjai elégedettsége kivívásában, könyvtára használatának előmozdításában, s végső soron a társadalmi haladás támogatásában.

Ezért közönségére részben nemes alázattal, aggódó buzgalommal tekint, részben azonban speciális ismeretanyagára és igényes magatartási normáira támaszkodva, bizonyos fölényvel is. A használó a könyvtárosban általa nem ismert dolgok tudóját sejtí, aki azonban mégiscsak az ő szolgálatára kell, hogy álljon, s ebben a viszonylatban az ő alárendeltje.

Lesajnálással vagy egyes tisztelettel közeledik hozzá: az előbbi a könyvtáros társadalmi-anyagi

állásából, az utóbbi a kultúra – napjainkban fogyni látszó – presztízséből és a használó kiszolgáltatottságából fakad. Mint látható, e kényes viszonyban szakismereti és etikai elemek fonódnak össze, melyek egyensúlya folyamatos figyelmet, gondos törődést és karbantartást igényel. Vég nélkül lehetne sorolni az egyensúlyban szerepet játszó elemek számát, s adott esetekben mindegyikük meghatározó jelentőségűvé válhat. Most azonban emeljük ki a két fél együttműködéséből azt a tényezőt, amely főképpen szakmai összetevőkből áll, végső soron azonban etikai minőséget jelent, mégpedig a hitelképességet. S mivel erkölcsről van szó, mindenekelőtt nem a könyvtár, hanem a könyvtáros hitelképességét, bár a kettő kétségtelenül szorosan összefügg. Kockáztassunk meg annyit mégis előljáróban, hogy a könyvtár hitele a könyvtároson múlik. Korunk hiteles személye lenne a könyvtáros és hiteleshelye a könyvtár?

Napjainkra a hitelesség általános követelmény névé vált mind az egyének, mind a vállalkozások, mind az intézmények, mindenféle szervezet körében. Ugyanis az emberek annak hisznek, abban bíznak meg, aki, vagy ami eszményeivel, viselkedésével, szolgáltatásaival bizalmat kelt bennük. A bizalomért folyó versenyben természetesen a könyvtárak is részt vesznek, s jól teszik, ha egyebek mellett a hajdani hiteleshelyek tanulságaiból is okulnak.

* A XXXV. Komárom–Esztergom megyei Könyvtáros Héten „A könyvtár mint hiteles hely” című konferencián 2006. október 2-án elhangzott előadás szövege

Magyar könyvtárosnak „fülőnfekvő”, hogy párhuzamot vonjon a hitelképes könyvtár és a középkori hiteleshelyek között, sőt az előbbieket az utóbbiakhoz hasonlítva akár lényegi azonosságot keressen közöttük. Ebbe a zsákutca-ba azonban nem szabad belesétálnunk, ugyanis két, teljesen eltérő funkciójú intézményről van szó. Láthatjuk, hogy a hiteleshelyekként működő káptalanoknak, konventeknek megvolt a maguk könyvtára, amely ugyanúgy segítette egyéb tevékenységeik mellett hiteleshelyi funkciójukat is, de nem volt vele azonos. Ezért a mai könyvtár csak olyan, mintha hiteleshely volna, de nem az. Bizonyos tekintetben nagyon hasonlíthat hozzá, s ez az összevetés még hasznot hajtónak is bizonyulhat a ma könyvtárosságának etikai dimenziója vizsgálata során. A hasonlatoknak ugyanis, bármennyire sántítsanak is, megvan az a jó tulajdonságuk, hogy rávilághatnak olyan jelenségekre, összefüggésekre, melyek termékeny gondolatokat generálhatnak, fontos tanulságokra irányíthatják a figyelmet és egyes dolgokat új értelemmel egészíthetnek ki. Ezért érdemes a hitelképesség erkölcsi kategóriája felől egy pillantást vetni középkorunk hiteleshelye felé.

A középkorban aligha volt más olyan intézmény, amely hitelképességgel, azaz megbízhatósággal, erkölcsi fedezettel, sőt isteni hitelesítéssel bírt volna, mint az egyház és következőképpen klerikusai, akik ráadásul a szükséges műveltséggel, szaktudással és elhivatottsággal is rendelkeztek. Így kézenfekvő, hogy Magyarországon a hiteleshelyi funkció – a közjegyzőség korai formája – egyházi szervezetekre hárult.

Tulajdonképpen két feltétele volt annak, hogy egy közkeletű, az egész országban mindenki számára hiteles érvényességű okiratot valaki elkészítsen, kibocsásson, másolatát letétben tartsa. Az egyik a szakmai hozzáértés, vagyis a latin nyelv ismerete, az írni-olvasni tudás, a fogalmazási készség, teológiai felkészültség, s némi gyakorlati jártasság a jurisprudentiában; a másik, hogy meglegyen iránta a közbizalom.

Mindkét feltételnek az egyház, illetve az egyházi személyek feleltek meg, vagyis a káptalanok és a konventek, mint intézmények, s bennük a kanonokok és szerzetesek. A könyvtárosnak ezzel szemben nem az a dolga, hogy dokumentumokat, szerződéseket, hagyatkozásokat, határbejárásokat stb. produkáljon; ez most a közjegyző feladata. Viszont ugyanazt a kettős feltételt támasztjuk vele szemben, mint amit a hiteleshely kanonokjaival vagy szerzeteseivel szemben emeltek: értsen a dologhoz és legyen megbízható. E körül a két követelmény körül forog új etikai kódexünk is.

A magyar könyvtárosok etikai kódexe abból indul ki, hogy a könyvtárosnak hiteles személynek kell lennie, vagyis olyasvalakinek, akinek becsülete, hitele van, azaz megbízható, aki munkáját lege artis, azaz szakmája előírásai, szabályai, bevált eljárásai szerint végzi. Mindjárt az első paragrafusában hangsúlyozza, hogy ez a két követelmény együtt jár, egymástól el nem választható, hiszen a szakmai ügyeknek mindnek megvan a maga etikai vetülete, s az erkölcsi eszmények és dilemmák mind szakmai köntösben jelentkeznek. A dokumentum begyűjtése, az állomány őrzése, használatra bocsátása szakmai felkészültséget igényel ugyanúgy, ahogy erkölcsi tartást mindezen munkafolyamatok elvégzése.

Az általános erkölcsi alapértékek közül azokat sorolja fel a kódex második szakaszában, amelyek nélkül a mi felfogásunk és meggyőződésünk szerinti könyvtárosság nem létezhet. Ez hitvallás az emberi jogok, a demokrácia, a jogállamiság, az esélyegyenlőség, a szellemi szabadság és az információ szabadsága mellett. Magunkénak valljuk, hogy az embert lényegéből kifolyólag megilletnek bizonyos jogok, hogy a demokratikus berendezkedés adja a társadalom számára a legelőnyösebb keretet az egyének és a közösségek boldogulásához, hogy a kötelesek és jogok harmóniája garantálja az emberi együttélést, hogy a szolidaritás bibliai parancsának társadalmunkban naponta érvényesülő, tevékeny erővé kell válnia, hogy a szellem és a

gondolat szabadságának minden korlátozása gátolja az egyén önmegvalósítását, árt a társadalom életének és visszafogja a az emberi haladást. Az információ szabadsága könyvtárosi szempontból kitüntetett érték, mint amely hozzájárul az ímént felsoroltak érvényesítéséhez. A megvallott alapértékek adják az iránytűt a hitelesség eléréséhez, ezek igazítanak el a napi teendők végzése és a távlati elképzelések kidolgozása során.

A harmadik szakasz azokat a követelményeket fogalmazza meg, amelyek biztosítják, hogy a könyvtáros autonóm (öntörvényű, önnön szakmája törvényeit követő) és integer (ép és sérthetetlen), azaz hiteles személyként feleljen meg a vele szemben támasztott társadalmi elvárásoknak. Hiszen kizárólag mint a törvényeket tisztelő és betartó, az emberiség szellemi teljesítményei előtt fejet hajtó, szakmai felkészültséggel és általános műveltséggel rendelkező, azt folyamatosan fejlesztő, a gyűjteményt és szolgáltatásokat érő hatalmi befolyásolásnak ellenálló, az ilyen beavatkozásokat elhárító, a maga érdekeit a használók java mögé szorító személyiség tehet szert hitelképességre, s teremtheti meg ezáltal könyvtára hitelét is. Így válhat a hiteles könyvtáros által hiteles helyé maga a könyvtár; úgy, ahogy az Istenéhez és királyához hű, korszerű műveltséggel rendelkező kanonok, szerzetes tette hiteles helyé a káptalan, a monostort.

A szakmai tudás megszerzésének erkölcsi követelménye jól mutatkozik meg abban, hogy az esztergomi zsinat 1382-es határozata szerint paphoz méltatlan a tudatlanság; vagy ahogy Alsáni Bálint bíboros unokaöccse, László 1389-ben esküvel fogadja meg, hogy egy éven belül jól megtanul olvasni, fogalmazni, énekelni és latinul beszélni, hogy betölthesse esztergomi kanonokságát. 1394-ben Csornán kanonokká avatásakor Csornai György ugyancsak esküvel fogadja meg, hogy tovább tanul. Mi ez, ha nem a könyvtárosi etikai kódexnek a szakmai felkészültség és folyamatos továbbképzés követelményét megfogalmazó passzusának – mutatis mutandis – korai jelentkezése?

Etikai normák követését egyszerűen nem lehet elvárni olyasvalakitől, aki nem rendelkezik legalább elemi tudással. Sokkalta inkább áll ez az összefüggés valamely professzió követőire, akikkel szemben alapkövetelmény a munka- és feladatkörükhöz illő, szakmai felkészültség. Nem véletlenül volt a káptalanok egyik fő funkciója az oktatás annak idején, s tekintendő a tudás ma is a hitelesség mint erkölcsi kategória elemi feltételének. Aggasztó jel volt a 15. században, hogy amikor Mihály, pálos szerzetes, a párizsi és a pádovai egyetem doktora a rend elmaradottságát akarta megreformálni, alul maradt küzdelmében, mert a budaszentlőrinci főkolostorban a generális páter úgy döntött, a jövőben nem ad pénzt a pálos szerzetesek tudományos kiképzésére külföldi egyetemeken. Ez arra int minket, hogy aggódó figyelemmel kísérjük mindnyájunk felelősségeként a könyvtárosképzés sorsát, mert itt nem egyszerűen a szakmai ismeretanyag összetétele és korszerűsége forog kockán, hanem a szakma hitelképessége is.

A könyvtáros és könyvtára hitelképességének egyik legfőbb biztosítója a könyvtári gyűjtemény. Ha a könyvtárosnak a kódex negyedik szakasza szerinti felelősségét firtatjuk a könyvtár állományának hitelességéért, ez semmiképpen sem terjedhet túl a többi könyvtárra tekintettel kidolgozott gyűjtőköri szabályzat kereteinek tartalommal való kitöltésén, s nem vonatkozhat az egyes dokumentumok tartalmának bármilyen kritérium szerint megállapított hitelének garantálására. Meghaladja a könyvtáros kompetenciáját, hogy akár tudományos, akár művészeti, akár tárgyi szempontból maga értékelje az adott dokumentumot; ezt a hivatásos kritikára kell bízni, maga pedig a dokumentum előállítás körülményei rögzítésére (ld. bibliográfiai leírás adatait) és tárgyának megállapítására (ld. osztályozás) szorítkozik, valamint a használó rendelkezésére bocsátja a dokumentumra vonatkozó, különféle reflexiókat. (Nyilván maga is él ezekkel a reflexiókkal, amikor dönt a dokumentum beszerzéséről vagy kiiktatásáról, a tájékoztatásban való fel-

használásáról.) A felelősség tehát nem az egyes dokumentum tartalmáért terheli, mint az oklevél kiállító kanonokot vagy szerzetest, illetve azt a közösséget, melynek tagjaként eljár, hanem azért hogy a gyűjtőkori szabályzat keretei között a használói kör alapvető igényeit kielégítő állományt hozzon létre. E követelménynek két igen fontos kiegészítője van: az egyik az elfogultságoktól mentes állományépítés, amely megengedi, sőt megkívánja, hogy egymással felelő tartalmú dokumentumok békésen megférjenek egymás mellett a polcokon, s középük akár kontroverz nézetek is bekerülhessenek; a másik pedig a maga teljességében igazán korunkban valóra váltható eszmény realizálása: a könyvtár gyűjteményének világméretű kitágítása a hozzáférés kapuinak megnyitásával, illetve igénybevételekkel. Mindemellett a könyvtáros becsületbeli kötelessége, hogy vállalja a maga részét az emberiség helyi, nemzeti, nemzetiségi, nemzetközi kulturális örökségének megőrzéséből, mely kötelezettségnek nyilván csak a teljes körű szakmai együttműködés révén tehet eleget.

A hitelképesség másik legfőbb biztosítékát az etikai kódex ötödik fejezete fogalmazza meg. A hitel garantálására számos tárgyi, szervezeti biztosítékot lehet kérni és nyújtani, a legfontosabb azonban – még az üzleti életben is, hát még a szellemi téren, – az ügyletben részt vevő személyek közötti bizalom: bizalom a személyiségekben, szavaiknak és tetteiknek őszinteségében, igazságában. Ezt alapozza meg a megbízhatóságon alapuló megbecsülés, melynek első és végső soron jellemeznie kell az olvasó és a könyvtáros viszonyát, partnerségét. A használónak bíznia kell abban, hogy a könyvtáros megkülönböztetés nélkül lát el minden hozzáférést, a járátlanabbaknak, a hátránytól szenvedőknek megadja a számukra szükséges külön segítséget, s valamennyiüket a lehető legjobb ellátásban részesíti, ami tőle és könyvtárától telik. A használónak hinnie kell könyvtárosában, hogy nem cenzúrázza és ellenőrzi olvasmányait, nem kívánja manipulálni könyvtárhasználatát külső

vagy felső szempontok és érdekek szerint, s személyes adataival semmiféle módon nem él vissza. E hitet és bizalmat nap, mint nap ezer apró tettel kell megalapozni, erősíteni és elmélyíteni, s szemünk fényeként vigyázni reá, mert ha megrendül, oda a hitelképesség, oda a hely hitele. Ha a könyvtáros hitelt vár el a maga számára, méltán tételezi fel másfelől a használó, az olvasó hitelképességét. Miből áll ez? Voltaképpen a könyvtár rendeltetésszerű használatából. Abból, hogy betartja a használat szabályait. A maga és a közösség javára fordítja a könyvtár nyújtotta szolgáltatásokat. Nem árt olvasótársainak. Nem él vissza információkkal, nem használja rosszra a könyvtárban a könyvtáros segítségével nyert tudást.

A hiteleshely annak idején nem ingyen nyújtotta a szolgáltatásait. Sőt 1298 óta országosan egységes tarifa szabta meg a fizetendő térítési díjakat. Ebben aligha veheti például a ma könyvtárosa. Az etikai kódex a térítéses szolgáltatásokban az esélyegyenlőséget fenyegető veszélyt lát; ugyanakkor azonban – tudomásul véve korunk realitását, – bizonyos körülmények között és feltételek mellett elfogadhatónak tartja a szolgáltatásért fizetendő méltányos díjat, ha egyidejűleg lépéseket tesznek annak érdekében, hogy olyan térítési rendszert vezessenek be, amely mégsem korlátozza érdemben a könyvtárhasználatot.

A hatodik fejezet az információszolgáltatással foglalkozik. Mind szakmailag, mind etikailag nagyobb kihívást támaszt a könyvtárossal szemben információközvetítő szerepe; nézzük most csak ez utóbbi szemszögből. A régi korok polihisztor, mindentudó könyvtárosa látszik újra megjelenni abban a szakemberben, aki – ha „fejből” nem tud is minden kérdésre közvetlen választ adni, de – rendelkezik azzal a kulccsal, amely megnyitja az utat az információk, az egyetemes tudás világába. Ez a funkció hallatlan felelősséggel jár. A használó megbízik a könyvtárostól kapott információban, mert hitele van előtte a személynek, akitől kapta. Ezért a könyvtárosnak három követelményt feltétlenül szem

előtt kell tartania: 1. igaz információt adjon; 2. teljes legyen az adott információ; 3. és ne zárja el a birtokában lévő információt. Ha úgy érzi, bármely kritériumnak nem képes teljes mértékben eleget tenni, hitele megőrzése végett kötelessége a használó tudomására hozni szakmai határait. Azt jelenti ez vajon, hogy minden válasza mögé kérdőjelet kell biggyesztenie? Ha ezt talán nem is, de annyit feltétlenül, hogy bizonyos értelemben osztozik a felelősségben a dokumentum szerzőjével, előállítójával, amelyet a dokumentum hordoz, hiszen beszerezte, feldolgozta és rendelkezésre bocsátotta, legyen mindennek bármi is a következménye. Ezért bölcs elővigyázatosság, ha az információ korlátaira felhívja a használó figyelmét. Az információkat kezelő, illetve az információ világához utat nyitó hiteles személytől – talán mondanom sem kell –, azt várjuk el, hogy teljes hozzáférést nyújtson, azaz egyfelől ismerje az információkeresés technológiai arzenáljának egészét, másfelől alkalmazását ne kösse semmiféle feltételhez és bocsása bárkinek a rendelkezésére. Az információk rendszerekből (ebben az összefüggésben egy-egy könyv is egy-egy információs rendszernek minősül) nyert információt ne cenzúrázza se az információ tartalmára, se az információ használójára tekintettel. Végül személyében vállaljon garanciát azért, hogy mindent elkövetett az információs igény adekvát kielégítése végett.

Éppen az etikai követelményekkel áthatott szakmaiságból, tevékenységének lényegi jellemzőiből következik, – mondja a hetedik paragrafus –, hogy a könyvtáros manapság egyedül és önmagában nem képes ellátni a társadalmi munkamegosztásban reá háruló feladatokat. Egy olyan céhnek a tagja, egy virtuális konventé, vagy káptalané, amely ősidők óta láthatatlan vagy nagyon is látható szándékkal hálózza be egyre táguló környezetét, majd az egész világot, s a kommunikáció materiális csatornáit, mint a kereskedelmi vállalkozások, sivatagi karavánok, áruval megpakott hajóflották, banki tranzakciók, s az olyan embertelen és romboló kommunikációs formák,

mint a tengeri kalózkodások, gyarmatosítások, birodalmakat építő és döntő hadjáratok, útonálások, kalandorkodások mellett, fölött és alatt a tiszta humánus eszményeket, a közjó értékeit, az egész emberiség haladását célzó kommunikációs rendszert igyekezett megteremteni.

Ebben nem állhatták útját országhatárok, s mind szorgosabban és eredményesebben szolgálta a szűkebb és tágabb közvetlen környezet, a nemzet és a nemzetek közössége javát. Ezért méltó és igazságos, hogy a könyvtáros azonosuljon szakmai közegével és annak képviselőivel, legyen szolidáris velük, tisztelje szakmája vívmányait és eredményeit, illő módon kritizálja hibáit és hiányosságait, járuljon hozzá maga is fejlődéséhez, vegyen részt aktívan társadalmi szervezeteiben és közéletében. Fogadja el örömmel, nyitott ésszel és őszinte szívvel az elődeitől kapott ismeretanyagot és szakmai mentalitást, s maga is készségesen, irigységtől és féltékenységtől mentesen adja tovább mindazt, ami az ő munkálkodását teszi hitelessé.

A kódex nyolcadik szakasza szorosan kapcsolódik az előbbihez, mintegy következik belőle. A könyvtáros nem egyedül, magára hagyottan látja el feladatát: mint tudjuk, erre nem is lenne képes. A kicsiny könyvtárak mind szorosabban kapcsolódnak valamely nagyobbhoz, s így az a könyvtáros is, aki az adott könyvtár egyetlen alkalmazottja, mégis egy nagyobb munkaközösség tagjává válhat. Az így létrejövő szakmai testületek erkölcsi követelményeket is támasztanak tagjaikkal szemben. Az a virtuális káptalan vagy konvent, amelyben a könyvtáros ténylegesen él, különféle előnyöket nyújt neki, de megkívánja elvárásai teljesítését is. Mindezeket együtt kell vállalnia, mert ne feledjük, ahogy a régi hiteleshelyeken sem az egyes kanonok vagy szerzetesek szava vagy kezevonása hitelesített egy-egy okiratot, hanem a locus credibilis királytól kapott sigillum authenticuma, úgy a ma könyvtárosa mögött ott áll könyvtára vagy könyvtári rendszere szakmai kollégiuma, s voltaképpen az hitelesíti tevékenységét. Ebben az

összefüggésében kell szemlélni azokat a feszültségeket is hordozó viszonyokat, mint például a beosztott és vezető együttműködése, a munkavállaló, mint például a beosztott és vezető együttműködése, a munkavállaló és munkáltató érdekközössége, az egyéni és közösségi érdekek összeegyeztethetősége. A felmerülő problémákat a harmónia szellemében, a visszavonás átkát messze elkerülve kell megoldani.

Nem árt figyelembe venni azt sem, – ha már analógiákat keresünk – hogy a hiteleshelyek központi felügyelet mellett működtek. 1351 után a kisebb konventek már nem állíthattak ki birtokelidegenítési okleveleket, s 1353-ban valamenynyire hiteleshely pecsétjét felülvizsgálták, s csak azok folytathatták tevékenységüket, amelyek pecsétjüket visszakapták.

A könyvtár hitelképessége azonban nem kizárólag a könyvtáron múlik. Kulcsszerepe van ebben a fenntartónak is. Ahogyan annak idején a király vagy egyes országos méltóságok, alapítványtevők javadalmakat rendeltek az egyes székes- vagy társas-káptalanokhoz, kolostorokhoz, hogy többek között hiteleshelyi funkciójukat elláthassák, úgy a könyvtáraknak is meg kell kapniuk a működésükhöz szükséges anyagiakat. A fenntartó ebből következő kivételezett pozíciója azonban semmiképpen sem jelentheti azt, hogy felülírhatja az abban lefektetett normákat. (S ne legyen követendő példa a virágkorukon túljutott monasztikus rendek egy-egy monostora, ahol a javadalmakat világi kommandátoroknak engedték át.)

Amiképpen annak idején a hiteleshely a maga társadalmi közegében működve élvezte annak bizalmát, ugyanígy kell a ma könyvtárának is teendőit végeznie. A kódex kilencedik szakasza szerint ennek az a feltétele, hogy a könyvtáros működjék együtt közösségével, annak minden csoportjával és tagjával. Éppen ez a meglehetősen általában megfogalmazott követelmény teszi etikai szempontból igen kényessé a könyvtáros helyzetét. Hiszen világnézetileg, politikailag, műveltségbelileg, gazdaságilag, szellemi-

leg-fizikailag nagyon is megosztott környezetet szolgál, s ráadásul maga is – a társadalom tagjaként – beletartozik egyik vagy másik csoportba. Úgy kell együttműködnie, hogy ne részesítse se ezt, se azt előnyben, úgy kell kiegyensúlyozott szolgáltatást nyújtania, hogy közben feledkezze meg saját meggyőződéseiről, elfogultságairól, érdekeiről. Úgy kell megnyernie az egyik csoport bizalmát, hogy ne veszítse el a másikat, úgy kell általánosan elfogadottnak tekinthető értékeket képviselnie, hogy ne rekesszen ki más, bár vitatható értékeket sem. Meg kell nyernie minden társadalmi szervezet támogatását, de el kell hárítania az elfogult, külső beavatkozásokat a könyvtár szakmai életébe, s ellen kell állnia a nyomásgyakorlás minden formájának. Nem is egy, de egyszerre több borotvaél kínálkozik táncparkettül, – de talán éppen ez a körülmény segít a helyes tánclépések megtételében. Segíthet abban is, hogy a könyvtáros kölcsönös tiszteleten, megbecsülésen és kooperáción alapuló kapcsolatot építsen ki más szakterületek, de főképpen a rokonszakmák képviselőivel. A könyvtáros úgy növelheti hitelét, ha maga is hitelez másoknak. S nagyon gondosan kell kezelnie azt a hitelállományt, amelyet leghűségesebb és legfontosabb hitelezőitől, a szerzőktől kapott megőrzésre, hasznosításra, gyarapításra.

Az etikai kódex tizedik szakasza a kódex kibocsátásával, gondozásával és értékeinek megvitatásával foglalkozik. Megszületése nagy vívmánya a magyar könyvtár- és tájékoztatásügynek. A hozzá vezető kétéves – helyesebben az 1975-ös MKE vándorgyűléstől számítva 30 éves – út fontos erjedési-érlelődési folyamat volt, amely nagyban hozzájárult a szakmai tudat fejlődéséhez. Ám legalább ilyen fontos lesz a megszületett kódextól továbbvezető út is, amely a benne foglalt értékek és eszmények érvényesülését kell, hogy hozza. A hitelképességet nem elég megszerezni, azt meg is kell őrizni, sőt növelni. Ez egyetemes felelőssége a szakmának. Ha szabad a középkori intézményhez kapcsolódó analógiát folytatni, akkor különös becsületbe-

li teher nehezedik az előjárókra. Amiképpen a prépostok és apátok a hiteleshely tevékenységért, úgy a könyvtárigazgatók és vezető munkatársaik a könyvtárosi közösség etikus működéséért viselnek megkülönböztetett felelősséget a nobilitas obligat szellemében. Ugyanígy a könyvtárosképző intézmények oktatói is a kezük alól kikerülő újabb és újabb könyvtáros generációk erkölcsi felkészítéséért, szakmai szellemiségéért, amiként korai elődeik, a lectorok és sublectorok (olvasókanonokok és helyetteseik) cantorok és succentorok (éneklőkanonokok és helyetteseik), a hiteleshelyeken működő iskolák diákjaiért.

A könyvtároság etikai dimenziója egyenrangúan fontos a szakmaisággal. A könyvtáros hisz abban, hogy szakmája erkölcsi fundamentuma nélkülözhetetlen hitelképességéhez, s a maga személyének és szolgáltatásainak hitelt csak ezen állva szerezhet. Az erkölcsi alapállás hitelesíti a szakmai tevékenységet, ébreszt

íranta bizalmat, s teheti a ma könyvtárát korunk hiteleshelyévé. A hites könyvtáros nem hagyja oda szakmáját hittelenül, nem hitegeti olvasóit, nem hitetlenkedik társadalmi szerepében, s nem válik hiteszegetté erkölcsében. Az általa megnyitott hitelkeretnek nincs felső határa, a nyújtott hitelt nem magának kéri vissza, s hitelügyleteit az egyén és a közösség javára bonyolítja le. Voltaképpen ennyi a könyvtáros etikai-szakmai krédója.

Irodalom

Magyar kódex (Főszerk. Szentpéteri József) 1–2. köt. Bp. Kosuth Kiadó, 1999.

A magyar könyvtároság etikai kódexe – magyarázatokkal, kommentárokkal, kiegészítésekkel. (Összeáll. Papp István) Bp. Könyvtári Intézet, 2006. 128 p. (Továbbképzés felsőfokon)

ZOLNAY László: Kincses Magyarország. Bp. Magvető Kiadó, 1977.

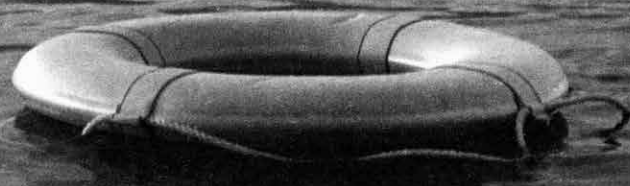

Emelkedtek a reprográfiai díjak

Emelkedő másolási díjakról olvashattunk a Heti Világgazdaság (HVG) 2007. március 17-i számában: „a felsőoktatási intézményeknek például az eddiginél 10%-kal többet, 6300 forintot kell egy-egy reprográfiai eljárásra alkalmas készülék után havonta fizetniük, míg a közkönyvtárak, művelődési intézmények hasonló tarifái 4%-kal emelkedtek.” Az uniós tagállamok közül húszban vezették be a reprográfiai adót. A bevételt a szerzői jogvédő szervezeteken keresztül osztják szét azok között az alkotók között, akiknek szerzői jogai a fénymásolással sérülnek.

**Nehézségei vannak elektronikus
folyóiratainak kezelésében?**

Mi segítünk Önnek.

Az elektronikus folyóiratok és könyvek beszerzése és kezelése összetett és időigényes feladat. Az EBSCO széleskörű szolgáltatásaival támogatja Önt ebben a munkában.

Ajánlatot kérünk Önnek a kiadótól, tisztázzuk a megrendelés körülményeit és rendelkezésre bocsátjuk a használathoz szükséges információkat. Tájékoztatjuk Önt a régebbi évfolyamokhoz való hozzáféréssel és archivjogokkal kapcsolatosan, ezenkívül segítünk licenccszerződéseinek megkötésében is.

Professzionális vevőszolgálatunk segít Önnek hozzáférési nehézségek, IP-címváltozások és más problémák leküzdésében. Az EBSCO megoldások elektronikus folyóiratok és könyvek számára minimalizálják az adminisztrációt és áttekinthetőbbé teszik a megrendeléseket.

Hadd dolgozzunk mi Ön helyett : vegye fel a kapcsolatot az EBSCO ügyfélszolgálatával még ma!

Keresse magyar anyanyelvű munkatársunkat:
Telefon: +49 30 34 005 111
Email: salesberlin@ebSCO.com

www.ebsco.com

EBSCO
INFORMATION SERVICES

A nyilvános haszonkölcsönzési jog (PLR) alkalmazása a külföldi gyakorlatban (1. rész)

AMBERG Eszter

Tanulmányom célja, hogy bemutassam az Európai Unió különböző országainak a Public Lending Right-ra (PLR), azaz a nyilvános haszonkölcsönzési jogra, ill. jogdíjra vonatkozó gyakorlatát.

Szemlém terjedelme meghaladta egy cikk átlagos terjedelmét, ezért a szerkesztőség úgy döntött, két részletben mutatjuk be a témát. Összeállításom első részében az általános elveket, a jogalkotó és a könyvtári világ szempontjait ismertetem és bemutatom azon országok gyakorlatát, ahol a PLR-rendszer a mindennapokban is működik. A folytatásban (a folyóirat következő számában) azokról az EU-országokról szólok, amelyekben a közelmúltban vezették be a PLR-t, körképet adok azokról is, ahol a vonatkozó Irányelvet már beillesztették saját szerzői jogi szabályozásukba, de a gyakorlatban még nem működik a rendszer, végül vázolom a PLR bevezetésével kapcsolatos hazai elképzeléseket.

A PLR kialakítása

A PLR eredete a 19. század elejére nyúlik vissza, s története szorosan összefügg a modern közkönyvtárak fejlődésével. A magánkönyvtárak fontossága, melyek csak fizetés, ill. tagsági díj ellenében kölcsönöztek, a második világháború után fokozatosan csökkent, míg végül számuk jelentéktelenné vált a közpénzen fenntartott, ingyenes hozzáférést biztosító köz-

könyvtárak mellett. Akkoriban az állam erősen támogatta a közkönyvtárakat, s ez az ösztönzés számuk növekedéséhez, állományuk figyelemre méltó gyarapodásához vezetett, ami kihatott a kölcsönzések számának rohamos növekedésére is. A kölcsönzések számának emelkedése arra készítette a szerzőket, hogy díjazást kérjenek műveik fokozott „használatáért”. A jogalkotók nem azonnal reagáltak erre az igényre, hanem fokozatosan alakították ki és vezették be a PLR fogalmát mint a szerzők egy kizárólagos jogát, vagy mint a szerzőt megillető díjazás jogát (egy kvázi másodlagos szerzői jogdíjat).

A PLR fogalmának két, egymástól elkülönülő jelentése van:

- Szigorú jogi értelemben a PLR lehet „kvázi szerzői jog”, azaz egy azok közül a korlátozott monopóliumok közül, melyek a védett mű szerzői jogtulajdonosát megilletik. Garantálja a jogtulajdonosnak, hogy a védett mű igazi, kézzelfogható formájának nyilvános kölcsönzését engedélyezze, vagy megtiltsa a nyilvánosság számára történő hozzáférhetővé tétel után. A nyilvános haszonkölcsönzés engedélyezése felhatalmazással és a szerzőnek járó jogdíj kifizetésével jár, melyet a jogdíj begyűjtésével foglalkozó szervezetek bonyolítanak le.
- A PLR más esetben úgy jelenik meg, mint a „díjazáshoz való jog”, nyilvános haszonkölcsönzési jogdíj, amely a szerző joga (nem feltétlenül a jogtulajdonosé) arra, hogy megfelelő pénzbeli kompenzációt kapjon a műve nyilvános haszonkölcsönzése után. Azokban az országokban, ahol a díjazáshoz való jog bevezetését választották, megállapították a jogosultság (igényelhetőség) feltételeit, és bizonyos esetekben ezt a kulturális célokhoz igazították. Tehát itt a PLR nem szerzői jogként, hanem, egyfajta állami támogatásként jelenik meg.

Egyes országokban a PLR e két értelmezése összemosódik, és ezért van, ahol a szerzői joghoz kapcsolódónak tekintik, más országokban

viszont a díjazáshoz való jog kívül esik a szerzői jog fogalmakörén.

Az IFLA hosszú ideje úgy foglal állást a szerzői és szomszédos jogokkal kapcsolatban, hogy a tartalomszolgáltatók gazdasági érdekeinek és a társadalom információhoz való szabad hozzáférési igényének egyensúlyba kell kerülnie. A szerzői és szomszédos jogok folyamatos és növekvő kiterjesztése új területekre egyre gyarapította az olyan tevékenységeket, mint például a kölcsönzési jog bevezetése. Az IFLA meg van győződve arról, hogy amennyiben nem ügyelnek gondosan a szerzői jog korlátozásának és a kivételeknek a megőrzésére, sőt szigorú fenntartására az egész világon annak érdekében, hogy a fenti egyensúly megmaradjon, ez a trend a későbbiekben negatív hatással lesz az oktatásra és a kutatási tevékenységekre, és azok eredményeire, vagyis az egyének, nemzetek és társadalmak kulturális, tudományos és gazdasági fejlődésére.

Zöld Könyv¹ a szerzői jogról és a PLR harmonizációjának igénye

1988-ban jelent meg a *Zöld Könyv*², az első olyan Európai Bizottsági dokumentum, mely a *Szerzői jog és a technológiai kihívás - haladéktalan intézkedést igénylő szerzői jogi kérdések* címmel először foglalkozott az Unión belüli szerzői jogharmonizációval. A hét fejezetből álló dokumentum 2. fejezete a kalózkodással, míg 4. fejezete a terjesztési joggal³, a jogkimerüléssel⁴ és a bérleti joggal foglalkozik. E két fejezetből származtatható a 92/100-as Irányelv⁵, amelyben először körvonalazódott a nem kereskedelmi célú kölcsönzés területe.

1989 szeptemberében az Európai Bizottság által szervezett megbeszélést tartottak a terjesztési joggal, a jogkimerüléssel és a bérleti joggal kapcsolatban, a bérleti és a haszonkölcsönzési jog harmonizációján vitatkoztak. A többség szerint a bérleti jog harmonizációjáról szóló irányelv akkor lenne teljes, ha lefedné a nem kereskedel-

mi célú kölcsönzéseket is. Valójában gazdasági szempontból a nyilvános haszonkölcsönzési jog kiegészíti a bérleti jogot, néhány esetben pedig előfordulhat, hogy a nyilvános haszonkölcsönzés helyettesíti a bérbeadást. Ennek következtében szükségesnek érezték belevenni a nyilvános haszonkölcsönzési jog fogalmát az Irányelv vázlatába azért, hogy ezen a területen is biztosítsák a belső piac helyes működését.

A meghallgatások eredményeit felhasználva a Bizottság 1991-ben kiadta *A Zöld Könyv folytatása: a Bizottság munkaterve a szerzői és a szomszédos jogok terén*⁶ c. dokumentumot, amely már konkrét célokat tűzött ki. Folytatása 1995-ben jelent meg *Szerzői és a szomszédos jogok az információs társadalomban*⁷ címen. A Bizottság rámutatott, hogy, ha a bérbeadási és a haszonkölcsönzési jogot nem együttesen kezelik, a nyilvános kölcsönzési tevékenységek állandó növekedése a film- és zenei szektorban negatív hatással lehet a bérbeadással foglalkozó vállalkozásokra, így megfosztja a bérbeadási jogot annak valódi értelmétől. Mind az Európai Tanács, mind az Európai Parlament egyetértett ezzel a nézettel, és támogatta a PLR harmonizációjának elveit.

A PLR fogalma az Irányelvben

A Miniszterek Tanácsa 1992. november 19-én fogadta el a bérleti jogról és a haszonkölcsönzési jogról, valamint a szellemi tulajdon területén a szerzői joggal szomszédos bizonyos jogokról szóló 92/100/EGK Irányelvet⁸. Az Irányelvet 1994. július 1-jétől kell alkalmazni a szerzői jogi védelemben részesülő művekre. Az Irányelv 5. cikk (4) bekezdése szerint a Bizottságnak 1997. július 1. előtt beszámolót kellett volna készítenie a Közösségen belüli nyilvános haszonkölcsönzésekről, de különböző okok miatt a jelentés csak öt évvel később, 2002 szeptemberében látott napvilágot.

A PLR-t úgy határozták meg a 92/100-as Irányelvben, mint a nyilvános haszonkölcsön megtil-

tásának vagy engedélyezésének kizárólagos jogát (díjfizetéssel vagy anélkül).

Az Irányelv az 1. cikk (1) bekezdésében kijelenti, hogy a „tagállamok biztosítják a jogot a szerzői jogi védelemben részesülő művek eredeti vagy többszörözött példányai és egyéb, a 2. cikk (1) bekezdésében meghatározott védelem alatt álló teljesítmények bérbeadásának és haszonkölcsönbe adásának engedélyezésére, ill. megtiltására.”

A 2. cikk szerint a kölcsönzés joga a szerzőt, előadóművészt, hangfelvétel- és filmproducereket illeti meg.

Az 1. cikk (3) bekezdése szerint a haszonkölcsönzés „a közönség számára nyitva álló intézmény útján határozott időre történő használatba adás, amely sem közvetlenül, sem közvetetten nem irányul gazdasági vagy kereskedelmi előny szerzésére.” Ilyen intézmények elsősorban a nyilvános közkönyvtárak, pontosabban a nyilvános szolgáltatásokat nyújtó könyvtárak. A nemzetközi jog által használt *public library* kifejezés „public” jelzőjének értelmezésétől függetlenül beletartozhatnak ebbe a körbe az egyetemi és az oktatási intézmények könyvtárai is. Azonban az utóbbi két kategóriába tartozó könyvtárak a nyilvános közkönyvtári hálózatot fenntartó tagállamok zömében csak korlátozottan nyilvánosak.⁹ Mindazonáltal, az Irányelv megállapítja a nyilvános haszonkölcsönzési jog bevezetésének és fenntartásának kötelezettségét, emellett pedig lehetővé teszi az e jog alóli derogációt¹⁰, ill. e jog bizonyos mértékű korlátozását is, ahogyan ezt az 5. cikk leírja. Ez utóbbi igazából azt a kompromisszumot tükrözi, melyet egyfelől a nemzetközi piac igényeinek kielégítése, másfelől a tagállamok e téren élő különféle hagyományainak figyelembe vétele között köttetett.

Az 5. cikk (1) bekezdése lehetőséget nyújt a tagállamoknak, hogy a nyilvános haszonkölcsönbe adás kizárólagos joga tekintetében kivételeket határozhassanak meg, amennyiben legalább a szerzők e haszonkölcsönbe adás ellenében díjazásban részesülnek. Továbbá lehetővé teszi a

tagállamoknak, hogy a díjazás mértékét a saját „kulturális-politikai célkitűzéseiknek” megfelelően állapítsák meg, azaz viszonylag szabadon¹¹ határozhassák meg ezt a díjazást.

Míg az 5. cikk (2) bekezdése megállapítja, hogy a tagállamok kizárhatják a hangfelvételeket, a filmeket és a számítógépes programokat a nyilvános használati jog alkalmazása alól, megismétli az 5. cikk (1) bekezdésében foglalt elképzeléseket, és megállapítja, hogy „amennyiben a tagállamok az 1. cikkben foglalt kizárólagos használati jogot hangfelvételek, filmek és számítógépi programok esetében nem alkalmazzák, legalább a szerzők számára díjigényt biztosítanak”. Mivel tehát ez a bekezdés is derogációt biztosít a tagállamoknak, a Bizottság azon az állásponton van, hogy ezt az intézkedést szigorúan kell értelmezni: főszabályként a nyilvános használati jog adás tekintetében kizárólagos engedélyezési jogot kell biztosítani a jogosultnak, és minden esetben, amikor a tagállam ezt nem vállalja fel, a szerzők számára legalább a díjazáshoz való jogot biztosítani kell.

Az országok egy része a PLR bevezetések nem tett különbséget a különböző dokumentumtípusok (pl. könyvek, videokazetták, vagy hangfelvételek) kölcsönzése között (Ausztria, Franciaország, Németország), míg más országokban egyes speciális dokumentumtípusok tekintetében is érvényes a nyilvános használati jog kizárólagos joga (mentesítve avagy nem mentesítve a könyvtárakat a fizetés alól). Néhány országban a filmművészeti alkotások kölcsönzésére is vonatkozik a kizárólagos használati jog (Dániában, Finnországban és Svédországban). Olaszországban a kizárólagos használati jog biztosított a hang- és filmfelvételek esetében is, de csak az első terjesztést követő 18 hónapban. Dániában és Svédországban kizárólagos használati jog vonatkozik a CD-ROM-ok és filmek kölcsönzésére, de a könyvekre – Svédországban még a hangkazettákra is – csak díjfizetési kötelezettség van érvényben.

Az 5. cikk (3) bekezdése lehetővé teszi a tagországok számára, hogy „az intézmények bizonyos kategóriáit” mentesítsék a díjfizetés kötelezettsége alól. E kategóriák között szerepelhetnek a hagyományos közkönyvtárak, de az egyetemek és más oktatási intézmények könyvtárai is. A legtöbb ország kihasználja ezt a lehetőséget. Hollandia pl. mentesíti a könyvtárakat a látássérülteknek történő kölcsönzés utáni díjfizetés alól, ill. mentesülnek az oktatási és kutatóintézetek is mindenfajta térítési kötelezettség alól. Olaszország felment minden olyan állami fenntartású könyvtárat a PLR alól, amely könyveket, CD-ket kölcsönöz. Az Egyesült Királyságban bizonyos nyilvános könyvtárak és oktatási intézmények szintén mentességet élveznek. Széles körű mentesség érvényesül Portugáliában és Spanyolországban, azokra a múzeumokra, levéltárakra, könyvtárakra, hang- és filmtárakra, amelyek nyilvános intézményeknek számítanak, legyenek akár kulturális, tudományos vagy oktatási jellegűek kereskedelmi tevékenységet nem folytatók, avagy olyan tanintézetek, melyek részét képezik a spanyol oktatási rendszer intézményhálózatának. Belgiumban és Luxemburgban további rendeletek is érvényben vannak, melyek bizonyos intézménytípusok számára biztosítanak kedvezményeket.

Az Európai Bizottság szerint, ha egy tagállam az 5. cikk (3) bek. értelmében az összes közkönyvtárat fel akarja menteni az 5. cikk (1) bek.-ben rögzített díjfizetési kötelezettség alól, úgy a kölcsönző intézmények többségét felmenti a nyilvános használati jog alkalmazása alól. Ennek eredményeként a PLR azonban elveszteni megfelelő hatályosságát – valójában nem valószínű meg a harmonizációs célt –, e helyzet pedig ellentmondana az Európai Közösség jogalkotói szándékának, melynek egyértelmű célja a PLR biztosítása. Ebből az következik, hogy a tagállamok nem vonhatják ki a nyilvános használati jogot végző intézmények többségét a díjfizetés alól.

A díjazási rendszer bevezetése és fenntartása

esetén a tagországoknak meg kell felelniük az Európai Közösség Alapító Szerződése 6. cikkének¹² is, azaz a Közösség jogtulajdonosait nemzetiségük alapján nem diszkriminálhatják. A Bizottság birtokában lévő információk szerint a PLR-t több tagállamban nem alkalmazzák megfelelően: pl. egyes tagállamokban egyáltalán nem fizetnek díjazást az érintett jogtulajdonosoknak; más országokban pedig bizonyos jelek arra engednek következtetni, hogy valamilyen közvetlen vagy közvetett diszkrimináció van érvényben, mivel a díjazás csak azon szerzőknek jár, akik az adott tagállam állampolgárai, vagy csak azoknak, akik egy bizonyos helyen élnek (pl. Svédország). Egyes tagállamok csak a hivatalos nyelvükön kiadott könyvek szerzői számára biztosítják a díjazás jogát (Dánia, Finnország). A PLR kedvezményezettjei az egyes tagországokban eltérőek lehetnek. Bizonyos tagországok legalább a szerzőknek kizárólagos jogot biztosítanak. Más országokban, ahol a díjazás joga működik a gyakorlatban, leginkább az állam mint a könyvtárak tulajdonosa/fenntartója felelős a kifizetésekért (pl. Dánia, Egyesült Királyság és Svédország). Ausztriában és Németországban a tartományi és a szövetségi kormány vállalta át a nyilvános könyvtárak fizetési kötelezettségét. Hollandiában viszont a könyvtárakat kötelezték arra, hogy kifizessék a díjazást.

Összefoglalva: az Európai Unióban az 1992-es Kölcsönzési és bérbeadási jogokról szóló irányelv határozza meg a tagállamokban a szerzőket megillető kölcsönzési jogdíjak rendszerét, melynek alapelve, hogy a szerző művének közkönyvtári kölcsönzéséért ellentételezésben részesül. Az Irányelv 2. cikk (1) bek. szerint *a szerzők és egyéb jogtulajdonosok kizárólagos joga, hogy engedélyezzék vagy megtiltsák műveik bérbeadását ill. haszonkölcsönzését.* Az Irányelv 5. cikke szerint a tagállamok kérhetnek derogációt a nyilvános haszonkölcsönbe adás kizárólagos joga alól, amennyiben a kölcsönzésért díjazásban részesítik a szerzőket. E díjazás mértékét a tagállamok kvázi szabadon (kulturális célkitű-

zéseiteknek megfelelően) határozhatják meg. Az Irányelv 5. cikkely (3) bekezdés szerint a tagállamok felmenthetik az intézmények bizonyos kategóriáit a díjfizetés alól¹³.

2002 szeptemberében az Európai Bizottság alapos elemzést adott közre a tagállamokban alkalmazott nyilvános haszonkölcsönzés gyakorlatáról és hatékonyságáról¹⁴. Ahogy már korábban említettem, az Irányelv 5. cikk (4) bekezdése szerint ennek a jelentésnek 1997. július 1-ig el kellett volna készülnie, mivel azonban számos tagállam komoly késéssel kezdte meg az Irányelv végrehajtását, e határidőt nem lehetett tartani.

A jelentés megállapította, hogy az 1992-es haszonkölcsönzési irányelvet a tagállamok eltérően alkalmazzák, néhányan pedig kifejezetten helytelenül valósítják meg, ezért a Bizottság 2002-ben Belgium és Dánia¹⁵, 2004-ben pedig további 6 ország¹⁶ ellen indított kötelezettség-szegési eljárást¹⁷, ill. kétségeit fejezte ki a skandináv országokban alkalmazott nyelvi feltételekkel kapcsolatban is.

2004 márciusában az EBLIDA is állást foglalt a kötelezettség-szegési eljárás ügyében¹⁸. Megjegyezte, hogy a 92/100-as Irányelv hiányossága, hogy nem határozza meg egyértelműen azon intézmények kategóriáit, melyeket a tagállamok felmenthetnek a díjfizetés alól, mivel az 1. cikkben „*a közönség számára nyitva álló intézmény*”-ről csak általánosságban beszél. Ugyanakkor az Irányelv értelmezését alá kell vetni az 1992 után elfogadott direktíváknak, így pl. az Európai Parlament és a Tanács INFOSOC-irányelveként ismert, az információs társadalomban érvényesülő szerzői és szomszédos jogok egyes vonatkozásainak összehangolásáról szóló 2001/29/EK irányelvének is (2001. május 22.). Ebben a Tanács felsorolta azon intézmények kategóriáit, melyek „*a közönség számára nyitva álló intézmények*”-nek minősülnek. Ezek pedig nevezetesen: „*a nyilvánosan hozzáférhető könyvtárak, az oktatási intézmények, a múzeumok és az archívumok*”.¹⁹

Az EBLIDA tehát arra ösztönzi az Európai Bi-

zottságot: ismerje fel, hogy bizonyos esetekben – nevezetesen kulturális és oktatási okokból – szükséges, hogy a tagállamok részére rugalmasabb rendelkezést biztosítsanak, és a fent említett intézményeket felmentsék bizonyos művek kölcsönzésének díjfizetése alól.

A 2004. szeptember 24-25-én Rómában tartott második PLR szemináriumon²⁰ húsz európai ország képviselője határozatot hozott, mely arra szólította fel az Európai Bizottságot, hogy lépjen fel keményebben azokkal a tagállamokkal szemben, amelyek eddig nem megfelelően alkalmazták az 1992. évi hasznokölcsönzési jogi irányelvet, továbbá, hogy pontosítsa az irányelv megfogalmazását és ezáltal biztosítsa, hogy a tagállamok tudatában legyenek annak: nem tudják kizárni a PLR kötelezettségéből a közfinanszírozású könyvtárakat sem.

Az IFLA álláspontja a nyilvános hasznokölcsönzési jogról²¹

Az IFLA már megállapította az alapvető értéket és szempontokat a gondolatokhoz, információkhoz és a szellemi termékekhez való szabad hozzáférésről, és ennek megfelelően a nyilvánosan hozzáférhető könyvtárak ingyenes használatáról, ill. ezek helyéről a nemzeti infrastruktúrában és a nyilvános hasznokölcsönzési jogban. Ezek pedig a következők:

Ad 1., Az IFLA alapvető értékei magukban foglalják

- az információhoz, a gondolatokhoz, és a szellemi termékekhez való hozzáférés szabadsága elvének és az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának 19. cikkében megfogalmazott kifejezés szabadságának alkalmazását²²;
- a hitet abban, hogy az embereknek, a közösségeknek és a szervezeteknek egyetemesen és egyenlő mértékben szükségük van arra, hogy hozzáférjenek azokhoz az információkhoz, gondolatokhoz, szellemi termékekhez, amelyek szükségesek a társadalmi, gazdasági, kul-

turális és művelődési jólétükhöz;

- azt a meggyőződést, hogy a magas színvonalú könyvtári és információs szolgáltatások hozzáférhetősege ezt biztosítja;

Ad 2., „A közkönyvtár elvszerűen ingyenes. Mint nyilvános intézményt az állami és a helyi kormányzatnak kell pénzügyileg fenntartania. A közkönyvtárat, amelyért a helyi és az országos közhatalom visel felelősséget, külön törvénykezés, továbbá az információ és a kultúra minden szintjét érintő, hosszú távra kialakított stratégiák segítsék. A törvénykezésnek és a stratégiai terveknek egy országos könyvtári hálózat kialakítását kell előmozdítaniuk, lehetővé téve az országos könyvtári koordinálást és együttműködést.”²³

Ad 3., „Az IFLA hisz abban, hogy a már megjelent/kiadott művek könyvtári kölcsönzését nem korlátozhatja a törvényhozás és az olyan szerződésbeli megkötések, mint például licenc megállapodás, és ezek nem befolyásolhatják a könyvtárak és információs szolgáltatók elektronikus forrásainak ésszerű kölcsönzését.”²⁴

Ad 4. „Néhány országban a nyilvános kölcsönzést szabályozó törvényt fogadtak el, amely tényleg irányoz elő a szerzőknek és a könyvmegalkotásában közreműködőknek a közkönyvtárakban rendelkezésre bocsátott, ill. tőlük kölcsönvett könyvekért. Fontos, hogy a nyilvános kölcsönzés jogáért fizetett összegek ne a könyvtárak gyarapítási keretét terheljék. A nyilvános kölcsönzési jog a közkönyvtári költségvetések terhelése nélkül támogathatja a szerzőket, ha külön alapról fedezik. Némely konstrukcióban ez a jog hasznos statisztikai adatokkal is szolgálhat bizonyos szerzők műveinek kölcsönzéséről. A könyvtárosok azzal a céllal vegyenek részt a nyilvános kölcsönzési jogot realizáló tervekben, hogy ne a könyvtári költségvetéseket terhelje a finanszírozás.”²⁵

A megállapított alapelvekkel összhangban az IFLA megerősíti azt, hogy nem részesíti előnyben a „hasznokölcsönzési jog” elveit, melyek veszélyeztethetik a nyilvános könyvtárak szol-

gáltatásaihoz való ingyenes hozzáférést, amely állampolgári jog. Az IFLA támogatja az információhoz való hozzáférés szabadságát, és továbbra is ellenáll minden körülménynek, amely veszélyezteti ezt a hozzáférést.

A nyilvános kölcsönzés alapvető fontosságú a kultúra és az oktatás szempontjából, és ezért ingyenesnek kell lennie mindenki számára. A köz érdeke, hogy a kölcsönzést ne korlátozza a jog szabályozása, vagy bármilyen szerződésbeli intézkedés, mint például a licenc szerződés.

Azokban az országokban, ahol a PLR-t megfelelő körülmények között vezették be, a könyvtárosok el tudták fogadni a PLR-t mint a szerzőknek járó kulturális elismerést, feltéve, hogy a PLR gazdasági és adminisztratív támogatását nem a könyvtárak költségvetéséből vonták el, hanem az állam finanszírozta.

Az IFLA azt tanácsolja a döntéshozóknak, hogy a PLR bevezetése ne a használókat információhoz juttató nyilvános könyvtárak kárára történjen. Másképpen a PLR költsége semmilyen módon nem mutatkozhat meg a nyilvánosan elérhető könyvtárak által nyújtott szolgáltatások minőségében. Ezért annak érdekében, hogy a nemzeti kulturális és oktatási célok a legmegfelelőbb módon nyerjenek támogatást, a PLR megalapításához és fenntartásához szükséges források nem származhatnak a könyvtárak költségvetéséből, hanem az államnak külön kell azt biztosítania.

Fontos továbbá az is, hogy a PLR adminisztrációja hatékonyan működjön, és ne emésszen fel sokat a szerzőknek kifizetésre szánt pénzekből, tehát az elszámolási alap lehető legnagyobb százaléka az arra jogosultakhoz jusson el és a könyvtárak adminisztrációval járó terhei a lehető legkisebbek legyenek. Az érintettek együttműködése és az eljárás problémamentes lebonyolítása érdekében a legjobb az lenne, ha a jogtulajdonosok mellett a könyvtárosokat is bevonnák az eljárás kidolgozásába.

A közt szolgáló könyvtárakat általában közvetlenül vagy közvetve az állam tartja fenn nemze-

ti vagy helyi szinten. Gyakran megszorított, sőt sovány költségvetésből biztosítják szolgáltatásaikat, így egyszerűen nincsenek abban a helyzetben, hogy további forrásokat találjanak a PLR finanszírozására. Ha mégis erre kényszerülnének, nyaktörő módon kellene az állománygyarapítási keretüket, az alkalmazottak számát, vagy a különböző szolgáltatások biztosítására fenntartott keretüket csökkenteni. Az ilyen csökkentések mellett arra is rákényszerülhetnek, hogy a használóktól kölcsönzésenként díjat kérjenek. Ám a nyilvános könyvtári szolgáltatásokhoz való egyenlő hozzáféréshez mindenkinek joga van. Az a hozzáférés, amelyik nem ingyenes, nem biztosít egyenlő esélyeket.

Ha az állam nem támogatja a nemzeti kultúrát és benne a nyilvános könyvtári rendszert, továbbá más non-profit oktatási, kulturális és tudományos intézményeket az információ közvetítésében, akkor tulajdonképpen megtagadja az állampolgárai információhoz és tudáshoz való egyenlő esélyű hozzáférésének alapelvét. Egy társadalomban mindenkinek szüksége van a nyilvános könyvtárakra, hogy azáltal biztosítsák számára az információt és a tudást.

A PLR megvalósulásának általános elvei

A világon jelenleg 34 országban van érvényben nyilvános haszonkölcsönzési jogra vonatkozó jogszabály, de csak húsz ország²⁶ – köztük tizenkét uniós tagállam – tette meg a következő lépést és kezdte el ténylegesen működtetni a PLR-rendszert. Magyarországon a jogalkotók a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvénybe ültették át az Irányelvet, a hazai PLR-rendszer működési feltételeinek megteremtése pedig folyamatban van. Az egyes országok PLR-helyzetképeinek felvázolásában erősen támaszkodtam a Nemzetközi PLR Hálózat honlapján²⁷ található információkra, továbbá felhasználtam a Jim Parkertől²⁸ és más tagországok szakembereitől kapott információkat, ezen kívül az Európai

Bizottság jelentéseit, az IFLA és az EBLIDA állásfoglalásait.

A PLR-rendszert elsőként 1946-ban Dániában vezették be, majd 1947-ben Norvégiában és 1954-ben Svédországban; legutóbb 2004-ben Észtországban, Lettországban és Szlovéniában, 2005-ben pedig Franciaországban kezdték el eredményesen működtetni.

Az említett húsz ország nemzeti PLR-rendszereit három típusba lehet sorolni:

1. *Szerzői jogon alapuló nyilvános haszonkölcsönzési jogdíj*: ezt a megközelítést például Ausztriában, Hollandiában és Németországban alkalmazzák, ahol ennek megfelelően a kölcsönzést a szerzői joggal való visszaélésnek tekintik. A szerzőknek joguk van engedélyezni vagy megtiltani műveik könyvtári kölcsönzését. A jogdíjak kifizetése az ún. begyűjtő szervezeteken keresztül történik a jogtulajdonos nevében. Ausztriában és Németországban a szerzői egyesületek az állami és tartományi kormánnyal, míg Hollandiában közvetlenül a könyvtárakkal tárgyalnak. Ennél a modellnél tehát a jogdíjak kifizetése a szerző állampolgárságához kötött.

2. *Nyilvános haszonkölcsönzési jogdíj mint a központi kulturális támogatás része*: főként a skandináv országokra jellemző, ahol például csak az adott ország nyelvén írt művek szerzői jogosultak a jogdíjra. A módszer célja, hogy bátorítsa és támogassa a nemzeti nyelven születő művek szerzőit, valamint megakadályozza, hogy a jogdíjból részesüljenek az idegen nyelven publikáló szerzők.

3. *Nyilvános haszonkölcsönzési jogdíj mint független ellentételezési forma*: az Egyesült Királyságban a PLR nem épül be a szerzői jogok közé, hanem külön jogként kezelik, mely jog kizárólag a jogdíjra vonatkozik. Ez esetben a szerző nem engedélyezheti vagy tagadhatja meg művei kölcsönzését. Az 1979-es PLR-törvény kimondja: a szerző törvényes joga, hogy művei könyvtári kölcsönzése után a kormánytól jogdíjat kapjon. A jogdíjra vonatkozó jogszabályok betartását és a jogdíjak kifizetését pedig egy kormányzati hi-

vatal, az ún. *PLR Office* végzi. Ez a rendszer az Európai Gazdasági Térség²⁹ összes országában élő szerző számára nyitott.

A nyilvános haszonkölcsönzési jogdíj kiszámítására alapvetően kétféle módszer létezik:

1. A kölcsönzések száma alapján: tehát, hogy az adott szerző munkáit milyen gyakran kölcsönzik ki. Ezt a módszert az Egyesült Királyságban, Hollandiában, Izlandon, Izraelben, Németországban és Svédországban alkalmazzák.

2. A könyvtári példányszám alapján: vagyis, hogy az adott szerző műveiből hány példánnyal rendelkezik egy könyvtár. Ezt a számítást Ausztráliában, Dániában, Kanadában és Új-Zélandon alkalmazzák.

Több ország ettől eltérő modellel dolgozik, a rendelkezések az egyes országokban több szempontból különbözőek. Egyes tagországokban minden fajta műre vonatkozó nyilvános haszonkölcsönzési jog van érvényben, míg mások az Irányelv 5. cikk (3) bek. alapján az intézmények bizonyos kategóriáit (de persze nem az összes nyilvános haszonkölcsönző intézményt) felmentik a PLR fizetése alól, és inkább biztosítják a szerzőknek, hogy a kölcsönzésért díjazásban részesítik őket, azaz a PLR alóli derogáció az 5. cikk (3) bek. alapján bizonyos intézmények javára széles körben bevett szokás.

Működő PLR-rendszerek

Most nézzük betűrendben azokat a tagállamokat, ahol azon túl, hogy átültették az Irányelvet saját jogi szabályozásukba, már évek óta sikeresen működtetik saját PLR-rendszerüket is:

Ausztria

Ausztriában a PLR 1993 óta a terjesztési jog része. A szerzők, előadóművészek, hangfelvétel és filmproducerek, valamint a közvetítő társaságok rendelkeznek a nyilvános kölcsönzések után járó méltányos díjazás jogával a terjesztési jog kimerülését (azaz a Közösségen belüli első hivatalos terjesztést) követően. A művek kölcsön-

zése a törvényen alapuló engedélyezés alapján történik (így a jogtulajdonosok abszolút jogai is szabályozás alá kerülnek, ami hasznos a bérleti jogban is) azzal a feltétellel, hogy „méltányos” díjat fizetnek a szerzői jogi gyűjtőszervezetnek, vagyis az egyes jogtulajdonosok többé nem igényelhetik ezt az összeget egyénileg.

Tizenegy osztrák szerzői jogi gyűjtőszervezet kötött megállapodást az osztrák kormánnyal és a kilenc szövetségi tartománnyal a művek (könyvek és más dokumentumok) kölcsönzésére fordítható összegekről. A felek egy átalánydíjban állapodtak meg, amely 1994. január 1-jétől van érvényben. Az átalányösszeg 581 000 euró, melyet az Osztrák Köztársaság és a kilenc szövetségi tartomány fizet be. Az egyes tartományok hozzájárulása a tartomány lélekszámától függ. A teljes összeget a szerzőket és kiadókat képviselő LVG³⁰ gyűjti be és osztja szét – az irodalmi élet szerzőivel és kiadóival kötött megállapodás szerint – a megfelelő szerzői jogi gyűjtőszervezetek között. Az összeg mintegy 75%-át fordítják a könyvek és a folyóiratok kölcsönzési díjazására.

A befolyt összeg 26%-a szociális és kulturális célokra van elkülönítve, míg az adminisztratív költségek 11%-ot tesznek ki. A maradék összeg 80%-a a közkönyvtári kölcsönzések után, míg 20%-a tudományos könyvtárak kölcsönzése után jár.

A közkönyvtárak számára olyan rendszert dolgoztak ki, mely lehetővé teszi a LVG-nek, hogy a kölcsönzések számát egy reprezentatív minta alapján számolja. A díjazást szerzői jogdíj formájában osztják ki a szoros értelemben vett irodalmi művek kölcsönzése után, a számítások alapjául a LVG kölcsönzési statisztikája szolgál.

Általában kölcsönzésenként 70%-ot fizetnek a szerzőnek és 30%-ot a kiadónak. Fordítások esetében a mű szerzőjének fizethető kvóta 50%-át kaphatja meg a fordító. A tudományos könyvtárak esetében az összeget egyenlő mértékben osztják meg a szerzők és a kiadók között (50-50%).

A tudományos publikációk szerzői évente jelentést tesznek a LVG-nek könyveikről és az előző évben kiadott könyveikről és cikkeikről, és a díjakat az „új publikációk” kölcsönzése alapján kapják. A tudományos irodalom kiadója a VLB³¹ (a német Books in Print) szerint nyilvántartott könyveik alapján kapják meg a díjakat.

Dánia

Az Európai Bizottság Dániának is elküldte állásfoglalását amiatt, hogy a 92/100-as irányelv bizonyos rendelkezéseit nem tartotta be. Az Irányelv 9. cikke szerint az előadóművészek, film- és hangfelvétel-előállítók, valamint a műsorsugárzó szervezetek kizárólagos joggal rendelkeznek arra vonatkozóan, hogy megengedjék a védelem alatt álló anyagaik nyilvánosság számára történő hozzáférhetővé tételét, vagy éppen megtiltsák azt.

Dánia szerint ezt a terjesztési jogot csak akkor lehet gyakorolni, ha a mű az Európai Gazdasági Térségben készült. A terjesztési jog a Közösségen belüli első eladás által merül ki. Ha például az USA-ban hozták forgalomba a műpéldányt, annak a bevitelére az Európai Gazdasági Térség területére engedélyköteles. Ennek eredményeképpen az olyan művek, mint például az Európai Gazdasági Térségen kívül készült CD-k vagy a videók terjesztése túl van a jogtulajdonosok hatáskörén, ha már bekerültek a dán forgalomba. Dániában tehát a PLR része a szerzőkre, előadóművészekre, hangfelvétel és filmproducerekre vonatkozó kizárólagos terjesztési jogoknak. A kizárólagos PLR nem merül ki a kérdéses munka első hivatalos kiadását követően (kivéve a digitális formátumú filmművészeti alkotásokat és számítógépes programokat). A szerzők, fordítók, illusztrátorok, és előadóművészek abban az esetben élvezik a díjazás jogát, ha a műveiket vagy más munkájukat nyilvános szolgáltatást nyújtó könyvtárakból kölcsönözték ki. Továbbá a dánul kiadott könyvek szerzői számára biztosítják a díjazás jogát.

A PLR díjakat a parlament által megszavazott

költségvetésből finanszírozzák. A zenei felvételek és a vizuális művészet jogdíjaira különleges alapokat hoztak létre.

A díjazásra jogosultak:

- Minden olyan könyv szerzője, melyet eredetileg dán nyelven írtak.
- A dánra fordított idegen nyelvű könyvek fordítói.
- Más alkotók (illusztrátorok, fotográfusok, zeneszerzők stb.), akiknek műveit dán kiadású könyvek részeként vagy akár attól függetlenül adták ki.
- Azoknak az elhunyt díjazásra jogosultaknak a túlélő házastársai vagy élettársai, akiket a 2003 előtti PLR rendszerben regisztráltak.

A díjak kiszámítása a következőkön alapul:

- a jogosult személy könyvben való közreműködésének módján (elsődleges, másodlagos közreműködő stb.),
- a könyv típusán (fiction, non-fiction),
- az oldalszámon,
- a jogosultsággal rendelkező közreműködők számán, és
- az adott szerző műveinek könyvtári példányszáma alapján.

Dánia volt az első ország a világon, ahol a PLR-rendszert bevezették (1946), jóval a számítógépesítés előtt. Ennek megfelelően a nyilvános és iskolai könyvtárakban meglévő kötetek számát vették alapul a PLR elosztásakor, mert túl bonyolult lett volna egy manuális rendszerben a tényleges kölcsönzési adatokkal számolni.

1991-ben, amikor a könyvtárak gépesítése már javában folyt, új törvényi szabályozást fogadtak el, azóta az adminisztráció egy speciálisan kifejlesztett elektronikus rendszeren alapszik, amely nagymértékben automatizált. Történelmi okokból azonban még mindig a meglévő kötetek és nem a kölcsönzések számával számolnak. Minden év januárjában a helyi könyvtárak továbbítják az adatokat az adatbázisba. A rendszer másik jellemző vonása, hogy a Dán Nemzeti Könyvtárból automatikusan továbbítja a könyvtárak felé az új könyvek bibliográfiai adatait (mint

pl. a szerzők neve, további közreműködők, oldalszám stb.).

A 2005-ös statisztika szerint a kifizetett támogatás 144,3 millió dán korona (DKK), az egy személynek kifizetett legmagasabb összeg pedig 737.657 DKK volt.

Egyesült Királyság

A brit PLR minta szerint az Egyesült Királyság kizárólagos haszonkölcsönzési jogot biztosít a szerzők, hangfelvétel és filmproducerek, valamint az előadóművészek számára. A szerzők jogosultak a kölcsönzések utáni díjazásra, ha a műveiket nyilvános könyvtárakból kölcsönözték ki. A szerzői jogot nem sérti a művek oktatási intézmények által történő kölcsönzése, ill., ha a PLR-rendszerbe nem tartozó könyvet kölcsönöz ki nyilvános könyvtár.

A PLR-t az 1979-es Nyilvános haszonkölcsönzési törvény alapozta meg³², amely a brit szerzők számára biztosította a törvényes jogot arra, hogy műveik ingyenes könyvtári kölcsönzése után díjazásban részesülhessenek. A törvény alapján ehhez a központi kormány biztosít pénzügyi alapot és a szerzők annak alapján részesülhetnek belőle, hogy a könyveiket milyen gyakran kölcsönözték az Egyesült Királyságbeli nyilvános könyvtárak kiválasztott mintájában. A díjazás számszerű megállapításához a szerzőknek jelentkezniük kell a PLR-Irodavezetőnél (Registrar), akit a kormány jelölt ki arra, hogy nyilvántartsa a díjazásra jogosult szerzőket és könyveket, valamint felügyelje a PLR adminisztrációját. A törvény a PLR-t nem mint szerzői jogot (mely a szellemi tulajdonjogok egyik típusa), hanem mint önálló szellemi tulajdonjogot³³ fogja fel.

Miután a PLR alapelveit meghatározták a törvényben, a kormány hozzákezdett a PLR Eljárás kidolgozásához, melyet 1982-ben fogadott el a parlament. Az Eljárás a PLR működésének szabályait határozza meg részletesen az Egyesült Királyságban, és olyan területeket szabályoz, mint a szerzők jogosultsága, a mintakönyvtárak kiválasztása és a kifizetések számítási módja.

Az Irodavezető PLR adminisztrációs tevékenysége a kulturális, média- és sportminiszter felügyelete alá tartozik, és finanszírozása is e minisztériumon keresztül történik. Az Irodavezető különleges törvényi helyzetben van, mivel a PLR törvény alapján „egyedüli jogi személynek” minősül. Ez – legalábbis elméletben – ugyanolyan törvényi helyzetet biztosít számára, mint amilyen a Királynőnek és a Canterbury érseknek van!. Az Irodavezetőt és a minisztert egy PLR Tanácsadói Bizottság segíti, amely főként szerzőkből, könyvtárosokból, ill. a kiadás és szellemi tulajdonjog területén jártas szakemberekből áll. A Bizottság áttekinti az Eljárás működését és javaslatokat tesz a törvényi változtatásokra, amennyiben erre szükség van.

Az 1979-es törvény elfogadását megelőző harminc évben a brit szerzők többször felléptek a könyveik nyilvános könyvtári rendszeren keresztül történő kölcsönzése után járó díjazáshoz való jogosultságuk elismertetése érdekében. A PLR alkalmazásának indoklása szerintük lehetséges azzal, hogy kompenzációt nyújt a kiesett eladásokból származó veszteséggel szemben: egy könyvtár egyetlen kötetet vásárol meg a könyvből és kikölcsönzi olvasók százainak, akik egyébként mind megvették volna a saját példányaikat. (De ez igazából nem bizonyított: gyakran előfordul az is, hogy a nyilvános könyvtárak kölcsönzései segítik a szerzői joggal védett munkák marketingjét és ösztönzik az eladásokat.) Akárhogyan is, igazságosabb lenne azt mondani, hogy a szerzők úgy érzik: az ingyenesen kölcsönzők millióinak szórakozására és felvilágosítására tett irodalmi törekvéseiket díjazzák vele.

A PLR ma minden az Európai Gazdasági Térségben élő szerző számára nyitott. Így a jogosultság alapja nem a nemzeti hovatartozás, a PLR gyakorlatilag nyitott bármely állam polgárai (pl. amerikaiak vagy ausztrálok) számára mindaddig, amíg az Európai Gazdasági Térség valamely országában laknak. A lakóhellyel kapcsolatos elvárás a PLR-be való jelentkezés dátumától érvé-

nyes és nem akkortól, amikor a könyvet megírták vagy kiadták. Így egy sok kiadott könyvvel rendelkező író, aki átköltözik egy nem Európai Gazdasági Térségbeli országba, mielőtt ezeket a könyveket regisztráltatta volna, nem kérheti felvételüket a PLR-rendszerbe.

Másfelől, egy olyan szerző, akinek vannak könyvei a rendszerben, és később költözött el Európából, továbbra is részesül a könyveinek kölcsönzése után járó díjazásban (bár már nem regisztrálthat további könyveket). Az Európai Gazdasági Térség területén élő szerzők egyébként csak 2000 júliusa óta vannak minősítve a PLR-rendszerben. Ezt megelőzően – kölcsönös képviselési megállapodás szerint – a jogosultság az Egyesült Királyságban és Németországban élő szerzőkre korlátozódott.

A más EU-tagországokban élő szerzők részére a kifizetéseket általában helyi „gyűjtőszervezeteken” keresztül juttatják el. Így például a német szerzőknek a VG Worton keresztül, amely azután szétosztja a díjakat. Ehhez hasonlóan működnek együtt a dublini Ír Szerzői Jogi Ügynökséggel is. Természetesen vannak olyan szerzők is ezekben az országokban, akik nem tagjai a helyi társaságnak, nekik – amennyiben ezt kérik – közvetlenül fizetnek.

Az eredeti, 1982-es Eljárás csak a szerzőkre vonatkozott, azóta kiterjesztették a szerkesztőkre, illusztrátorokra, fotográfusokra, és fordítókra is. A szerkesztők és fordítók a könyv PLR-jének 20-30 százalékára jogosultak. Ez a részesedés növekedhet az egyéni közreműködés mértékének arányában.

A PLR-törvény értelmében csak könyvek jogosultak a PLR-re. Ez azt jelenti, hogy a hangos könyvek és más audio-vizuális anyagok, melyeket a könyvtárak kölcsönöznek, ki vannak zárva a PLR-körből.

Mióta 1982 szeptemberétől megkezdődött a nyilvántartásba vétel, mintegy 1500 új szerző regisztrál évente, és átlagosan 15.000 könyvrészesedést vettek nyilvántartásba. Nincs annak jele, hogy ez az éves növekedés megtorpanna.

Jelenleg mintegy 35.000 szerző szerepel a PLR-nyilvántartásban, akik közül évente körülbelül 19.000 kap díjazást.

Az 1979-es törvény alapján a díjazást a nyilvános könyvtárakból történő kölcsönzések alapján számítják ki (ebbe az iskolai vagy egyetemi könyvtárak nem tartoznak bele).

A PLR kapcsán a kormánybizottságok által az 1970-es években elvégzett valószínűségi tanulmányok alapján mindig is lehetett tudni, hogy anyagi okokból nem lehetséges minden Egyesült Királyságbeli nyilvános könyvtárból begyűjteni a kölcsönzési adatokat. Ezért egy statisztikai mintavételen alapuló megközelítés mellett döntöttek az Eljárás első változatának esetében is, amelyhez a mintába tartozó 16 könyvtár szolgáltat adatokkal.

Manapság az elektronikus adatokat az Egyesült Királyság minden régiójából választott mintakönyvtárakból gyűjtik össze. Jelenleg harminc intézmény vesz részt ebben, a nemzeti könyvkölcsönzések mintegy 15 százalékaról szolgáltatva adatot. A minta évente változik: az intézmények mintegy harmada cserélődik. A kölcsönzési adatokat havonta gyűjtik össze a könyvtárakban és küldik el a PLR-rendszernek e-mailben. Az adatokat a PLR-rendszerben tárolják, és év végén ez szolgál alapként a díjak kiszámításához.

A nyilvántartott szerzők évente egyszer, februárban kapják meg könyveik után járó díjaikat az előző PLR kölcsönzési év (július 1.–június 30.) adatai szerint. Ahhoz, hogy egy könyv után díj legyen fizethető, azt a kölcsönzési év végéig nyilvántartásba kell vetetni. Év végén a PLR-számítógép megbecsüli a nemzeti kölcsönzések számát minden regisztrált könyvre – először a regionális kölcsönzéseket megbecsülve, majd aztán összeadva a regionális számokat. E célból a könyvtárak a következőképpen vannak csoportosítva: angol megyei könyvtárak, angol nagyvárosi intézmények, London és környéke, Wales, Skócia és Észak-Írország könyvtárai. A folyamat a következőképpen zajlik:

1. egy régió mintakönyvtáraiból összeadják az összes könyvkölcsönzést
2. a könyvtári statisztika alapján megállapítják a régióban történő összes könyvkölcsönzést
3. kiszámítják, hogy az összes regionális kölcsönzés hány százalékát reprezentálja a mintakönyvtárak összes kölcsönzése, és ezt a mutatót alkalmazzák minden egyes könyv kölcsönzési adataira.

Például Wales esetében a PLR-mintakönyvtárak kölcsönzése körülbelül a walesi összes kölcsönzés 5%-át reprezentálja. Ahhoz, hogy megkapjuk a regionális kölcsönzési adatot egy adott könyvre, a minta adatot hússzal kell megszoroznunk. Miután ezt a számítást minden régióban alkalmazták, a regionális adatokból kiszámítható egy össznemzeti becslést. A regisztrált könyvek összes becslést kölcsönzésével elosztják a PLR-alapot, miután levonják belőle az ügyviteli, adminisztrációs költségeket.³⁴ Így megkapják az egy kölcsönzés után járó díjat. Jelenleg ez az összeg 5,26 penny kölcsönzésenként.

Az egyes szerzőknek fizetett díjat egyszerű számítással: az egy kölcsönzés után járó díj és a szerző becslést összes kölcsönzése alapján lehet megállapítani. Egy szerző, akinek könyvét 50 000-szer kölcsönözték, 50 000 x 5.26 penny-t kap, azaz 2630 fontot. Azok a szerzők, akik 5 fontnál kevesebbet kapnának műveik kölcsönzése után (mert műveik kölcsönzésének száma nem érne el a százat), nem jogosultak a PLR-díjazásra. Annak biztosítására pedig, hogy a legsikeresebb szerzők ne vehessék fel az összes pénzt az alaptól, az Eljárás meghatározza a maximális kifizetés mértékét. Az eredeti Eljárás szerint ez 5000 font volt, de 1989-ben – az inflációt számításba véve – 6000 fontra emelték. A maximális kifizetési küszöb mintegy egy millió fontot szabaddíj fel, amit így a többi szerző között lehetett szétosztani.

Finnország

Finnországban az 1963-ban hatályba lépett *A szerzők és fordítók adományokról és támoga-*

tásáról szóló törvényre alapozva él a PLR-min-ta.³⁵ E törvény értelmében adományt és juttatást azok a szerzők és fordítók kaphatnak, akik Finnországban élnek vagy folyamatosan ott éltek, és akiknek művei gazdagítják a finn kultúrát. A törvény értelmében az adományokat és juttatásokat a nyilvános könyvtárban ingyenesen elérhető könyvek utáni kompenzációnak szánják. A törvényalkotó szándéka a nemzeti kultúra kiemelt támogatása, a kultúra irodalmi kifejeződésének erősítése, és a kulturális identitás megszilárdítása.

A szétosztható összeg 90%-át fordítják szépirodalmi, 10 százalékát pedig az ismeretterjesztő művekre. Ezekben a kategóriákon belül az összeg a következőképpen oszlik meg: 76%-át az eredeti irodalmi alkotásokra, 16%-át fordításokra, 8%-át pedig a gazdasági alapba, az idős és beteg szerzők és fordítók szükségleteire használják fel. A tudományos munkák, szöveggyűjtemények és összehasonlító tanulmányok kívül esnek e törvény hatókörén.

Az adományokat és juttatásokat egy, az Oktatási és Kulturális Minisztérium által kijelölt, kilenc tagú bizottság ítéli oda. A tagok a szerzők és fordítók nemzeti szervezeteit képviselik. A Nyilvános Haszonkölcsönzési Jogdíjak Bizottságának felügyeleti szerve a Finn Művészeti Tanács, mely szépirodalmi és ismeretterjesztő irodalom részlegekre oszlik.

Az éves kifizethető összeg a 10%-a annak, amit az előző évben a könyvtárak állománygyarapításra költöttek, a kormány a költségvetésből különíti el ennek fedezetét. 2005-ben ez 2 573 038 euró volt. A szétosztott összegek 500 eurótól 14 000 euróig terjednek, és adómentesek.

Létezik emellett egy elkülönített adományrendszer (2005-ben 120 000 euró) a zeneszerzők, dalszövegírók, előadóművészek és mások számára, akik hangzóanyagok és kották előállításában működnek közre, és egy másik az illusztrátorok és a képregény rajzolók számára (50 000 euró). Ezek a juttatások azonban nem a törvényre ala-

pozottak, hanem az éves költségvetést kidolgozó hatóságon múlnak. Az adományokat a Finn Művészeti Bizottság által kinevezett elkülönített albizottságok osztják szét.

Hollandia

Hollandiában 1995 végén lépett életbe az új törvény a kölcsönzési és bérleti jogra vonatkozóan³⁶, mely a szerzők, előadóművészek, hangfelvétel és filmproducerek részére biztosítja a kölcsönzések után járó díjazás jogát. A többször módosított holland szerzői jogi törvényben³⁷ a kölcsönzés definícióját az Irányelvből vették át. A jogalkotó a művek kölcsönzésére való tekintettel korlátozza a jogtulajdonosok abszolút jogát. A kölcsönzés engedélyezett, amennyiben méltányos díjazásban részesülnek az érintett jogtulajdonosok. Három kivétel van ez alól az általános szabály alól:

1. A szoftverek kölcsönzése csak a jogtulajdonos meghatalmazásával engedélyezett. Noha az általános információkat hordozó CD-ROM-ok is tartalmaznak szoftvereket, ezek ennek ellenére a törvényi engedélyezés hatálya alá tartoznak. Amennyiben a szoftver pusztán az információ közzétételét szolgálja, és nem a hordozó fő termékét képezi, a kölcsönzési törvény általános rendelkezései érvényesek. A könyvtárak és a jogtulajdonosokat képviselő szervezet³⁸ jelenleg is tárgyalnak arról, hogy mely termékek esnek a kölcsönzési engedélyezés hatálya alá, és melyek az abszolút jog területéhez.

2. A második kivétel az iskolai és egyetemi könyvtárak, valamint a Royal Library, vagyis a Holland Nemzeti Könyvtár könyvkölcsönzései, melyek díjazás nélkül engedélyezettek.

3. Végül nincs díjazás abban az esetben sem, ha a szervezet, mely a könyvet kölcsönzi, be tudja bizonyítani, hogy a jogtulajdonos lemondott a díjazás jogáról.

A holland kölcsönzési jogi szabályozás megállapítja azt az alapot, mellyel a művek kölcsönzéséért járó méltányos díjazást kiszámítják, s a könyvtárak maguk fizetik a díjazást. Egy külön

szervezetet alapítottak, mely egyfelől a jogtulajdonosokat, másfelől pedig a felhasználói csoportokat (azaz a könyvtárakat) képviseli. A tárgyalási folyamat elősegítése végett a szervezetnek van egy független elnöke, akit az Igazságügyi Minisztérium és az Oktatási, Kulturális és Tudományos Minisztérium nevez ki. Amennyiben a jogtulajdonosok és a könyvtárak között nem jön létre egyetértés, az elnök hozza meg a döntést, mely kötelezi mindkét felet.

2006-ra a következő díjakat állapították meg:³⁹

	Kölcsönzés (€)
Könyvek	0,1106
Hanganyag	0,2543
Video/DVD	0,2543
Multimédia	0,4616

A Stichting Leenrecht nem személyekre lebontva osztja ki a díjakat az egyes érintett jogtulajdonosoknak. Hollandiában szinte minden jogtulajdonos gyűjtőszervezethez tartozik, melyek az olyan közös szerzői jogi kérdésekkel foglalkoznak, mint például a másolás, a kábel és szatellit műsorszórás stb. A Stichting Leenrecht a szervezetek között osztja szét a díjakat, melyeket aztán azok tovább osztanak az egyes jogtulajdonosoknak. A külföldi jogtulajdonosoknak a díjak kiosztása a külföldi társszervezetekkel kötött kölcsönös vagy kétoldalú megállapodások alapján folyamatosan történik.

Németország

A szerzői jogi törvény 1995-ös elfogadása óta nem pusztán a szerzői jogtulajdonosok, de a szomszédos jogok tulajdonosai is jogosultak részt venni a PLR-ben. Németországban a kizárólagos PLR szintén elévül az első hivatalos kiadást követően, és a szerzők bizonyos nyilvános kölcsönzések után élveznek díjazási jogot. Az érintett kölcsönző intézmények között vannak a nyilvános könyvtárak, audiovizuális vagy rádió felvételek és más eredeti vagy másolt művek nyilvános gyűjteményei.

A PLR-t Németországban éves átalányban finanszírozzák, ennek 90%-át a tartományi kormányzatok, 10%-át a szövetségi kormány fizeti be. Az átalány összegét kétéves áttekintések alapján számolják ki. Az összeg 2003 óta nem változott. A forrást a ZBT-nek⁴⁰ fizetik be, mely a VG Wort⁴¹ irányítása alatt működik, és amely a további elosztásért felelős. 2001-ig csak gyűjtőszervezetek képviselték a jogtulajdonosokat a ZBT-ben: a VG WORT az irodalmi művek jogtulajdonosait, a VG Bild-Kunst a vizuális alkotásokat, a GEMA⁴² a zenei alkotásokat, majd 2002. január 1-jétől a következő közeli területeket képviselő szervezetek is csatlakoztak:

- az előadóművészek és hanghordozó gyártók képviselőiben a GVL⁴³;
- a filmproducerek, AV művek előállítói képviselőiben a GÜFA⁴⁴, a VFF⁴⁵ és a GWFF⁴⁶.

Az elérhető statisztikák szerint az összes kölcsönzés 13%-át teszi ki a könyveken kívüli dokumentumok kölcsönzése Németországban. A tartományi kormányzatok és a szövetségi kormány közötti megállapodás értelmében a könyvkölcsönzések számát tekintik 100 százaléknak, a többi kölcsönzése ehhez adódik hozzá. Így 2004-ben az átalány összeg 100/113-a fordítódott könyvkölcsönzésre, és 13/113-a pedig az egyéb kölcsönzésekre. A ZBT által a partnerszervezeteknek szétosztott díjak 88,5%-a fordítódott könyvekre és 11,5%-a pedig az egyéb alkotásokra.

A tartományi kormányok és a szövetségi kormány által kifizetett teljes összeg 2004-ben 13,29 millió euró volt. A VG Wort ebből 2004-ben 9,71 milliót kapott. Az összeg 22,5%-át a tudományos és szakkönyvtárakban történő kölcsönzésekért fizették ki. A fennmaradó 77,5 %ból – az adminisztratív költségek levonása után – 45% került a szerzői nyugdíjalapba, és 5,28 millió eurót (beleértve a reprodukciós díjakat is) osztottak szét 32 520 szerző és 2476 kiadó között egyenként a nyilvántartásba vett kölcsönzési adatok alapján.

Norvégia

Norvégia nem mint EU tagország, hanem mint az Európai Gazdasági Térség tagja és az egyik legrégebben bevezetett PLR-rendszer működtetőjeként érdemel itt említést.

A norvég PLR-rendszer gondolata 1947-ben merült fel először a kormány válaszaként a norvég írók szövetségének⁴⁷ kezdeményezésére. Az 1947-es iskolai és közkönyvtárakról szóló törvény magalkotása után jogdíjalap létrehozásáról született határozat a norvég írók számára. Az 1949–50-es pénzügyi évben 35 000 norvég koronát különítettek el az új szerzői alapba, hogy segítsenek kompenzálni azt a „veszteséget”, melyet a közkönyvtári kölcsönzés hatására a szerzők a könyveik eladásában észleltek.

A jelenlegi szabályozás az 1987-es PLR-törvényen⁴⁸ alapul és jogdíjat biztosít azoknak a műveknek, melyeket Norvégiában adtak ki, és amelyek elérhetők a nyilvános kölcsönzés céljára. A szabályozás része a norvég kulturális politikának. A PLR törvény kimondja, hogy a díjakat a köztulajdonban lévő norvég könyvtárak minden kölcsönzési egységének minden egyes kölcsönzése után egy meghatározott összeg szorzásával kell kiszámolni. A kölcsönzési egységek alatt a dokumentumtípusokat, azaz a könyveket, az elektronikus médiumokat stb. kell érteni. A könyvtárak által elektronikus formában előállított kölcsönzési statisztikákat, melyek lefedik a köz-, iskolai-, kutatási-, speciális- és börtönkönyvtárakat is, évente összegyűjtik.

A kölcsönzési egységek árát a kormány és egy minősített jogtulajdonos szervezeteket képviselő választott bizottság tárgyalásain határozzák meg. Tárgyalások zajlanak annak eldöntésére is, hogy a hordozók melyik kategóriája alapján számítsák ki a díjakat. A tárgyalások 1978 óta folynak, és a megállapodást a Stortinget-nek, a norvég parlamentnek kell jóváhagynia. A díjakat kollektíven 16 – a jogtulajdonos szervezetek által kezelt – alapba kell befizetni a szervezetek közötti megállapodás szerint. A szervezeti tagságot bármely arra alkalmas jogtulajdonos jogosult önállóan

igényelni. Az összegeket nagyrészt ösztöndíjak és adományok formájában osztják szét.

A PLR-díjakról jelenleg – a 2005–2007-es időszakra vonatkozóan – a kormány és 23 jogtulajdonos szervezet közötti megállapodás van érvényben. Kiindulási pontként a felek meg egyeztek abban, hogy a norvég PLR-díjak szabályozása összhangban van az Európai Gazdasági Térség követelményeivel, melyet a 92/100/EGK irányelvben is rögzítettek. Amennyiben kérdésessé válik az Irányelvnek való megfelelés, valamennyi partner egyetértett abban, hogy a jelen megállapodás csak időszakos, és a felek szabadon újratárgyalhatják a felmerülő problémás helyzeteket. Ez a kormány érdekében történik azért, hogy továbbra is fenntartható legyen a jogdíj költségek alakulásának tervezhetősége.

Néhány éve az iskolai könyvtárak statisztikájának megbízhatósága csökkent, és gyakran változnak az idevágó jelentések is. A problémát a kormány és a jogtulajdonos szervezetek közötti jelenlegi megállapodás is felvetette. A Norvég Levéltári, Könyvtári és Múzeumi Hatóság segítségével a felek megállapodtak, hogy közös erőfeszítést tesznek az iskolai könyvtárak statisztikájának megerősítésére. Hasonlóképpen dolgozták fel az elektronikus adatkezelés témáját különböző szemináriumokon.

A 2004-es tárgyalások során a kölcsönzési egységek árának kialakításánál figyelembe vették többek között az árak és a bérek növekedésének előrejelzéseit is. A jelenlegi megállapodás a 2005–2007-es időszakra vonatkozik, és az egységenként fizetendő ár 1,605 norvég korona (NOK) 2005-ben, 1,655 NOK 2006-ban, és 1,71 koronára emelkedik 2007-ben.

Az elmúlt két évtizedben folyamatos növekedés volt tapasztalható a nyilvános kölcsönzések utáni állami díjakban: 1983-ban ez az összeg még csak 13 millió volt, 1993-ban már 38 millió, 2005-ben pedig 67 millió NOK (cca. 8.470 ezer euró). A növekedés a gyűjteményekben beszerzett művek példányszámának és az egységek utáni díjak növekedésének köszönhető.

Svédország

Svédországban 1999-ben vezették be az új PLR-mintát. A könyvek és hangfelvételek nyilvános és iskolai könyvtárak által történő kölcsönzése után jár díjazás. A hangfelvételek kölcsönzése után járó díj felére a szerző, a másik felére az előadó jogosult.

A svéd PLR-rendszer jellegzetességei:

- A szerzői jogi szabályozáson kívül helyezkedik el, mivel lényeges kultúrpolitikai eszköznek tekintik, mely támogatja a nemzeti nyelvet és irodalmat.
- A svédül írt irodalmi alkotásokra, a svédre vagy svédből történő fordításokra, valamint az állandó svédországi lakhellyel rendelkező

külföldiek által írt könyvekre terjed ki.

- Kollektív kompenzáció: kifizethető az egyes kölcsönzéseken alapuló díjazásként, ill. adományként, nyugdíjként stb.
- A kiszámítás módja általában kölcsönzés alapú.
- A kölcsönzések utáni díjazás a kormány és a szerzői szervezetek közötti megújuló tárgyalások tárgya. A Szerzői Alap nyilvános szervezet, testületi tagságának többségét három másik szervezet jelöli ki.

A három szerzői szervezet az oslói PLR-konferencia, azaz 2003 szeptembere óta tárgyalta a kormánnyal a 2005-ös kompenzációs díj mértékéről. Az összeg alakulása:⁴⁹

	2002	2003	2004	2005
Példányonkénti összeg	1,09	1,12	1,15	1,16
A kölcsönzések utáni egyéni díjak (SEK)	0,66	0,67	0,69	0,70
Összes kompenzáció (millió SEK)	115	113,9	113,8	116,7

A kölcsönzések számának csökkenése miatt 2006-ban az összegnek kölcsönzésenként 1,18 SEK-re kellene emelkednie, ha a ráfordítás jelenlegi mértékét tartani kívánják.

Az egyéni díjakban két változás lépett hatályba 2004-ben: az első a jogosultsági kritériumok kiegészítése azzal, hogy a szabályozás kiterjed a svédre más nyelvekre történő fordításokra is (ez a teljes finanszírozási összeget gyakorlatilag nem befolyásolja). A második a ténynyel függ össze, hogy az egyedi díjak a nagyobb kölcsönzési számmal emelkednek, ami valamilyen nagyobb díjazást eredményez. Ez a változás alig növeli a teljes kifizetésen belül a kölcsönzésalapú díjak arányát.

A PLR-kifizetések terén nem történtek nagyobb változások az elmúlt két évben. A terveknek megfelelően mindkét évben éves felmérés készült – ezek alapján történt a kölcsönzés alapú díjak kifizetése mindkét év novemberében. 2004 novemberében 4.334 szerzőnek, illusztrátornak

és fordítónak összesen 41,6 millió svéd koronát fizettek ki. „Adományként” összesen 27,6 millió SEK-t fizettek ki 197 alkotónak. A teljes PLR-alapból további különböző értékű adományokat fizettek ki 532 alkotónak összesen 26,7 millió SEK értékben.

A kölcsönzési adatokat, melyek a díjazások alapját képezik, két különböző, egy nyilvános könyvtári és egy iskolai könyvtári mintából gyűjtik össze. 2004-ben a Szerzői Alap az iskolai könyvtárak jelenlegi statisztikai mintavételi eljárásáról megrendelt egy áttekintést. A megrendelés egyik oka az iskolai és a nyilvános könyvtárak egyre nagyobb mértékű integrációja, ami miatt a kétféle mintavételezés a jövőben már nem lenne praktikus. Egy teljesen új mintavételezési eljárás ötlete merült fel mind az iskolai, mind a nyilvános könyvtárak esetében.

Az Európai Bizottságnak a 92/100-as Irányelvről készült jelentését, a nemzeti elbánás elvét⁵⁰ és a

diszkrimináció-mentesség kérdését két szekcióban tárgyalták 2005 szeptemberében a berlini PLR-konferencián. A svéd helyzettel kapcsolatban a Bizottság Svédországnak hivatalos levelet küldött, melyben további információt kér a lehetséges, közvetett megkülönböztetésről. A svéd Igazságügyi Minisztérium 2005 márciusi válaszában fenntartja azt a Bizottság álláspontját elutasító nézetét, hogy a svéd PLR nem szerzői jogi kérdés, továbbá fenntartja azt is, hogy a nyelvi kritérium nem okoz diszkriminációt.

(Folytatjuk)

JEGYZETEK

1. Zöld Könyv (Green Paper): Az Európai Bizottság által kiadott kvázi vitaindító dokumentum, melynek célja egy-egy terület/ágazat legfontosabb megoldandó kérdéseinek azonosítása és az érdekeltek bevonása a probléma megvitatásába. Ezután a konzultáció után alakítja ki a Bizottság álláspontját és teszi meg előterjesztését a jogszabályalkotásra.
2. Green Paper on „Copyright and the Challenge of Technology; Copyright Issues Requiring Immediate Action” COM (88) 172 final, 7 June 1988.
3. A terjesztési jog a mű forgalomba hozatalát, adásvételét, nyilvánosság számára történő hozzáférhetővé tételét jelenti. Ld. később.
4. A jogkimerülés elve alapján (az Unión belül) a jogosult a védelem alatt álló termék első alkalommal történő forgalomba bocsátása után „kimeríti”, elveszti kizárólagos jogait, azaz a műpéldány további forgalmát az Unión belül nem lehet korlátozni a szerzői jog által. A jogkimerülés intézménye tehát lehetővé teszi, hogy a műpéldányok az első jogszerű tulajdon-átruházást követően mentesek legyenek a jogdíj-fizetés kötelezettsége alól, azaz a szerző többé már nem rendelkezhet felettük. (Magyar előírás az Sztj. 23. § (5) bekezdése: „Ha a műpéldányt a jogosult vagy az ő kifejezett hozzájárulásával másvalaki adásvétellel vagy a tulajdonjog más módon történő átruházásával az Európai Gazdasági Térségben forgalomba hozta, a terjesztés joga az így forgalomba hozott műpéldány tekintetében - a bérbeadás, a haszonkölcsönbe adás és a behozatal joga kivételével - a továbbiakban nem gyakorolható.”)
5. Irányelv (directive): Az Európai Tanács vagy a Bizottság által kiadott jogszabály. Valamennyi tagország számára kötelező a benne foglalt szabályozás vagy cél megvalósítása, amelyet a tagország belső jogrendjében történő jogszabály-módosítással, vagy jogszabályalkotással kell elérni. Tehát az elérendő eredmények vonatkozásában az EU irányelvek kötelezőek a tagországokra nézve, de a módszer megválasztásának lehetőségét meghagyják a tagországnak.
<http://www.eu-parl.hu/informaciok/abc.html>
6. Proposal for a Council Directive on rental right, lending right and on certain rights related to copyright. = Official Journal C 53, 28/02/1991, 35 p.
7. Green Paper on Copyright and Related Rights in the Information Society. COM (95) 382, July 1995
<http://europa.eu/scadplus/leg/en/lvb/l24152.htm>
8. Council Directive 92/100/EEC of 19 November 1992 on rental right and lending right and on certain rights related to copyright in the field of intellectual property. = Official Journal L 346, 27/11/1992, 61 – 66 p. (továbbiakban: „az Irányelv”)
9. Ebben a tanulmányban a közkönyvtár és a nyilvános könyvtár kifejezést tulajdonképpen szinonimaként használom, melyen olyan közfinanszírozású intézményt értek, mely – az 1997. évi CXL. tv. értelmében - „az állam, a helyi önkormányzat, valamint az országos kisebbségi önkormányzat, a köztestület és a közalapítvány tulajdonában (fenntartásában) működő, vagy általuk alapított könyvtár”, s ezáltal nyilvános, pontosabban a nyilvánosság számára hozzáférhető és nyilvános szolgáltatást nyújt, azaz biztosítja bárki számára az információhoz való szabad hozzáférést. Tehát a nyilvános könyvtár fogalma jelen esetben nem azonos a Nyilvános Könyvtárak Jegyzékén szereplő könyvtárak körével.
10. Derogáció: átmeneti mentesség iránti igény. Az uniós tagságból fakadó bizonyos követelmények alóli könnyítés vagy mentesség, mely elvileg szigorúan csak átmeneti jellegű lehet.
11. Dr. Gyenge Anikó utalt rá, hogy ez nem jelent teljes szabadságot. Bizonyos mérőszámokhoz igazodni kell, azonban ebben figyelembe lehet venni a kulturális célokat is.
12. „A Szerződés által szabályozott területeken - az abban foglalt különleges rendelkezések hatályát nem érintve - tilos az állampolgárságon alapuló bármiféle hátrányos megkülönböztetés.” http://www.euvoanl.hu/kulugy/upload/M_26/rek5/3.doc?PHPSESSID=7e0d42fd9ae56ee7adc72f65b08d845e
13. Ezt a lehetőséget használta ki Írország, Olaszország, Portugália és Spanyolország, azaz hogy elismerik a nyilvános haszonkölcsönzési jogot, de mégsem részesítik semmilyen díjazásban a szerzőket, mivel ők a közkönyvtáraikat mentesítették a díjfizetés kötelezettsége alól.
14. Report from the Commission to the Council, The European Parliament and the Economic and Social Committee on the Public Lending Right in the European Union. Brussels, 12.9.2002.
http://europa.eu.int/eur-lex/en/com/rpt/2002/com2002_0502en01.pdf

15. Copyright: Commission pursues infringement proceedings against Belgium and Denmark. Press Releases IP/02/191, Brussels, 4th February 2002.
<http://europa.eu.int/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/02/191&format=HTML&aged=1&language=EN&guiLanguage=en>
16. Copyright: Commission opens infringement procedures against six Member States over public lending rights and commercial rental rights. Press Releases IP/04/60, Brussels, 16th January 2004. <http://europa.eu.int/rapid/pressReleaseAction.do?reference=IP/04/60&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en>
17. Az eljárást indíthatja az Európai Bizottság (vagy egy másik tagállam). Az eljárás során a Bizottság a közösségi jog és az adott tagállami szabály összhangját vizsgálja. A Bizottság először egy hivatalos figyelmeztető levélben felhívja az adott tagállam kormányának figyelmét a problémára, és választ kér. Minden esetben meghallgatja az adott tagállam érveit, és csak a legvégső esetben indít eljárást az Európai Bíróság előtt.
18. EBLIDA Statement on the infringement procedures over Public Lending Right, 2004. http://www.eblida.org/position/PLR_Statement_March04.htm
19. Európai Parlament és a Tanács 2001/29/EK irányelve (2001. május 22.), 5. cikkely (2) bekezdés c, pont <http://europa.eu.int/eur-lex/hu/dd/docs/2001/32001L0029-HU.doc>
20. Az első PLR szemináriumot 2003-ban Londonban tartották. (A Nemzetközi PLR Hálózat egyébként rendszeresen szervez szemináriumokat, kétfévente pedig konferenciákat a nyilvános használati jogdíjjal kapcsolatban.)
21. Committee on Copyright and other Legal Matters (CLM). The IFLA Position on Public Lending Right. 2005. <http://www.ifla.org/III/clm/p1/PublicLendingRigh.htm>
22. „Minden személynek joga van a vélemény és a kifejezés szabadságához, amely magában foglalja azt a jogot, hogy véleménye miatt ne szenvedjen zaklatást és hogy határookra való tekintet nélkül kutathasson, átvihessen és terjeszthesse híreket és eszméket bármilyen kifejezési módon.”
23. Az IFLA és az UNESCO kiáltványa a könyvtárakról, 1994. <http://www.ifla.org/VII/s8/unesco/hung.htm>
24. IFLA CLM: A szerzői jog és kapcsolódó jogok korlátozásai és kivételei a digitális környezetben: egy nemzetközi könyvtári perspektíva, 2004. <http://www.ifla.org/III/clm/p1/ilp.htm#1>
25. A könyvtári szolgálat. Az IFLA és az UNESCO fejlesztési irányelvei, 2001. <http://www.ifla.org/VII/s8/news/pg01-hu.pdf>
26. Nevezetesen: Ausztrália, Ausztria, Dánia, Egyesült Királyság, Észtország, Faroe Szigetek, Finnország, Franciaország, Grönland, Hollandia, Izland, Izrael, Kanada, Lettország, Litvánia, Németország, Norvégia, Svédország, Szlovénia és Új-Zéland.
27. A Nemzetközi PLR Hálózat támogatja a már működő PLR-rendszerrel bíró húsz tagország PLR-hivatalait és szervezeteit.
<http://www.plrinternational.com/>
28. PLR Irodavezető, Egyesült Királyság
29. EU tagországok, Izland, Lichtenstein, Norvégia
30. Literarische Verwertungsgesellschaft <http://www.literar.at/>
31. Das Verzeichnis Lieferbarer Bücher. <http://www.vlb.de/portal2.htm>
32. Public Lending Right Act, 1979. <http://www.plr.uk.com/publications/act1979.pdf>
33. Az 1959. évi IV. törvény (Ptk.) 86-87.§-ában, valamint a kapcsolódó jogszabályokban védett jogosultságok rendszere.
34. A PLR-rendszer felállítására átlagban az alap 11-12 százalékat fordították működési költségekre. Fontos, hogy a működési költségeket a minimumra szorítsák, hogy a lehető legtöbbet lehessen a szerzői kifizetésekre fordítani.
35. The Act of Grants and Subsidies for Authors and Translators, 1963
36. Neighbouring Rights Act, 1993 <http://66.249.93.104/search?q=cache:n7Y8pWPg6RQJ:www.ivir.nl/legislation/nl/nra.html+lending+and+rental+right+netherlands&hl=hu&gl=hu&ct=clink&cd=5>
37. Copyright Act, 1912 http://www.justitie.nl/Images/ateurswet_tcm74-38429.doc
38. Stichting Leenrecht <http://www.cedar.nl/leenrecht/>
39. Forrás: <http://www.plrinternational.com/>
40. Zentralstelle Bibliothekstantieme
41. <http://www.vgwort.de/>
42. <http://www.gema.de/>
43. <http://www.gvl.de/>
44. Gesellschaft zur Übernahme und Wahrnehmung von Filmaufführungsrechten, <http://www.guefa.de/>
45. Verwertungsgesellschaft der Film- und Fernsehproduzenten, <http://www.vffvg.de/>
46. Gesellschaft zur Wahrnehmung von Film- und Fernsehrechten. <http://www.gwff.de/>
47. Norsk Forfatterforening <http://forfatterforeningen.no/>
48. Act no. 23 of 29 May 1987 relating to Remuneration for Lending by Public Libraries <http://www.ub.uio.no/ujur/ulovdata/lov-19870529-023-eng.html>
49. Forrás: <http://www.plrinternational.com/>
50. A nemzeti elbánás elve a Közösség egyik alapvető jogi rendelkezése. Tiltja mind a közvetlen, mind a közvetett megkülönböztetést, azaz minden olyan nemzeti intézkedést, amely esetleg megkülönböztetéshez vezethet.

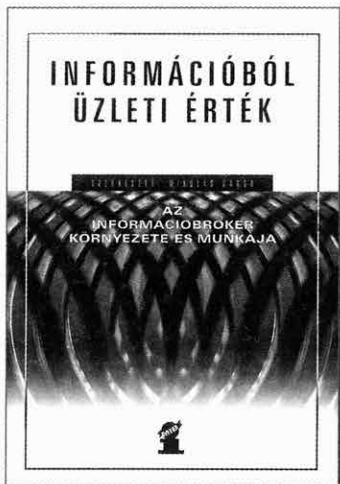

Az információbróker környezete és munkája

– hogyan lesz információból üzleti érték?

A Magyar Információbrókerek Egyesülete (MIBE) berkeiből 2005 óta immáron a második információbróker szakkönyv látta meg a napvilágot. 2005-ben *Kiszl Péter: Üzleti információ, céginformáció és a könyvtárak* címmel adta közre doktori disszertációjának lényegét könyv formájában, most Mikulás Gábor szerkesztésében jelent meg az „Információból üzleti érték” című kötet, amely alcíme szerint az információbróker környezetét és munkáját tárja az érdeklődő elé.

Ismétlésképpen, az információbrókérségről szóló diskurzusba csak frissen beleszórt olvasók számára annyit engedjenek meg, hogy pár mondat erejéig megemlékezzünk a szakmáról, amelyről szó van. Az információbróker független információs szakember, aki megrendelőjének információs csomagot ad el. Nem muszáj persze függetlennek lennie, vannak cégeken belüli információbrókérséggel foglalkozó részlegek (pl. Richter Gedeon Vegyészeti Gyár), vannak olyanok, ahol volt ilyen részleg, de kiszervezték (például a könyvben is szereplő Magyar Telekom esetében az Infodok Kft.), illetve vannak, akik egyszemélyes, vagy családi vállalkozásként üzik ezt a tevékenységet (például a kötet szerkesztőjének vállalkozása, a GM Consulting Bt). A nagyvállalatok információs igényeiket egy külön erre szakosodott részleggel, saját szakkönyvtárral elégítik ki, a kis- és középvállalkozások számára az információbróker jelenthet megoldást.

Információból üzleti érték : az információbróker környezete és munkája / [szerk.] Mikulás Gábor. – Bp. : Magyar Információbrókerek Egyesülete, 2006. – 319 p. ; 21 cm
ISBN 963 06 0190 7

A könyvtárak évszázadok alatt kikristályosodott alapfilozófiájuk, és nyíltan hangoztatott küldetésük szerint mindenki számára egyenlő hozzáférést kínálnak ingyenesen. A naprakészség, a gyorsaság és a testre szabás talán kevésbé hangsúlyos szempontok a könyvtárak világában, így létezik egy olyan fizetőképes réteg, akinek ezen „közjót” kínáló intézmények szolgáltatásai nem elegendők a valós információs igényeikhez képest. A saját információs részleget fenntartó nagyvállalatoknak eszük ágában sincs a bizonyos esetekben konkurenciát jelentő kis és középvállalkozásokat tömni a drágán megszerzett információval. Itt adódik egy piaci rés és egy potenciális megrendelői kör, akinek az információbróker jelenti kaput, amelyen keresztül megnyílik az út a naprakész, releváns és testre szabott információ felé.

Nevezzük ezt a pár mondatban felvázolt elképzelést az információbrókerség elméleti modelljének, amelyet már bizonyosan sokszor hallottunk mi, ezen szakma iránt érdeklődő, vele rokonszenvező, vagy azzal kritikusabb könyvtárosok. A könyvvel szemben a cím alapján elsősorban azt az elvárást támasztja az olvasó, hogy betekintést engedjen ezen jól ismert elméleti modell mögé. Megmutasson valamit a kulisszatitkokból, kapjunk kis ízelítőt a szakma szépségeiből, nehézségeiből. Adjon gyakorlati ismereteket is, hozza közelebb az információbrókereket, a mindennapjaikat, hogy megtudjuk, mit csinál ténylegesen egy ilyen független információs szakember. Kik a megrendelői? Milyen források alapján és mennyiért dolgozik? Hogyan készül és hogyan néz ki egy „testre szabott” információs csomag. Röviden: hogyan lesz az információbróker munkája nyomán az információból üzleti érték?

A könyv ugyan kimerítő választ ad ezekre a kérdésekre, mégis maradhat bennünk némi hiányérzet a becsületesen végigolvasott több mint 300 aszú töménységű oldalt követően. Ezt a hiányt pedig érzésem szerint az információbróker az előző évtized(ek)ben felépített mítoszának lerombolása okozza. A hiány inkább rácsodálkozás a tényekre: valóban ez az információbrókerség, amelyről annyi szó esett mind Magyarországon, mind pedig külföldön a '90-es évek elejétől kezdve?

Mi volt a mítosz tárgya? A könyvtárosok hittek benne, hogy valóban létezik egy szakma, ami nagyon hasonlít az övékhöz, csak rengeteg pénzt lehet vele keresni. Mind a mai napig lehet hallani olyan véleményeket, hogy az információbróker a könyvtáros munkájából él, a könyvtáros által rendszerezett tudást használja fel. Az illúzió tárgya az volt, hogy az információbrókerhez elmennek az emberek az információs igényeikkel, ő ugyanúgy kiszolgálja őket mint tenné azt egy tájékoztató könyvtáros, csupán az az aprócska különbség van, hogy az információt gyorsabban, tömörebben,

jobban a megrendelő igényeihez szabva kell prezentálnia. Hirdetnie kell a saját szolgáltatásait, elébe kell menni a megrendeléseknek, szükséges számára a fokozott PR tevékenység. Az Egyesült Államokban megjelent egy kötet 1994-ben „Opening new doors” (Megnyíló új kapuk) címmel, amely 28 alternatív karrierlehetőséget sorol fel, amelyet lehet végezni könyvtáros diplomával a versenyszférában nagyobb anyagi megbecsülés mellett. Ez tovább táplálta a mítoszt, amely szerint egyre több vállalkozásnak egyre több információra lesz szüksége, felértékelődik a tudás, végül a vállalkozó kedvű könyvtárosok ölébe hullik a nagy lehetőség: adatbázisokban való keresés, témafigyelés, irodalomkutatás, információszolgáltatás, egy szóval könyvtáros munka – sok pénzért.

Az első komoly csapást (legalábbis számomra) az információbróker-mítosz képzeletben felépített várára 2003 januárjában, a lengyelországi Toruńban tartott 11. Nemzetközi BOBCATSSS szimpózium egyik felszólalása hozta. Egy információbrókerségről szóló kiváló svéd előadáson végzős hallgatók összegezték minden eddig hallottnál kimerítőbben a szakmáról publikált ismereteket. Ezt követően felállt egy idősebb – szintén svéd – úr és elmondta, hogy ő és néhány közeli ismerőse dolgozott korábban információbrókerként és kijelentheti, hogy gyakorlatilag nem lehet ebből a tevékenységből megélni. Legalábbis Svédországban nem. Persze tudom, a kivétel erősíti a szabályt, mégis gyanakodni kezd az ember, hogy vajon mennyi lehet igaz az információbrókerség körüli mítoszból. Főleg úgy, hogy a világ egyik legfejlettebb tudás alapú társadalmáról volt szó a felszólaló esetében.

A második nagy csapás az illúziókra ez a kötet. Rádöbbsenti ugyanis a nyájas (könyvtáros) olvasót arra, hogy bár valóban lehet sok pénzt keresni ezzel a tevékenységgel, valóban releváns információt kell testre szabott formában magas áron értékesíteni megrendelők felé és minderre valóban egyre komolyabb igény mutatkozik mégis, ez az egész nagyon nem a könyvtáros

biznisze. Sőt, a korábban felvázolt tendenciák erősödése sem éppen a könyvtárosoknak kedvez. Egyre kifinomultabb, egyre speciálisabb területek szakemberei bocsátják áruba az információkeresésben, -szervezésben, -szolgáltatásban szerzett tapasztalataikat, jártasságukat az adott szakterületen.

A kötetben tárgyalt területek a bevezetőben felsorolt leggyakoribb kulcsszavak alapján: adatbányászat, adatvédelem, árképzés, automatizálás, benchmarking, előrejelzés, gazdaságosság-elemzés, hasonlóságelemzés, hírügynökség, információ-menedzsment, információs többlet-érték, keresés, konzisztencia, közhasznú adat, mesterséges intelligencia, outsourcing, plauzibilitás, szövegbányászat, tartalomszolgáltatás, titkosítás, titokvédelem, tudásmenedzsment. Ez tehát az ismeretek vértete, amellyel az információbróker független szakemberként megállhat a piacon és szolgálja a megrendelőit. Azt hiszem, hogy a néhány meglévő közös pont ellenére lenne mit tanulni egy szegény könyvtárosnak, aki meg szeretné állni a helyét vállalkozóként a versenyszférában. Afelől is erős kétségeim vannak, hogy lehet-e a jelenlegi könyvtároshallgatókat a jövő információbrókereinek tekinteni, ahogy azt Kiszl Péter sugallja tanulmánya címében. (*A jövő információbrókerei: könyvtáros hallgatók felkészítése a vállalkozási tevékenységre*)

A mindennapok nyelvére lefordítva mit csinál az információbróker? Mik azok a konkrét megrendelések, amelyeket teljesítenie kell? Nagyon megörültem, amikor az *Árképzés információbrókereknek* című fejezetben ráakadtam néhány való életből vett példára. Néhány – az Egyesült Államokban 1994-ben megjelent „Information Broker’s Handbook” által – idézett eset szerint egy információbróker vállalta az elektronikus színyomás technológiájának kutatását, bibliográfia összeállítását vagy egy Pitbull-támadás tanújának megkeresését. Józanul végiggondolva képtelenségnek hangzik, hogy az első kutatást, ne az adott terület diplomás szakemberével vé-

geztessze el valaki, a bibliográfia összeállításában hiszem, hogy még mindig mi könyvtárosok vagyunk a legjobbak, míg a pitbulltámadás tanúját az ember jobb, ha a rendőrséggel, vagy – akinek telik rá – magán-detektívvel keresteti.

Aztán további példákat találhatunk kérdésekre és megrendelésekre *Mikulás Gábor* bevezető tanulmányában (*Az információ és tudáspiac új szereplője: az információbróker*). „Egy járdán lévő csatornanyílás miatti lábtörés esetén kitől követelhető kártérítés, és mekkora? Voltak-e hasonló hazai jogesetek?” illetve „Közép-Európa mustárpiaca: a szállítók piaci részesedése országoként, trendek az elmúlt három évben, előrejelzés öt évre.” Míg az első kérdéssel én egy ügyvédi irodában kopogtatnék, a második példában említett kutatást és előrejelzést pedig véleményem szerint legszakszerűbben egy piacutató cég végezhetné el. Mondom én a könyvtáros perspektívájából, távol a biznisz világtól. Egy biztos: jelenleg Magyarországon a könyvtár szakos diploma nem predesztinálja az embert arra, hogy ilyen és hasonló kérdésekre ő adja meg a leggyorsabb és legszakszerűbb választ.

A bizonytalanságot tehát nem sikerült eloszlatni ezen néhány példa segítségével. Sőt, egyre nagyobb képtelenségnek tűnik, hogy egy amolyan „egyeztessük az információs igényét és majd meglátjuk mit tehetünk” attitűddel életképes maradhat egy cég ma Magyarországon. Azt hiszem, hogy az információbrókerség elméleti modellje mögött sokkal inkább az egyes szakmák diplomái állnak, akik a jog, szabványügy, vezetéselmélet, céginformáció stb. területeken valóban releváns, naprakész és testre szabott formában értékesítik az információt tisztességes jövedelem ellenében. Ők viszont azt hiszem többnyire nem információbrókereknek hívják magukat. A kötet legalábbis ezt támasztja alá. Semmiképpen sem szeretném azonban, ha az információbrókerséggel kapcsolatosan fokozatosan kialakuló szkepticizmusom hosszúra nyúlt taglalása elhomályosítaná a könyv valós értékeit. Viszont remélem, hogy ezen néhány gondolattal

sikerült valami új szintet vinni az információbrókerségről szóló – mostanság megrekedt, sőt olykor állóháborúnak tűnő – diskurzus menetébe. Beszéljünk hát a könyvről, amely minden tekintetben egyedülálló. Sőt. Amennyiben léteznek információbrókerek, hiszem, hogy számukra a mindennapi munkában bizonyosan nélkülözhetetlen a tanulmánygyűjtemény.

A kiváló szerzőgárda szinte önmagában garantálja, hogy releváns, naprakész és hiteles tájékoztatást kapjunk az üzleti információszerzés minden területéről. Impozáns már (az 5. oldalon közölt) lista is, hogy mely felsőoktatási intézmények használják a könyvet képzéseikben. E szerint a tanulmánygyűjteményt az ELTE és a Berzsenyi Dániel Főiskola könyvtársképzésén túl (ahol érezhetően nagyobb hangsúlyt fektetnek az informatikus-könyvtáros képzés keretein belül az információbrókerségre és az üzleti információs szolgáltatásra) használják a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem számos szakán, a Nyugat-Magyarországi Egyetemen, a Széchenyi István Egyetemen, a Szent István Egyetem számos képzésében és a Szegei Tudományegyetem Médiatudományi tanszékén is.

A könyv összesen négy nagy csoportban tárgyalja az információbróker környezetét és munkáját. Először is magáról a szakmáról szól az első nyolc tanulmány. Mikulás Gábor bevezetőjéről már ejtettünk szót, ahhoz hasonlóan szintén elméleti síkon közelít az információbrókerséghez *Z. Karvalics László: Információ- és tudásbrókerek: egy tisztább tipológia felé* c. dolgozata. *Gerhard K. Wagner* Ausztriából szélesebb, európai környezetében láttatja az információbróker szakmát. A szerző hivatkozik egy korábbi felmérésére, amelyben ausztriai információs vállalkozások helyzetét vizsgálta. „Összefoglalva: az információbrókerek jövője nem rózsás” – állítja. Érvelésében néhol viszont látom fentebb vázolt kételyeim egy részét. A külföldi példák sorát folytatandó a horvátországi információs szervezetekről és szolgáltatókról ad áttekintést *Tóth Ti-*

bor információs tanácsadó. Majd annak taglalása következik, hogy vajon a szervezeten belül, vagy azon kívül helyezkedjen el az információbróker, illetve az információs részleg. Ezekről a kérdésekről Mikulás Gábor, illetve *Élő Gábor* és *Szabó József* tanulmányai szólnak. Könyvtárosok számára igazi csemege *Kóródy Judit* tanulmánya, amely a Magyar Telekom szakkönyvtárának kiszervezésének példáján keresztül mutatja be, hogy hogyan lesz egy vállalati könyvtárból önálló cég. Milyen veszélyekkel kell szembenézni, ugyanakkor milyen lehetőségeket rejt magában a könyvtár számára egy ilyen lépés. Végül Kiszl Péter mutatja be az Eötvös Loránd Tudományegyetem informatikus-könyvtáros képzésének keretében folyó információbróker kurzust.

Zömében már korábban különböző formában publikált előadások, tanulmányok kerültek be a kötetbe, így nem volt – és nem is lehetett a cél, hogy átfogó és egységes ismeretanyagot közvetítsen a szöveggyűjtemény. A szövegek szakszerű egymás után rendezésével mégis követhető gondolatmenet bontakozik ki az olvasó számára, így a könyv folyamatosan olvasva is élvezhető, követhető szöveggyűjtemény jellege ellenére is.

„Az információ és tudáspiac megközelítése” című következő témacsoport az információbróker tevékenységet a valós piaci viszonyok kontextusában helyezi el. Itt van szó piackutatásról, marketing tevékenységről, az információbróker és megrendelője kapcsolatáról, tudásmenedzsmentről, árképzésről és a hazai információs piacon adódó lehetőségekről, a hírek és gazdasági elemzések szolgáltatásának újságírói gyakorlatáról.

Könyvtárosoknak ebből a részből akár a gyakorlatban is hasznosítható tanulságokkal szolgál *Szaniszlóné Békássy Éva* rövid beszámolója arról, hogy egy vállalati könyvtári szolgáltatás (Rexetin Gyorskönyvtár) miként járult hozzá egy nagyvállalat termékpromóciójához. A partnerekkel való kapcsolat kérdése talán nem kap kellő hangsúlyt a könyvtári szakirodalomban, pedig

könyvtáros hivatásunk lényege az információs igények felismerése, és a kielégítése a megrendelő minél nagyobb megalégedésére. Bátran ajánlom tehát a könyvtárosok figyelmébe is *Pitlik László: Gondolatok az információbróker és megrendelője kapcsolatáról* című írását. Mikulás Gábor mindezt az információbrókeri gyakorlat nyelvére *Marketing információbrókereknek* c. dolgozatában fordítja le. És vajon mit lát, mit keres, és mit vesz észre az információbrókerben a megrendelő? Erre *Susan Detwiler* amerikai szerző keresi a választ és ad szempontokat az értékeléshez. Az olvasó-könyvtáros viszonyrendszer behelyettesítve a megrendelő-bróker helyére talán tanulságos a megadott szempontok mentén végiggondolni, hogy hogyan láthatnak minket a tájékoztatópult túlóldaláról.

Ebben a csoportban akadunk rá a könyv egyetlen angol nyelvű tanulmányára, amelyet érthetetlen módon nem fordított, fordíttatott le a kötet szerkesztője magyarra. Főleg annak fényében érdekes ez, hogy a tanulmány egyik szerzője – legalábbis a neve alapján – magyar. Biztosan sokan vagyunk még ebben az országban, akik könnyebben boldogulunk anyanyelvünkön írott szövegekkel, így az egyébként külső megjelenésében és tartalmában egyaránt professzionális könyvben fájó amatőrismusként hat ez az apróság.

A „szabályozás” a következő témacsoport, amelyben három szöveg kapott helyet, *Mann Judit*, *Horváth Sándor Domonkos* és *Mikulás Gábor* tollából. A jogi környezet alapos ismerete mellett a MIBE fontosnak tartja az etikai, morális kérdések tisztázását is. Talán kevesen tudják, hogy a Magyar Információbrókerek Egyesülete évekkel a Magyar Könyvtárosok Egyesülete előtt, még 2003-ban elfogadta a saját etikai kódexét, ezzel nagyon hamar tisztázta az általuk végzett munka morális alapkérdéseit. Mikulás Gábor ezen kódex pontjait veszi sorba és látja el magyarázatokkal. A szerzői jog hazai szabályozásáról ír tömören, világosan, gyakorlati szempontokat szem előtt tartva Mann Judit. Különös

figyelmet szentel az információbrókerek és természetesen a könyvtárosok számára is mindennapi munkaeszközt jelentő adattárakra, gyűjteményes művekre. A tanulmányt szintén minden hazai könyvtáros haszonnal forgathatja.

A műhelytitkok a negyedik, „*Források és keresési technikák*” részben található. Ebből a kifejezetten gyakorlati részből először három tanulmányra hívnám fel a könyvtáros olvasó figyelmét, mindhárom szigorúan gyakorlati szemmel tekinti át a piacon elérhető fizetős, vagy ingyenes adatbázisokat. Mikulás Gábor *Partnerinformáció és holdudvara – adatbázisok tükrében* című tanulmánya kérdéscsoportonként ismerteti a legfőbb céginformációs, hír-, szakmai és iparjogvédelmi adatbázisokat. Bemutatja, hogy az egyes cégek piaci és pénzügyi adatainak, a munkatársak szellemi portfóliójának hol lehet utánanézni. Ezután a hír- és referenciaszolgáltatókról jön egy kiválóan használható, gyakorlati szempontú áttekintés, amelyet *Rachael Singh* nyomán szintén Mikulás Gábor állított össze. Itt nem kérdéskörönként, hanem adatbázisonként halad a szerző.

Kerekes Pál kormányzati adatbázisokról, elektronikus hivatalok tájékoztatási felületeiről és nemzeti hálózati nagyprojektekéről szóló tanulmánya elsősorban a közkönyvtárakban dolgozó könyvtárosokat látja el nélkülözhetetlen ismeretekkel. Az elektronikus ügyintézés, amely immáron nem lehetőség, hanem követelmény a lakossággal szemben, újra előtérbe állította a könyvtárak és egyéb közösségi információelérési pontok (teleházak, e-Magyarország pontok) szociális funkcióját. Kisebb települések könyvtársai gyakran számolnak be olyan tapasztalatokról, hogy az elektronikus ügyintézéshez még a felhasználók email címét is nekik kell létrehozni. Ezután indulhat meg a könyvtáros és felhasználó szoros együttműködésében az elektronikus adóbevallás vagy az okmányirodai ügyintézés. Ehhez a munkához nagy segítséget jelenthet *Kerekes Pál* tanulmánya, amelyet viszont az említett oldalak gyors fejlődése miatt, a szóban forgó

online tartalmak folyamatos nyomon követésével párhuzamosan célszerű tanulmányozni.

Végül a szövegek, tartalmak, adatok elemzésével foglalkoznak a kötet utolsó dokumentumai, amelyekkel rejtett tartalmak „bányászhatók” elő. Itt kapunk választ arra, hogy a gyakorlatban mit jelent az, hogy adatokból, információból tudást, illetve bölcsességet állít elő az információs szakember. Első olvasatra úgy tűnik, hogy az információbróker ezen a ponton, az ismertett technikákkal képes olyan értéket adni az általa összeszedett adatokhoz, információhoz, amely túlmutathat a könyvtári kör hagyományos szolgáltatásain. A hozzáadott érték a térítéses információszolgáltatásban bír jelentőséggel. Ezeket a technikákat elsősorban így azok a könyvtárak ültethetik át a gyakorlat nyelvére, amelyek térítéses szolgáltatásokat tartanak fenn.

Igyekeztem felhívni a figyelmet a kötet azon tanulmányaira, amelyek a „hagyományos” könyvtári világban, a mindennapi munka során is nagy hasznunkra lehetnek. A kötet legfőbb értéke mégis a mi számunkra az, hogy kicsit kívülről, nem a mi szakmánk nyelvén szól. Mindez pedig nagyobb rálátást biztosíthat az olvasónak az információs piacra, amelyen egyre többen vagyunk és ahol a többiek tevékenységének folyamatos nyomon követése, megértése lehet a siker egyik kulcsa. Nagyon fontosak és egyedülállóak a könyvtáros szakma hagyományos és időtálló értékei, azonban azokat el kell helyeznünk az állandó átalakulásban lévő információs piac kontextusában. Mindezt természetesen nem magunk, hanem az olvasni, informálódni, szórakozni, tanulni vagy éppen csak felüldülni vágyó használóink érdekében. A közvetlen szakmai információkon túl saját helyzetünk megértésében, értékelésében, szakmánk aktuális információs piaci kontextusban való elhelyezésében is segíthetnek a tanulmánygyűjteményben közreadott szövegek, amelyeket így nagy szeretettel ajánlok a hazai könyvtárosok figyelmébe.

Tóth Máté

ISPÁNOVICS CSAPÓ Júlianna
A jugoszláviai magyar irodalom 1998–99. évi bibliográfiája / Ispánovics Csapó Julianna. – Újvidék : Magyar Tanszék : Forum, 2005. – 359 p. ; 24 cm. – (Bibliográfiai füzetek ; 32–33.) ISBN 86-323-0633-2

Vajdasági magyar irodalom

Rendkívül fontos feladatra vállalkozott 1970 márciusában az Újvidéken működő Hungarológiai Intézet, amikor folyóirata 2. számának mellékletében közreadta *A jugoszláviai magyar folyóiratok és lapok 1968. évi magyar irodalomtörténeti repertóriumát*. A cikkbibliográfia összeállítója, *Pastyik László* ekkor 9 időszak kiadvány cikkeit tette hozzáférhetővé.

1971 decemberében új tartalommal és új szerkezetben jelent meg a Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei 9. számának melléklete: *A jugoszláviai magyar irodalom 1970. évi bibliográfiája* címmel, amely cím egészen a legutolsó időig változatlan maradt. A füzet címváltozása tartalmi változást is jelentett. A cikkbibliográfia anyaga kibővült a magyar irodalom tárgykörébe tartozó kötetek leírásaival is, 17 periodikum közleményeit és az önálló kiadványokat is föltárva 745 tételben. Kialakult a ma is élő négy részre tagolt szerkezet: 1. Általános rész; 2. Antológiák, gyűjtéményes munkák; 3. Egyes szerzők és az ezeket föltáró névmutató. Az Általános rész négy fejezetének¹ szakrendi jellegét jól kidomborította és áttekinthetővé tette a tartalomjegyzék alá- és fölérendelést tükröző tipográfiája.

A folyamatosan megjelenő, évenkénti bibliográfiákat az 1985-ös tárgyévig *Pastyik László*, 1986–87-ben *Pohárkovic Elvira*, majd 1988-tól *Csapó Julianna* adta közre. A kiadó tekintetében is történt változás: 1994-től az újvidéki egyetem Magyar Tanszéke és a Fórum Könyvkiadó vállalta át a bibliográfia megjelentetését.

Az összeállítás anyaga egyre gazdagodott. Az 1973. tárgyévben a 19 lap közleményei és a monográfiák leírásai már 977 tételt tettek ki. Egy évtized múltán, az 1983. évet 23 lap föltárása és 1423 tétel reprezentálta. Később az „irodalom” fogalmát egyre tágabban kezdték értelmezni. Az irodalomtudományi fejezetből önállósozott a folklór, majd megjelent a művelődéstörténet fejezete is. A kezdetben csak 31 nyomtatott oldalon megjelenő összeállítás – az ismertett kötet előszavában is visszautalva a *Kozocsa Sándor-*

¹ A fejezetek címei: 1. Könyv, könyvkiadás, könyvterjesztés, könyvtárügy, sajtó; 2. Nyelvtudomány; 3. Irodalomtudomány (benne: Folklór); 4. Színművészet. Film és televízió. Rádió.

² A magyar irodalom bibliográfiája címmel, az 1945-1965. évek anyagát tartalmazva 11 kötetben jelent meg 1950 és 1978 között, a Közoktatásügyi, majd a Művelt Nép, végül a Gondolat Kiadó gondozásában.

féle magyar irodalmi bibliográfiákra², valamint a sajnálatosan csak 15 tárgyévét megélt *A magyar irodalom és irodalomtudomány bibliográfiájá*³-ra, ám ezek gyűjtőkörén is jócskán túllépve – a 20. század végére 359 oldalas vaskos kötetű duzzadt: Ispánovics Csapó Julianna összeállításában 2005-ben jelent meg a *Bibliográfiai füzetek* c. sorozat 32-33. számaként *A jugoszláviai magyar irodalom 1998–1999. évi bibliográfiája* címen.

A magyar nyelvű kiadványokat feldolgozó bibliográfia a tárgyévben megjelent könyvek mellett 36 periodikum 69 évfolyamát dolgozta föl és közli, összesen 5528 tételben, gyűjtőkörével felölelve gyakorlatilag a kulturális élet teljes keresztmetszetét. E mű is négy nagy egységre tagolódik: I. Általános rész – szakrendi szerkezetben; II. Antológiák, gyűjteményes munkák – a két fejezeten belül időrendben; III. Egyes szerzők – az alkotók betűrendjében, valamint az ezeket föltáró névmutató.

A bibliográfia anyagának gyűjtésekor a szerző regisztrálta a magyar nyelvű irodalom minden kulturális vonatkozású közleményét, mely: 1. a könyv, könyvkiadás, könyvterjesztés, könyvtárügy, sajtó; 2. a nyelvtudomány; 3. az irodalomtudomány; 4. a folklór; 5. a művelődéstörténet; 6. a színház, film, televízió, rádió és színház kérdéseivel foglalkozott. Ugyanakkor e tematikán belül már nem volt tekintettel sem az írások műfajára, sem terjedelmére. Ez a fölsorolás egyben már a szakrendi rész fő fejezetcímeit is jelenti. Ez teszi ki a kötet terjedelmének legjelentősebb részét, 246 oldalt és 4517 tételt.

A fejezeteken belül időrendi az elrendezés, ha csak nem logikusabb a betűrendi szempont. Ez önmagában is jó tájékozódást nyújt, kitűnően tükrözi pl. a *Folyóiratok, hírlapokon* belül az újvidéki Magyar Szó 1998–99. évi kálváriáját (491–574.).

³ Az Országos Széchényi Könyvtár kiadásában jelent meg, elsőként az 1976. év anyagát tartalmazó kötet (1979), majd megkésve az 1971–1975. tárgyévéről (1989), utolsóként pedig 1986-ról (1991).

A fő fejezetek természetesen sok-sok alfejezetre osztva teszik lehetővé a tárgy szerinti keresést. Sajnos a logikai alárendelések nem mindig egyértelműek, ezért csak megközelítőleg mondhatom, hogy 198 alfejezetet számoltam össze. Ezek egy része a dolog természeténél fogva betűrendben további fölsorolásokat tartalmaz. Így a *Sajton* belül még 37 folyóiratcím, az *Irodalmi dijaknál* 8 jutalom neve, a *Napjaink irodalmi élete* alatt 10 emléknep, a *Művelődéstörténet – Helytörténet – Kutatástörténet* alatt 50, az *Öntevékeny színjátszás - Jelene* alatt pedig 36 helységnév fölsorolása következik. Az amatőr színjátszó *Szemlékből* 8-at, a *Televíziókból* 5-öt, a *Rádiókból* 13-at sorol föl. A sok részre tagolás egyszerűsíti a tárgy szerinti keresést, de áttekintését megnehezíti, hogy az egykori gyakorlattal ellentétben a tartalomjegyzék nem tükrözi az alá- és fölérendeltségi viszonyokat.

A szakrendi besorolások kialakítása nem könnyű. A föltárt anyag folyamatos gazdagodása pedig könnyen szétfeszíti az addig bevált kereteket. Furcsa az *Irodalomtudomány* főfejezeten belül a *Tudomány és kultúra általában* részben (1463–1572.) olvasni, hogy az Újvidéki Rádió és Televízió tamburazenekara Kultúra Szikrái Díjat kapott (1514.), vagy ugyanitt a Bózsa Pál botanikus egyetemi tanárral Gallusz Pál által készített interjú (1554.) leírását. E tételeket senki sem keresné az irodalomtudományon belül. Vannak fejezetek is, melyek besorolása kevésbé érthető, mint a *Hadtörténet a Művelődéstörténet* fejezetben, az *Állattenyésztés, földművelés a Folklór* fejezetében (itt bizonyára jobb lett volna a Néprajz elnevezés használata). Hasonlóan nem túl szerencsés a *Nyelvészet*en belül közölni az *Anyanyelvű oktatást* (1053–1285.), ennek inkább egy oktatási fejezeten belül lenne a helye az *II. Antológiák, gyűjteményes munkák* között közölt olvasókönyvekkel. Hiszen olyan tételek szerepelnek benne, mint „Útkeresőben az oktatásban” (1092.), „Óvónőkre mindig szükség van” (1148.) és hasonlók. Ugyanakkor viszont a tényleges nyelvtudomány – a *Nyelvművelés*ig

– agyontördelt, 16 fejezetében mindössze 72 tétel található.

Számomra az sem egészen érthető, hogy miért kellett az antológiákat (4518–4572.) – a hagyományoknak megfelelően – önálló fősztályban közölni, amikor tételei besorolhatók lettek volna a szakrendi rész megfelelő (Fiatal írók, Helytörténet stb.) fejezeteibe. Arról nem is beszélve, hogy a *Keresem az apám sírját* c. vallomásokat tartalmazó gyűjteményes kötet leírása (5045.) eleve nem itt szerepel, hanem a személyi részben Kecskés T. Éva és Kertész Imre neve között. E problémák azonban mind a növekedés kínjai. Van azonban, ahol nem egységes a hasonló tételek tartalmának megítélése, így G. A. vagyis Gallusz Andrea cikksorozata darabjainak besorolása néhol megkérdőjelezhető. A sajtókészítés (2144.) és A kalács (2146.) az *Állattenyésztés, földművelés* fejezetbe került, míg A kenyér (2148.) és A vajkészítés (2150.) a *Táplálkozás* címszó alá. Ugyanitt a *Népi vallásosságba* soroltatott Varró Zsuzsanna: *Hagyományaink* c. cikksorozatának kereszteléről szóló része (2281.), ám Gallusz Andrea: *Néprajzi ismertető* c. sorozatának ugyanerről szóló darabja (2382.) több más hasonlóval a *Szokások* fejezetbe. A *Móra Ferenc és Csóka* címmel megjelent füzet besorolása is kettős megítélést tükröz, részben a *Könyvkiadás – Sorozatokban* közölt 78. és 81. tétel, részben a Móra Ferenc (5224–5233.) neve alatt található leírások tartalmazzák az ezzel kapcsolatos cikkek adatait.

A tárgyi rendezéssel más gond is akad. Sok bibliográfiai tétel nemcsak egy szakcsoportba illik, hanem többbe is. Bonyolítja a helyzetet, hogy a kötet egyik része tárgyi rendezettségű, a másik részének rendezési szempontja pedig a személyi vonatkozás. Az nyilvánvaló, hogy ekkora anyagnál a tételek duplázása jelentősen megnövelné a terjedelmet, ezért általában a másod-, harmadrangú besorolási lehetőségénél csak utalni szoktak a tényleges közlési helyre. Kár, hogy e kötet szerzője nem mindig élt ezzel a lehetőséggel. Bár Nagy Sívó Zoltán *Bukovina mit vétettem?*

című műve a besorolás logikája szerint a személyi részben került közlésre, és szerencsére a *Tájak, népcsoportok* című fejezetben van utalás az 5244-es tételszámára; ugyanígy az Ökrész Mihály neve alatt közölt *Míg Temerinbe' Magyar szántani fog* című kötetének 5264. tételszáma szerepel a *Helytörténet – Temerin* fejezet utalásaiban, ám ellenkező példák is vannak. Az *Irodalmi díjak* fejezetben szerepel Tolnai Ottó Bezerédj-díja (1786.), de az életrajzi részben már nem találunk utalást. Petkovics Kálmán nekrológja Brindza Károly tollából a 374. tételszámmal a *Sajtótörténet* fejezetbe került, míg a Németh János által írott megemlékezés az életrajzi részbe az 5287. szám alatt, s közöttük nincs utalás.

A személyek esetében ez nagy fönnakadást nem okoz, mert a névmutató összehozza az azonos illetőről szóló bibliográfiai leírások tételszámait. A tárgykörök és testületek esetében azonban ez már visszakeresési nehézséget (lehetetlenséget?) okoz. A Magyarországi Tudományos Társaság a *Művelődési egyesületek* között szerepel betűrendben, önálló alfejezetben, itt az 1759. tétel a társaság készülő kiadványairól tudósít, ugyanakkor a *Könyvkiadás* fejezet erről nem tud. A szabadkai Népkör azonban nem olyan szerencsés, hogy önálló fejezetben szerepeljen. Ezért aztán végképp nincs is kapcsolat a *Művelődési egyesületek* között felsorolt 1577. és 1594. tétel, valamint az *Öntevékeny színjátszás – Szabadka* fejezetében (4059-4072.) szereplő, Népkörről szóló tételek között, mint ahogy nincs kapcsolat a két fejezet között sem.

A bibliográfia leírásai a nemzetközi szabvány alapján készültek, egyértelműek, jó színvonalúak. Néhány, jelentéktelen megjegyzés mégis ide kívánczik a jobbítás végett. Így fölöslegesnek tartom az időszaki kiadványok dátumjelzésében az évszám utáni vesszőt: pl. 1998., dec. 16. – szokatlan is ez a megoldás. Másrészt az eredeti dokumentum tükrözésével összeegyeztethetetlen a monogramok föloldása a szerzőségi adatok között. A bibliográfia gyakorlata:

N. [Nagy] K. [Klára] vagy m. [Mihályi] k. [Kata] helyett csak az N. K., illetve m. k. kezdőbetűk közlését javasolnám a szerzői adatok között, a teljes nevet pedig a megjegyzésekbe vinném le. Néhol viszont hiányzik valami kiegészítés. Hiányolom pl. Beder István: Töviskoszorú c. könyvének (4607.) műfaját. De az ismertetett kötetek alatt önálló tételszámmal közölt recenziókat is egyértelműbbé tehettem volna egy-egy informáló megjegyzés. A 4955. tételben közölt Bemutatják Hovány Lajos két könyvét című Magyar Szócikk leírásából pl. nem derül ki, hogy a fölötté levő *A palicsi fürdő és a Böge-csatorna* című könyvön kívül melyik a bemutatásra kerülő másik Hovány-mű. Ugyanakkor viszont a címben – Könyvbemutató Topolyán – szereplő helynév (esetleg más adat) megisméltése fölösleges a megjegyzésben: „Topolyán”; inkább dátumot lehetett volna írni a 4620. tétel esetében.

A kötet betűrendes mutatóval egészül ki, mely a bibliográfiában előforduló minden személy nevét, valamint az ismeretlen szerzők monogramjait tartalmazza. Ha valaki azonban nem ismeri a valódi szerzőt, csak a betűjelét tudja, sem a G. A., sem az m. k., sem az N. K. alatt nem találja e monogramok föloldását. Az összes velük kapcsolatos tételszámot csak a Gallusz Andrea, Mihályi Katalin vagy Nagy Klára név alatt tartja nyilván a bibliográfia. Ugyanakkor viszont Kontra Ferenc neve alatt 57 tételszámot sorol föl a mutató, ezek között nem szerepel a 2085., 5016., 5025. és 5052., mert ezek csak az „a.” betűjel alatt található, ami Kontra Ferenc betűjegye⁴, csak ez ezekben a leírásokban nem lett föloldva. Ám utaló híján ez a mutató összeállításakor sem derült ki. A *Könyvtárügy – Fehér Ferenc Könyvbarátok Köre* alfejezetben (276-303.) szereplő Petőfi-vonatkozású tételek közül

sem világos, hogy melyek kerültek mutatózásra a költő neve alatt, s melyek nem. A 299., a költő halálának 150. évfordulója alkalmából rendezendő versmondó vetélkedő pl. nem szerepel a névmutatóban.

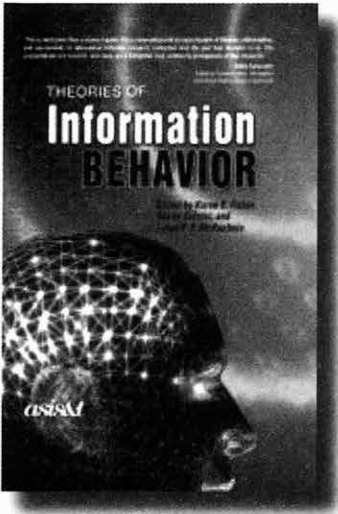
A szakrendi besorolás problémái miatt (kettős közlés, utalás hiánya) érdemes volna azon gondolkodni, hogy a testületi neveket is tükrözze a mutató. A helytörténeti fejezet ekkora mérvű gazdagodása pedig a másutt is előforduló földrajzi nevek mutatózását indukálja.

Mivel a bibliográfia szerkezete és módszere 1971-ben alakult ki, s azóta lényegében három és fél évtized eltelt, megsokasodott a földolgozott időszaki kiadványok száma, s majdnem megnégyszereződött a tételek száma. Emellett változott a gyűjtőkör is, tehát mindenképpen indokolt újra átgondolni a bibliográfiai gyűjtés, szerkezet és föltárás alapelveit. Ugyanakkor egy ekkora bibliográfiában szükségszerűen előfordulnak tévesztések. Ispánovics Csapó Julianna elképesztő mennyiségű munkát végzett. Hatalmas anyagmennyiséget nézett át és tömördek tételt rögzített, ami az irodalmat és a kultúrát illeti. Tekintetbe véve, hogy a *Helytörténet* fejezeten belül a borbélyoktól a kompon keresztül a vízrendezésig minden témáról található cikket, így azt mondhatjuk, hogy a bibliográfia a vajdasági magyar élet hatalmas parabolatükre: összegyűjt mindent, ami közérdeklődésre érdemes, kitekintéssel az anyaország és a világ jelenségeire is.

Kívánom a szerzőnek, hogy a következő években is legyen energiája, lehetősége ilyen hatalmas anyagot föltárni, s hozzáférhetővé tenni a Vajdaság iránt érdeklődők örömeire.

Gyuris György

⁴ Ez több, pl. a 25-26. tételből is kiderül.

Az információs magatartás elméletei – válogatott teoretikus modellek és elméletek ismertetése

Theories of Information Behavior /
Ed. Karen E. Fisher,
Sanda Erdelez,
Lynne Mckechnie. – Medford,
N.J. : Published for the American
Society for Information Science
and Technology by Information
Today, 2005. 431 p.
ISBN: 157387230X
A Kongresszusi Könyvtár raktári
jelzete: ZA3075.T465 2005

Mi szükségünk lehet egy halom tömörített elméletre, amikor a folyamatosan bővülő és megújuló elektronikus forrásokkal sem tudunk lépést tartani, a jobbnál jobb kézikönyvekről nem is beszélve? És vajon mit szóljunk egy amolyan, első látásra, „információtudomány dióhéjban” kinézetű műhöz, amikor minden rendes könyvtáros összevonja szemöldökét az online módon szaporodó, kollektív módon szerkesztett wikik, az érettségizők gyorssegélyeként funkcionáló regénytömörítések láttán?

Az amerikai kultúrában az elektronikus idők beállta előtt is nagy hagyományai voltak az ilyesféle kiadványoknak. A kétszázéves Wiley és Fiai Könyvkiadó által felvásárolt *Cliffs Notes* sárga füzetek 1958 óta szolgálnak tanulási segédanyagként, aminek következtében a legtöbb egyetemista is csak a húsz oldalra redukált Iliászt olvassa el az eredeti mű helyett. Az Ebay-vel, az online aukciós oldallal egyidős, eredetileg Harvard-diákok által indított, de azóta az egyik legnagyobb könyvterjesztő, a Barnes&Noble tulajdonba került *Spark Notes* online is elérhető, ingyen. Nyomatott formában hihetetlenül népszerűek még a valamilyen oknál fogva ugyancsak sárga borítójú *Dummies*-könyvek, amelyekkel már magyarul is találkozhatunk.

A *Theories of Information Behavior* című könyv viszont nem egészen ez a műfaj. Az úttörő jelentőségű mű az elmúlt évtizedek legjobb, legismertebb vagy legtöbbet idézett információs magatartásra vonatkozó elméleteit, feltételezéseit és teoretikus modelljeit mutatja be világos és közérthető stílusban, egyetlen könnyen használható, átgondoltan és nagy figyelemmel szerkesztett kötetben. A tömör ismertetéseket az amerikai információtudomány nyolcvan rangos képviselője írta, akik között ott találjuk több elmélet szülőatyját is.

A kötet megjelenésének ötlete az Amerikai Információtudományi és Információtechnológiai Társaság (American Society for Information Science and Technology, ASIST) égisze alatt működő, az információs igények és az információkeresés és -használat kérdéseivel foglalkozó érdekcsoport (Special Interest Group on Information Needs, Seeking, and Use, SIG USE) 2003-as szimpóziumán született, ahol az információs magatartás elméleti kérdései jelentették a központi témát. A kötet megjelenése az amerikai Múzeumi és Könyvtári Szolgáltatások Intézete (Institute of Museum and Library Services, IMLS) jóvoltából vált lehetségessé, a szerkesztők a szakma legjavát képviselik. A könyvet a szakterület egyik meghatározó egyénisége, a néhai *Elfreda Chatman* emlékére ajánlották.

A szerkesztők bevezetőjükben az információs magatartást a legszélesebb értelemben határozzák meg, amiben benne foglalják mindazt, ami különféle összefüggésekben az információs igényekkel, információkereséssel, az információ kezelésével, információadással és -kéréssel kapcsolatos. A kötet hetvenöt fejezetből áll, három hosszabb és hetvenkét rövidebb írásból, mind egyiket bibliográfia és ábrák tesznek teljessé.

A könyv első három, terjedelemre nézve lényegesen hosszabb lélegzetű fejezetét a tudományág három nagynevű képviselője írta. Az első fejezetben *Marcia Bates* a meta-elméletek, elméletek és teoretikus modellek fogalmát járja körül a könyvtári-információtudományi kutatások területén. Találó észrevételét, miszerint a szakterület legtöbb elmélete egyelőre a modell fázisában létezik, a kötet egésze igazolja. A könyvben később részletezett Zipf legkisebb erőfeszítés elvét alkalmazva mutatja be, hogy alakulnak a magatartásformákat megjósoló empirikus elvek a magatartást magyarázó elméletté. Bates fejezete az információs magatartások kutatásában még a jövőben meghatározó lehet, mivel az elméletalkotás folyamatát vizsgálja egy adott tudományágon belül. A második fejezetben *Brenda Dervin* a módszertan és az elmélet közötti kapcsolatot

vizsgálja saját értelemkeresési (sense-making) elmélete vonatkozásában. Dervin az elméletek három csoportját különbözteti meg, úgymint empirikus kutatásokon alapuló szubsztantív elmélet, metateória és a módszertan elmélete, majd vizsgálja a közöttük lévő kapcsolatot az elméletalkotás szempontjából. A harmadik hosszabb fejezetben *Wilson* ugyancsak saját információkeresési modelljének alakulásán keresztül magyarázza, hogyan épülhetnek be elméleti elemek egy általánosabb modellbe.

A további hetvenkét fejezet ábécérendben ismerteti az elméleteket és teoretikus modelleket, a címszó alapja az elmélet közhasználatban forgó neve. Egyaránt találunk közöttük ismert vagy sokat tesztelt elméleteket és újabban alakuló, kezdeti stádiumban lévőket is. Többet más tudományágból vettek át. A három- vagy négyoldalas fejezetek felépítése tartalmilag és formailag azonos. Minden fejezet röviden ismerteti az adott modell vagy elmélet eredetét, esetleg rövid történeti áttekintést ad, majd részletezi alapvető jellemzőit. A legtöbb ismertetés kitér metodológiai aspektusokra és az alkalmazásokra, sőt némelyik párhuzamot von rokon elméletekkel és modellekkel is. A fejezetek végén ott található az elsődleges és másodlagos források listája, illetve az adott elméleten alapuló publikációk közül is néhány. Felsorolni is lehetetlen mindet egy rövid ismertetőben, így álljon itt néhány önkényesen kiragadott példa: *Savolainen* elmélete a hétköznapi információkeresésről, *Kuhlthau* modellje az információkeresés hat fázisáról, *Erdeleztlől* a véletlenszerűen szerzett információ modellje (information encountering), *Chatman* elmélete az információtól való megfosztottságról (information poverty), *Belkin* anomális tudásállapot-modellje (ASK, anomalous state of knowledge), információkeresés a világhálón (*Turnbull*), stb. Jóllehet az olyan nevek, mint *Bandura*, *Csikszentmihályi*, *Habermas*, *E.T. Hall*, *Hofstede*, *Vigotszkij* vagy *Zipf* már ismerősen csengenek más tudományágakból, elméleteik az információs magatartásokra vonat-

kozta új távlatot nyerne.

Kinek szánhatták ezt a kötetet a szerkesztők? Azoknak, akik az információs magatartás tudományát korábban azzal vádolták, hogy elméletekben szegény? Azoknak, akik előtt igazolni és dokumentálni kell a tudományág létét? Az ismertett elméletek sokfélesége és gazdagsága cáfolja, hogy elméletileg megalapozatlan, mondacsinált áltudományoskodásról lenne szó. Viszont a kötet megjelenése egyben azt is jelzi, hogy ez a tudományág nem egyetlen elméletre korlátozódik, hanem sokféle feltételezésre, modellre, elvre és elméletre épít, vagyis izgalmas, élő tudomány. Habár az egyes fejezeteket nem az adott modell ellenzői írták, és ily módon könnyen elfogultsággal vádolható a szerkesztés, a kötet ebben a formában is hasznos mindenki számára, aki bármilyen módon érintett az információs magatartás kutatásában, megfigyelésében vagy általában az elméletalkotásban. Sok fejezet az eddigi fejlemények áttekintése után további kutatási irányokat és lehetőségeket javasol, illetve azzal zárul, hogy megfogalmazza az igényt az adott elmélet vagy modell továbbfejlesztésére. Mindenhol szerepel a szerzők és az elmélet alkotóinak elérhetősége, ami megerősíti a kötet további magas szintű kutatásokra ösztönző szerepét, mivel a célközönség magában rejtja a potenciális új kutatókat is.

Több információtudományi és könyvtárinformatikai PhD-kurzus máris tankönyvként használja a kötetet, amire a könyv enciklopédikus-lexikonszerű felépítése nem feltétlenül tűnik alkalmasnak. Igaz, nehéz lenne bármilyen más, logikus vagy a használhatósági szempontokat jobban figyelembe vevő csoportosításban elképzelni ezeket az összefoglalókat. Így viszont

a témában kevésbé járatos olvasó kénytelen az egyébként kiválóan összeállított, címszavakat és szerzőket egyaránt tartalmazó indexre hagyatkozni, ebben az esetben a kötet valóban remekül használható segédkönyvként. Az egyes elméletek közötti összefüggés és egyéb megfelelések felfejtésére azonban csak a szakterületen járatos kutató képes, vagyis a kezdő számára elengedhetetlen a témavezetői irányítás.

A könyv megjelenése több okból jelentett nagy élményt számomra. Egyrészt az ember mindig örömmel látja, hogy jó úton jár, és lényeges tanulmányokat olvas. Nem főállású kutatóként hihetetlenül nehéz az elszórva megjelent fontos cikkeket felderíteni. Másrészt, könyvtárosként illendő kicsit sznobnak lenni, és úgy tenni, mint akinek a kisujjában van ez is. Komolyabbra fordítva a szót, a referenz szolgáltatásban valóban nélkülözhetetlen ez a kiadvány. Enciklopédiát és kézikönyvet szerkeszteni általában nehéz vállalkozás, nemhogy elméletekre vonatkozó művet. Szerkesztői szemmel nézve, heroikus munka lehetett tíz országból nyolcvanegynéhány szerzőtől ilyen remek szövegeket beszerezni. Végül pedig, egy megjegyzés eredeti szakmám emlékére, egykori angoltanárként üdítő volt olvasni a világos, pontos mondatokat az anyanyelven is sokszor nehezen kibogozható elméletek ismeretében.

A *Theories of Information Behavior* című mű remek kézikönyv, mindenképpen megérne egy magyar kiadást. A zanzásított kultúrából pedig inkább idézzünk egy gyermekkori emléket, amelynek révén sokan tovább léptünk és elolvastuk az eredeti műveket is, Charles és Mary Lamb *Shakespeare-mesék* című könyvét.

Hajnal Ward Judit

Könyvtári Intézet **Könyvtörténeti és Könyvtártudományi** **Szakkönyvtár**

Budapest, I. Budavári Palota F. épület
Levélcím: 1827 Budapest, Telefon: 224-3795
e-posta: kszk@oszk.hu

Hol keresse a hálózaton számítógépes szolgáltatásainkat?

— 2007. április —

(Az URL-ek esetleges változásairól folyamatosan hírt adunk)

a Könyvtári Intézet honlapja:

<http://www.ki.oszk.hu>

*(A LISA-t könyvtárunkban helyben
szolgáltatjuk)*

a szakkönyvtár honlapja:

<http://www.ki.oszk.hu>

Szakkönyvtár menüpont

Könyvtári Figyelő:

<http://www.ki.oszk.hu/kf/index.html>

az online katalógus (LibriVision):

http://nektar1.oszk.hu/librivision_hun.html

**magyar könyvtári lapok
tartalomjegyzéke:**

www.matarka.hu

Dokumentáció, Könyvészet,
Könyvtárak opció

**könyvtárközi kölcsönzés,
dokumentum-szolgáltatás:**

kszk@oszk.hu

**online tájékoztatás a LibInfo
keretében:**

<http://libinfo.oszk.hu>

adatbázisok (MANCI, THES):

<http://w3.oszk.hu/manci.htm>

Könyvtár- és információtudomány

Terminológia

07/001

SZCEPAŃSKA, Anna: Strategia, heurystyka i taktyka wyszukiwania informacji. Próba uporządkowania pojęć = Przg. Bibl. 74.rocz. 2006. 2.no. 165-187.p. Bibliogr.

Res. angol nyelven

Stratégia, heurisztika és taktika az információkeresésben. Kísérlet a fogalmak rendezésére

Gépi információkeresés; Terminológia

A cikk az információszerzés és -keresés három alapvető fogalmát, a keresési stratégiát, a heurisztikát és a taktikát tárgyalja az információkereső rendszerek használóinak tényleges viselkedésével összefüggésben. Elemzi e kifejezéseknek a lengyel és külföldi szakirodalomban található definícióit és értelmezéseit, és rámutat a különböző definíciók közti jelentős különbségekre. A szerző javaslatot tesz egy olyan terminológiai megoldásra, amely figyelembe veszi az információkereső rendszerekben végzett korszerű keresési eljárásokat.

(Autoref.)

Könyvtár- és tájékoztatásügy

Nemzetközi könyvtárügy

07/002

COUSINS, Jill: The European Library – pushing the boundaries of usability = *El.Libr.* 24.vol. 2006. 4.no. 434-444.p.

A The European Library - a használhatóság kerekeit feszegetve...

Együttműködés -nemzetközi; Elektronikus könyvtár; Portál

Az Európai Könyvtár (www.TheEuropeanLibrary.org) egy az Európai Unió által finanszírozott projektként indult, a British Library vezetésével, nyolc európai nemzeti könyvtár bevonásával. A részt vevő nemzeti könyvtárak száma 15-re növekedett, 2006-ban 7, 2007-ben a még hátralévolók csatlakozása várható, így az Európai Nemzeti Könyvtárak Konferenciája (CENL) 45 tagja közül legalább 30 állomány hozzáférhető lesz 2007 végére. A TEL (*The European Library*) célja ugyanis az, hogy soknyelvű, multikulturális hozzáférést nyújtson Európa nemzeti könyvtáraiban fellelhető kulturális örökséghez.

A TEL segítségével egy portálon keresztül érhetőek el a részt vevő nemzeti könyvtárak katalógusai, illetve digitalizált dokumentumai. A TEL tulajdonosa a CENL, politikai döntéseit a vezető testület (*Management Board*), hozza, irányítása a szűkebb létszámú végrehajtó bizottság (*Executive Group*) feladata, a szolgáltatást a 4,5 fős létszámú iroda (*Office*) működteti. A TEL „üzleti modellje” rendkívül egyszerű: költségeit a résztvevők, illetve a CENL tagjai „adják össze”, az évenként befizetendő összeg négy sávban 1000-30 000 € között van.

A TEL részt vesz az EU európai digitális könyvtár létrehozását célzó projektjében. Az Európai

Könyvtár használata ingyenes, mivel az adatokat nyilvánosan elérhető információnak tekintik. Ha egyes könyvtárak digitalizált kincseik (kéziratok stb.) letöltéséért térítést kérnek, vagy tudományosfolyóirat-gyűjteményük használata ütközik fizetési, vagy licencjogi problémába, a megoldás az adott könyvtár feladata.

2005. decemberi állapot szerint a TEL 15 milliónál több rekordhoz, illetve dokumentumhoz nyújt hozzáférést. A digitalizált dokumentumok száma jelenleg háromnegyed millió körül van. Technológiáját tekintve a TEL egy olcsó és elegáns megoldáson, a „portál a böngészőben” koncepción alapul, melyet Theo van Veen (Koninklijke Bibliotheek) és Bill Oldroyd (British Library) dolgozott ki. A rendszer a gyűjteményeken és könyvtárakon keresztül SRU, Z39.50 és OAI módszerekkel keres, metadat-modellje kiterjesztett Dublin Core. Tartalmi szempontból a TEL a nemzeti könyvtárak tartalmát tükrözi, ami nagymértékben a művészetekre és a humán tudományokra koncentrál, és arra is rámutat, hogy milyen fontos ezen örökségünk mind nagyobb részének mielőbbi digitalizálása és hozzáférhetővé tétele.

(Mohor Jenő)

Nemzeti könyvtárügy

07/003

SETH, Renu: Storehouses of knowledge to educate the masses. The Indian library system: a present day scenario = *BuB.* 58.Jg. 2006. 9.no. 622-628.p. Bibliogr.

A könyvtári rendszer Indiában

Könyvtárügy

India 28 államában 3,29 millió négyzetkilométeren 1,1 milliárd ember él, 70%-uk falun. Egye-

dülálló és gazdag kulturális öröksége van, melyet a hódítók és a bevándorlók ellenére sikerült megőrizni. Az 1947 óta független Indiának 22 hivatalosan elismert nyelve van, de a központi kormányzás nyelve a hindi és az angol, mely utóbbi a gyors iparosodás és a gazdaság igen erős multinacionális befolyása következtében a mindennapi üzleti életben is egyre népszerűbb kommunikációs eszköz. Különösen az információtechnológia hatására az ipar erőteljesen növekszik, a világ tizedik legnagyobb gazdasága az indiai. Mindezek ellenére 250 millió ember a szegénységi küszöb alatt él. A megoldást az oktatásban ennek következtében a könyvtári és információtechnológiai ellátás fejlesztésében, elterjesztésében (is) látják. India könyvtári és tájékoztatási rendszere öt fő területre osztható.

A nemzeti könyvtári szektor a kalkuttai Nemzeti Könyvtárból és a kötelezpéldányokból részesülő könyvtárakból (Delhi Közkönyvtár, Chennai Közkönyvtár, Mumbai Állami Könyvtár) és az országos szakkönyvtárakból (Országos Tudományos Könyvtár, Országos Orvosi Könyvtár) áll, melyeket a központi kormányzat tart fenn.

A közkönyvtári szektor fenntartásáért az államok felelnek, ám a túlzott különbségek elkerülésére a központi kormányzat egy alapítványt hozott létre a közkönyvtári szolgáltatások országos fejlesztése érdekében. Az országban működő 60 ezer közkönyvtár közül 31 274 kapott valamilyen támogatást az alapítványtól az elmúlt 28 évben. A közkönyvtárak rendkívül különböző fenntartási és irányítási körülmények között működnek, a 28 államból mindössze 13 alkotott könyvtári törvényt. Indiában átlag 0,01 €-nak megfelelő rúpiát költenek fejenként közkönyvtárra, az IFLA által ajánlott minimális 0,17 €-val szemben.

A tudományos és szakkönyvtári szektor lényegesen fejlettebb a másik négy területnél. A Tudományos és Ipari Kutatási Tanács 40 laboratóriuma és 100 területi központja olyan kutatóhelyek, melyek mindegyike jól ellátott könyvtárral, információs központtal rendelkezik.

A felsőoktatási könyvtári szektor a 342 egyetem

és 17 625 főiskola (közülük 5386 számít akkreditáltak) könyvtáraiból áll. Modernizálásukat és összekötésüket az INFLIBNET hálózat szolgálja.

Indiának nemzeti könyvtárpolitikára van szüksége, a vidéki (falusi) és városi India közötti különbség csökkentése érdekében pedig a hagyományos közkönyvtárak teljes átalakítására, modernizálására, megfelelő információtechnológia alkalmazására.

(Mohor Jenő)

07/004

HOKKA-AHTI, Ritva: Käännekohtassa = Kirjastoletti. 99.vsk. 2006. 3.no. 4.p.

Magánosítás? Finn könyvtárak a fogyasztói társadalom szorításában

Információs társadalom

Finnországban a könyvtári kölcsönzések drasztikus csökkenése (Tamperében ez 183 900 kölcsönzéssel kevesebb, mint korábban) kapcsán a szerző vezércikkében a fogyasztói társadalom vagy újabban a szociálpszichológia által „élménytársadalomként” definiált jelenkori társadalmi struktúra kihívásainak kitett könyvtárak kilátásairól, a tennivalók szükségességéről írja le gondolkodásra készítő véleményét.

A 90-es évek elején a könyvtárak óriási tempóban igyekeztek lépést tartani a technikai-gazdasági fejlődéssel. A gépesített, virtuális valóságot befogadó könyvtárról alkotott kép mély gyökeret vert a közgondolkodásban. A cél az volt, hogy legyen a könyvtár az élethosszig tartó ismeretszerzés, a tanulás, a tudás fellegvára, netán a mentsvára.

Az új évezred küszöbén az automatizálás és a hálózati szolgáltatások széles skálája került bevezetésre Finnországban. A jelen évtized közepétől azonban a kölcsönzés részben fizetős lett a gyakorlatban, főleg, ha felkapott újdonságokat akart az ember figyelemmel követni, a zenei

anyagról már nem is szólva.

A keresett könyv ma már alig érhető el a polcról, hanem kvázi „várólistára” kerülve, a sort kívárva kölcsönözhetik ki az olvasók az áhított művet.

A legújabb felmérések szerint – sokak meglepetésére - a finnek kedvenc szabadidős elfoglaltsága újból a tévécsatornák nézése, az újság- és könyvolvasás lett az aktív sportolás mellett. Különösen az ún. „trendcsináló” fogyasztói réteg, jellemzően a magasan iskolázottak, a fiatalok, a városban élők lettek inkább elutasítók a kvázi „élménytársadalomnak” felfogott társadalmi struktúrával szemben a cikkben idézett felmérés szerint.

Természetesen naiv feltételezés lenne, hogy a szabadidejében is aktívnak mondott sikeres menedzser minden percében valami borzasztóan célirányos és fontos tevékenységgel lenne elfoglalva. Ezen kívül köztudott a fiatalabb generációról, hogy szüntelenül kapcsolatban áll mindenkiel, merthogy ők a „connecting people” megtestesítői természetszerűleg.

Az emberek a környezettől egyre inkább nyugalmat, ellazulást, kikapcsolódási lehetőséget várnak el gyorsan változó világunk ellensúlyozásaképpen. Vonzó trendnek tűnik pl. a hobbitévékenység és a család hagyományos értékeihez való kötődés. Érzékelhető, hogy az emberek a nekik fontosat, a számukra értékeset egyre inkább a közvetlen környezetükben vélik felfedezni.

E megállapítások fényében a könyvtáraknak is saját környezetükben kellene jobban körülnézni. A legfontosabb kérdés, amit fel kell tenniük maguknak: mit várnak el tőlük ténylegesen a „fogyasztók”? Képesek lesznek-e megbirkózni a könyvtárak a minőséggel és az ügyfelek, olvasók egyéni igényével a mennyiségi teljesítés helyett? Nem lenne-e jobb mégis a kisebb, emberléptékű fiókkönyvtári szektor, mint a bevásárlóközpontokba telepített, tömegkultúrát kiszolgáló „mamutkönyvtár”? A könyvtári marketingnek van még dolga, hogy hasznosíthatóbb elemzéseket tegyen le az asztalra.

A cikk szerzője ugyanakkor elvárja, hogy a könyvtárügy szakmai felelősei is lépjenek, azaz nyissanak nyílt vitát a jövő alternatíváiról. Közel lehet ugyanis az a pillanat, amikor Finnország is csatlakozni fog a GATS-hoz (General Agreement on the Trade in Services, azaz Általános Egyezmény a Szolgáltatások Kereskedelméről). Annak életbelépése esetén pedig a nyilvános szolgáltatásokat is versenyeztetni kell a szabályok szerint. Nem elképzelhetetlen tehát, hogy a könyvtári szolgáltatások is magánkézbe kerülhetnek.

A cikkből nem derül ki, hogy a szerző vajon elrettentő példaként hozza-e fel az iskolaügyet az USA-ban. Ott már valóság, hogy egyes iskolákban az osztálytermekben kivétítőként óriásreklámok „pörögnek”, amelyek ellentétélezésére az iskolákat számítógépekkel és más, legmodernebb technikai eszközökkel szerelik fel a fenntartók.

A szervezeti megújulás, a „reform” a szerző szerint a második nagy kérdőjel. Szkeptikus azonban az ezzel járó közismert, nem kevés bürokrácia, központi ellenőrzés miatt. Kifejti, hogy a reformokat, újításokat az új munkavállalói generáció az eddigiektől merőben eltérő munkakultúráként fogja értelmezni, így a változtatásokat sem a szakbizottságok asztalán tornyosulva képviseli a régi idők szellemében.

A szerző végül annak a reményének ad hangot, hogy a könyvtárfejlesztés, az olvasóközönség igényeinek jobb megismerése követelményének egy, ún. „saját” könyvtárban is minden bizonytalanságot lehet majd felelni.

(Krántz Lászlóné)

07/005

WOŁOSZ, Jan: Co się zdarzyło w bibliotekach publicznych po zmianie ustroju? = Bibliotekarz. 2006. 7-8.sz. 12-19.p.

Mi történt a közkönyvtárakban a rendszerváltás óta?

Feladatkör; Fenntartó szerv; Közművelődési könyvtár; Működési feltételek; Támogatás -pénzügyi -állami, hatósági

1989 a lengyel közkönyvtárak szempontjából is fontos korszakhatár. A 2. világháború után központi keretből kiépített és támogatott közkönyvtári rendszernek nemcsak a fenntartási keretei változtak meg, hanem céljai, alapelvei és társadalmi szerepe is.

A rendszerváltás „sokkhatása” megmutatkozott a szejm azon 1990-es állásfoglalásában, amely a közkönyvtárakat a kommunista propaganda eszközeinek tekintette, és az állami finanszírozás megvonását javasolta. Ez a máig fel-felbukkanó negatív megközelítés súlyos következményekkel járt a közkönyvtárak számára. Ilyen környezetben jött létre az új könyvtári törvény (1997). A Lengyel Könyvtárosok Egyesülete, amely szintén hitelességének visszaszerzéséért küzdött, három célt tűzött maga elé: a könyvtári környezet integrációját, az új fejlesztési elképzelések népszerűsítését és a könyvtárak bezárása és összevonása ellen folytatott küzdelmet. Ennek érdekében találkozókat, konferenciákat szerveztek – mind hazai, mind nemzetközi szinten, és új projekteken kezdtek dolgozni.

A közigazgatás átszervezése további nehézségeket okozott. A kilencvenes évek végére az addigi 49 vajdaságból 16 lett, létrehozták az új járásokat, és minden szinten az új önkormányzatokat, amelyek teljes mértékben felelősek lettek a közkönyvtárak fenntartásáért. Az állami finanszírozás megszűnése – és a szűkös költségvetés – arra kényszerítette az önkormányzatokat, hogy minden lehetséges módon spóroljanak a közkönyvtárakon: jelentős összevonások történtek (nemcsak kulturális intézményekkel, iskolákkal, de akár postahivatallal vagy települési önkormányzattal is egyesítették a könyvtárakat), a szakképzett személyzetet szakképzetlenekkel váltották fel, katasztrofális mértékben csökkentették a gyarapítási kereteket, a modernizáció pedig szóba se jöhetett. A könyvtárak az összevonások során ál-

talában alárendelt szerepbe kényszerültek.

A vajdasági könyvtárak 1999-ig állami támogatást kaptak és felügyelték a vajdaság közkönyvtári hálózatát. 1999 után önkormányzati finanszírozásra tértek át, így gyakran próbálták fizikailag is szétválasztani a vajdasági (hálózati) és a városi könyvtári funkciókat. A vajdaságok területének nagymérvű megnövekedése megnehezítette a szakmai segítségnyújtást, felügyeletet is. Egyre nagyobb gondot okozott a járási könyvtárak hiánya vagy nem megfelelő működése, ezeknek többsége ugyanis a járási székhely városi könyvtárába „települt” – azaz tulajdonképpen soha nem jött létre. Az egyes vajdaságok könyvtári hálózata igen változatos képet mutat, és sok múlik a vezetők hozzáállásán, törekvésein.

1999 után az állam nem fenntartóként, hanem a jogi szabályozás és a koncepcionális irányítás felelőseként lépett fel. Alig egy évvel később kiderült, hogy ez a modell a könyvtárak színvonalának drámai romlásához vezet, így ettől kezdve a kulturális kormányzat céltámogatást biztosít állománygyarapításra és modernizációra. Az EU csatlakozás kapcsán elkészült „Kulturális fejlesztési stratégia 2004–2013” része „Az olvasás és a könyvszektor népszerűsítése 2004–2013” c. koncepció, amelynek keretében támogatást biztosítanak különböző könyvtári projektekre (infrastruktúra-fejlesztés, számítógépesítés, virtuális hálózat kialakítása, digitalizálás, állományvédelem, olvasómozgalmi rendezvények stb.). E program keretében 2005-ben jelentős forrásokhoz jutottak a könyvtárak gyarapítási elmaradásaik csökkentésére és számítógépes fejlesztésre (IKONKA program). A kormányzat továbbra sem vállal közvetlen irányító-felügyelő szerepet, de az újítások, kezdeményezések élére állt.

A rendszerváltás óta közel kétezer közkönyvtár szűnt meg. A jelenlegi 8591 (2005) egységből 2350 nem önálló és 21 településen egyáltalán nincs könyvtár. Míg 1988-ban 100 lakosra 18,6 kötet gyarapodás jutott, 2003-ban már csak 5,1. A könyvtáraknak csak viszonylag kis része volt

képes épületét, felszerelését, működését modernizálni, bár ezt a használók ¾ részét kitevő tanulók (gyermekek és felnőttek egyaránt) igényei nagyon is indokolnák. 2004-ben a közkönyvtárak 25,66%-ában volt számítógép és 23%-ban internet. A korszerű épített és számítógépes környezet jelentőségét mutatja, hogy ezekben a könyvtárakban az átlagos 19%-hoz képest a vonzáskörzet lakosságának 35–40%-a olvasó.

A könyvtár szerepének újraértékelése aláhúzza a könyvtárak korszerűsítésének és a könyvtárosképzés fejlesztésének jelentőségét. A regionális számítógép-hálózatok révén koncentrálhatók a jelenleg elaprózott források. Az Európai Bizottság által a lengyel könyvtárak számára felkínált eszközök, az Unióban működő vonzó szakigazgatási megoldások (a brit és a skandináv modell) megfelelő kritikával történő adaptálása révén elképzelhető, hogy a könyvtárügy ismét erőre kap és aktív szakmapolitikát folytat.

(Orbán Éva)

07/006

EICHERT, Christof: Die Strategie zeigt über das Jahr 2007 hinaus. Politische Rahmbedingungen für die Bibliotheksarbeit in Deutschland = BuB. 58.Jg. 2006. 6.no. 473-475.p.

Res. angol és francia nyelven

Könyvtári stratégia 2007 után: a könyvtárügy politikai keretfeltételei Németországban

Középtávú terv; Könyvtárpolitika

A német könyvtáros szakma felismerte: ahhoz, hogy szempontjai hatással bírjanak a politikai döntéshozatalra, a külvilág felé egyéni vélemények helyett egységes szakmai állásfoglalásokat kell felmutatnia. Ennek érdekében az utóbbi években a szakmai szervezetek mélyreható átalakítása folyik. Ennek jelentős mérföldköve volt a BDB (Bundesvereinigung Deutscher Bibliotheksverbände) és a DGI

(Deutsche Gesellschaft für Informations- Praxis und Wissenschaft) összeolvadása, és így a BID (Bibliothek & Information Deutschland; www.bideutschland.de) megalakulása.

A politikai megnyilvánulásokban a könyvtárak továbbra is elsősorban az oktatással összefüggésben kerülnek felszínre, jelezvén az új együttműködések és hálózatok kiépülésének irányát. A levéltárak és múzeumok helyett az oktatási intézmények fogják biztosítani a könyvtárak jövőjét, még akkor is, mikor azoknak a költségvetési megszorításokkal és a marginalizálódással kell megküzdeniük. A könyvtáraknak például lehetősége nyílik arra, hogy az élethosszig tartó tanulás alapvető infrastruktúrája legyenek. Az átfogó szerkezeti változásoknak, különösen az oktatásban, csak körülbelül tíz év múlva érezhető a hatása, ezért a mostani erőfeszítésekhez jól megalapozott célok, kreativitás, spontaneitás, de mindenekelőtt kitartás szükségesek. Végezetül pedig találékonyság az egyes lépések helyes időzítéséhez. Igen kedvezően játszanak közre a könyvtári törvény előkészületei és olyan európai szintű fejlemények, mint a Google projektjére válaszképpen létrejövő európai digitális nemzeti könyvtár. A németországi vezető politikusoknak előbb-utóbb fel kell ismerniük, hogy a könyvtárakban, mindmáig kihasználatlanul, az oktatásnak milyen kincseshányaja rejlik.

(Autoref. alapján)

Lásd még 8, 44

Központi szolgáltatások

07/007

PETERSEN, Anders-Henrik - LOSE, Rikke: The Danish union catalogue DanBib and library.dk: „physical” and „virtual” union catalogues = Interlend.Doc.Supply. 34.vol. 2006. 3.no. 119-124.p.

A DanBib dán központi katalógus és a library.dk „Fizikai” és „virtuális” központi katalógusok

Dokumentumszolgáltatás; Kísérlet; Könyvtárközi kölcsönzés; Központi katalógus -online; Szabvány

A tanulmány a „DanBib” (1994-) és a „bibliotek.dk” (2000-) nevű közös katalógus jelenlegi (2003 őszi) és jövőbeli helyzetét ismerteti a könyvtárközi kölcsönzésre és az olvasói kérésekre koncentrálva.

A dán közös katalógus két nagy bibliográfiai adatbázisból áll, amelyből az első a könyvtáros szakmát, a második a végfelhasználót szolgálja (a DanBib alrendszerként).

A *DanBib* adatbázisban található:

- dán egyetemi könyvtárak, tudományos és szakkönyvtárak bibliográfiai rekordjai és példányadatai (mintegy 170 intézményé);
- dán közkönyvtárak bibliográfiai rekordjai és példányadatai (mintegy 250 intézményé);
- a dán nemzeti bibliográfia (könyvek, periodikák, cikkek, hangfelvételek, AV-anyagok),
- más északi és balti országok periodika-példányai;
- a brit nemzeti bibliográfia, a kongresszusi könyvtár és az ISSN Network bibliográfiai rekordjai.

Elérhető (jelszóval) a webes zsilipen (<http://netpunkt.dk>) és a Z39.50 kliensen keresztül.

A *bibliothek.dk* a dán nyilvános közös katalógus interfésze; szabadon lehet keresni (és rendelni)

- a dán egyetemi könyvtárak, tudományos és szakkönyvtárak bibliográfiai rekordjai és példányadatai között (mintegy 170 intézményben);
- dán közkönyvtárak bibliográfiai rekordjai és példányadatai között (mintegy 250 intézményben);
- a dán nemzeti bibliográfiában (könyvek, periodikák, cikkek, hangfelvételek, AV-anyagok).

(A <http://bibliotek.dk> címen, illetve annak angol verzióján (<http://library.dk>) érhető csak el.)

A tanulmány ezután a két közös katalógus könyvtárközi kölcsönzési funkciójának rendszerarchitektúráját ismerteti, majd kitér a Z39.50

könyvtárközi kölcsönzési funkcióját alkalmazó *danZIG* csoport működésére, a *danZIG* profil leírására, majd gyakorlati működésére. Foglalkozik a Z39.50 automatikus példányigénylés egyéb alkalmazásával is (így az azonosítás új szabványával, a könyvtárközi kölcsönzési protokollal), és kitér az újabb kísérletekre (így a SOAP/XML alkalmazásokra) is.

(*Murányi Lajos*)

Együttműködés

07/008

OSTBY, Jon Birger: Cross-sectorial challenges for archives, libraries and museums = IFLA J. 32.vol. 2006. 3.no. 232-236.p.

Ágazatközi kihívások a levéltárak, könyvtárak és múzeumok számára

Együttműködés -belföldi; Közgyűjtemény; Módszertani központ

A könyvtárak, levéltárak és múzeumok, vagyis a közgyűjtemények a helyi és a nagyobb közösséget szolgáló intézmények. Szerepüket, értéküket a társadalom és a társadalomra gyakorolt hatásuk minősíti. Norvégia közgyűjteményeiben – a különbségek mellett – jelentős átfedések is tapasztalhatók (fényképgyűjtemények, helytörténeti dokumentumok stb.), és céljaik is közösek. Jelentős különbség csak anyagaik egyediségében és feldolgozottságában, ennél fogva hozzáférhetőségükben rejlik.

1999-ben a norvég kulturális minisztérium „*fehér könyvet*” nyújtott be a parlamentnek „*A tudás és a tapasztalás forrásai. Könyvtárak, levéltárak és múzeumok az információs társadalomban*” címmel, melyben egy olyan központi intézményre tettek javaslatot, amely összehangolja a közgyűjtemények fejlesztését (az angol *Re:source* mintájára).

Az új intézmény, a *Norvég Archívumok, Könyv-*

tárak és Múzeumok Felügyelete (ABM-utvikling) három meglévő intézmény összevonásából alakult meg: a közkönyvtárak norvég igazgatóságából, a norvég múzeumi hivatalból és a tudományos, dokumentációs, egyetemi és szakkönyvtárak nemzeti irodájából. Az új intézmény a kulturális és egyházügyi minisztérium irányítása alatt dolgozik, de tárcaközi jelleggel, és fő feladata a közgyűjtemények közötti együttműködés fejlesztése. Mindegyikük önálló szektorként működik a jövőben is. Az új intézmény számos tevékenységet folytat és támogat, így ICT programokat, új szabványok kidolgozását, valamint a digitális technika széles körű alkalmazásának elősegítését (konferenciák, szemináriumok szervezése), a három intézménytípus közös fellépését a médiában, az országos szakbizottságokban való részvételt, információk kiadványok publikálását politikai döntéshozók és a nagyközönség, illetve az ágazat szakemberei számára (előbbit *ABM* címen évente egyszer, utóbbit pedig *ABM-skript* néven évi 8-12 számban), a vezetőképzést stb.

Az együttműködés igazi terepe nem az országos, hanem a regionális és a helyi szint, hiszen itt van elsősorban mód a dokumentumok közös használatára és az interneten való közzétételére. (Egy-egy megye, város közös helyi vagy központi intézményeket vagy szolgáltatásokat is tervez: Vest-Agder, Aust-Agder, Trondheim, Vadsø.) A norvég kulturális portál, a *kulturnett.no* négy különböző terület külön honlapjából jött létre, és az ABM-utvikling a felelős érte. (Több megye is saját honlapot készít, melyen fontos helytörténeti dokumentumokat tesz közzé.)

Az intézmény szándéknyilatkozata hangsúlyozza, hogy a „könyvtárak, levéltárak és múzeumok a tudás- és a tapasztalatszerzés fontos intézményei a társadalom egésze számára”. Amikor terveiket és stratégiájukat megfogalmazták, azokra az értékekre és célokra helyezték a hangsúlyt, amelyek a közgyűjtemények mindegyikében érvényesülniük kell:

- a toleranciára,
- a kultúra önmagában rejlő értékére,
- az információhoz való jogra,
- a kultúra sokszínűségére,
- a társadalmi integrációra,
- a mindenki számára elérhető webes megjelenítésre és
- a pénzügyi források gazdaságos felhasználására.

Összefoglalásképpen a cikk hangsúlyozza, a használók számára teljesen lényegtelen, melyik intézményben juthatnak hozzá a keresett információkhoz, a könyvtárban, a levéltárban vagy a múzeumban. (A teljes szöveg a <http://ifl.sagepub.com/cgi/reprint/32/3/232.pdf> címen olvasható.)

(Murányi Lajos)

07/009

STANGE, Kari: Caught between print and electronic = IFLA J. 32.vol. 2006. 3.no. 237-239.p.

A svéd BIBSAM konzorciumi együttműködés története és licenelési tevékenységének különböző szakaszai

Együttműködés -belföldi; Elektronikus folyóirat; Folyóiratárak; Folyóirat-előfizetés; Tudományos és szakkönyvtárak

Az ötvenöt tagú svéd BIBSAM konzorcium – amelynek tagjai felsőoktatási, tudományos és kutatóintézeti könyvtárak – 1998 óta licenel e-folyóiratokat; tevékenységét a Királyi Könyvtár egyik részlege koordinálja. Az egyes megállapodásokat külön-külön tárgyalják meg, jelenleg közel 30 licenel működtetnek. A szakterületi licenelkről külön szakértői testületek tárgyalnak a konzorcium nevében. A konzorcium célja, hogy segítse a könyvtárakat a nyomtatotról az elektronikus információforrásokra való áttérés időszakában; árképzési modelljei is ezt tükrözik. A BIBSAM kezdettől fogva elvetette azokat a modelleket, amelyek a nyomtatott előfizetésekhez

ragaszkodnak.

Az elmúlt közel 10 évben különböző üzleti modelleket teszteltek. Az e-előfizetésekre való átérés kezdeti, 1998-2002-es időszakában a John Hopkins Egyetem Muse projektjéhez csatlakoztak, az EBSCO és az IDEAL (Academic Press) szolgáltatásait vették igénybe „big deal” keretében (amelynél minden tagnak azonos hozzáférési jogai vannak, ahol minden licencelt folyóíratra azonos feltételek vonatkoznak, és az ár kalkuláció alapját az előző évi nyomtatott előfizetések jelentik). A nyomtatott változatot további díjért biztosították (deep discount on print, DDP modell). Hasonló „big deal”-eket kötöttek más terjesztő cégekkel (Springer, ACS). Az Elsevier kiadóval kötött megállapodásnál választani lehetett a nyomtatott plusz elektronikus vagy a csak elektronikus változat között. E modellek adminisztrációja nagyon munkaigényesnek bizonyult.

Néhány év múlva felkészültek az igazi csak elektronikus modellek alkalmazására. A 2002-2005-ös időszakban keresték annak megoldását, hogy különböző paramétereket figyelembe véve a konzorciumi tagok között igazságosan tudják megosztani a költségeket. A teljes konzorcium által fizetett költségek nem változtak, de egy belső költségmegosztási modellt alkalmaznak a konzorciumon belül.

Felvetődik, hogy mi történik a következő esetekben: ha a kiadó megszünteti bizonyos folyóiratok közreadását, eladja termékeit egy másik kiadónak, átvesz folyóiratokat másik kiadótól, új folyóiratokat indít, egyes tagok kilépnek a konzorciumból, új tagok csatlakoznak. A BIBSAM azoknál a megállapodásoknál tudott rugalmasan reagálni, ahol az előfizetés díja már elszakadt a korábbi nyomtatott előfizetésektől.

Az e-folyóiratok piacán a biológiából ismert konvergens evolúcióhoz hasonló folyamat figyelhető meg: a BIBSAM és a FinELib konzorcium például hasonló megoldásokra jutott a belső költségmegosztási dilemmában. Ugyanez látható a BIBSAM és az OHIO-Link gyakorla-

tában, amikor a teljes konzorcium e-előfizetési költségeit igyekeztek kiigazítani a kiadói portfóliók változásainál „big deal” esetén.

Arra is vannak példák, hogy eltérő irányt vesznek a megoldások. A brit JISC keretében a magfolyóiratokat és a periférikus folyóiratokat másként kezelik a licencekben. A Springer ehhez hasonló modellt ajánlott tesztelésre a BIBSAM konzorciumnak és másoknak. A modellt a teszt során egy-egy intézmény számára megfelelőnek, de konzorciumok számára nehezen kezelhetőnek találták. Az egyes könyvtárak és a konzorciumok megbeszélései az egyes modellek finomítását célozzák, a modellek javításából adódó haszon pedig végső soron a felhasználók javát szolgálja.

(Hegyközi Ilona)

07/010

MEINHARDT, Haike - LORENZEN, Heinz-Jürgen [et al.]: Auf dem Weg zum virtuellen dynamischen Lektoratsdienst. Die Lektoratskooperation - ein moderner Klassiker = BuB. 58.Jg. 2006. 9.no. 605-606.p.

Res. angol és francia nyelven

A virtuális, dinamikus állománygyarapítási tanácsadó szolgáltatás felé: a Lektoratskooperation

Állománygyarapítási tanácsadó; Együtműködés -bel-földi; Közművelődési könyvtár

Az 1976-ban alapított Lektoratskooperation (LK) az állománygyarapításban és a katalógizálásban már olyan mértékadó forrás lett, hogy el sem képzelhető, miként működne nélküle Németország közönyvtárainak döntő többsége. Az üzleti alapokon álló szolgáltatás a könyvtárellátó EKZ és a könyvtáros szervezetek (Deutsche Bibliotheksverein, DBV; illetve Berufsverband Information Bibliothek, BIB) együttműködésével valósul meg. A dokumentumtípusok teljes skáláján évente megjelenő 70-80 ezer új kiadvány értékelése alapján mintegy 14 ezer annotáció, illetve recenzio készül, minősítő jelekkel

a különböző méretű könyvtárak és célcsoportok számára.

A munkában az EKZ, valamint Németország 45 könyvtárának munkatársai közül összesen több mint 300-an működnek közre. Az eredmény nem egyszerűen egy információs szolgáltatás, hanem több annál, mert szakmai kritériumok alapján végzett, független minőségi értékeléssel segíti az állománygyarapítást. Az LK ezért nem hasonlítható más, kereskedelmi célokat szolgáló referáló forrásokhoz.

(Autoref.)

Lásd még 2, 17, 39, 59-60

Jogi szabályozás

Lásd 16, 62

Könyvtárosi hivatás

07/011

ELDREDGE, Jonathan: Evidence-based librarianship: the EBL process = Libr.Hi Tech. 24.vol. 2006. 3.no. 341-354.p. Bibliogr.

A bizonyítékokon alapuló könyvtárosság

Könyvtárosi hivatás; Könyvtártudományi szakirodalom

A bizonyítékokon alapuló könyvtárosság (Evidence-based librarianship, EBL) a szakirodalmi szemle definíciója szerint az a folyamat, amelynek során alkalmazott kutatások eredményeit (azaz a bizonyítékokat) beépítik a gyakorlati könyvtári munka során meghozott fontos döntésekbe, ezekkel alapozzák meg őket. A bizonyítékokat a kutatók „állítják elő”, a gyakorló könyvtárosok pedig a kutatási eredmények „fogyasztói”. Az EBL nem tévesztendő össze azoknak a könyvtárosoknak a tevékenységével, akik az EBM (Evidence-based medicine, bizonyíté-

kokon alapuló orvoslás) folyamatát segítik, bár az EBM-nek és az EBL-nek vannak közös elemeik. Az EBL az egészségügyi-orvostudományi könyvtárosok köréből indult, és onnan terjedt el a legkülönbözőbb típusú könyvtárakban.

A könyvtárosok munkaidejük nagy részét azal töltik, hogy a használók kérdéseit megválaszolják. Ugyanakkor nekik maguknak is vannak olyan szakmai kérdéseik, amelyek megválaszolása gondot okoz. Az EBL folyamat öt lépése a következő:

1. a kérdést már a kiinduláskor világosan és releváns módon kell megfogalmazni, és legyen a kérdés megválaszolható (érdemes a gyakorlati munka során felmerülő kérdéseket azonnal lejegyezni; ellenőrizni, hogy – ahogy a referenz munkában megszokott – a háttérben nincs-e másik kérdés; a kérdéseket fontossági és sürgősségi sorrendbe kell állítani; és ha szükséges, új kérdéseket kell feltenni);
2. a rendelkezésre álló legjobb bizonyítékot mind a publikált, mind a nem publikált forrásokban, továbbá bármely más hiteles forrásban kell keresni (a bizonyítékok igen sokféle forrásban rejtőzhetnek, például konferenciái anyagokban – ezek áttekintésében segíthetnek a strukturált összefoglalók –, sőt szóbeli beszámolókból, ezért szakítani kell a megszokott keresési stratégiákkal);
3. a bizonyíték kritikus értékelésére van szükség (az értékelés során felteendő ellenőrző kérdéseket Booth és Price így foglalta össze: A tanulmány jól reprezentálja-e a valóságot? Az eredmények hihetőek és megismételhetőek-e? Segítik-e információs gyakorlatomat? Az EBL folyamat során a bizonyítékok értékelésénél és összehasonlításánál az eredeti kérdést három kategória egyikébe sorolják be (aszerint, hogy előrevetítésről, beavatkozásról vagy kutatásról van-e szó). Ami a módszereket illeti, mindhárom kategóriában a szisztematikus szemle megállapításait tekintik a legmeggyőzőbb bizonyítéknak.
4. a tervezett lépések hatásait és költségeit fel

kell becsülnie (nemcsak anyagiakról, hanem a szervezeti ösztönzőkről, a helyi társadalmi és kulturális környezetről, továbbá politikai megfontolásokról is szó van itt; ez az a lépés, amely a helyi körülményektől a leginkább függ);

5. értékelni kell a cselekvési terv hatékonyságát (a gyakorló könyvtárosok döntéseit a munkatársak megbeszélései készítik elő; intézményi szinten a projekt előkészítő szakaszában és a folytatásról, kiterjesztésről vagy befejezésről hozandó döntéseknél más és más módszereket kell használni; ezen a ponton sokszor visszatérnek a kiinduló kérdéshez).

Értékelés az egész könyvtárosi szakma szintjén is zajlik, a következő kérdéseket feltéve: A szakma a legrelevánsabb kérdéseket teszi-e fel? A legmegfelelőbb módszerekkel keresi-e a válaszokat? Különbözőképpen kezeli-e a különböző típusú bizonyítékokat? Csoportok is gyakorolhatnak értékelő tevékenységet, például azok a bizottságok, amelyek a szakmai egyesületek koncepcióit alkotják meg. Az egyes szakmai közösségek eltérő értékrendszere miatt az értékelés sokféle eredménnyel járhat. A szakfolyóiratok szerkesztői, lektorai és az észrevételeket beküldők átfogó értékelő tevékenységet végeznek a szakma javára. A könyvtári szakmának mindenképpen kötelessége eredményeinek közzététele, hogy gazdagítsa a tudásbázisát.

(Hegyközi Ilona)

07/012

PETERCOVÁ, Štefánia: Spoločenské postavenie a imidž knižnično-informačného pracovníka = Knižnica. 7.roč. 2006. 6-7.no. 12-14.p.

A könyvtárosok-informatikusok társadalmi helyzete és imázsa

Könyvtárkép; Könyvtárosi hivatás

A könyvtáros és információs szakember társadalmi presztízse egyáltalán nincs arányban azzal a

munkával, amelyet végez. Ezt a tényt nem lehet egyik napról a másikra megváltoztatni, el lehet azonban gondolkodni az okain, majd szisztematikusan megkeresni azokat a lépéseket, amelyek a helyzet javításában előbbre vihetnek.

A könyvtáros foglalkozás a régi és elismert szakmák közé tartozik. A múltban a könyvtárosokat „két lábon járó enciklopédiáknak”, a bölcsesség szimbólumainak, széles látókörű, ugyanakkor szerény, rejtőzködő egyéniségeknek tartották, a társadalom és uralkodó rétegei pedig respektálták a tudósokat. A könyvtárosok többnyire művelt férfiak, szerzetesek, papok, később tanárok voltak. A legismertebb könyvtárosok közé tartozott a könyvnyomtatást föltaláló Gutenberg, a polihisztor Leibnitz, a filozófus Hume, a költő Schiller, a mesegyűjtő Grimm testvérek és a híres hősszerelmes, Casanova is.

A sok hírességhez köthető könyvtáros foglalkozás feljogosít a szakmánkra való büszkeségre. Alacsony társadalmi presztízszünk javítása érdekében jobban és többet kellene képeznünk magunkat, öntudatosabb, erélyesebb, rugalmas, innovatív hozzáállással bizonyíthatnánk, hogy méltó utódai vagyunk híres elődeinknek.

Problémáink összefüggésben vannak azzal is, hogy az emberekkel foglalkozó más szakmákkal szemben, vannak még hiányosságaink a képzésben, főként annak az oktatásában, hogy miként viselkedjünk a használóinkkal.

A könyvtáros és információs szakembereknek folyamatosan képezniük kell magukat, hogy követve az új trendeket, minőségi szolgáltatásokat biztosíthassanak az információk közvetítésében, nehogy a konkurencia megelőzze őket.

A pozitív imázs kialakítása hosszadalmas folyamat, amiért meg kell dolgozni, és amit könnyen el lehet veszíteni. A pozitív képhez nemcsak a könyvtáros személye járul hozzá, hanem a könyvtár által kínált szolgáltatások is.

A vonzó könyvtárost jó kommunikációs készség, széles látókör, szolgálatkészség és alaposág jellemzi. Vonzó a külső megjelenése és viselkedése, s ugyanakkor öntudatos, energikus és

empatikus is.

Javíthatunk a könyvtárosról alkotott kép és társadalmi megítélés helyzetén azzal is, ha jól választjuk ki a használókkal foglalkozó könyvtárost, figyelünk a könyvtár tereinek és berendezésének esztétikus kialakítására, fontosnak tartjuk a könyvtári munka megismertetését a nyilvánossággal, akadály- és bürokráciamentes könyvtárat alakítunk ki.

A könyvtáros és információs szakember szemszögéből fontos, hogy a munkájával összhangban, az intézmény értékeinek alakításában közreműködve, a feladatával azonosulva, a változásokra motiváltan, hittel vegyen részt a folyamatokban.

Az egyén szemszögéből nézve akkor alakul ki pozitív kép rólunk, ha figyelünk a használókra, udvariasan viselkedünk, aktívak vagyunk, lépést tartunk a korrallal, képezzük magunkat, elemezzük a nehézségeket, értékeljük a használók hűségét, megoldjuk a felmerülő problémákat, a legkisebb szolgáltatást is fontosnak tartjuk, nem intézzük személyes ügyeinket a használók előtt stb.

Ne feledjük, hogy az imázs alakításának egyik legegyszerűbb és legolcsóbb eszköze lehet a mosoly.

(Prókai Margit)

Lásd még 14

Oktatás és továbbképzés

07/013

KÜBLER, Hans-Dieter: Studienreform: Der Bachelor kann (so) nicht das Ende sein = BuB. 58. Jg. 2006. 6. no. 432-435.p.

Az oktatási reform hatása a könyvtárosképzésre

Könyvtárosképzés -felsőfokú

Németországban a felsőoktatás átállítása a bachelor és a mester szintek kettősségére épülő

bolognai rendszerre, a szerző véleménye szerint elsietve és kellő körültekintés nélkül folyik. Ez jellemzi a könyvtárosképzést is, melynek átszervezésével az Informatikai és Könyvtárosi Képzőintézmények Konferenciája foglalkozik.

A könyvtárosképző szakfőiskolák átállása a bachelor szintre számos problémát vet fel. A hat féléves oktatás sem minőségében, sem mennyiségében, sem mélységében nem tud annyit adni, mint a diplomás képzés, ezért az oktatandó ismeretek köréből sok mindent ki kellett hagyni. A válogatás helyességéről csak később mondhat majd ítéletet egy mélyreható szakmai vita és a munkaerőpiac. A könyvtárosképző intézmények korábban minden szakmai igénnyel szemben nyitottak voltak, annál is inkább, mert a könyvtári munkapiac összeszűkült, és szűk is marad a „költségvetési konszolidáció” és a leépítések következtében. Valójában a könyvtári tevékenységeket és az ezekhez szükséges kompetenciát nem határozták meg pontosan és konkrétan, nem folytak érdemi viták, és nincsenek egyértelmű döntések a feltétlenül szükséges kompetenciákról, a tényleges és a kívánatos kvalifikációról és specializálódási lehetőségekről.

A könyvtárosképző szakfőiskolák (mint a többi szakfőiskola is) fokozatosan elvesztették korábbi jellegzetességüket, a szoros igazodást a meghatározott szakmai tevékenységekhez, és egyre inkább általános, átfogó szakmai ismereteket adtak. Lényegében ezt követi a bachelor képzés is: nyújt valamit a munkatechnikai ismeretekből, a heurisztikus képességekből, a kommunikációs készségből stb., megfelelően a munkapiac állandóan változó követelményeinek, de nem alapoz meg összefüggő, mélyebb tudást.

A továbbképzésre a szakmai szakosodás nyújt lehetőséget, de a bachelor szint és a speciális továbbképzés együttese sem biztosítja a szakmai karriert, ehhez a mester fokozat megszerzése szükséges. Vagyis a szakmai képzés lényegében visszajutott a kiindulópontjához.

(Katsányi Sándor)

07/014

HIDER, Philip: A survey of continuing professional development activities and attitudes amongst catalogers = Cat.Classif.Q. 42.vol. 2006. 2.no. 35-53.p. Bibliogr.

Szakmai fejlődés és továbbképzés katalogizálók körében

Feldolgozó munka; Felmérés [forma]; Igény; Könyvtárosi hivatás; Továbbképzés

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be:
HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER,
Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

Mindenki számára ismert tény, hogy a felsőfokú tanulmányok és a munkahelyi gyakorlati ismeretek elsajátítása után a katalogizálóknak (is) tovább kell képezniük magukat, ha teljes értékű munkát akarnak végezni, és szakterületükön szeretnének maradni. Katalogizálók és más metaadat-szakemberek körében végzett kérdőíves felmérés azt bizonyította, hogy mindnyájan igen széles skálájú továbbképző programokban vesznek részt, és örülnének további lehetőségeknek. Különösen kedvelik a rövid tanfolyamokat, de érdeklődést mutattak a formálisabb és hosszabb távú programok iránt is, képességeiket és ismereteiket a hagyományos és az új területeken egyaránt szeretnék fejleszteni. Többségük úgy véli, hogy állandó szakmai fejlődésük segíti karrierjüket, de sokan a munkáltatói és szakmai támogatást rendkívül kevésnek találják.

(Autoref.)

Szabványok, normatívák

Lásd 7

Egyesületek, konferenciák

07/015

FOX, Peter: Changing LIBER = LIBER Q. 16.vol. 2006. 1.no.

A LIBER tevékenysége az utóbbi években

Egyesület -könyvtári -nemzetközi; Tudományos és szakkönyvtárak

A LIBER (Ligue des Bibliothèques Européennes de Recherche) 1971-ben jött létre az Európa Tanács védnöksége alatt azzal a céllal, hogy javítsa a tudományos könyvtárakhoz való hozzáférést, és ezáltal hatékonyabbá tegye az információszolgáltatást Európában. A klubjellegű szakmai belterjességből a 90-es évek elején lépett ki a szervezet. A közép- és kelet-európai országok bekapcsolódásával ebben az időben nőtt meg jelentősen a tagság létszáma, és folyóiratának profilja is ekkor vált tudományosabbá (azóta jelenik meg *LIBER Quarterly* címen). Újabb fordulópont volt a szervezet státusának és szerkezetének megújulása (1994): az ágazati munkacsoportok (hozzáférés, gyűjteményépítés, megőrzés, könyvtári menedzsment és adminisztráció) felállítása, azok évente elkészített beszámolóit növelték a munka hatékonyságát; az állandó titkárság, illetve a konferenciák közötti időszakban működő szakértői bizottságok pedig a folyamatosság garanciái lettek.

2003-ban, számot vetve az európai tudományos könyvtárak előtt álló kihívásokkal, hosszú távú programot fogadtak el (*Vision for LIBER's strategy 2003-2006*). A dokumentumban a vezetés elkötelezte magát, hogy támogatja az érintett könyvtárakat az infrastrukturális fejlesztésekben, amelyek révén válaszolni lehet a hálózatépítés, az elektronikus források és szolgáltatások kiépítése és azok elérése, valamint az információ hosszú távú megőrzésének problémáira. Ugyancsak része a tervnek, hogy előrelépjenek az elekt-

ronikus információcsere szabványosítása és a licencszerződések területén.

A LIBER az utóbbi években jócskán kinőtte a számára korábban megszabott kereteket, és tevékenysége már rég nem korlátozódik pusztán az éves közgyűlés munkájára. 2000 óta számos területen fejtett ki aktivitást: támogatta a SPARC Europe-ot; részt vett az Open Archives Initiatives munkájában; létrehozta az információcsere biztosító LIBER Security Network-öt a könyvtári és levéltári lopások visszaszorítására, illetve hozzájárult a MARC 21 kidolgozásához. Érzékelve az elektronikus publikációk megnövekedett szerepét, szorgalmazza a folyóiratok összeurópai digitalizálását (2004-től a *LIBER Quarterly* is online folyóirattá vált), és kampányol a szerzői jog témakörében. A fentiekén kívül szemináriumokat szervezett a könyvtárépítészet szakemberei, valamint a kéziratos anyagokat gondozó könyvtárosok számára, és támogatást nyújtott egyedi esetekben (csehországi árvíz, „Könyvek Bagdadnak” akció).

Jövőbeli szerepének definiálásához a LIBER 2005 elején áttekintette munkafolyamatait, és konzultált a partnerszervezetekkel. E. K. Nielsen (a LIBER elnöke) az eltérő területi és gazdasági adottságokból fakadó különbségek kompen-

zálása mellett a nemzeti és a nemzetek feletti szintek súrlódásmentes kooperációját tartotta a legfontosabb megoldandó problémáknak. Az együtt gondolkodásnak egy 2005-2006 folyamán megvalósítandó munkaterv lett az eredménye. Ez egyrészt célul tűzi ki a feladatok pontos meghatározását magának a LIBER-nek a számára is; a párhuzamosságok kiszűrésére nyilvántartást javasol az együttműködő felekről és tevékenységeikről; a hálózati szolgáltatások fejlesztése révén igyekszik megszüntetni az ezen a téren még meglévő hiányosságokat. Másrészt módosítja a tagság fogalmát (bevonva nemzeti és regionális szervezeteket, társaságokat), hogy idővel ezek – lobbiképes – ernyőszervezetként funkcionálhasson. Mindez maga után vonja a tagdíjak, valamint a struktúra reformját. Ezeknek a lépéseknek a nyomán – reményeik szerint – valóra válik a stratégia célkitűzése, és „a tudományos könyvtárak határokon átnyúló, működőképes rendszere születik meg, amely biztosítja Európa kulturális örökségének megőrzését, javítja az érintett könyvtárak gyűjteményeinek hozzáférését, és hatékonyabbá teszi az információszolgáltatást.”

(Vasbányai Ferenc)

Lásd még 50

Könyvtárak és tájékoztatási intézmények

Nemzeti könyvtárak

07/016

SCHWENS, Ute: Das Gesetz über die Deutsche Nationalbibliothek = Dial.Bibl. 18.Jg. 2006. 2.no. 4-8.p.

Törvény a német nemzeti könyvtárról

Jogsabály -könyvtárügyi; Nemzeti könyvtár

A német nemzeti könyvtárról 2006. június 29-én

életbe lépő új törvény lényeges változásokat hozott. Megváltozott az intézmény neve is, az új elnevezés: Deutsche Nationalbibliothek. Kibővült a gyűjtőköre is: míg a korábbi törvény a nyomdatermékekről rendelkezett, az új a „médiatermék” fogalmat használja, s ezek közé sorol „minden írásos, képi vagy hangzó megjelenítésű anyagi formában (papír, elektronikus vagy más adathordozó) vagy más nem anyagi formában a nyilvános használat céljára közzétett” anyagot. Csak a rádió által közzétetteket zárja ki és a filmeket, (kivéve a zenei jellegűeket), ezek gyűjtését

a Tartományi Archívum végzi. A legjelentősebb újdonságot a nyilvánosságnak szánt weboldalak gyűjtőkörbe emelése jelenti.

A törvény a köteleispéldány küldésének kötelezettségét is kiterjeszti a digitális közleményekre, ezek esetében azonban a kötelezettség nem jelent minden esetben a könyvtárnak történő elküldést, elég, ha a közreadó a könyvtár számára az átvételt lehetővé teszi.

A Német Nemzeti Könyvtár három különféle módszert dolgozott ki a weboldalakhoz való hozzájutás céljára: 1. Közvetlen kooperáció magával a közreadóval vagy valamely közvetítő intézménnyel (pl. a regionális köteleispéldány jogú könyvtárakkal vagy egy-egy szakterület központi könyvtárával). 2. Az egyes hálózati publikációk fogadása a Nemzeti Könyvtár portálján standardizált módszerekkel. 3. Harvesting módszer alkalmazása. Jelenleg együttesen alkalmazzák ezt a három eljárást, az új gyűjtőkori feladatok terén. A mai személyzeti kapacitással csak lépésről lépésre tudnak előre haladni, a jövőben a teljes körű gyűjtés megvalósítása technikai beruházást és személyzeti fejlesztést igényel.

A hálózati publikációk gyűjtése megkerülhetetlenül felveti a bibliográfiai feldolgozás kérdését is. A feltárásnak ki kell terjednie olyan, más dokumentumoknál nem szereplő adatokra is, mint pl. a technikai jellemzők, a felhasználást szabályozó szerzői jogi státusz stb. Meg kell valósítani az automatizált feltárást, mert a publikációk várható tömegének egyedi feltárása elképzelhetetlen. Az automatizálás feltétele, hogy a közreadók online úton vagy tárgyi mellékletben közöljék a leírásához szükséges metaadatokat. Erre az új törvény is kötelezi őket. A Német Nemzeti Könyvtár azt tervezi, hogy minden egyes egyénileg azonosítható és címmel ellátható digitális publikációt szerepeltessen a nemzeti bibliográfiában.

A digitális publikációk gyűjtése és megőrzése nagy és különleges feladatokra képes számítógépes tároló kapacitást követel meg. Biztosítani kell a folyamatos kiegészítést, fejlesztést, felhasználás lehetőségét, a hardver, a szoftver és a

felhasználói eszközrendszer elévülése esetére is meg kell teremteni az adatmegőrzés és a konverzió lehetőségét. A hosszú távú megőrzés problémáival a Német Nemzeti Könyvtár az IBM-mel és a Göttingeni Tudományos Adatfeldolgozó Társulattal közösen foglalkozik.

A technikai feltételek biztosítása mellett a publikációk használatának jogi kérdéseit is rendezni kell. Alapkövetelmény, hogy a hálózati publikációk a könyvtár olvasótermeiben szabadon hozzáférhetők legyenek.

(Katsányi Sándor)

Lásd még 32

Felsőoktatási könyvtárak

07/017

SAVIO, Maria Vittoria: La biblioteca universitaria nel sistema produttivo locale = Boll.AIB. 46.vol. 2006. 1/2.no. 35-44.p. Bibliogr. lábjegyzetekben.

Res. angol nyelven

Az egyetemi könyvtár a termelés helyi rendszerében

Egyetemi könyvtár; Együttműködés -regionális; Üzemi szakkönyvtár

A kutatói világ, az egyetemek és az ipar, a „termelő szféra” között egyre szorosabb az együttműködés, hiszen a kölcsönös előnyök nyilvánvalóak. Az ipari-üzleti élet irányt mutat(hat) az egyetemek oktatásának, hogy a fiatalok jobb felkészültséggel érkezzenek a munka világába; számos egyetem az oktatásba is bevonja az ipari szakembereket; a vállalati-üzleti gyakorlat kreditpontokat érhet. Az egyetemek tanácsadást és kutatást végezhetnek mind a nagyvállalatok, mind a közép- és kisvállalkozások számára; közös laboratóriumokban egyesíthetik tapasztalataikat és tudásukat az egyetemi és ipari kutatók;

az egyetemek képző és továbbképző kurzusokat szervezhetnek az ipari-üzleti szereplők számára; segíthetnek a technológia-transzferet célzó európai projektekben való részvételben.

A kis- és középvállalkozásoknak (melyek Olaszországban a javak és szolgáltatások 70%-át állítják elő) általában nincs megfelelő kutatási struktúrájuk, így az egyetemek nélkülözhetetlen forrásai a versenyképességhez szükséges új technológiák megszerzésének.

A hagyományos vállalati szakkönyvtár olyan dokumentációs központ volt, mely megrendelte és katalogizálta a cég által kért szövegeket, őrizte (és körözte) a szakfolyóiratokat, dokumentumellátással foglalkozott, és kéréséseket végzett a „fizetős” adatbázisokban. Az utóbbi években még a legnagyobb szakkönyvtárak is kezdtek elégtelenné válni a dokumentumellátáshoz. Ugyanakkor fő céljuk nem a megőrzés, hanem a szükséges információkhoz való gyors hozzáférés biztosítása lévén, kezdtek feleslegesnek érezni papíralapú állományukat. (A Torinói Egyetem Könyvtára pl. megkapta a FIAT és az Olivetti állományát.)

Ahogy az internet elterjedésével a „végfelhasználó” kezdte mindenhatónak érezni magát, feleslegessé vált a vállalati szakkönyvtár, majd ismét szükségessé vált, hogy legyen, aki megszervezi az információkhoz való hozzáférést. Az elektronikus források költségei pedig egyre inkább rászorítják a különböző könyvtárakat az együttműködésre. Úgy tűnik, hogy Európában a területi alapon szerveződött könyvtári konzorciumok csak a nonprofit szektor könyvtárait korlátozódnak. Éppen ezért tűnik ideális példának az amerikai *Corporate Services Center* (Akron, Ohio), mely az akroni egyetem, az amerikai vegyészeti társaság gumi szakosztálya (*American Chemical Society Rubber Division*) és három iparvállalat együttműködésével jött létre.

(*Mohor Jenő*)

Lásd még 26, 29, 31, 33, 35, 52

07/018

LIETTI, Peraldo - PARISE, Stefano: Il bilancio sociale della biblioteca = Boll.AIB. 46.vol. 2006. 1/2.no. 9-21.p. Bibliogr. lábjegyzetekben.

Res. angol nyelven

A könyvtár társadalmi mérlege

Feladatkör; Közművelődési könyvtár; Társadalmi követelmények

A közkönyvtárak az elmúlt tíz évben megmutatták, hogy képesek egyre változatosabb közönségük információigényeinek megfelelni. Ennek következtében megnőtt, pontosabbá és gazdagabb tartalmúvá vált az a szerep, amelyet az adott térség szolgáltatási struktúrájában ténylegesen betöltenek. Meg kell, hogy újuljon tehát a könyvtári tevékenység társadalmi dimenziójának felfogása. A rendszerezés, a leírás, és a mérés – a hatások tekintetében – a társadalmi mérleg segítségével lehetséges, mely ennek az elemző tevékenységnek lehet az eszköze. Összefüggések, viszonyok állapíthatók meg a könyvtár tevékenysége, és a bármilyen módon érintettek, illetve az azokra gyakorolt hatás között. Olaszországban vita folyik a könyvtári tevékenység társadalmi értéke, különösen gazdasági értéke, illetve a könyvtár társadalmi hatása témakörében. Vitán felüli, hogy a közkönyvtárak támogatják a helyi gazdaságot; erősítik a demokratikus társadalmat, a polgárokat a közéletben való részvételre nevelik, ellene vannak a társadalmi kirekesztés jelenségeinek, és hozzájárulnak a kultúra terjesztéséhez. A könyvtár tehát értéket teremt. Konceptcionálisan az érték két értékelési paradigma szerint közelíthető meg.

A gazdasági értelmezés gazdasági értéket tulajdonít mindazoknak a társadalmat érintő „jótéteményeknek”, amelyek a könyvtári szolgálta-

tások használatából következnek. Ilyen érték több módszerrel határozható meg. A járulékos értékelés (*contingent valuation*) szerint a piaci ár nélküli javaknak próbál értéket meghatározni egy feltételezett piaci helyzetben. Azt állapítja meg (kérdőívek, interjúk stb. segítségével), hogy van-e fizetési készség valamely javak vagy szolgáltatások elérésére, illetve, hogy van-e készség gazdasági ellenszolgáltatásra, ha egy meglévő szolgáltatás a jövőben csak így lenne elérhető. Az „útiköltség” módszer abból indul ki, hogy noha a kulturális javak hasznosításához nem lehet közvetlenül pénzbeli értéket rendelni, megbecsülhetők azok a költségek, amiket az egyén adott célja elérése (pl. egy információ megszerzése) érdekében elkölt. Itt valódi piaci árakról, direkt megközelítésről van szó, kétségtelen viszont hogy a kulturális javak értékének itt csak egy kis hányada jelenik meg, inkább csak a kérdés feltevésének, mintsem a válasz hasznosításának komplex értéke becsülhető meg. Morris, Sumsion és Hawkins optimalizációs módszere (*optimisation model*) annak meghatározására törekszik, hogy a közösségnek mennyibe kerülne egy szolgáltatás hiánya, és ezt hasonlítja össze a szolgáltatás tényleges költségeivel. (Módszereket a kölcsönzés példáján mutatják be, s mivel a vásárlás és a kölcsönzés nem összehasonlítható, bevezetik mérési egységként az olvasást. Azt próbálják megállapítani, hogy mennyi a könyvtár egy olvasásra eső költsége, illetve, hogy mennyibe kerülne egy olvasás piaci áron a közösségnek, ha nem lenne könyvtári szolgáltatás.)

A társadalmi értelmezés a polgárok jólétének elősegítését célzó politika szélesebb keretei között vizsgálja és értékeli mindazon hatások fontosságát, amelyek az adott területen érték a társadalmat. Ezt célozza a kísérleti jellegű elméleten alapuló értékelés (*Theory Based Evaluation*), melynek kiindulása igen egyszerű: minden program vagy projekt mögött áll valamilyen elmélet, melynek alapján a projekt célokat, cselekvéseket, stratégiákat tartalmaz. Ezeket kell mikrofázisokra bontani, és hatásait folyamato-

san figyelemmel kísérve értékelni.

A könyvtárak és az egész kulturális szféra komplex rendszerében meglehetősen bonyolult lehet egyes szereplők tevékenységének hatásait elkülöníteni, tisztában kell tehát lenni a különféle értékelési modellek korlátaival. Eredményre talán a sok elemző módszer szintetizálása vezethet.

(Mohor Jenő)

07/019

CHOWDHURY, Gobinda - POULTER, Alan - McMENEMY, David: Public library 2.0. Towards a new mission for public libraries as a „network of community knowledge” = Online Inf.Rev. 30.vol. 2006. 4.no. 454-460.p. Bibliogr.

A Közkönyvtár 2.0. A közkönyvtárak új küldetése: „a közösségi tudás hálózatai”

Elektronikus könyvtár; Feladatkör; Közművelődési könyvtár

A közkönyvtárak a világon mindenütt – Nagy-Britanniában is – új, egyedülálló értékforrást próbálnak találni: a tizenkilencedik században még „utcasarki egyetemek”-ként jöttek létre (*Andrew Carnegie* szavaival), ma már azonban a tanulás lehetősége az internet révén mindenki számára otthon és a munkahelyen is adott. A közkönyvtárak referenz szolgáltatásának a helyét a keresőmotorok vették át; akik ezután szépirodalom, hangzó anyagok, CD-k és DVD-k kölcsönzésébe, majd pedig az olvasásfejlesztés támogatásába fogtak. A magánszektor felhasználóbarát módon versenyre kelt velük, amire a könyvtárak egyre szélesebb körű szolgáltatásokkal reagálnak (mozgókönyvtárak, gyerekek, idősek, etnikai csoportok ellátása, e-kormányzati portálok stb.) a teljes lakosság érdekében. Ennek eredményeképpen a könyvtáraknak nincs igazán márkás képe a közvélemény előtt, és folyamatosan támadások érik hol azért, mert kevés könyvet kölcsönöznek, hol azért, mert olyan szolgáltatásokat nyújtanak, amelyeket alig használ valaki. A tanulmány ezért egy olyan új közkönyv-

tár képét vázolja fel, amely által a közkönyvtár olyan egyedi és eleven társadalmi szerepre tesz majd szert, melyet sem a technikai fejlődés, sem a magánszektor konkurenciája nem tud aláásni. Az elmúlt években a digitalizálás lett a könyvtárak egyik fő tevékenysége, megjelent a szolgáltatásokban is, de a helyzet közel sem ideális: múlt századi szolgáltatások jelennek meg digitális formában, nem születtek igazán újak. A feladat inkább az lenne, hogy az elektronikus könyvtári tartalmakat társadalom-alapú, interaktív forrásokká alakítsuk.

Ez a radikális változás, az új technológiák kiaknázása révén új szolgáltatásokat létrehozó törekvés foglalkoztatja ma leginkább a szakmai közvéleményt, amit a *Könyvtár 2.0* néven emlegetnek. A *Könyvtár 2.0* elsősorban a szolgáltatások újragondolását jelenti az olvasói igények és az új technika adta lehetőségek fényében, melynek révén a közkönyvtár visszakaphatja a helyi település életében betöltött központi szerepét.

A települések tudásanyaga rendkívül fontos a helyi közösségek számára, ugyanakkor helyi és globális fogyasztásra egyaránt alkalmas (pl. régi mesterségek bemutatása, szemtanúk beszámolóí, érdekes visszaemlékezések stb.), ezért a szerzők egy olyan új modellt vázolnak fel, amely az adott településre jellemző tudásanyag kezelésére koncentrálna a tudásanyag megosztását és szétsugárzását végző létesítmény-hálózat kialakítása révén. A *Közkönyvtár 2.0* koncepciójának megfogalmazásához *Ranganathan* híres öt törvényéhez fordultak a szerzők, és azokat átfogalmazva vizsgálták az új modell jellemzőit:

1. A települések tudásanyaga az emberiséget szolgálja.
2. Minden használonak hozzá kell férnie a település tudásanyagához.
3. Minden település tudásanyaga legyen hozzáférhető használói számára.
4. Védj a használó idejét a település tudásanyagának létrehozása és megtalálása során.
5. A település tudásanyaga élő és növekvő szervezet.

Miután egyenként alaposan mind az öt pontot ismertetik, és felvázolják annak hálózati sémáját, összefoglalóan kimondják, hogy az új közkönyvtár nemcsak a hozzáférést biztosítja majd, hanem a település tudásanyaga megőrzésének és szétsugárzásának is a színtere lesz, közvetítő szerepet játszva a tudás létrehozói és a helyi lakosság között. (A szerzők már munkálkodnak ennek a kidolgozásán és bevezetésén.)

(*Murányi Lajos*)

07/020

RATZEK, Wolfgang: Die Bibliothek als Instrument der Standortentwicklung. Ein Überblick mit Beispielen aus dem In- und Ausland = BuB. 58.Jg. 2006. 9.no. 629-632.p. Bibliogr. lábjegyzetekben.

Res. angol és francia nyelven

A könyvtár mint a helyi közösség fejlesztésének eszköze. Áttekintés külföldi példákkal

Feladatkör; Közművelődési könyvtár; Társadalmi követelmények

Éppen 450 évvel ezelőtt, 1556-ban alapította meg Drezdában Ágost szász választófejedelem a „Liberey”-t, a későbbi tartományi és egyetemi könyvtárat (Sächsische Landesbibliothek–Staats- und Universitätsbibliothek Dresden; SLUB). Az alapítással nemcsak jótékonyági céljai voltak. Uralkodása alatt Ágost szívügyének tekintette a bányászat, a kereskedelem, a mező- és erdőgazdaság fejlesztését éppúgy, mint a művészetét és tudományét. Ennek megfelelően az új könyvtár feladata már kezdetben sem a címélia, a középkori kéziratok és kódexek, hanem egy felvilágosult uralkodó számára nélkülözhetetlen könyvek szervezett gyűjtése volt. Ezt természetesen még nem tekinthetjük gazdasági fejlesztésnek, de – ahogy ma mondanánk – a helyi infrastruktúra fejlesztésének igen, mivel a könyvtár segítette az uralkodót és tanácsadóit a korszerű döntéshozatalban.

A mai németországi és külföldi könyvtárakat tekintve látható, hogy bizonyos könyvtárak tényleges hatással bírnak a regionális fejlődésre, sőt regionális szinten az egész gazdaság fejlődésére. A helyi és gazdasági fejlődés, valamint az illető város marketingjének eszközeiként a könyvtárak olyan távlatokat nyitnak, melyeket a politika és az üzleti élet döntéshozói, de maguk a könyvtárosok is mind ez idáig alábecsültek. A város, a régió vonzerejét az egyes húzó tényezők adják, ezekbe pedig, mint a szerző kimutatja, könyvtárai is beletartoznak.

(Autoref.)

Lásd még 5, 10, 45-46

Tudományos és szakkönyvtárak

Lásd 15, 17, 50, 55

Egyéb könyvtárak

07/021

HEJHÁLKOVÁ PÍŠOVÁ, Marta: Círke a náboženská společnost v ČR a jejich knihovny = Čtenář. 58.roč. 2006. 10.no. 325-328.p.

A csehországi egyházak és vallási közösségek könyvtárai

Egyesületi könyvtár; Egyházi könyvtár; Együttműködés -belföldi

Csehországban jelenleg 26 regisztrált egyház, illetve vallási közösség működik. A 2001-es népszámlálási adatok szerint a lakosság 30,3 százaléka tagja valamely egyháznak vagy felekezetnek. A hívők jelentős többsége, 88,6 százaléka katolikus. A 26 egyház, ill. vallási közösség közül 21 rendelkezik az elvárásoknak megfelelő könyvtári gyűjteménnyel. A megvizsgált 21 könyvtár között kettő található, amely szolgál-

atásaival a többihez mérten nagyobb mértékben célozza meg a szélesebb nyilvánosságot: a *Prá-gai Zsidó Múzeum Könyvtára* (PZsMK), valamint a *Központi Katolikus Könyvtár* (KKK). A KKK 2005-ben egyesült a *Károly Egyetem Katolikus Teológiai Karának* könyvtárával. (A vizsgálatokat a szerző 2004-ben végezte.)

A 21 könyvtárban összesen ötvenen vannak alkalmazásban. Több mint felüket vagy részmunkaidőben foglalkoztatják, vagy a könyvtári munka mellett más feladatokat is el kell látniuk. A dolgozóknak mindössze egyötöde rendelkezik szakmai képzéssel, többségük valamilyen teológiai szakon végzett. 72 százalékuknak van egyetemi, ill. főiskolai oklevele. Viszonylag jelentős részük önkéntes munkában, néhányuk szállás és ellátás fejében dolgozik a könyvtárban.

Állomány tekintetében a legnagyobb a PZsMK és a KKK, 100-100 ezres könyvgyűjteménnyel. Négy könyvtár rendelkezik interneten is elérhető katalógussal. A gyűjtemények elsősorban az adott egyház történetét feldolgozó dokumentumokból, illetve vallásfilozófiai művekből épülnek fel. A könyvtárak egy része levéltári szerepet is betölt.

A könyvtárak 67 százaléka a nagyközönség számára is szolgáltat, többségükben az olvasók száma évi 20 és 150 között mozog.

A könyvtárak egyike sem önálló intézmény, legtöbbjük az adott egyház legfőbb szervéhez tartozik. Egyharmaduk együttműködik – az egyházon belül – külföldi könyvtárakkal. Szintén egyharmaduk kooperál más cseh könyvtárakkal. Ez az a nyolc könyvtár, amely – további nyolc egyházon kívüli könyvtárral karöltve – együtt építi a csehországi teológiai könyvtárak közös folyóirat-katalógusát. Az együttműködést a *Károly Egyetem Evangélikus Teológiai Karának Könyvtára* koordinálja.

Tíz könyvtár használ különböző integrált könyvtári rendszereket (*T Series, Kp-Sys, Kp-Win, Vubis, Clavius, Aleph 500*, saját fejlesztésű rendszerek). Mindössze két könyvtárban nem ta-

lálható egyáltalán számítógép. Az intézmények egyharmadában az olvasók számára is tartanak fenn gépeket. A legtöbb könyvtárban 1-26 férőhelyes olvasóterem áll rendelkezésre. A *Nemzetközi Baptista Teológiai Szeminárium Könyvtárában* található a legnagyobb, 40 férőhelyes olvasóterem.

A könyvtárak fő szolgáltatása a kölcsönzés, de többségükben lehetőség van fénymásolásra, internethasználatra, országon belüli és nemzetközi könyvtárközi kölcsönzésre stb. A kölcsönzési időre vonatkozó szabályok könyvtáronként eltérőek csakúgy, mint a kölcsönzési statisztikák (0–10 000 kölcsönzött dokumentum). A könyvtári helyiségekben esetenként előadásokat, tanfolyamokat is tartanak (pl. a *Jehova Tanúi Vallási Közösségének Központi Könyvtárában*).

A szerzeményezés elsősorban vételezés, ajánlékozás útján történik, valamint a saját kiadványok gyűjtését foglalja magában. A *Csehországi Új Apostoli Egyház Levéltára* emellett a kiadványainak terjesztését, az egyes gyülekezetekhez és gyülekezeti tagokhoz való eljuttatását is végzi, még hozzá nemzetközi szinten. A *Krisna-tudatú Hívők Nemzetközi Közösségének Könyvtára* a belgiumi *Bhaktivedanta Library* irányítása alatt működik, ahogy a közösség többi könyvtára is. A 21-ből öt könyvtár az elmúlt években komoly változásokat élt át (pl. rekonstrukció, költözés, átszervezés). Nyolc könyvtár vezetése tervez fontos fejlesztéseket a közeljövőben (saját weboldal, szolgáltatások kiszélesítése, hathatósabb PR-tevékenység stb.).

A könyvtári törvény értelmében a 21 könyvtárból 19 nem minősül nyilvános könyvtárnak, jóllehet 12 a nagyközönség számára is nyújtja szolgáltatásait. A kis egyházak könyvtárai számára jelentős konkurenciát jelentenek a keresztyén irányultságú nagy, kari könyvtárak. A vallási gyülekezetek könyvtárait, ahogy az a profiljukból is következik, nagyrészt csupán a gyülekezeti tagok használják.

(*Dancs Szabolcs*)

07/022

SCHMITZ, Wolfgang: Kirche ohne Buch? Der vbnw sorgt sich um den Auflösungsprozess kirchlicher Bibliotheken = ProLibris. 2006. 2.no. 74-75.p.

Egyház könyvek nélkül? Az Észak-Rajna-Vesztfáliai Könyvtári Szövetség aggódik az egyházi könyvtárak megszűnése miatt

Egyházi könyvtár; Megszűnés -könyvtáré

Észak-Rajna-Vesztfália könyvtári szövetségének (Verband der Bibliotheken des Landes Nordrhein-Westfalen, VBNW) folyóirata az egyházi könyvtárak nehéz helyzetére hívja fel a figyelmet. Miután a cikk áttekinti az egyházaknak és könyvtárainak a könyvkultúrában játszott fontos szerepét, rámutat, hogy ezt a szerepet a mostani fejlemények jelentős mértékben veszélyeztetik. A pénzügyi nehézségek és több (főleg katolikus) rend utánpótláshiánya miatt, aminek a következtében több intézményt összevontak, illetve bezártak, a könyvgyűjtemények sorsa veszélybe került. Az első aggasztó jelek máris mutatkoznak: az aacheni egyházmegyei könyvtár vezetőjét felmentették, a könyvtár sorsa bizonytalan; az esseni egyházmegyei könyvtár veszélyben van; a redemptorista rend száz éve fennálló geistingeri főiskolája a változások miatt feladta székhelyét, de a könyvtárat a kölni egyetemi-városi könyvtár átveszi; a münsteri püspökségben a könyv- és könyvtári részleget „karcúsították”, bezárták a Borromäus egyesület bonni egyházi nyilvános könyvtári főiskoláját.

Az evangélikus egyházban a strukturális reformok miatt hasonló folyamatok zajlanak: az esseni lelkész-szeminárium megszüntetése nyomán a 20 ezer kötetes könyvtár is megszűnt; több egyházi képzőintézmény (Rengsdorf, Bad Kreuznach) Wuppertalba költözése nyomán már nem rendelkezik könyvtárral, ellátásukat a helyi főiskolai és tartományi egyházi könyvtár biztosítja, amely 2005-ben maga is összevonás révén jött létre.

Ez még csak a kezdet, a jéghegy csúcsa, és nyugtalanító, hogy mindez a nyilvánosság kizárásával és többnyire szakmai felügyelet nélkül zajlik, ezért a VBNW 2005 decemberében levélben fordult a két egyház vezetőihez, amelyben a könyvtárak és könyvtári intézmények bezárása, illetve karcsúsítása miatti aggodalmuknak adtak hangot, és felajánlották segítségüket a megfelelő döntések meghozatalához.

A válaszok egy része barátságosan távolságtartó volt, de kész az együttműködésre, mások azonban válaszra sem méltatták őket. Bár kifejezetten pozitív megoldások is születtek (a dominikánusok Szent Albert könyvtára a walberbergi fióké bezárása után a kölni egyházmegyei és dómkönyvtárba került; a münsteri püspökség új épületben helyezte el egyházmegyei könyvtárát, a mönchengladbachi ferences könyvtárat pedig a Rajna-vidéki szövetség megmentette a szétzóródástól, és a városi könyvtárba került), de a veszély továbbra is fennáll, hogy a pénzügyi kényszerhelyzet miatt rossz döntéseket hoznak az egyházak vezetői. A nyilvánosság figyelmét fel kell hívni erre a tendenciára, és meg kell keresni a legjobb megoldásokat.

A kisebb egyházi gyűjtemények esetében a rajnai (Köln) és a westfáliai (Münster) könyvtári részlegeknek is fontos feladata van; bár anyagi eszközeik alig vannak erre. A tartomány kulturális vezetése politikai szinten is fontos kezdeményezések gazdája.

(Murányi Lajos)

07/023

ROTOVÁ, Martina: Mobilní knihovny = Čtenář. 58.roč. 2006. 9.no. 294-295.p.

Mozgókönyvtárak 1.rész

ROTOVÁ, Martina: Mobilní knihovny 2.část = Čtenář. 58.roč. 2006. 10.no. 316-317.p.

Mozgókönyvtárak 2.rész

Könyvtártörténet -nemzeti; Mozgókönyvtár

Csehország területén először 1907-ben, a *Napajedlai Olvasói és Nevelői Körben* vetődött fel mozgókönyvtári szolgálat létrehozásának a gondolata, amikor *Václav Sova* könyvtáros, tanárember indítványára két, egyenként több mint 100 kötettel ellátott „vándorkönyvtárat”, szakszóval bibliobuszt indítottak útra.

Az 1950-es évek elején a *Rýmařovi Városi Könyvtár* a kis falvakban található fiókkönyvtárainról bibliobusz igénybevételével igyekezett gondoskodni.

A krnovi könyvtár 1955 és 1960 között egy mozgókönyvtárrá alakított Praga típusú kisbusz segítségével oldotta meg az egykori Krnov járás községeinek könyvtári ellátását. A bibliobuszt 1956-ban *Josef Špejral* és felesége vetítógéppel is felszerelte, így az olvasók nemcsak könyveket kölcsönözhetnek, hanem alkalomadtán filmvetítéseken is részt vehettek.

A Chomutov járásban található községek olvasói kultúrájának javítása céljából 1968-ban vásároltak egy, a luxusigények kielégítését is szolgáló bibliobuszt. A litoměřicei *Karel Hynek Mácha Járási Könyvtár* 1982 és 1997 között üzemeltetett bibliobuszt a távol eső települések kölcsönzői igényeinek kielégítése céljából. A *Brandýs nad Labem-Stará Boleslavi Városi Könyvtár* 1985-ben létesített mozgókönyvtári szolgálatot a járás 20 községének ellátására. A szolgáltatást 1989-ben pénzhiány miatt felszámolták. Az egykori gottwaldovói (ma zlíni) járásban működő bibliobusz az aratómunkások szállítására is szolgált, így idő előtt elhasználódott, és ki kellett vonni a forgalomból. A *Plzeňi Városi Könyvtár* 1954-ben használatba helyezett két bibliobuszával a cseh határvidéken kívánta a könyvkölcsönzési szolgáltatást biztosítani. 1996 júniusától a külvárosi negyedek ellátása is e busz feladata lett.

1939-ben a *Prágai Városi Könyvtár* a városi biztosító vállalat ajándékának, egy Praga típusú busznak köszönhetően indíthatta el mozgó-

könyvtár-szolgáltatását elsősorban a város külső kerületeiben élő olvasók ellátására. A bibliobuszt, amelynek állományában több mint kétezer kötet volt található, a német hatóságok 1940-ben katonai célokra lefoglalták, s csak 1948-ban került vissza a könyvtár tulajdonába. Az 1960 utáni időszakot a prágai bibliobuszok aranykoraként tarthatjuk számon. Ekkor egymás után újabb és újabb bibliobuszokat helyeztek üzembe a kevésbé lakott területen lévő, ill. kevésbé kihasznált, és ezért megszüntetett fiókkönyvtárak pótlására. 1965 és 1970 között a szolgáltatást az ismert cseh költő, *Petr Skarlant* vezette. Az 1980-as évek utolsó évei az aranykor végét jelentették. 1989-ben már csak egy bibliobuszt tudott fenntartani a városi könyvtár. Az 1990-es évek elején a városi vezetés úgy dönt, hogy azokon a területeken, ahol nem üzemel könyvtár, és ahol gazdasági szempontból nem volna célszerű könyvtárat nyitni, bibliobusszal gondoskodik az olvasók ellátásáról.

2004 nyarán Csehországban három mozgókönyvtár működött, augusztus végén pedig egy újabb, jól felszerelt bibliobuszt helyeztek üzembe. A négy busz közül három a prágai, a negyedik a plzeňi városi könyvtár tulajdonát képezi. Az új bibliobuszt egy teherautóból alakították ki, így egyrészt tágasabb, másfelől kevesebbe került, mint az előzőleg beszerzett buszok.

Ami a vonatkozó költségeket illeti: egy alapkívánalmaknak megfelelően felszerelt bibliobusz beszerzése ötmillió cseh koronába kerül (44,6 millió Ft). Ehhez járulnak a számítástechnikai berendezések és az internetkapcsolat költségei, ami kb. 120 ezer koronát (1,07 millió Ft-ot) tesz ki. Az üzemeltetésre vonatkozó kiadások: ha úgy számolunk, hogy egy mozgókönyvtár egy hónapban 300 kilométert tesz meg, a benzin-költség kb. 1560 koronára (14 ezer Ft-ra) rúg. A busz karbantartásának havi költsége: 15 ezer korona (133 ezer Ft). Takarítás: 2500 (22 300); garázs: 20 ezer (180 ezer); bérköltségek (egy könyvtáros és egy sofőr): 30 ezer korona (270 ezer Ft). Ha mindezt összehasonlítjuk egy ha-

gyományos könyvtár költségeivel, azt látjuk, hogy míg a könyvtárépület megvásárlása, bérlete vagy felépítése jelentősen többbe kerül, mint egy bibliobusz üzembe helyezése, a fenntartási költségek jóval alacsonyabbak. A mozgókönyvtárak esetén legfeljebb a bérköltségekből lehetne lefaragni, amennyiben minden bibliobuszon egy ember teljesítene szolgálatot, aki egy személyben lenne sofőr és könyvtáros, ahogy ez pl. az USA-ban és Ausztráliában bevált szokás.

A hagyományos könyvtárak jóval több olvasó ellátásáról gondoskodnak, mint a bibliobuszok, ami főként a hosszabb nyitvatartási idejüknek köszönhető, valamint annak a ténynek, hogy Csehországban az emberek jelentős része nincsen tisztában a bibliobusz fogalmával. A szolgáltatás előnyeit elsősorban az idősek és a gyerekek élvezhetik. A dolgozóknak nehezebbé esik délután hat előtt odaérni, pedig a mozgókönyvtárak legkésőbb addig tartanak nyitva.

(Dancs Szabolcs)

07/024

Lahten uusi kirjastoauto uudelta valmistajalta = Kirjasto-lehti. 99.vsk. 2006. 4.no. 28.p.

Lahti városa vadonatúj, többcélú mozgókönyvtári busz átadását tervezi

Mozgókönyvtár

Lahti önkormányzata 2006 karácsonyára új típusú mozgó könyvtárbusz beszerzését határozta el.

A karosszéria megépítésével első alkalommal egy helyi céget bíztak meg, de a Volvo cég is kapott megbízást a kivitelezésre. A külső festési és a beltéri tervezési munkálatokra szintén egy hazai reklámcéget kértek fel. A mozgókönyvtári busz hosszát 13 méterben állapították meg. Ez a hossz általában csak 12 méter szokott lenni. Új megoldás a korábbi típusokhoz képest, hogy a polrendszer nem fixen beépített, hanem modulrendszerű, könnyen kiemelhető. Így bármikor

könnyen, kényelmesen cserélhető a könyvállomány. Egyidejűleg 5 polcmodult lehet behelyezni, ugyanakkor 7 modul van tartalékban a busz erre szolgáló részlegében elhelyezve, várva az állomány legközelebbi cseréjét.

Megemlítendő, hogy ugyanez a busz reggelenként mozgó gyermekkönyvtárként funkcionál útba ejtve az iskolákat és a napközi otthonokat, de a felnőtt közönséget is kiszolgálja „rendes” buszként az esti menetrend szerinti útvonalakon közlekedve. A beszerzési ár 235 ezer euró, mely-

ből az állami támogatás 94 ezer euró várhatóan. Az új mozgókönyvtári busz természetesen nevet is fog kapni, a névadáshoz pedig egy későbbi időpontban pályázatot írnak ki.

Jelenleg még két mozgókönyvtári szerepet betöltő járművel rendelkezik Lahti városa, de el kell mondani, sajnos a jövőben mindössze egyetlen ilyen célú kölcsönző részlege, vagyis mozgókönyvtára lesz a városnak.

(Kránitz Lászlóné)

Lásd még 34

Munkafolyamatok és szolgáltatások

Állomány, állományalakítás

07/025

BALLESTRO, John - HOWZE, Philip C.: When a gift is not gift. Collection assessment using cost-benefit analysis = Collect.Manage. 30.vol. 2005. 3.no. 49-66.p. Bibliogr. jegyzetekben.

Amikor az ajándék nem ajándék... A gyűjtemény értékelése költség-haszon elemzéssel

Ajándék; Állományelemzés; Állománygyarapítás; Költségelemzés

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be:
HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER,
Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

2005 nyarán a Southern Illinois University Carbondale (SIUC) közgazdaság-tudományi tanszéke úgy döntött, teljesen átalakítja könyvtárának gyűjtőkörét. A profilváltás következményeként majd ezer könyv vált fölöslegessé náluk, melyet felajánlottak a campus központi könyvtárának.

Hogy mi is készítette a közgazdaság-tudományi

tanszék könyvtárát a profilváltásra? Fő gyűjtőkör a 60-as évektől a makro- és mikro gazdaságtani elméletek és a munkagazdaságtan volt. A globalizáció hatására a közgazdaságtudomány olyannyira megváltozott, hogy a szakkönyvtár gyűjteményének ezt a részét már kevéssé használják. Ráadásul az állományt „feldúsították” a nyugalomba vonult professzorok adományai, melyektől nem lett volna kellemes feladat megszabadulni mindaddig, míg bármikor betoppanhat az adományozó, aki esetleg éppen a maga által ajándékozott művet keresi a könyvtárban.

Valaha a könyvtárak fenntartás nélküli lelkesedéssel fogadtak bármilyen könyvadományt, mely gyűjteményüket gyarapította, és időt és fáradságot nem sajnálva illesztették be ezeket állományukba. Az 1960-as évektől kezdve azonban a gyarapítás a könyvtári munka speciális ágává vált, és egyre nagyobb figyelmet szenteltek az ésszerű munkaszervezés, a gazdaságosság és megtérülés kérdéseinek. Az ugyanis tagadhatatlan tény, hogy az ajándékok fogadása általában tároló helyet és főként sok munkát igényel. A jó szándékú adományozók rendszerint könyveik végső nyughelyének gondolják a könyvtárat, ám az így beérkező dokumentumok jó, ha felé-

nek-harmadának tudja a könyvtár hasznát venni. Nagyon fontos ezért, hogy határozott befogadási politikával, jól meghatározott munkaszervezési eljárásokkal, és tapasztalt szakemberrel rendelkezzen ilyen esetekre – és lehetőleg ne engedje megkötni a kezét az adományozó különböző kívánalmait (pl. gyűjtemény „együtt tartása”, minden egyes darab állományba vétele stb.)

Nagy segítséget jelenthet a döntések meghozásakor és az értékeléskor a költség-haszon elemzés, amit a SIUC központi könyvtárában is elvégeztek. A könyvtárnak – a nyári épületfelújítás előtt – egy hónap állt rendelkezésére, hogy megbirkózzon a tekintélyes mennyiségű ajándékkal. Összesen 85 ládányi anyagot szállítottak át hozzájuk, ami 4130 dokumentumot jelentett. Ezek közül 906 könyv volt, a többi 50 folyóirat évfolyamai tették ki. Az elemzés csak a könyvekre terjedt ki, melyeket a következő szempontok szerint vizsgáltak: van-e már példánya egy-egy műnek a könyvtárban; ha igen, szükséges-e több példány; mennyire ismert, keresett a szerző; a mű államon belüli hozzáférhetősége; a dokumentum fizikai állapota.

151 könyvet habozás nélkül állományba vettek, mert még nem volt példányuk belőle, és kétség nem fért hozzá, hogy helyük van a könyvtárban. Újabb 38 példányról döntöttek úgy, hogy bár megvan az állományban, de szükség van további példányokra. 552 kötetet árusítottak ki a könyvtárbaráti kör könyvvásárán. 33 könyvet két különgyűjteménynak adtak át, 132 pedig az enyészete lett.

Az állománygyarapító és a szaktájékoztató könyvtáros 32 órát töltött a könyvek válogatásával, behasonlításával, értékelésével. A fizetésükből kiszámolt óradíjat, a szállítók tíz munkóróját és a felhasznált csomagolóanyagok árát is belekalkulálva a munka költsége 2194 dollárt tett ki. A megtartott könyvek árának megállapításához az Amazon.com árait vették alapul.

A költségek és könyvárak összehasonlításából az derült ki, hogy egy ráfordított dollár legkevesebb 1.47 dollárt eredményezett, vagyis nem

egészen fél dollár hasznot hozott. Ez kevesebb az előre vártnál. Valódi hasznot azok a könyvek hoztak, melyek más forrásból már beszerezhetetlenek lettek volna.

Ezen kívül igazi nyereség volt a könyvtár állományának értékelése, melyből kiderült, hogy az állománygyarapítás során mindeddig jó utat követtek, gyűjteményük szinte teljes egészében megfelelt a közgazdaság-tudományi tanszék olvasói igényeinek. Az összehasonlításból ugyanis kiderült, hogy 83%-os átfedés volt a két gyűjtemény között. Ez nagy tanulság volt abból a szempontból is, hogy – ezek szerint – két szakszerűen gyarapított könyvtár működött évtizedeken keresztül egymás mellett, anélkül, hogy tudtak volna egymásról! A tanszéki könyvtár ugyanazt megvásárolta, amit a központi könyvtár is beszerezett számára. A jövőben tehát sokkal jobban oda kell figyelni az egyetemen belüli „konkurens” gyűjteményekre a pazarló párhuzamosságok kiküszöbölése érdekében.

Végül pedig, nagyon hasznos volt az ajándékbefogadási eljárás lépésről lépésre történő kidolgozása, egy, a továbbiakban jól használható protokoll kidolgozása is.

Összegezve: a könyvadományok fogadása diplomáciai érzéket, komoly szakértelmet, a saját gyűjtemény alapos ismeretét, pontos ajándék-befogadási politikát és kezelési-eljárási módot igényel. További tanulmányozást érdemelne, hogyan lehetne a költség-haszon elemzést még az ajándék elfogadása előtt megejteni. Ja! És tudni kell nemet is mondani.

(Fazokas Eszter)

07/026

CONNAWAY, Lynn Silipigni - O'NEILL, Edward T. - PRABHA, Chandra: Last copies: What's at risk? = Coll.Res.Lib. 67.vol. 2006. 4.no. 370-373.p. Bibliogr. jegyzetekben.

Egyetlen példányok - hogyan őrizzük meg őket?

Állományelemzés; Egyetemi könyvtár; Központi katalógus -online; Megőrzés

A jövő tudósai számára a szellemi örökséget megőrizni a könyvtárak fontos feladata. A könyvtárak századokon keresztül vigyázták és gondozták a ritka kéziratokat és könyveket, de a tudományos kutatást szolgáló nagy könyvtári gyűjtemények megőrzése iránti érdeklődés az Egyesült Államokban csak a huszadik század közepétől jelentkezett. A mikrofilmezés biztosított lehetőséget a tudományos irodalom nagy mértékű reprodukciójára, de az elmúlt időben a könyvtárak már a digitalizálást alkalmazták a megőrzés céljaira, bár közben heves viták dúlnak a hosszú távú archiválás problémáiról, vagyis a megőrzés fontos nemzeti ügy.

Az OCLC tagkönyvtárai nem tudják megállapítani, hogy gyűjteményükben melyek az egy példányos kiadványok, amíg egyenként utána nem néznek a WorldCat adatbázisban. Lehet, hogy szabadpolcon vannak, folyamatosan kölcsönzik őket, és a használat során egyre rosszabb állapotba kerülnek, vagy véletlenül már ki is vonták őket az állományból. (Egy majdnem kétezres mintán végzett vizsgálat szerint az 1839 és 1939 között megjelent könyvek 12 százaléka már nincs meg, elveszítették, eltűnt vagy kivonták az állományból.)

A tanulmány ezután alaposan feltérképezi a kérdés szakirodalmát, majd áttekinti azokat a fontos kezdeményezéseket, amelyek a közös állománygyarapítás és megőrzés érdekében a második világháború után indultak.

Az alapkérdések tisztázása után (mi is tekinthető egyetlen példánynak?), az OCLC WorldCat adatbázisának példányadatait vizsgálják meg körültekintően a szerzők, majd az ebbe a kategóriába tartozó könyveket elemzik a Vanderbilt egyetem könyvtárban (Nashville, Tennessee), a csaknem 8 600 monografikus kiadványt (a disszertációk és az 1995 után kiadott könyvek nélkül). Az egyetlen példányos művekben 46 nyelv képviselteti magát, a legtöbb az angol (26%), a német (23%), a francia (23%) és a spanyol (15%). A könyvek eredetét tekintve Franciaország és Németország vezet (20-20%-kal); a kiadás évét tekintve az

1928. év, a terjedelmet tekintve 161 oldal a középérték. Az egyetlen példányok közül többet kézbe is vették, bár ezt a mintát nem tekintették reprezentatívnak. Következtetések az alábbiakban foglalhatók össze:

- az egyetlen példányban létező dokumentumok megőrzésének és digitalizálásának fontosságát mind a szakirodalom, mind az ezt finanszírozó programok elismerik, de a szóban forgó könyvek kiválasztása továbbra is manuális és alapvető feladat a könyvtárakban;
- az elvégzendő munka óriási, hiszen 24 millió egypeldányos könyvről van szó, de szerencsére ennek csupán a töredéke – az egyetlen mű – van igazi veszélyben. (Ez emellett meglehetősen vegyes és kisszámú csoport: régi, kiterjedelmű és külföldi anyagról van szó);
- a tanulmány az OCLC WorldCat adatbázisa alapján próbálta visszakeresni a legutolsó példányok rekordjait, de erre bármelyik közös katalógus alkalmas (pl. az ASERL, CIC vagy az OhioLink);
- a vizsgált *Vanderbilt University Libraries* reprezentatív lehet az amerikai tudományos könyvtárak (ARL) számára, noha az eredmények nem általánosíthatóak. További, reprezentatív mintákon alapuló vizsgálat szükséges, hogy a veszélyeztetett négy kategória (kézirat, a kiadás egyetlen példánya, duplumrekord, a mű egyetlen darabja) számszerű nagyságát pontosan meg lehessen becsülni;
- algoritmikus eljárás szükséges majd ezek azonosítására, mivel ezt nem érdemes manuálisan végezni. Sokat segít majd az is, ha feltárják, miképpen oszlanak el a művek az egyes könyvtárakban.

(A <http://www.oclc.org/research/publications/archive/2006/connaway-crl07.pdf> címen a tanulmány teljes szövegű preprint változata olvasható.)

(Murányi Lajos)

Lásd még 9-10

07/027

BILIŃSKI, Lucjan: Dotychczasowe dokonania w realizacji programu rządowego „Kwaśny papier”. Od idei programu - do stworzenia podstaw jego realizacji = Poradnik Bibl. 2006. 9.no. 12-16.p. Bibliogr. a lábjegyzetben.

A „Savas papír” program eddigi megvalósulása. A program ötletétől a megvalósításhoz szükséges alapok megteremtéséig

Állományvédelem; Savtalanítás; Restaurálás

A huszadik század kilencvenes éveinek végére érték be azok a törekvések, amelyek a könyvtárak birtokában lévő, a XIX. és XX. században nem időtálló, savas papírra nyomtatott, féltett nemzeti örökség megóvását szolgálták, s amelyeknek B. Zyski professzor kutatásai is fontos részét képezték. A hosszú távú kormányprogramot (Savas papír. A veszélyeztetett lengyel könyvtári és levéltári állományok tömeges megmentése 2000-2008) 1999 novemberében fogadták el a következő célokkal:

- a veszélyeztetett állomány teljes felmérése, a veszélyeztetettség mértékének meghatározása és ennek alapján a megőrzésre szánt tételek kiválasztása,
- a megfelelő megelőző és szervezési lépések megtétele (további savas dokumentumok állományba kerülésének megakadályozása),
- a tömeges savtalanítás infrastruktúrájának kiépítése a veszélyeztetett anyagok mikrofilmzésével összhangban.

Ennek érdekében meghatározták a kulturális tárca hatáskörét a munka irányításában, és felsorolták a lengyel kulturális örökség legfontosabb veszélyeztetett dokumentumaival rendelkező intézményeket. A koordinátor a Nemzeti Könyvtár lett. A program állami finanszírozással működik. Szükség volt technológiai kutatásokra, savtalanító és papírkonzerváló berendezésekre, ezek

megfelelő elhelyezésére, valamint a párhuzamosan futó mikrofilmzés megszervezésére. 2001-ben kutatási alapokból írtak ki nyílt pályázatot, amelyben a veszélyeztetettség mérését, a tömeges savtalanítás mikrobiológiai és konzerválási eljárásainak kidolgozását, illetve a savtalanítás optimális technológiájának lengyelországi elterjesztését várták a pályázóktól.

A program alakulásáról minden évben be kell számolni. A Nemzeti Könyvtár, illetve a krakkói Jagelló Egyetem Könyvtára – amelyek a lengyel nemzeti kiadványtermés teljes körű gyűjtéséért felelősek – aktív részesei a munkának. 2003-ban került sor a Neschen C900 savtalanító berendezés beszerzésére. 2005-ben a Jagelló Egyetem Könyvtára mellett megépült az ún. papírklinika, amelyben a Kelet-Európában csak itt található amerikai Bookkeeper berendezés működik. Ez évente két kezelőtankban, négyfős személyzettel, két műszakban 40 000 kg papír savtalanítását tudja elvégezni.

A Jagelló Egyetem kémiai és egyéb tanszékei uniós kutatási forrásokhoz is jutottak az Oktatási Minisztérium segítségével. A savassági szint megállapítását szolgáló eljárás kifejlesztésén túl a „Savas papír” programot az oktatásban is felhasználják. Bemutatják az eredményeket, eljárásokat a kémia szakos hallgatónak, illetve a Kémikusok Társaságának, a levéltárosoknak stb., és igyekeznek a nagyközönséget is megismertetni a médián keresztül a cellulóz pusztulásának folyamatával. A könyvtároshallgatók, könyvtárvezetők, restaurátorok is megismerkednek a programmal. Több száz speciális tollat osztanak szét a könyvtárak között, amelyekkel egyszerűen meg lehet állapítani a papírok savassági szintjét.

A levéltárakban az egyik legnagyobb nehézség az anyagból történő mintavétel, amit – nemzetközi együttműködés keretében – a Holland Nemzeti Archívumban alkalmazott módszerrel végeznek.

A problémakörben több konferenciát is tartottak. A toruni egyetemen 2006 márciusában beszámoltak a „Savas papír” program keretében

végzett kutatások eredményeiről, és a restaurátor-hallgatók és papírkonzerválással foglalkozók kiállítását is rendeztek. Ugyanebben a hónapban Lipcsében is volt egy konferencia az európai írott kultúra megőrzéséről. Három témakört tekintettek át: egyes országok ilyen irányú programjait, a tömeges állományvédelem technikáit, illetve a projektek dotációjának kérdéseit. Lengyel részről Anna Czajka (a varsói Történeti Levéltár restaurátora) ismertette a „Savas papír” programot, illetve a levéltár mikrofilmezési terveit. A program 2008-ig tart. A Kulturális Minisztérium gazdasági igazgatója elmondta, hogy 2006-ban 15 millió zloty-t fordítanak erre a célra. Felmerülhet a kérdés, hogy nem reménytelen, sziszifuszi feladat-e a savtalanítás? A Jagelló Egyetem felmérése szerint szerencsére nem, ugyanis a mintavétel azt mutatta, hogy míg 1996 előtt a könyveknek majdnem 100%-a 6,8 Ph érték alatt volt, addig 1996-ban már csak 15,4%, 1998-ban 3,5%, 2001-ben pedig mindössze 0,7% bizonyult savasnak.

(Orbán Éva)

07/028

DIAMOND, Tom: The impact of hurricanes Katrina and Rita on three Louisiana academic libraries. A response from library administrators and staff = Libr. Adm. Manage. 20. vol. 2006. 4. no. 192-200. p. Bibliogr. 9 tétel.

A Katrina és Rita hurrikánok hatása három Louisiana állambeli felsőoktatási könyvtárban. A vezetés és a személyzet reakciója

Állományvédelem; Elemi károk; Munkaszervezés; Tervezés

A 2005 augusztusában és szeptemberében pusztító hurrikánok által leginkább érintett három louisianai egyetemi könyvtár vezető munkatársaival folytatott beszélgetés a hurrikán előtti, alatti és utáni helyzetet mutatja be, a jövőre vonatkozó tanulságok levonhatóságának reményével. Mindhárom intézmény (vagy ha a könyvtár nem

is, de az egyetem) rendelkezett mentési, cselekvési tervvel katasztrófa esetére, ezek azonban inkább csőtörésekre és tűzre vonatkoztak, ilyen mértékű rombolás lehetőségére senki nem számított. Utólag áttekintve más intézmények védelmi dokumentumait, sehol nem számítanak arra, hogy egész város kerül víz alá, hogy hetekig nem lesz áramszolgáltatás stb. A tanulságokat levonva az egyik helyen kiegészítették a nyilvántartást a személyzet mobiltelefonszámaival (ez a szolgáltatás lényegesen gyorsabban állt helyre, mint a vezetékes), másutt az alternatív e-mail címekeket gyűjtötték össze arra az esetre, ha az egyetem számítástechnikai rendszere nem funkcionál.

A működésképtelenség idején kérni sem kellett más könyvtárak segítségét: az érintett egyetemek hallgatóit és munkatársait más egyetemi könyvtárak saját beiratkozott olvasóiként kezelték, mások állományrészeket ajánlottak fel. Volt szerencsésnek mondható könyvtár, ahol egy viszonylag könnyen pótolható állományrész (a hivatalos kiadványok gyűjteménye) szenvedett komoly károkat, míg az épület (az ablakoktól eltekintve) viszonylag sértetlen maradt. Máshol az alagsorban található teljes fűtő-hűtő rendszer, azaz gyakorlatilag a teljes épületgépészet és a számítástechnikai központ ment teljesen tönkre. Másutt nagyon komoly partitúragyűjteményt ért súlyos károsodás, melynek kb. 70%-át sikerül megmenteni. Igen nagy része veszett el, illetve károsodott (több helyen is) az éppen kikölcsönzött dokumentumoknak.

Az épületek takarítását végzők a könyveket is letisztították, ám a raktári (illetve szabadpólcós) rend helyreállítása, valamennyi dokumentum helyrerakása komoly munkát igényel. Az egyik könyvtár beszámolója szerint a mikrofilmtekercecseknek csak az első egy-két métere károsodott (és tekercesként kb. 20 dolláros költséggel helyreállítható), míg a mikrofilmlapok gyakorlatilag teljesen tönkrementek. Az egyik egyetemről hűtőkamionokban szállítottak nagy mennyiségű anyagot fagyasztva szárításra más-hová, és másutt is fontossá vált a hőmérséklet és

a páratartalom fokozott ellenőrzése az esetleges penészesedés megakadályozására.

A könyvtári személyzet tagjait is érintette a hurrikánpusztítás, akár úgy, hogy fedél nélkül maradt, akár úgy, hogy elmenekült és nem is akar vizszatérni, vagy „csak” a sokkhatást kell lélekben feldolgoznia. Minden esetben fontos a kommunikációs lehetőségek fenntartása, vagy mielőbbi megteremtése, és a lehetséges segítségnyújtás. A menedzsment, a vezetői döntések legsúlyosabb problémái a hurrikánok következtében kialakult szegénység, ami jelentős költségvetési csökkenésekkel járt együtt, és aminek következményeit mind a személyzet létszámában, mind a beszerzési és szolgáltatási politikában végre kellett hajtani. Fontos tanulságok: a biztonságért felelős munkatársak a legjobb barátok a bajban. Minél jobban ismerik a könyvtárat, annál hatékonyabban tudnak segíteni a mentésben és a helyreállításban. Mindenkinek ismernie kell a legértékesebb, leginkább mentendő állományrészeket. A számítástechnikai eszközök – legalább részben – legyenek mobilak: a rendszer és az adatállomány back-up fájlljai legyenek mindig elszállíthatók, és a működéshez szükséges néhány terminál hordozható (laptop) legyen. Mindenkinél legyen pendrive, hogy legfontosabb dokumentumait el tudja menteni (hiszen volt, akinek saját kutatási anyaga is odaveszett).

(Mohor Jenő)

Különgyűjtemények

07/029

CHENEY, Debora - KNAPP, Jeffrey [et al.]: Convergence in the library's News Room. Enhancing news collections and services in academic libraries = Coll.Res.Lib. 67.vol. 2006. 5.no. 395-417.p. Bibliogr. jegyzetekben.

Konvergencia a könyvtár hírolvasójában... A felsőoktatási könyvtárak hírlapkönyvtári szolgáltatásainak kibővítése

Egyetemi könyvtár; Hírlapkönyvtár; Mikrofilm; Szolgáltatások; Számítógép-hálózat; Televízió

Az USA felsőoktatási könyvtáraiban az utóbbi időben folyamatosan csökkent a hírlapgyűjtemények használata és jelentősége. Ennek egyaránt oka a hírlapárak erős emelkedése és a hírlapolvasás visszaszorulása országszerte. A hallgatók és kutatók mindinkább a televízió és az internet hírforrásaira támaszkodnak. A cikk azzal foglalkozik, hogyan egészíti ki a könyvtár hírlapgyűjteménye az egyetem hírlapolvasási programját, melynek célja a hallgatók kritikus gondolkodásának és médiahasználati készségeinek fejlesztése. A szerzők szerint a digitális hírforrásokat – a televíziót is beleértve – a könyvtári gyűjtemény szerves részeként kellene kezelni. A könyvtáraknak a különböző típusú hírforrásokat összegyűjtve kellene biztosítani az olvasók számára, összhangban azzal, hogy magában a sajtóban is ezek konvergenciája megy végbe.

A Pattee Library hírolvasójában (News Room) három televízió, egy főleg nemzetközi hírlapokból, valamint közéleti folyóiratokból álló gyűjtemény, számos híradatbázis, valamint a könyvtár tekintélyes történeti mikrofilmgyűjteménye áll az olvasó rendelkezésére. Egy e célra készült televíziós összeállítás segítségével, több tesztcsoport bevonásával vizsgálták, mennyire tűrik meg az olvasók a hangot és televíziót a könyvtárban, illetve milyen fejlesztésre van még szükség. A folyóiratosztály felmérte a hírlap-előfizetések különböző lehetőségeit, ezek árát és megbízhatóságát számba véve. A könyvtárban az eddigénél is nagyobb szerepet kapott a hírforrásokra épülő felhasználó-orientált tájékoztatás, a News Library és a mikrofilmtár használata pedig szintén megélnéült.

(Autoref.)

07/030

FREEDMAN, Jenna - SELLIE, Alycia - DESHARNAIS, Miriam: Your zine tool kit = Libr.J. 131.vol. 2006. 11.no. 36-39.p.

Zingyűjtemények kialakításának módszerei*Különgyűjtemény; Módszertani útmutató [forma]*

A New York-i Barnard College könyvtárában 2003-ban határozták el egy zingyűjtemény létrehozását. A zine a magazin vagy fanzin rövidítése. Ezek a nem hagyományos kiadványok általában saját kiadásban jelennek meg és terjednek, a kommunikációs készítés vagy az önkifejezési vágy áll létrejöttük háttérében, kis példányszámokban (3-5000) adják közre őket, és tartalmuk alternatív jellegű, továbbá nem tartalmaznak hirdetések.

Zingyűjtemények a közkönyvtárakban, a felsőoktatási és szakkönyvtárakban is vannak. A kutatási célú zingyűjtemény valamely témához vagy műfajhoz (ilyenek például a mamazinok, a zenei fanzinok) kötődik, földrajzi szempontok alapján nem lehet kialakítani. A beszerezhető zinekről az úgynevezett metazinek ismertetéseiből lehet tájékozódni. A zinek 1-2 dollárba kerülnek, 500 dollárért már egy tekintélyes kiinduló állományt lehet kialakítani. Beszerzésük nem könnyű a kis példányszám és a fizetési bonyodalmak miatt. Legcélszerűbb személyesen megvásárolni a zineket valamely független könyvesboltban vagy a lap saját terjesztőjénél (őket disztróknak hívják).

A zinek kerülhetnek külön katalógusba vagy az online katalógusba. Felmerül a dilemma, hogy időszaki kiadványról van-e szó (kevés zine jelenik meg rendszeresen); a Barnard College-ban monográfiaként veszik állományba. Tárolásukra a savmentes függő tasakok a legalkalmasabbak, kölcsönzésük pedig egyéni mérlegelés kérdése; a Barnard College könyvtára egy archív és egy kölcsönözhető példányt is tart. A zinek mellékleteinek kezelésére (gombok, CD-k, filteres teák

stb.) nincs egységes javaslat.

A zinekkal olyan szerzőket vihetünk el a könyvtárba, akik eddig nem voltak ott képviselve. A zinek értékes elsődleges források, élvezetes olvasmányok, szép kiállításúak, a diákok és a felnőttek rajonganak értük, és a könyvtárosok is szívesen dolgoznak ezzel a gyűjteményrésszel.

A Baltimore-i Városi Könyvtár egy minikalauzt szerkesztett a zingyűjtemény létrehozásának lépéseiről: hogyan hozzunk létre egy kísérleti gyűjteményt; milyen forrásokból tájékozódjunk; hogyan kommunikáljunk a használókkal és más zingyűjtemények munkatársaival; hogyan találjuk meg az interneten a kapcsolódó webhelyeket és online katalógusokat. Az alapításhoz támogató engedélyt kell kérni, és gondoskodni kell a pénzügyi fedezetről. Költségvetést is készíteni kell (a zingyűjtemény építése idő-, de nem költségigényes, de felmerülnek kiegészítő költségek). Dolgozzunk teamben, lépünk kapcsolatba másutt dolgozó kollégákkal, alkossunk hálózatot, vitassuk meg a projektet minden érintettel! Gondoljuk át a működés részleteit, az állományépítés gyakorlatát, a gyűjtőkört, a beszerzés és kifizetés módozatait, a feldolgozás és könyvtárközi kölcsönzés, a tárolás mikéntjét!

Rögzítsük a célokat, a teendőket és ütemezésüket, a tevékenység eredményességének értékelését! Írjuk le a szabályzatokat, emlékeztetőket, a gyakran ismétlődő kérdésekre adott válaszokat – mindez megalapozhatja webhelyünk tartalmát! Népszerűsítsük a gyűjteményt, csináljunk neki propagandát: szervezzünk megnyitót, köszönjük meg a közreműködést! Rendszeresen törődjünk a zingyűjteménnyel, integráljuk a zineket a rendszeres referenz tevékenységbe! Értékeljünk, tervezzünk, szervezzünk kisebb rendezvényeket! A munkatársakat tájékoztassuk, alakítsunk ki partneri együttműködések, vonzzunk a könyvtárba új használókat! A későbbiekben magunk is árusíthatunk zineket.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 56

Raktározás

07/031

COLLINS, Susan L. - DUJMIC, Linda L. - HURLBERT, Terry: Going off-site: implementing a plan for a library storage facility = Tech.Serv.Q. 23.vol. 2006. 3.no. 39-49.p.

Külső raktár tervezése egy egyetemi könyvtár számára

Egyetemi könyvtár; Munkaszervezés; Raktározás

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be:
HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER,
Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

A Carnegie Mellon Egyetem könyvtárában a könyvek és bekötött folyóiratok elhelyezésének egyre növekvő problémái miatt munkacsoportot hoztak létre egy külső raktár és a megfelelő állományrész költöztetésének megtervezésére. A kilenctagú munkacsoportban egy-egy tag képviselte az igazgatóságot, az olvasószolgálatot, a gyűjteményszervezést, a katalogizálást, az informatikai és a tájékoztató részleget. A cikk azt tárgyalja, hogyan állapították meg az új feladathoz szükséges munkaerő- és térigényt, a dokumentumok költöztetésének kritériumait, és hogyan dolgozták ki a megfelelő állományrész elszállításának, vonalkódozásának, átjelzetelésének és a katalógusrekordok módosításának munkamenevét, valamint hogyan tervezték meg az állomány elhelyezési rendjét az új raktárban.

(Autoref.)

07/032

JANSEN, Hans: Permanent access to electronic journals = Inf.Serv.Use. 26.vol. 2006. 2.no. 129-134.p.

Az elektronikus folyóiratok állandó elérhetősége

Elektronikus folyóirat; Megőrzés; Nemzeti könyvtár

A digitális kiadványok tartós megőrzésének és

hosszú távú elérhetőségének problémája egyaránt foglalkoztatja a könyvtárosokat (mi történik, ha a könyvtár lemondja előfizetését, ha a kiadó tönkremegy, ki gondoskodik arról, hogy a fájlok használhatók legyenek és ki finanszírozza azt), a szerzőket (ki biztosítja az örökös elérhetőséget, hogy a fájlok ne legyenek módosíthatók) és a kiadókat (hogyan garantálható a hosszú távú digitális archiválás a szerzők és a kutatói közösség számára).

Technikai kihívások: az elektronikus hordozók élettartama, a használathoz valamilyen eszköz (hardver, szoftver) szükséges. Megoldások: migráció vagy konverzió (magát a digitális objektumot változtatják meg) vagy emuláció (a digitális tartalmat hiteles formában szolgáltatják). Szervezeti-szervezési kihívás: mi legyen a nemzetközi tudományos e-kiadványokkal (tudniillik ezeknek nincs származási országa). A megőrzés és feltárás hiányosságai a kutatások területén nemkívánatos átfedésekhez vezethetnek.

A megőrzés területén koncentrált erőfeszítésekre van szükség. Ilyen az amerikai LOCKSS projekt, amelyben a digitális kiadványokat a könyvtárak elektronikus raktáraikban tárolják. A JSTOR, a Mellon Alapítvány és a Kongresszusi Könyvtár közös Portico projektje egy elektronikus archívum kialakítására irányul, és a nemzetközi kiadókkal kötött megállapodásokra épül; a migrációt választották, és nem vállalkoznak a dokumentumok eredeti megjelenésének megőrzésére.

A Holland Királyi Könyvtárban alakították ki az úgynevezett Safe Places (fordításban: biztonságos helyek) modellt. Tartós megőrzési kötelezettséget vállalnak, gondoskodnak a szükséges kutatásokról és fejlesztésekről. Vállalják a magas kezdeti beruházás terhét, mert a későbbiekben az egy egységre jutó tárolási költségek alacsonyak lesznek.

A Királyi Könyvtár az egyetlen nemzeti könyvtár, amely küldetésének tekinti az e-folyóiratok megőrzését a nemzetközi kutatási közösség számára. 2003-ban indult az e-Depot működése,

amelynek funkcionális terve megfelel az OAIS (Open Archival Information System) szabványoknak. A digitális kiadványok beadása az archívumba automatikusan és kézi módszerekkel egyaránt lehetséges. A PLANEST európai uniós projektben a megőrzés és az elérhetőség eszközkészletének kifejlesztésén dolgoznak.

A Királyi Könyvtár a kiadókkal 1996-ban együttműködési megállapodást kötött az offline elektronikus kiadványok önkéntes beszolgáltatására. Ezt követően került sor 350, az Elsevier által kiadott e-folyóirat tartalmának beszerzésére, amit további megállapodások követtek (Springer, SDU). 1999-ben a holland impresszummal rendelkező online elektronikus kiadványokról is megegyezés született. 2002-ben történelmi jelentőségű elektronikus archiválási szerződést kötöttek az Elsevier Science céggel, amely közel 1700 folyóiratot ölel fel. Egy évvel később a Kluwerrel, majd a Biomed Centrallal hasonló megállapodást kötöttek.

A megállapodások minimumfeltételei a következők: a letétbe helyezés ingyenesen történik, a könyvtár a beiratkozott olvasóknak helybeni használatra rendelkezésre bocsáthatja és könyvtárközi kölcsönzés keretében az országon belül szolgáltathatja a dokumentumokat. Mindez a nyomtatott kötelempéldányoknál szokásos eljáráshoz hasonlóan zajlik, a korlátozott távoli hozzáférés kérdései a jövőben kerülnek napirendre. Az archívum garancia arra, hogy a licencek keretében előfizetett dokumentumok tartósan hozzáférhetőek maradjanak. (2006 végén az e-Depot kilencmillió cikket tartalmazott.)

A Királyi Könyvtár stratégiája kétirányú: egyrészt igyekszik bővíteni a kiadói megállapodások körét további nagy nemzetközi kiadókkal; másrészt befogadja minden olyan kiadó termékeit, amely metaadatokat szolgáltat és megfelelő formátumot biztosít.

A Safe Places modellben a kiadók és a Királyi Könyvtár üzleti alapú kapcsolatban van egymással. Mindkét fél viseli a saját költségeit: a könyvtár az archívumét, a kiadók pedig a beszolgáltatás

tását, és nem számítanak fel előfizetési díjat. A későbbiekben, ha létrejön a hasonló biztonságos archívumok hálózata, a tudományos kiadók a digitális archiválással kapcsolatos esetleges költségeket beépíthetik majd a kiadás költségei közé.

(Hegyközi Ilona)

Feldolgozó munka

07/033

HERRERA, Gail - CHENG, Daisy T. [et al.]: Technical services cataloging and database maintenance assessment = Tech.Serv.Q. 23.vol. 2006. 3.no. 51-72.p.

A feldolgozó munka és az adatbázis-karbantartás értékelése egy egyetemi könyvtárban

Egyetemi könyvtár; Feldolgozó munka; Felmérés; Hatékonyosság; Munkaszervezés; Tervezés

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be:
HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER,
Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

A könyvtárak tájékoztató, illetve feldolgozó részlegei közötti együttműködés hiányosságairól már sok cikket írtak. A munkatársak keresztképzésénél, illetve a bizottságok alakításánál hatékonyabb megoldásokra azonban továbbra is igény mutatkozik. A Mississippi Egyetem könyvtárában két felmérést végeztek a szervezeti egységek közti viszonyok feltérképezésére. A felmérések nagyban hozzájárultak a feldolgozó munkával való elégedettség méréséhez, a nyújtott szolgáltatások fontosságának megítéléséhez, valamint ahhoz, hogy megkezdjék a tájékoztató munkatársak beavatását a feldolgozó munka rejtjelmeibe. Ugyancsak támpontokat adtak a szervezeti egységek stratégiai terveinek elkészítéséhez.

(Autoref. alapján)

07/034

ALLEN, Ethan - WOLF, Marguerite: To each monk his book: providing access through collection organization at Norcia's new library = J.Access Serv. 3.vol. 2005. 1.no. 1-16.p. Bibliogr. a jegyzetekben.

Minden szerzetesnek a maga könyvét! Hozzáfé- rés biztosítása gyűjteményszervezéssel Norcia új szerzetesi könyvtárában

*Állomány használata; Egyházi könyvtár; Feldolgozó
munka; Hozzáférhetőség*

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be:
HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER,
Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

A szerzők egy közép-olaszországi bencés szerzetesi közösség számára létesített könyvtár szervezésének tapasztalatait ismertetik. A kolostor forrásainak felbecsülése után világossá vált, hogy a bibliográfiai rekordokhoz való globális és közvetlen hozzáférés egyaránt lehetséges, és a könyvtárosok az épületen kívül is elkezdhetik a katalogizálást. Az osztályozási rendszert és a szoftvert a közösség nemzetközi összetétele, a történelmi és országos könyvtári gyakorlat, pénzügyi korlátozások és a közösség tagjainak feltételezett számítógépes jártassága figyelembevételével választották ki. Váratlan problémák merültek fel az osztályozással, a munkaerőhelyzettel, késedelemmel és távolságokkal kapcsolatban, de a gyűjteményhez való általános hozzáférést e problémák leküzdése után megoldották.

(Autoref.)

07/035

WOMACK, Kristina R.: Conformity for conformity's sake? The choice of a classification system and a subject heading system in academic health sciences libraries = Cat.Classif.Q. 42.vol. 2006. 1.no. 93-115.p. Bibliogr.

Osztályozási rendszerek és tárgyszórendszerek a felsőoktatási egészségügyi könyvtárakban

Egyetemi könyvtár -egészségügyi; Felmérés; Online katalógus; Osztályozási rendszer -orvostudományi; Tárgyszójegyzék

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be:
HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER,
Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

A cikk az egészségügyi felsőoktatási könyvtárakban alkalmazott osztályozási és tárgyszórendszereket vizsgálja, valamint e rendszerek kiválasztásának okait. Áttekinti azokat a rendszereket is, amelyeket ugyanazon felsőoktatási intézmények általános (központi) könyvtárai használnak, hogy felderítse, van-e igény az egyeztetésre. Kiemelt figyelmet szentel annak a szerepnek, amelyet az osztott OPAC-ok (online olvasói katalógusok) játszhatnak az egyeztetésre való törekvésben. A felmérésben részt vevő felsőoktatási egészségügyi könyvtárak 75%-a elsősorban az NLM (National Library of Medicine, az országos orvostudományi könyvtár) osztályozási rendszerét használja, és 95% alkalmazza a MeSH-t (Medical Subject Headings, az NLM orvostudományi tárgyszójegyzéke). Az intézmények általános (központi) könyvtárai ugyanakkor többségükben a Kongresszusi Könyvtár rendszereit használják. Az NLM által kifejlesztett rendszerek használatának legfőbb oka, hogy ezek a legalkalmasabbak az orvostudományi gyűjtemények feltáráshoz.

(Autoref.)

07/036

OLSON, Hope A.: Codes, costs, and critiques. The organization of information in Library Quarterly, 1931-2004 = Libr.Q. 76.vol. 2006. 1.no. 19-35.p. Bibliogr. 53 tétel.

Az információszerzési irodalom a The Library Quarterly témái között az 1931-2004-es időszakban

Felmérés; Gépi dokumentumleírás; Folyóirat -könyvtári; Információszerzés; Tárgyi feltárás

A cikk a Library Quarterly-ben megjelent információszervezési tárgyú publikációk mennyiségi és tartalmi elemzését adja 1931-től, a folyóirat indulásától 2004-ig. Az ilyen tárgyú cikkek többsége az említett időszak első felében jelent meg. A legfőbb témák között megtalálhatók a katalogizálási szabályok – itt olyan szerzők dominálnak, mint Julia Pettee, Andrew Osborn és Seymour Lubetzky –, a költségek és más gyakorlati megfontolások, a technológia, az informatika, a cranfieldi kutatások, a tartalom szerinti keresés – beleértve a tárgyszavakat, teauruszokat és osztályozási rendszereket –, a történeti, nemzetközi és a kutatás aktuális trendjeire irányuló kitekintések. A jövőben az LQ haszonnal építhet ezekre a témákra, amikor a katalogizálás új kérdéseivel foglalkozik. Ilyen például az AACR2 katalogizálási szabályzat és a bibliográfiai rekordok alapszerkezetét meghatározó FRBR (Functional Requirements for Bibliographic Records) szerepét átvenni készülő RDA (Resource Description and Access, források leírása és elérése), a digitális könyvtárak fejlesztése és a metaadatok, valamint az innováció egyéb területei.

(Autoref.)

Lásd még 14

Katalógusok

07/037

DE ROBBIO, Antonella - GNOLI, Claudio - ROSSI, Paola: Tendenze evolutive degli opac italiani visti attraverso il MAI = Boll.AIB. 46.vol. 2006. 1/2.no. 69-80.p. Bibliogr. 10 tétel.

Res. angol nyelven

Az olasz OPAC-ok fejlődési irányai a MAI meta-OPAC tükrében

Online katalógus

Az olasz könyvtárak „meta-OPAC-ja”, a MAI (*MetaOPAC Azalai Italiano*) 1999-ben született meg Riccardo Ridinek az olasz OPAC-okról készített adatbázisának továbbfejlesztéseként. Az adatbázis az olasz könyvtári OPAC-okat írta le, a mögöttük álló könyvtárak helye és fajtája, a kereshető anyagok és felhasználói felületeik szerint. Az adatbázis szerint egy OPAC nem más, mint egy bizonyos könyvtár csoport online katalógusa, melynek több részlege (pl. könyv, időszaki kiadvány, különgyűjtemények stb.) és egy vagy több felhasználói felülete (pl. HTTP, Telnet, Z39.50) van. 2005 végén az adatbázis 849 OPAC-ot, 1068 részleget, 1131 felhasználói felületet tartalmazott. Az OPAC-ok száma 12,4%-kal volt több, mint az előző évben, és ez a növekedés jellemző a korábbi néhány évre is. Az adatbázisban szerepelnek az SBN (Országos Könyvtári Szolgálat) 41 helyi úgynevezett pólusának OPAC-jai is. Az OPAC-ok döntő többsége (640) földrajzilag egy városra terjed ki, 93 a több települést, 62 a több megyét lefedő, és 41 OPAC-nak van több régiót érintő, vagy országos lefedettsége. A MAI-ból közvetlenül elérhető OPAC-ok száma 248. A közvetlen elérhetőségnek főként technikai okai vannak, illetve nem érhető el az éppen épülő, átalakítás alatt állók, valamint azok, amelyek más OPAC-okban megtalálható anyagot tartalmaznak.

A metaOPAC-on belül néhány szakterületi, specializált metaOPAC is található, így az építészeti MAI 57, a biológiai 70, a jogi 8, a közigazgatási 10, a szlavisztikai 33 OPAC-hoz nyújt közvetlen hozzáférést. Arra a kérdésre, hogy egy 894 OPAC-kal rendelkező ország jó könyvtári szolgáltatásokkal rendelkező ország-e, nincs válasz. Bizonyos értelemben az ideális állapot egyetlen országos katalógus jelenti (ez az SBN álma és végső célja). Az is tudható, hogy az OPAC-ok léte nem jelenti szükségszerűen azt, hogy azok teljeseek, megfelelő szemantikai és technológiai hozzáféréssel rendelkezők, személyre szabhatók (stb.) lennének. Reálisan az állapítható meg, hogy az OPACok mennyiségi növekedése

és színvonalának javulása az infokommunikáció könyvtári terjedését és fejlődését jelzi. A MAI pedig, mely kezdetben mindössze arra vállalkozott, hogy egybegyűjtse az országban szerteszt működő kollektív online katalógusokat, mára az olasz könyvtárosok és olvasók számára fontos, gyakran (közel kétmillió-négyszázezer keresés 2005-ben) használt szolgáltatássá vált.

(Mohor Jenő)

Lásd még 7, 26

Információkeresés

07/038

HIDER, Philip: Search goal revision in models of information retrieval = J.Inf.Sci. 32.vol. 2006. 4.no. 352-361.p. Bibliogr.

A keresési célok módosítása az információkeresési modellekben

Információkeresés; Modellálás; Relevancia

A kutatások már megmutatták, hogy egy információkeresési célú ember-gép interakció során a keresés célja egymás után sokszor is átértékelődhet. Az információkeresés különböző modelljei különféleképpen kezelik ezt a jelenséget. A szerző új, alternatív modelljében megkísérli újradefiniálni az információkeresés célját. Megkülönbözteti a keresés céljának megváltozását abban az esetben, ha az új információ hatása, illetve, ha meglévő tudás felidéződése miatt következik be. A szerző azt állítja, hogy utóbbi esetben külső hatásokra, például a rendszer válaszainak következtében a használó meglévő ismeretei tudatossá válnak, ami saját információigényének és a keresés céljának jobb megértéséhez vezet. A szerző az eddigieknél általánosabb információkeresési modellel az információkeresési szokások széles skáláját célozza meg, mely a céltu-

datos, jól meghatározott keresőképből kiinduló kereséstől a véletlenszerű találatig terjed.

(Autoref.)

Lásd még 1, 42, 48, 65

Olvasószolgálat, tájékoztató munka

07/039

DANIEL, Frank - MAIER, Christine [et al.]: Die Kunden dort bedienen, wo sie sind. DigiAuskunft besteht Bewährungsprobe. Seit Anfang 2006 in Betrieb = BuB. 58.Jg. 2006. 7/8.no. 558-563.p. Bibliogr. lábjegyzetekben.

Res. angol és francia nyelven

Digitális referenz a német könyvtárakban

Együttműködés -regionális; Elektronikus posta; Referenz

Információt ma elsősorban az interneten keresnek, és ez a rendszeres könyvtárhasználókra is igaz. A könyvtárak alkalmazkodtak ehhez, virtuális fiókkönyvtárakat építettek ki online katalógussal, digitális gyűjteménnyel és közvetlen könyvtárközi kölcsönzéssel. A DigiAuskunft (digitális tájékoztatás) is ehhez kíván hozzájárulni. Elsőként a Dortmundi Városi és Állami Könyvtárban vezették be, majd hamarosan a Kölni Egyetemi, a Dortmundi Egyetemi, a Kölni Városi, áprilisban pedig a Kölni Műszaki Egyetemi Könyvtárban is. A honlapokon kisebb változtatásokra volt szükség: módosították a webes úrlapokat, szöveges modulokat és aláírásvonalakat iktattak be, fejlesztették a tudásalapú adatbázist, és kontextusfüggő szövegelemeket készítettek. Az átmeneti problémák kezelése és a szoftver tökéletesítése érdekében belső levelezőlistát indítottak. A rendszer azóta a gyakorlatban is bizonyította alkalmasságát. Referenzkérdéseket bármely internetes számítógépről lehet küldeni, a korábbinál jóval egyszerűbben. A

kérdések mintegy 80%-a valamely adott könyvtárhoz kötődő, a használattal kapcsolatos kérdés volt (az állományról, a könyvtári tagságról és a speciális szolgáltatásokról). A valódi referenz kérdések, mint például egy Vesztfália történetéről szóló cikk keresése, egyelőre ritkák, így eddig nemigen volt szükség kérdések továbbítására a teljes hálózatra. 2006 nyarán további 18 könyvtár fog csatlakozni, és még több tesz előkészületeket ez irányban.

(Autoref.)

07/040

RADFORD, Marie L.: Encountering virtual users: a qualitative investigation of interpersonal communication in chat reference = J.Am.Soc.Inf.Sci.Technol. 57.vol. 2006. 8.no. 1046-1059.p.

Találkozás a virtuális használókkal. Az interperszonális kommunikáció minőségi vizsgálata a csevegő online referenz során

Kommunikáció -használókkal; Online információkeresés; Referenz

A valós idejű referenz szolgáltatások a referenzpultnál történő hagyományos, személyes kapcsolaton alapuló tájékoztatás megvalósítható alternatívájaként jöttek létre. A virtuális referenzet és a könyvtáros-használó viszonyát feltáró kutatások csak nemrégiben kezdődtek, középpontjukban elsősorban a pontosság és hatékonyság áll. Ez a tanulmány az elsők között alkalmazta a kommunikációelmélet módszereit a virtuális referensszel kapcsolatos (társadalmi-emocionális) kérdések vizsgálatára. A szerző annak a kísérleti kutatásnak az eredményeiről számol be, amely a Samuel Swett Green Award könyvtára virtuális referenz szolgáltatáshoz beküldött 44 kérdést elemezte, majd a Maryland állambeli AskUsNow! szolgáltatás véletlenszerűen kiválasztott 245 névtelen kérdését vizsgálta. A kérdéseket alapos tartalmi elemzésnek vetették alá. Az eredmények szerint a hagyományos

referenzben fontos szerepet játszó interperszonális kapcsolatok – kissé megváltozott formában – a virtuális referenzben is jelen vannak. Ide tartoznak a kapcsolatépítő technikák, a nonverbális kommunikáció hiányának pótlása, a kapcsolatfejlesztés stratégiája, a tiszteletnyilvánítás jelei, a presztízsmentő taktikák, a nyitó és záró üdvözlések. Arra is fény derült, hogy az interperszonális kommunikáció dinamikája a csevegő referenzben is érvényesül, valamint arra, milyen különbségek vannak a könyvtáros-használó viszonyában és a nonverbális kommunikáció pótlásának stratégiájában.

(Autoref.)

Lásd még 42

Könyvtárközi kölcsönzés, dokumentumszolgáltatás

07/041

BOUKACEM-ZEGHMOURI, Chérifa - SCHÖPFEL, Joachim: Document supply and open access: an international survey on grey literature = Interlend.Doc.Supply. 34.vol. 2006. 3.no. 91-104.p. Bibliogr.

Dokumentumszolgáltatás és nyílt hozzáférés. Nemzetközi felmérés a szürke irodalom területén

Dokumentumszolgáltatás; Felmérés; Megőrzés; Nemzetközi helyzetkép; Szürke irodalom

Hagyományosan a szürke irodalmat azzal jellemezték, hogy nehezen szerezhető be a szokásos könyvkereskedelmi csatornákon, kívül esnek a kiadás és a terjesztés kereskedelmi csatornáin. A kutatás és az oktatás számára fontos dokumentumtípust a nagy dokumentumellátók beépítik gyűjteményükbe, és többen nyújtanak támogatást e többnyire szegényesen feldolgozott dokumentumok megtalálásához. Ma a könyvtárak és a dokumentumellátók a nyílt archívumok moz-

galmával (OAI) kell, hogy együtt éljenek, illetve adaptálják a nyílt hozzáférésű archívumok létét működés- és szolgáltatásmódjukba.

Öt nagy „hagyományos ellátót” vizsgáltak meg. A *British Library* (BL) „szürke” állománya 4,9 millió darab, dokumentumforgalmának kb. 5%-át teszi ki. A BL részt vesz OA projektekben, és egy webtartalmakat archiváló konzorciumban. A kanadai információs intézettől (*CISTI*) 2004-ben kért dokumentumok 9%-a volt a szürke irodalomhoz tartozó. A szürke irodalommal kapcsolatos projektjük nincs, kutatási szinten foglalkoznak az OAI-vel. A francia *INIST* teljes aktivitásának csak 3%-a érintette a szürke irodalmat, viszont öt ezzel kapcsolatos projektjük van folyamatban, és három OA projekt közvetlenül a szürke irodalomhoz kapcsolódik. Dél-Korea tudományos és műszaki információs központja (*KISTI*) dokumentumellátó forgalmának 11%-a vonatkozott (elsősorban külföldi) szürke irodalomra. Egy többnyelvű, elektronikus tézis- és disszertáció-adatbázistól eltekintve nincs sok információ OAI-hez, illetve szürke irodalomhoz kapcsolódó projektekről. Németország műszaki információs központja (a hannoveri *TIB*) dokumentumellátó aktivitásának 27%-a volt szürke irodalom (ennek 90%-át elektronikus formában teljesítették). A *TIB* számos, az elektronikus publikációkkal és egy digitális könyvtár fejlesztésével foglalkozó projektben vesz részt. Megpróbál minden (legalább a legfontosabb nyelveken megjelenő) szürke publikációt begyűjteni, az elektronikus formátumúakat lehetőleg autorizált módon tölti le. Az OAI egyelőre nem befolyásolja a szürke irodalommal kapcsolatos *TIB*-gyakorlatot.

Általános megállapítások a vizsgálat előzetes hipotéziseinek tükrében: csak részben igazolódott be, hogy a szürke irodalom a dokumentumellátásban csak kis szerepet játszik. A szürke irodalom forgalma többé-kevésbé követi a dokumentumellátás általános fejlődési irányát (noha az *INIST* esetében ez nem igaz). Minden intézmény egyre inkább érdekelt az OAI

projektekben. Az OAI projektek egy része a hagyományos szürke irodalommal kapcsolatos, ugyanakkor intézményenként igen változatos a kép. Még túl korai lenne annak megállapítása, hogy mindez milyen hatással van a gyűjtemények fejlesztésére, a dokumentumellátó szolgáltatásokra, a szürke irodalom bibliográfiai ellenőrzésére és a tájékoztató rendszerekre.

(*Mohor Jenő*)

07/042

KERN, M. Kathleen - WEIBLE, Cherié L.: Reference as an access service: collaboration between reference and interlibrary loan departments = *J.Access Serv.* 3.vol. 2005. 1.no. 17-35.p.

A referenz mint a hozzáférés segítője. Szoros együttműködés a referenz és a könyvtárközi kölcsönzési részleg között

Egyetemi könyvtár; Hatékonyság; Könyvtárközi kölcsönzés; Online információkeresés; Referenz

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be:
HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER,
Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

A felsőoktatási könyvtárak egyre nagyobb mértékben támaszkodnak a könyvtárközi kölcsönzési (KKK) részlegekre a tudományos irodalom beszerzésében. Ez fokozza e részlegek leterhelttségét olyan időszakban, amikor sok könyvtár szenved a költségvetési megszorításoktól és a létszámcökkentéstől. A könyvtárközi kölcsönzési és a referenz részlegek közötti együttműködés azáltal segítheti a KKK munkát, hogy rendelkezésre bocsátja a keresési tapasztalatokat. Az együttműködést megkönnyíti a KKK-t kezelő szoftver által biztosított elektronikus környezet. A használóknak is előnyös a nagyobb teljesítési arány és a rövidebb teljesítési idő. A referenz részleg számára hasznos, hogy kreatív technikákat alkalmazhat a nehezen fellelhető anyagok kereséséhez, s ezáltal új referenz forrásokhoz és online katalógusokhoz juthat. Ezeket az előnyö-

ket a teljesítési arány, az anyagok beszerzésének forrásai és a referensz részleg által használt források elemzésével, valamint a személyzettel folytatott interjúk segítségével tárták fel a szerzők.

(Autoref.)

Lásd még 7

Dokumentációs eljárások és termékeik

07/043

HORTAL MUNOZ, Carlos: Criterios de selección de revistas utilizados por las bases de datos internacionales que incluyen revistas españolas de ciencias sociales y humanidades = Rev.Esp.Doc.Cient. 29.vol. 2006. 3.no. 409-422.p. Bibliogr. 6 tétel.

Res. angol nyelven

A spanyol anyagot is tartalmazó humán és társadalomtudományi nemzetközi adatbázisok folyóirat-választási szempontjai

Adatbázis -társadalomtudományi; Felmérés

56 olyan adatbázist azonosítottak, amelyek spanyol humán- és társadalomtudományi szakfolyóiratokat is feldolgoznak. Közülük 37 minőségi kritériumok alapján választja ki a feldolgozandó folyóiratokat, 7 csak tematikai megfelelés alapján válogat, a fennmaradóknál nem sikerült a kiválasztás kritériumairól információt szerezni.

(Mohor Jenő)

Tájékoztatási rendszerek

Hálózatok, regionális rendszerek

07/044

Wissenschaftliche Literaturversorgungs- und Informationssysteme: Schwerpunkte der Förderung bis 2015. DFG-Positionspaper = Bibliotheksdienst. 40.Jg. 2006. 8/9.no. 994-1002.p.

Szakirodalmi ellátási és információs rendszerek: a 2015-ig szóló támogatás kiemelt területei. A DFG állásfoglalása

Elektronikus publikáció; Hozzáférhetőség; Portál; Tájékoztatás; Támogatás -pénzügyi -állami, hatósági

A Német Tudományos Társaság (Deutsche Forschungsgesellschaft, DFG) mely az egyes tudományterületek (Sondersammelgebiete, SSG) szakkönyvtárainak munkáját értékeli és anyagiilag támogatja, a 2015-ig szóló cselekvési tervében az alábbi feladatokat jelölte meg:

1. A digitális dokumentumokhoz való hozzáférés jogi/anyagi kérdésének rendezése, ennek érdekében egy átfogó, országos licenmodelllétrehozása.
2. A virtuális szakkönyvtári szolgáltatások bővítése és minőségük javítása.
3. A szakkönyvtári hálózatban (SSG) kiépített keresőrendszert flexibilissé kell tenni, csatlakozási lehetőséget biztosítva a német tudományos kutatómunka portáljaihoz.
4. A szakkönyvtári hálózat (SSG) díjmentesen használható állományát digitalizálni kell.
5. A nemzeti kulturális hagyomány terén is ki kell építeni a német tudományos könyvtárak digitális hálózatát.
6. Folytatni kell a 16. és 17. századi nyomtatványok feldolgozását. 1800-ig bezárólag a kéziratokat, kódexeket, nyomtatványokat, levéltári anyagokat, képparchívumokat is digitalizálni kell.
7. Ugyancsak szükséges a német levéltárak kereső rendszereinek digitalizálása.

Könyvtártudományi, informatikai tájékoztatás

Lásd 36

Közérdekű tájékoztatás

07/045

BERTOT, John Carlo - JAEGER, Paul T. [et al.]: Drafted: I want you to deliver e-government = Libr.J. 131.vol. 2006. 13.no. 34-37.p.

Az amerikai könyvtárak elektronikus kormányzati és e-ügyintézési szolgáltatásai

Elektronikus könyvtár; Közérdekű tájékoztatás; Tájékoztatási politika

Az Egyesült Államokban a 2002. évi e-kormányzati törvény értelmében a közkönyvtárak egyre inkább az e-kormányzat hozzáférési pontjainak válnak. A kormányzati szervek egyrészt fenntartói a könyvtáraknak, másrészt támaszkodnak is rájuk mint a nyilvános számítógépes és internetes elérés helyszíneire. A könyvtárakba irányítják azokat, akiknek otthonukban vagy munkahelyükön nincs számítógépük, és hozzá szeretnének férni az e-kormányzat szolgáltatásaihoz, hasonlóképpen azokat, akik szakképzett szakemberek egyénre szabott segítségére szorulnak az e-szolgáltatások igénybevételéhez. Az e-kormányzati szolgáltatások révén online lehet segélyeket igényelni, be lehet jelentkezni az ügyfélszolgálatoknál, panasszal lehet élni, és az egyre szaporodó (például egészségbiztosítási, adóval kapcsolatos, bevándorlási vagy mezőgazdasági támogatási) online űrlapokat ki lehet tölteni. A könyvtár tehát a biztonsági, szociális háló része lett. Megmutatkozott ez az utóbbi idők természeti katasztrófái (például a Katrina hurrikán) idején és az azt követő helyreállítások során is.

8. A kulturális örökség anyagait tartalmazó portálokat teljessé kell tenni és hálózatba szervezni.
9. Az Open Access elve alapján az elektronikus publikációkat a kutatás számára az interneten keresztül díjtalanul és technikai akadályok nélkül hozzáférhetővé kell tenni. Ki kell építeni az elektronikus publikációk tárolásának és közvetítésének rendszerét.
10. A „Cream of Science” akció keretében meg kell nyerni az Open Access ügyének a német tudomány kiemelkedő személyiségeit.
11. Szakmai digitális archívumok kiépítésével és hálózatba szervezésével biztosítani kell a digitális publikációk hosszú távú megőrzését is.
12. Elektronikus „szerszámládát” kell létrehozni a digitális publikációk kezeléséhez.
13. Meg kell teremteni a virtuális kutatás és tanulás környezeti feltételeit.
14. Tovább kell fejleszteni a kutatói szempontból primer információk tárolásának, referálásának és hozzáférhetővé tételének rendszerét.
15. Továbbfejlesztendő az információs szolgáltatások és intézmények minőségbiztosítása, az információtudomány monitoringja.
16. Az információmenedzsmentben alkalmazni kell a bevált eszközöket, modulokat és más hálózati megoldásokat.
17. Ki kell építeni a nemzetközi közvetítő rendszerek hálózatait, a Knowledge Exchange-et.

(Katsányi Sándor)

Lásd még 29, 63

Társadalomtudományi tájékoztatás

Lásd 43

Közgazdasági tájékoztatás

Lásd 58

A közkönyvtárakról és az internet-hozzáférésekről 2006-ban végzett felmérés azt mutatta, hogy 1994 és 2004 között a közkönyvtárak internetellátottsága 20,9 százalékról 99,6 százalékra nőtt, és a közkönyvtárakban országos átlagban 10,7 munkaállomás áll rendelkezésre (1998-ban 3,4). A közkönyvtárak ugyanakkor nem feltétlenül tudnak megfelelő elérést biztosítani a nagy sávzsélességet igénylő szolgáltatásokhoz és forrásokhoz. A válaszadók közel fele elégedetlen volt a kapcsolat sebességével.

A közkönyvtárak infrastruktúrája nem felel meg a megnövekedett igényeknek, új szerepkörök vállalását nem kísérte a finanszírozás kibővítése – erről a törvény sem gondoskodott. A 2006-os felmérés szerint a válaszadók 71,7 százaléka szerint a közkönyvtár az egyetlen erre alkalmas helyszín. A csekély helyi önkormányzati és állami finanszírozást alapítványi támogatások (például a Bill és Melinda Gates Alapítványé) és programok (E-rate) egészítik ki.

A könyvtárosok az e-szolgáltatásokkal kapcsolatban a gyakorlatban már sok mindent el-sajátítottak, nem kis erőfeszítések árán. A jövő könyvtárosainak képzésük során fel kell készülniük arra, hogy az e-kormányzati webhelyeket jobban megértsék és a szolgáltatásokat közvetíteni tudják, az aktív könyvtárosokat pedig továbbképzésben kell részesíteni.

A szövetségi, állami és helyi információs koncepciókat koordinálni kell, és meg kell újítani. A szakmai szervezetek, politikusok, közkönyvtárosok és kutatók együttműködésével a bevált gyakorlatot rögzíteni kell, gyakorlati útmutatókat kell szerkeszteni. Szükség lenne a 2002. évi e-kormányzati törvény módosítására, kiegészítésére (azzal, hogy a közkönyvtárak hogyan illeszkedjenek az e-kormányzati tájékoztatás rendszerébe), továbbá a vonatkozó állami és helyi irányelvek megfogalmazására, illetve módosítására.

(Hegyközi Ilona)

Vezetés, irányítás

Munka- és rendszerszervezés, értékelés

07/046

EVERETT, Shaunessy: Do more, better for less = Libr.J. 131.vol. 2006. 15.no. 28-31.p.

Többet, jobban, kevesebért. Minőségfejlesztési program egy nagyvárosi könyvtári hálózatban

Hatékonyság; Közművelődési könyvtár

Az ezredforduló évtizedében a 90-es évek fel lendülése után a könyvtárak anyagi támogatását megnyirbálták vagy befagyasztották. A könyvtárak erre elbocsátásokkal, a költségvetés visszafogásával, kiszervezéssel és hasonló intézkedésekkel reagáltak.

A Columbus Metropolitan Library nem ilyen nyilvánvaló lépéseket tett, nem fogta vissza nyilvános szolgáltatásait és nem bocsátott el munkatársakat, hanem a folyamatok és a minőség javítását tűzte ki célul, és egy erre szakosodott részleget állított fel az intézkedések levezénylésére. Az üzleti világ jelentős vállalatának gyakorlatát áttekintve, interjúk elvégzése után az LSS (Lean Six Sigma) módszer alkalmazása mellett döntöttek, amely az ügyfelek igényeiből indul ki, és a döntéseket szisztematikus adatgyűjtésre alapozza.

Két projekt indult, egy a nyilvános szolgáltatások és egy a közösségi kapcsolatok terén. A nyilvános szolgáltatások terén azt vizsgálták, hogy mennyit kell várnia a telefonos tájékoztatás során a használónak arra, hogy a szolgálatban lévő könyvtárost elérje (esetenként több mint 5 per-

cet). Statisztikakészítő szoftvert is bevetettek, de nem találtak összefüggést a személyzet létszámával, sem a hét napjával, az időponttal vagy a személyzet jellegével. Megnyugvással konstatálták, hogy a személyzet megfelelő, de regisztrálták, hogy a probléma továbbra is fennáll. Végül a személyzet képzésével és egy, a munkatársak „szabad” voltát jelző gomb alkalmazásával sikerült az esetek 80 százalékában a várakozási időt 15 másodperc alá szorítani.

A másik projekt a nyomtatások (poszterek, könyvjelzők, hirdetések stb.) megrendelésének folyamatát vette szemügyre, azt vizsgálta, hogy mely tényezők a kritikusak a szolgáltatás sikere szempontjából. Azt tapasztalták, hogy az időbeni szolgáltatás a dolog kulcsa. Meghatározták az elvárható átfutási időt, a gyakran használt berendezéseket ésszerűen áthelyezték, egyszerűsítették a rendelési űrlapot, kidolgozták a munkafolyamat nyomon követésének rendjét. Sikeresen elérni, hogy minden rendelés időben elkészüljön.

A két projekt sikere nyomán a folyamatok egyszerűsítésével foglalkozó részleg tevékenysége iránt megnőtt a kereslet az intézményben. A személyzet további része fog LSS képzésben részt venni. A jelenleg zajló projektek az emberi erőforrásokkal kapcsolatosak (az új munkatársak felvétele, egyes pénzügyi folyamatok); az információtechnológiai ellátottság és a nyilvános szolgáltatások vizsgálata terén újabb projektek vannak előkészületben. Az egész rendszerre kiterjedő minőségfejlesztés nemcsak néhány projektet jelent, hanem változásokat és kockázatokat hoz magával, továbbá előtérbe helyezi az ügyfélszemponthú megközelítést, a döntések alátámasztását adatok gyűjtésével és felhasználásával.

A cikk említi egy harmadik projektet is, amelynek során a könyvtári hálózat számára beérkezett dokumentumok szétosztását a korábbi 17 nap helyett különböző munkaszervezési megoldásokkal és egyszerűsítésekkel 48 óra alatt oldották meg.

(Hegyközi Ilona)

07/047

JAZDON, Artur: Outsourcing strategiczny = Bibliotekarz. 2006. 9.no. 5-10.p. Bibliogr.

Stratégiai outsourcing

Bérmunka kiadása; Gazdaságosság -könyvtárban; Munkaszervezés

Az elmúlt kb. másfél évtizedben a könyvtárak és egyéb nonprofit intézmények irányításának területén is egyre inkább kezdenek meghonosodni az olyan fogalmak, amelyekkel előzőleg csupán a különböző termelő-, ill. szolgáltatóiparral foglalkozó cégek, valamint kereskedelmi, pénzügyi szervezetek vezetésének elméletében és gyakorlatában találkoztunk. Ezek közé tartozik az outsourcing (kiszervezés) fogalma.

Ha a könyvtárak modern értelemben vett gazdasági szervezetként szeretnének működni, a változó helyzetekre gyorsan reagáló intézménynek, ún. „tanuló szervezettel” kell válniuk. Míg ez az elgondolás a lengyel szakirodalomban már a nyolcvanas évektől kezdve jelen van, az outsourcing kérdésével mindeddig kevesen foglalkoztak.

A fogalom olyan irányítási, vezetési módszert takar, amely a vállalat belső erőforrásai helyett a külső erőforrások igénybevételére helyezi a hangsúlyt. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy a vállalat a működéséhez szükséges tevékenységek, feladatok egy részének (vagy esetleg egészének) végrehajtását egy külső, az adott tevékenységi területen működő vállalkozásra bízta. A kiszervezést eleinte a kiadások csökkentésére, a működés költségkímélőbbá tételére alkalmazták, ma azonban széles körben elterjedt mint a *szervezeti struktúra és tevékenység stratégiai kialakításának módszere*. A *stratégiai outsourcing* fogalmát kétféleképp értelmezhetjük:

- mint a szervezet átstrukturálását az egyes funkciók, ismétlődő tevékenységek kiszervezése, külső kézbe adása által;

- mint működési elvet, amelynek alapja, hogy a szervezet egyes funkciók megvalósítását külső alanyokra bízza.

A stratégiai outsourcing lényegi előnye, hogy alkalmazása révén a szervezetnek (könyvtárnak) módjában áll koncentrálni az általa kulcstevékenységekként megfogalmazott feladatok körére. Ezáltal nőhet a működés hatékonysága, egyszerűsödik a szervezetnek a környezeti változásokhoz való alkalmazkodóképessége.

A stratégiai kiszervezés eszközének alkalmazása rendszerint az intézmény újrastrukturálásával jár. Az outsourcing sikeres megvalósítását befolyásoló legfontosabb tényezők: elfogadó magatartás a tulajdonosok, a vezetők és az alkalmazottak részéről; a folyamat ellenőrzésének biztosítása; a döntést megelőző pontos, részletekbe menő elemzés.

A szervezetek egy része a termékeinek és szolgáltatásainak egyediségét és minőségét féltve ódzkodik a kiszervezéstől. Az outsourcing elvetésének főbb okai: a szervezeti működés jelenlegi költségeire vonatkozó pontos információk hiánya; a kiszervezésről való döntésre vonatkozó stratégiai terv hiánya; a vezetők és alkalmazottak közötti nem megfelelő viszony; nem megfelelő cég kiválasztása a megbízás elvégzésére; nem megfelelően irányított együttműködés a megbízó és megbízott között; nem megfelelően megfogalmazott szerződés; a haszon egyoldalú lefőlézésére tett kísérletek. Amennyiben a könyvtárak valóban az olvasók minőségi kiszolgálását tekintik fő céljuknak, valamint törekednek az erőforrásaik minél gazdaságosabb kiaknázására, érdemes az outsourcingra a vezetési stratégiájuk részeként tekinteniük. Már most a kiszervezés megvalósításaként említhetjük Lengyelországban pl. a bibliográfiai rekordok átvételét (pl. az OCLC-től), ami sokkal kevesebbe kerül a könyvtár számára, mint saját leírások készítése. A Poznańi Egyetem könyvtára a kötetzeti állományvédelmi munkák elvégzését bízta külső vállalkozásokra. Nyugat-Európában és az Egyesült Államokban

az outsourcingot ennél jóval szélesebb körben alkalmazzák.

(Dancs Szabolcs)

Lásd még 28, 31, 33, 48

Pénzügyi és gazdasági kérdések

Lásd 47, 60, 64

Személyzet

07/048

MINOR, Carolyn - DUNNING, Beth: Making virtual library staffing a reality = Inf.Outlook. 10.vol. 2006. 7.no. 29-32.p. Bibliogr.

Megvalósulóban a virtuális könyvtáros alkalmazása

Gyakorlati képzés; Online információkeresés; Referenz; Személyzet; Távmunka

2004 októberében a winniepegi egyetemi könyvtár (UWL) teljesen új megoldást vezetett be a távmunkában: úgy döntöttek, hogy a valós idejű elektronikus tájékoztatás (Live Help) a hétvégeken két montreali könyvtárszakos egyetemi hallgatóval oldják meg. A 2001-ben bevezetett szolgáltatás az egyetemen tanuló 10 ezer diák és az oktatók körében hamar népszerűvé vált; a siker elsősorban annak az ingyenes szoftvernek (RAKIM) volt köszönhető, amelyet a Miami Egyetemen (Ohio) fejlesztettek ki.

Mivel 2004 őszén a könyvtár költségvetésének csökkentése miatt az esti és a hétvégi szolgálati órákban veszélybe került a szolgáltatás, kreatív megoldások után néztek. Így került sor a montreali McGill egyetem két diákjának virtuális tájékoztató asszisztensként való alkalmazására. (Egyedülálló megoldás volt az is, hogy vezetőjük az új távmunkatársakkal csak telefonon és elekt-

ronikus levelek révén tartotta a kapcsolatot.)

Az alábbi fontos tapasztalatra tettek szert a munkasorán:

1) A tréning terén az volt lényeges, hogy az alkalmazott munkatársak kezdeményezők voltak betanulásuk alatt. Nehézséget okozott, hogy munka közben nem volt mód közvetlen visszacsatolásra; a munkavezető azért többször is bekapcsolódott a Live Help szolgáltatásba, és segített, ha szükséges volt. (Sajnos, ezt szabadidejében kellett végeznie.) A másik megoldás a tájékoztatás során rögzített kérdések és válaszok átolvasása, és a munka értékelése (dicséretet és javaslatok formájában). Fontosak az olvasói visszajelzések is, főleg akkor, ha név szerint említik a virtuális tájékoztató asszisztent.

2) A munkaköri leírásban szerepeltek „egyéb feladatok” is, hogy jobban kihasználják az asszisztensek munkaidejét, ha éppen lanya a forgalom. Kihívást jelentett a tevékenységek meghatározása, hiszen nem lehetett megmutatni, mi a teendő, ezért részletes írásos útmutatókra volt szükség. (Ezen aztán közösen lépésről lépésre

végigmentek, nem maradt-e ki valami belőle.)

3) Nemcsak arra bízatták az asszisztenseket, hogy keressék a munkakapcsolatot a többi könyvtárossal, hanem bizonyos helyzetekben szükség is volt az együttműködésre olyanokkal, akikkel még soha sem találkoztak.

4) A kommunikációt többféle megoldás segítette; az elektronikus levelezés önmagában nem elegendő, csak akkor működik, ha már kialakult valamilyen munkakapcsolat. A kommunikációra és a tréningre főleg a RAKIM szoftver interfészét használták, de olykor a kommerciális MSN is bevetésre került. Kihívást jelentett még a munkafolyamat állandó és közös rögzítése – főleg az „egyéb feladatok” esetében. A kapcsolattartást szolgálta az a könyvtári „wiki” is, amelybe a problémákat és a nehézségeket közösen jegyezték fel. (Ide kerültek a fontosabb írásbeli utasítások is.)

A szerzők a cikket kísérő felületeken hasznos tanácsokat adnak, a témához pedig irodalmat is közölnek.

(Murányi Lajos)

Felhasználók és használat

Általános kérdések

07/049

CASEY, Michael E. - SAVASTINUK, Laura C.: Library 2.0 = Libr.J. 131.vol. 2006. 14.no. 40-42.p.

A Library 2.0

Használó; Információtechnológia; Modellálás; Szolgáltatások

A költségvetési megszorítások és a használói igé-

nyek változása nyomán átalakulnak a könyvtári szolgáltatások, a személyzet struktúrája, a közösség számára biztosított források és hozzáférési lehetőségek. Az irányítók és az adófizetők folyamatosan keresik a szolgáltatásokhoz való jutás minél hatékonyabb és gazdaságosabb eszközeit. A Library 2.0 az az új modell, mely teljesen megújíthatja ezeket, és használóinkkal való kapcsolatunkat. Lényege a használó-központúság. Bevezetésével arra ösztönözzük közösségünket, hogy személyesen és közvetlenül vegyen részt munkánkban, ezzel segítve minket és szolgálva saját javát. Ráadásul általa olyan új

embereket is elérhetünk, akiknek eddig nem volt közük a könyvtárhoz.

A technika fejlődése az elmúlt tíz évben már eddig is sok lehetőséget kínált a könyvtárak számára, hogy lépést tarthasson a változó igényekkel: jó példa erre a virtuális tájékoztató szolgálat. Ám a Library 2.0 már egy olyan közösségi találkozóhely, ahol a látogatók nemcsak a számukra szükséges információkat találják meg, hanem a szórakozás lehetőségét is, és ahol maguk is hozzátölthetik saját gondolataikat, ötleteiket a már meglévő tengernyi információhoz, tartalomhoz.

Bármennyire is erőlködünk, számos hagyományos szolgáltatásunkkal egyszerűen képtelenek vagyunk elérni az embereket, mivel ezek alapján véve pénzhez és helyhez kötöttek. És mi van azokkal, akik nem járnak könyvtárba?

Hozzájuk is eljuthatunk, ha magunkévá tesszük a „long tail” szemléletet. Ennek lényege a technika által elősegített demokratizálódás és a személyesség. Az emberek egyre szélesebb köre tömérdek információt, élményt, véleményt, ötletet oszt meg egymással a hálózaton keresztül. Az Amazon, Flickr, a MySpace, Facebook, és a Wikipedia a Web 2.0 azon alap gondolatára épül, hogy a használók maguk is építik az általuk igénybe vett szolgáltatást, és ezáltal folyamatosan növelik értékét.

A könyvtárak közül az Ann Arbor District Library például gyorsan reagált az új kihívásra: honlapját bloggá alakította át, helyet és lehetőséget biztosítva ezzel a közösségépítésnek és a gyors visszacsatolásoknak, szolgáltatásai fejlesztésének. Nagyon jó példa a Library 2.0 modell megvalósulására az interaktív online katalógus, mely a benne keresők számára megengedi, hogy tageket (címkéket), könyvismeretést, kritikát fűzzenek a könyvek leírásához. Minnesotában a Hennepin County Library-nek már ilyen a katalógusa.

Sokan vetik fel, hogy megfelelő technológia, szoftver és hozzáértő szakember nélkül nagyon nehéz átállni az új modellre. Való igaz, hogy a

most használatban levő integrált könyvtári rendszerek általában zártak. Ann Arbor közkönyvtári hálózatának vezetője javasolta a használók integrált könyvtári rendszerekkel kapcsolatos jognyilatkozatának (ILS Costumer Bill of Rights) megalkotását, mely megalapozná ennek a zártágnak a feloldását.

Sok könyvtárosban még nem tudatosult eléggé, hogy ha a könyvtár az általa birtokolt tartalmakat „bezárja” saját honlapjába, vagyis nem engedi úgy használni a látogatók számára, ahogy ők szeretnék, azzal kiesik a versenytársakkal való küzdelemből.

Előnyös viszont, hogy sok olcsó, vagy ingyenes program áll már a könyvtárak rendelkezésére, például a Writely és a Writeboard, melyek webes szövegszerkesztésre, a Basecamp, mely projektmenedzsmentre, és a Ta-da List mely csoportos feladatkezelésre alkalmas. Persze a Microsoft is bejelentette már online Office csomagját. A Library 2.0 célja, hogy minél jobban megismerjük, és a legmesszebbmenően figyelembe vegyük a használó igényeit, felhasználjuk információit, velünk megosztott tudását, és eszerint alakítsuk a szolgáltatásokat, melyek így lesznek a következő használók számára még értékesebbek – akár hagyományos, akár elektronikus szolgáltatásról van szó. Mert bizony a hagyományos szolgáltatások is működhetnek ilyen alapon! Az új modell alkalmazásakor mindkét esetben nagyon lényeges a folyamatos ellenőrzés és a szolgáltatásoknak a változó igényekhez, lehetőségekhez igazított frissítése. A Public Library Association irányelvei (Planning for Results) például kiindulópontot jelenthetnek a szolgáltatások folyamatos és előre megtervezett, a könyvtárosok és a használók bevonásával történő értékeléshez. Számos könyvtárban működnek már a Library 2.0 különböző elemei, formái. Ha ezeket folyamatosan fejlesztjük, és egyre több szolgáltatásunkban adunk helyet a használók véleményének, javaslatainak, jó úton vagyunk, hogy valódi 2.0-ás könyvtárrá váljunk.

(Fazokas Eszter)

LIBER-kártya: egyszeri regisztráció az összes LIBER-könyvtár használatához

Egyesület -könyvtári -nemzetközi; Könyvtárhasználat; Könyvtárosképzés -felsőfokú; Tudományos és szakkönyvtárak

Az 1999-ben 29 európai ország oktatási minisztere által aláírt *Bolognai Nyilatkozat* célja, hogy a kontinens államaiban tíz év alatt Európai Felsőoktatási Térséget (European Higher Education Area) hozzon létre, amelyen belül megnő a végzett hallgatók mobilitása és munkavállalási képessége. A cél elérésére 2+1 (BA, MA + PhD) fokozatú, valamennyi partner számára értelmezhető kreditrendszerben zajlik majd a képzés, és ennek révén szorosabbá válik az európai szintű együttműködés a minőségbiztosítás terén. Oklevelükhöz a végzősök egy ún. diploma-kiegészítést (Diploma Supplement) kapnak az intézménytől, amely összevethető, standardizált formában tartalmazza képzettségük leírását. Ez a fajta diploma-kiegészítés egyébként nem új gondolat: a bolognai folyamatban részt vevő intézmények mintegy harmada már ma is bocsát ki hasonló dokumentumot – derül ki egy nemrég végzett felmérésből.

A Bologna nevével fémjelzett trendnek könyvtárakat érintő vonatkozásai is vannak. A tudományos könyvtárakat összefogó nemzetközi szervezet, a LIBER 2006 februárjában négy, már működő rendszert (Bibliopass – Svájc, SCONUL SRX – Egyesült Királyság, CAUL – Ausztrália, CARL – Kanada) vizsgált meg abból a szempontból, hogy melyik lehetne a leendő közös LIBER-konceptió alapja. Legbiztatóbbnak a brit modellt találták, amely valamennyi használója számára lehetővé teszi, hogy 3 éven keresztül a rendszer valamennyi gyűjteményéhez, pusztán egyszeri regisztrációval hozzáférjen. Eu-

rópai léptékben hasonló lehetőséget nyújtana a tervezett LIBER passport (útlevél) a tagszervezetek könyvtárait látogató kutatóknak.

A vizsgálatban részt vett szakemberek a végleges döntés meghozatala előtt még tanulmányozták az SRX statisztikai mutatóit (ezek között a tavalyi évben regisztrált 95 000-es kölcsönzési tétel igen tekintélyesnek tűnik), ám abban már is egyetértettek, hogy a modell alkalmazható a célra, illetve hogy a projektnek a LIBER égisze alatt kell megvalósulnia. A rendszer előnyei nyilvánvalóak: a használók a korszerű informatikai infrastruktúra révén oly módon férhetnének hozzá az európai tudományos gyűjteményekhez, hogy a beiratkozás folyamata nem kerülne ki a könyvtárak látóköréből. Ennek az értéknövelt szolgáltatásnak továbbá nagy a reklámértéke – miközben a belépés természetesen valamennyi LIBER-tag számára önkéntes maradna. Könyvnyebbséget jelentene a rendszer a fogadó könyvtár számára is, elsősorban a külső használókkal való kommunikáció terén. És végül: a tervezett „passport” megkönnyítené a hiteles azonosítás gyakorta felmerülő kérdését. A következő állomásnak már a működési elvek és az alapszabályvázlat kidolgozásának kell lennie.

(Vasbányai Ferenc)

Használat- és igényvizsgálat

07/051

RANKOV, Pavol: Informačná explózia - informačný stres - informačné správanie (výsledky výskumu na Slovensku roku 2006) = Knižnica. 7.roč. 2006. 8.no. 3-7.p. Bibliogr.

Res. angol nyelven

Információrobbanás – információs stressz – információs viselkedés (egy 2006-os szlovákiai kutatás eredményei)

Felmérés; Információrobbanás; Információs társadalom; Olvasási szokások; Szakirodalom

Az információrobbanás problémája napjainkban a rendelkezésünkre álló hatalmas mennyiségű információ megfelelő alkalmazásának képtelenségét jelenti.

Az információrobbanás a tudományra is hatással van. Részben negatív irányban, mert a világon megjelenő hatalmas mennyiségű cikk és folyóirat, átláthatatlanságot kelteve a kutatásban, torzítja a fontos jelenségek terjedésének, fölismerésének lehetőségét. Másrészt a tudományos munka jellege is megváltozik, mert egyre több kutató fordul a források felé a primer kutatás helyett. A hangsúly az adatok gyűjtésére, az adatbányászatra helyeződött az ismeretszerzés, fölismerés helyett. A tudós az eszközökkel végzett kutatás helyett adatbázisokban és információs rendszerekben kutat. Ugyanakkor az információs szakemberek, akik eddig szolgáltató szerepet tölthettek be, megjelennek a tudomány szférájában. Az információrobbanás azonban nem csak a tudósokat és könyvtárakat érinti, behatolt valamennyi ágazatba. Egy mai menedzser hetente hatalmas mennyiségű input információt dolgoz föl és szelektál, miközben önmagára is kellő mennyiségű output információval hívja föl partnerei figyelmét.

A világon végzett kutatások közül kiemelhető a Reuters ügynökség által, 1313 menedzser mintavételével, *Dying for information* elnevezéssel végzett vizsgálat. A kutatásból kiderült, hogy a túl sok információ nyomása alatt bekövetkező információs fáradtság megbénítja az elemzőkészséget, ellehetetleníti a koncentrációt, hibázáshoz vezet, és zavarokat okoz az emberekkel való kapcsolatokban.

A London Egyetemen végzett 1100 válaszadós felmérés az *infomania* névvel jelölt függőséget vizsgálta. Megállapították, hogy a munka közben e-maillal és telefonálással kikököntetett emberek IQ-ja rövidtávon 10 ponttal is romolhat (infomania, infostupiditás).

A figyelemzavar romlását a születési figyelemzavarhoz hasonlítva kulturális figyelemzavarnak minősítették, utóbbi csupán abban különbözik az

előbbitől, hogy a zavar megszűnik, ha a személy kikerül az információs vonzaskörből (elég, ha szabadságra megy).

Szlovákiában 2006-ban az információs centrum végzett felméréseket a témával kapcsolatban. Többek között azt is vizsgálták, hogy a munkaidő hossza milyen hatással van a szakirodalom olvasásának gyakoriságára. Kiderült, hogy az ideális munkaidő a 4-6 óra, az ilyen munkaidőben foglalkoztatottak között volt a legtöbb napi rendszerességgel szakirodalmat olvasó. A munkaidő növekedésével arányosan csökken a rendszeres szakirodalom-olvasók aránya.

A *szakma és a szakirodalom olvasásának szükségessége* kérdés kapcsán jelentős eltérések voltak a válaszadók között a végzettség tekintetében. A felsőfokú végzettségűek 40, a középfokú és szakmunkás képzettségűeknek csupán 12-13%-a nyilatkozta, hogy a munkája megköveteli a szakirodalom folyamatos olvasását.

A *több időt szeretnék fordítani a szakirodalom olvasására* kérdésre ismét a végzettség szerinti arányok igazolódtak. A középfokú végzettségűek 19%-a, a felsőfokú végzettségűek 35%-a, a doktoráltak 42%-a értett egyet a szakirodalom olvasására fordított idő növelésének igényével.

A munkaidő függvényében ez a kérdés a 4-10 órát dolgozók között nagyjából hasonló arányokat mutatott, míg a 10-12 órát dolgozók között jelentősen magasabb volt. A munkamániasok között 50%-os volt azoknak az aránya, akik több időt szeretnének fordítani a szakirodalom olvasására. Pontosan ez az információs stressz jele – a túlterhelt embereknek sem időben, sem mentálisan nincs kapacitásuk az információk számára, amelyet igényelnének, hiányolnak.

Az információrobbanás általános jelenség: az információs társadalom információs szükségletet gerjesztve nyomást gyakorol a tagjaira, hogy informáltak legyenek. Információéhség alakul ki, ami pszichikailag veszélyes lehet: az embernek elengedhetetlenül szüksége lesz arra, hogy elolvassa az újságot, megnézze a televíziós híradásokat, chateljen, e-mailezzen. Ez az egyik oldalon

információbőséget, telítettséget eredményez, a másik oldalon információs falánkságot, telhetlenséget okoz.

Van, aki egyenesen média-darwinizmusról beszél, ahol csak a legdrámaibb, legnyugtalanítóbb, legvadabb, legizgatóbb hírek élhetnek meg az információs dzsungelben. A túlinformáltság egyik jele a felfokozott érzelmek, a hiperemóciók megjelenése. Az információrobbanás nem csak mennyiségi (pl. 1971-ben az amerikaiak naponta 560 reklámüzenettel, 20 évvel később 6-szor annyival találkoznak), hanem minőségi kérdés is.

Azzal a kérdéssel, hogy *a tv, rádió, annyi üzenetet közvetít, hogy nem bírom mind földolgozni*, a szlovák válaszadók 27%-a teljesen egyetértett. Ez azt is igazolja, hogy az információrobbanás jelentős mértékben összefügg a tömegkommunikációs információkkal.

Az információrobbanást az információs és kommunikációs technológiák mellett maga az információ lényegi tulajdonságai teszik lehetővé. Az információ átalakítható, visszaforgatható és sokszorosítható, ismételt használatban sem kopik el, ellenkezőleg, újabb információk forrása lehet. Ezért állandóan új, az előzőekhez képest semmi vagy szinte semmi új ismeretet nem hordozó információk keletkeznek. A tankönyvek például mindig tartalmazzák a korábban megjelent, publikált ismereteket, éppen ezért fontosak a kulturális és gazdasági fejlődés szempontjából. Ha a társadalom védekezni szeretne az információrobbanással szemben azzal, hogy csak és kizárólag az új ismereteket tenné közzé, minden könyv elején föl kellene sorolni azokat az előzetes ismereteket tartalmazó műveket, amelyek nélkül az új ismeretek érthetetlenek lennének. A hálózatos kommunikáció ugyanilyen módszerrel kumulálja és köti össze a különböző szerzőktől származó ismereteket. Pontosan ez a funkciója a hiperszöveges kapcsolatoknak: az internet, amely az információrobbanás legfőbb forrása és gerjesztője, egyidejűleg a potenciális karbantartója, kezelője is lehetne.

(Prókai Margit)

07/052

GARDINER, Donna - McMENEMY, David - CHOWDHURY, Gobinda: A snapshot of information use patterns of academics in British universities = Online Inf.Rev. 30.vol. 2006. 4.no. 341-359.p. Bibliogr. 33 tétel.

Pillanatkép a brit egyetemi oktatók információhasználati szokásairól

Egyetemi oktató; Elektronikus könyvtár; Felmérés; Használói szokások

A cikk három különböző területen – az informatika, az üzleti és vezetéstudomány, valamint az angol irodalom területén – tevékenykedő brit egyetemi oktatók információhasználati szokásait írja le a digitális korban. Az irodalomtörténeszek támaszkodtak a legnagyobb mértékben a nyomtatott forrásokra, például monográfiákra és segédkönyvekre, egyúttal a három csoport közül legkevésbé használták elektronikus forrásokat, azaz teljes szövegű, indexelő és referáló adatbázisokat, keresőgépeket és internetes oldalakat. Az informatikusoknál ennek ellenkezője volt megfigyelhető, az üzleti és vezetéstudomány oktatói információhasználati szokásaik tekintetében a két másik csoport között helyezkedtek el. Az elektronikus források adta lehetőségekről alkotott véleménye szintén az informatikusoknak volt a legkedvezőbb, míg az irodalomtörténeszek voltak a legkritikusabbak. Utóbbiak csaknem negyede azt is kétségbe vonta, hogy az elektronikus források használata egyszerűbb a nyomtatottakénál, ami bizonyos fokig információhasználati szokásaikra is magyarázatot adhat.

(Autoref. alapján)

07/053

DOLENCE, Travis - GILMOUR, Ron: Libraries, information and amateur scientists = Tech.Serv.Q. 23.vol. 2006. 3.no. 1-18.p.

Könyvtárak, tájékoztatás és az amatőr tudósok

Felmérés [forma]; Használói szokások; Kutató -mint olvasó

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be:
HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER,
Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

Az amatőr tudósok olyan személyek, akik választott hivatásukon kívül folytatnak tudományos tevékenységet. Információszerzési szokásaik nem ismertek, és elképzelhető, hogy igényeiket sem a köz-, sem a felsőoktatási könyvtárak nem elégítik ki. A szerzők ezért elhatározták, hogy felmérés keretében megvizsgálják az amatőr tudósok információszerzési szokásait. Mintegy 50 tudományos levelezőlistát és szervezetet (pl. madár-megfigyelők, robotrajongók, kagylógyűjtők stb.) kerestek meg a felmérés keretében. 240 ember válaszolt, akik közül 180 volt valóban amatőr tudós. Az eredmények azt tükrözik, hogy az amatőr tudósok inkább megvásárolják a kutatásaikhoz szükséges nyomtatott anyagot, mint hogy könyvtárból kölcsönöznék őket. Ezenkívül az amatőr tudósok a leggyakrabban könyveket és internetes forrásokat használnak, és kevésbé támaszkodnak a tudományos folyóiratokra és a népszerű magazinokra.

(Autoref.)

07/054

GENTILI, Donatella - PONZANI, Vittorio: Solo i bibliotecari usano i thesauri, ovvero un'indagine sull'uso delle risorse elettroniche in una biblioteca di ricerca = Boll.AIB. 46.vol. 2006. 1/2.no. 81-86.p.

Res. angol nyelven

Csak a könyvtárosok használják a tezaurusokat, avagy az elektronikus források használatának vizsgálata egy tudományos könyvtárban

Elektronikus dokumentum; Használói szokások; Kutató -mint olvasó

Elterjedt nézet a kutatók körében, hogy az elekt-

ronikus források megszaporodása következtében „mindent könnyen és gyorsan” megtalálnak, nincs szükségük a könyvtáros közvetítő szerepére. Ez a „diszmediációs” jelenség persze azzal a veszéllyel jár, hogy a nem megfelelően használt keresési lehetőségek következtében az eredmény minősége kérdésessé válik.

A római felsőfokú egészségügyi intézet kutatói között vizsgálták a könyvtárban rendelkezésre bocsátott elektronikus információforrások használatát. Ezek az OVID bibliográfiai és teljes szövegű adatbázisai, illetve a Caspur egyetemközi konzorcium által biztosított elektronikus folyóiratok az orvostudomány-biológia szakterületéről. Az eredmények szerint a kutatók 84%-a csak elektronikus folyóiratot, 1%-uk csak adatbázisokat, 51% mindkettőt használt. Az adatbázisok használatánál 61% kulcsszó, 35% szerző szerint keresett, mindössze 4% használt tezauruszt. Az e-folyóiratok esetében 38% hivatkozás, 33% kulcsszó, 17% szerző, 12% a folyóirat mutatója szerint keresett. Konklúzió: tekintettel arra, hogy az egyetemek és a kutatóintézetek igen sokat költenek azokra a tudományos adatbázisokra (és más elektronikus forrásokra), amelyeket a bennük rejlő lehetőségekhez képest igen szegényesen használnak a kutatók, sokkal több energiát kell fordítani a használók képzésére, hogy tisztában legyenek a rendelkezésükre álló lehetőségekkel, és képesek legyenek valóban hatékony kutatást végezni.

(Mohor Jenő)

07/055

RODRÍGUEZ DEL CASTILLO MARTÍN, M. - RODRÍGUEZ DEL ÁGUILA, M.M.[et al.]: Presente y futuro de los servicios de las bibliotecas médicas. Revisión de la literatura y estudio realizado en un hospital de más de 1.400 camas = Rev.Esp.Doc.Cient. 29.vol. 2006. 3.no. 364-381.p. Bibliogr. 36 tétel.

Res. angol nyelven

Az orvosi könyvtári szolgáltatások jelene és jövő-

je. Szakirodalmi áttekintés és vizsgálat egy több mint 1400 ágyas kórházban

Felmérés; Szakkönyvtár -orvostudományi; Szolgáltatások használata

A granadai egyetem klinikájának orvosi könyvtárában végzett vizsgálat szerint (melynek kérdőívére legtöbbször az adjunktusok és a rezidens orvosok válaszoltak) az olvasótermet 55, a kölcsönzést 30, másolatszolgáltatást 72, az interneten való keresést 56, a könyvtárossal való személyes konzultációt 52, a tájékoztató eszközöket 35, a könyvtár honlapját 32 százalék használja. A használt dokumentumok 42%-a papír, 25%-a elektronikus folyóirat, 17% a könyvek, 15% az adatbázisok, a fennmaradó 1% az egyéb aránya. A könyvtári szolgáltatások javítása érdekében ajánlott teendők sorrendje: több folyóirat (18%), több elektronikus folyóirat (16%), technológiai infrastruktúrábővítés, több számítógép, gyorsabb hozzáférés a folyóiratokhoz, a nyitva tartás növelése, nagyobb csend a számítógépes olvasóteremben, több szoftver, több hely és végül több elektronikus forrás (mindössze 2%).

Az internet használatát illetően gyakran 12%, alkalmanként 57% használta keresésre; könyvtáros segítségét az internetes információ megtalálásához gyakran 24%, alkalmanként 66% vette igénybe. A válaszadók 43%-a részt vett a könyvtár által rendezett információkeresési tanfolyamon, a fennmaradók közül csak 16% nem kívánt élni ilyen lehetőséggel.

Ezek az adatok és a vonatkozó szakirodalom áttekintése az alábbi konklúziókra vezetnek: nyilvánvaló, hogy az orvosi könyvtárak olvasóinak információfogyasztási szokásai alapvetően megváltoztak az utóbbi években. Többségük magévá tette az új információs technikákat, ám – általában – továbbra is használják a hagyományos eszközöket. A technológia megsokszorozta az információhoz jutás lehetőségeit, ugyanakkor sok felhasználó szerint túl sok a válaszul kapott információ, amit válogatni kell. Igény van tehát

a könyvtáros információt válogató, szervező és rostáló tevékenységére, mind a tényleges, mind a virtuális könyvtárakban. A könyvtár – mint fizikai hely – jelentős szerepet játszik a kórházon belül, elsősorban a rezidensek számára.

(Mohor Jenő)

Használók képzése

07/056

JOHNSON, Greg: Introducing undergraduate students to archives and special collections = Coll.Undergrad.Lib. 13.vol. 2006. 2.no. 91-100.p.

Az egyetemi hallgatók megismertetése a levéltárak és különgyűjtemények szolgáltatásaival

Egyetemi hallgató; Használók képzése -felsőoktatásban; Különgyűjtemény; Levéltár

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be:
HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER,
Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

Az alsóéves diákok ritkán használják a levéltárakat és a különgyűjteményeket, mert nemigen tudják pontosan, mit is gyűjtenek, és hogyan kell ezeket használni. A tanulmány olyan, a *Mississippi Egyetemen* (University of Mississippi) már bevált módszereket ismertet, melyek segítségével a levéltárosok beavathatják az alsóéveseket, milyen értékes források találhatóak a gyűjteményben, átsegíthetik őket az ismeretlentől való idegenkedésen, és megtaníthatják nekik azt is, hogyan és mire használhatók ezek a fontos és egyedülálló dokumentumok.

A legfontosabb teendők: a vonzó légkör kialakítása, a megszokottnál szigorúbb szabályok megértetése (ceruzahasználat, bizonyos dokumentumok csak másolatban használhatók), a levéltári anyagok keresésének sajátosságai (segédletek, fondjegyzékek, adatbázisok alkalmazása), valamint a levéltárak tudományos értékének a bemutatása. Erre a legcélszerűbb a diákok

csoportos látogatásainak megszervezése. A levéltári bemutatók a tanultakhoz kapcsolódóan lehetnek a legeredményesebbek, nemcsak a történészhallgatók, hanem a szociológiát vagy modern amerikai történelmet tanulók számára is (pl. a polgárjogi küzdelmekkel kapcsolatos dokumentumok felhasználásával). Megszervezését a levéltárosok kezdeményezik az illetékes tanszékek oktatóinál.

A tanulmány végén a szerző beszámol az egyetem levéltári és különgyűjteményi részlegének a *Sunflower County Freedom* programban való részvételéről: ezen a négyhetes rendezvényen közép- és főiskolások vesznek részt, és a rabszolgaságot, valamint a polgárjogi mozgalmat tanulmányozzák (levéltári források alapján is). A fontosabb levéltári dokumentumok digitalizálása is megkezdődött már az egyetemen: ennek révén jóval szélesebb kör férhet hozzá az értékes forrásokhoz.

A két függelékben útmutatást kapunk egyrészt a források megtalálásához (egy minta-folyamat-ábra segítségével), másrészt a déli tanulmányok tárgyhoz kapcsolódó kutatási témavázlathoz, amely a különböző források típusait is közli.

(*Murányi Lajos*)

07/057

JACKSON, Pamela A.: Plagiarism instruction online. Assessing undergraduate students' ability to avoid plagiarism = *Coll.Res.Lib.* 67.vol. 2006. 5.no. 418-428.p. Bibliogr. jegyzetekben.

Egyetemi hallgatók online képzése a plágium elkerülésére

Egyetemi hallgató; Használók képzése -felsőoktatásban; Szerzői jog

A felsőoktatásban (az Egyesült Államokban is) mind komolyabb gondot okoz a diákoknak a saját mondandójuk és az olvasott források szövegének összemosása dolgozataikban, vagyis a korrekt idézés elsajátítása és alkalmazása – más

szóval a plagizáláshoz való viszonyuk.

A probléma nem új keletű és nem is jelentéktelen horderejű: a szellemi munka technikájának, a tudományos munkának az elsajátításáról és a plágium leküzdéséről van szó, ami a felsőoktatásban a hallgatók felkészítésének szerves része. A könyvtárnak – a tanítás és tanulás központjaként – ezen a téren is kiemelkedő szerepe van. A *San José State University* (SJSU, Kalifornia) könyvtárában el is készült egy online oktatóanyag *Plagiarism: The Crime of Intellectual Kidnapping* (Plágium: a szellemi tulajdon eltulajdonításának vétké) címmel, amely a <http://tutorials.sjlibrary.org/plagiarism/index.htm> címen olvasható.

A cikk először a téma szakirodalmát tekinti át (a könyvtár oktató szerepéről és a diákok hiányos ismereteiről), majd az oktatóanyag iránti igényről, elkészítésének szakaszairól szól, végül a tananyag felépítését ismerteti. Kezdetben csak a számítástechnikát hallgatók számára volt kötelező, de 2004 őszétől valamennyi szakon bekerült a tanrendbe.

Az oktatóanyag elején szerepel egy teszt, ami a diákok ismereteit méri fel, a végén pedig egy kérdéssor, ami a plágiumról vallott nézeteit vizsgálja, és azt, hogyan tudják ezt elkerülni. (A online kitöltött tesztek egy MySQL-adatbázisba kerültek a könyvtár szerverén.) A 2 829 diák értékelhető válaszát elemezve megállapítható, hogy a diákoknak komoly nehézséget okoz a mondanivaló megfogalmazása, a hivatkozott irodalom korrekt idézése. (A tananyag nem foglalkozott a téma etikai vonatkozásaival.)

A teszt előtti és utáni értékek összehasonlítása nyomán kiderült, hogy a diákok az oktatóanyag átolvasása után 6%-kal jobban teljesítettek.

(*Murányi Lajos*)

07/058

KLUSEK, Louise - BORNSTEIN, Jerry: Information literacy skills for business careers: matching skills to the workplace = *J.Bus.Fin.Lib.* 11.vol. 2006. 4.no. 3-20.p. Bibliogr. 9 tétel.

Információs jártasság az üzleti tanulmányokat folytató hallgatóknak: a munkához igényelt készségek kialakítása

Használók képzése -felsőoktatásban; Tájékoztatás -közgazdasági; Termelés információellátása; Üzemi szakkönyvtár

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be:
HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER,
Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

A könyvtárosok, főiskolai oktatók és a képzőintézmények egyre nagyobb hangsúlyt fektetnek hallgatóik információs jártasságának fejlesztésére. Ugyanakkor az üzleti világ elismerte a „tudásszervező” munkájának fontosságát. A vállalatok

hivatalosan még nem ismerték el az információs jártasságot mint alapvető kompetenciát munkatársaik számára, mindazonáltal a gyakorlatban megkövetelik ezeket az ismereteket a munkakörök betöltéséhez. A szerzők a munkaügyi minisztérium adatbázisában 21 üzleti és pénzügyi foglalkozás munkaköri leírását vizsgálták meg annak felderítésére, hogy az ezekkel kapcsolatos készségek és tevékenységek igényelnek-e információs jártassággal rendelkező munkaerőt. A kutatás eredményei arról tanúskodnak, hogy az információs jártasságot valóban értéklik a munkahelyeken, és ezek az ismeretek a foglalkozáshoz tartozó munkatevékenység integráns részét képezik.

(Autoref.)

Információelőállítás, –megjelenítés és –terjesztés

Audiovizuális, elektronikus, optikai információhordozók

07/059

AWRE, Chris - BALDWIN, Christine: Focus on access to institutional resources: a synthesis of the JISC FAIR Programme = New Rev.Inf.Net. .vol. 2005. 2.no. 137-158.p. Bibliogr.

Az intézményi archívumok hozzáférhetősége: a JISC FAIR programjának összefoglalása

Elektronikus publikáció; Megőrzés

A JISC (Joint Information Systems Committee; a könyvtári és tájékoztatási szektor fejlesztését irányító és támogató szervezet az Egyesült Királyságban) 2002-től 2005-ig működtette FAIR (Focus of Access to Institutional Resources;

hozzáférés az intézményi információforrásokhoz) nevű programját. Ennek 14 alprojektje a kulturális, szervezeti, jogi és technikai feltételeket feltérképezve annak lehetőségeit kutatta, hol és hogyan lehetne a digitális formában létező, egyre nagyobb tömegű intézményi információt tárolni és, ahol lehetséges, megosztva hozzáférhetővé tenni a felsőoktatás és a továbbképzés területén. A technikai megoldások közül mindekenélőtt az OAI-PMH, a metaadatokra irányuló adatbányászat protokollja jön tekintetbe. Nemegyszer úgy tűnt, a kulturális, szervezeti és jogi akadályok a technikaiaknál nehezebben hidalhatók át. A program a lehetőségekkel később élni kívánó intézmények számára is hasznosan körvonalazta az információ megosztásának gyakorlati kérdéseit. E célt szolgálja a 2004 végén nyilvánosságra hozott beszámoló, amely tartalmazza a program minden kézzelfogható eredményét is. A program eredményeivel ezen kívül

egy új weboldal és egy tájékoztató füzet ismereti meg a nyilvánosságot.

(Autoref. alapján)

07/060

NOVÁ, Hana: Přístup k elektronickým informačním zdrojům v knihovnách České republiky = IT lib. 10.roč. 2006. 3.no. 9-13.p.

Res. angol nyelven

Az elektronikus információs források elérése a csehországi könyvtárakban

Adatbázis; Együtműködés -belföldi; Elektronikus dokumentum; Hozzáférhetőség; Szolgáltatások átvétele; Támogatás -pénzügyi -állami,hatósági

Csehországban az elektronikus források először az 1990-es évek közepén jelentek meg. Eleinte elsősorban offline-dokumentumok formájában (CD-ROM-ok). Később, a hálózati infrastruktúra kiépülésével az online hozzáférésre helyeződött a hangsúly. Az elektronikus források elérésére a könyvtárak között informális együttműködések, konzorciumok jöttek létre. Az első ilyen jellegű, főiskolai és egyetemi könyvtárak közötti együttműködésre 1998-ban került sor, amikor a résztvevő könyvtáraknak jelentős állami támogatásból sikerült megoldaniuk a *Current Contents Connect* és a *CrossFireplusReaction* tudományos adatbázisokhoz való hozzáférést. A konzorciumot azonban nem sikerült bővíteni, így a kezdeményezés hamvába halt.

2000 elején egy újabb konzorcium alakult, ezúttal a *Csehországi Könyvtárosok és Információs Szakemberek Szövetségének* támogatásával. A kezdeményezésnek, amelyhez több mint 75 különböző típusú könyvtár csatlakozott, az *Anopress IT* elnevezésű cseh cég *TamTam* adatbázisának közös használatba helyezése volt a célja. 2002-től a Cseh Sajtóiroda adatbázisa is a résztvevő könyvtárak rendelkezésére áll.

1999-ben indította el a cseh oktatásügyi minisz-

térium a „Kutatást és fejlesztést szolgáló információs források” című négyéves programját, amelynek fő célja a külföldi forrásokhoz való hozzáférések kieszközlése. A szakmai koordinációt a nagy egyetemi könyvtárak és szakkönyvtárak munkatársai végezték. A 180 megvizsgált adatbázis közül 62-t választottak ki. Az ezekhez való hozzáférés finanszírozása évente körülbelül 130 millió cseh koronát tett ki. A kutatás és fejlesztés szempontjából az egyik legfontosabb adatbázis a *Web of Science* volt. A konzorciumban, így a projekt finanszírozásában 28 könyvtár vett részt.

Csehországban három jelentős adatbázishoz nemzeti licenc alapján férhetek hozzá – egy ideig – az országban található különböző (múzeumi, egyetemi, főiskolai, városi, kórházi stb.) könyvtárak olvasói. Ezek közül az egyik a budapesti *Open Society Institute eFL Direct* projektje jóvoltából 39 ország könyvtárai számára négy évre elérhetővé tett *EBSCO* folyóirat-adatbázis volt, a másik kettő: a *ProQuest5000/PCI*, valamint a *SpringerLink*. 2002-től, a *KnowEurope* elnevezésű projekt keretében állami finanszírozású nemzeti licenc teszi lehetővé a különböző Európai Unióval kapcsolatos hírek forrásaihoz való hozzáférést.

A „Kutatást és fejlesztést szolgáló információs források” című programot egy újabb program követte, amely „A kutatás információs infrastruktúrája” címet viseli. Az infrastruktúra fejlesztésén túl a program célja az információs forrásokhoz való hozzáférés fenntartása, valamint a gazdaságosság elvének megvalósítása e területen. A program által elérhetővé tett adatbázisok közül említést érdemelnek: a *Web of Knowledge*, a *Science Direct*, az *Interscience*, a *Springer Link*, az *EBSCO* és az *OCLC FirstSearch*. Egyes elfogadott projektek nem részesültek anyagi támogatásban, ezek finanszírozását a könyvtárak a saját büdzséjükből voltak kénytelenek állni (pl. a *ProQuest5000*-hez való hozzáférést).

Az elektronikus források elérése területén nagy jelentőséggel bír a különböző adatbázisok egyet-

len, közös webfelületen való kereshetővé tétel. Az egyik legnagyobb és legjobb ilyen céllal létrehozott cseh portál a *Jednotná informáční brána* (JIB, <http://info.jib.cz>). Itt szekunder információkat csakúgy találunk, mint – egyes esetekben fizetős, más esetekben ingyenes – primer dokumentumokat. A technikai hátteret a *MetaLib* portálprogram szolgáltatja. Az *Elektronische Zeitschriftenbibliothek* (<http://ezb.nkp.cz>) kizárólag olyan dokumentumokat hoz találatként, amelyek – valamely licenc jóvoltából – teljes szöveges formában rendelkezésre állnak.

Az eddigiek alapján elmondhatjuk, hogy az elektronikus forrásokhoz való minél szélesebb körű hozzáférés biztosítása elsősorban a könyvtárak közötti különböző – részint szakmai, részint finansziális jellegű – együttműködések, konzorciumok formájában valósulhat meg. Jelen formájukban Csehországban ezek az együttműködések főként abban különböznek más országok konzorciumaitól, hogy kiadásukat jórészt az állami költségvetésből finanszírozzák.

(*Dancs Szabolcs*)

07/061

CHANDRAKAR, Rajesh: Digital object identifier system: an overview = *El.Libr.* 24.vol. 2006. 4.no. 445-452.p.

A digitális objektumok azonosító rendszere: áttekintés

Dokumentumazonosítás

Az internet igen sok és sokféle, digitális formában létező szellemi termék lelőhelye. Minden, itt fellelhető tartalmi egységet – legyen az cikk, elektronikus könyv, szakdolgozat vagy doktori disszertáció – elidegeníthetetlen, megbízható azonosítóval kell ellátni annak érdekében, hogy hozzáférésük és a hozzájuk kapcsolódó elektronikus szolgáltatások a digitális jogoknak megfelelően valósuljanak meg. A Corporation for National Research Initiatives (CNRI) által kifejlesztett digitálisobjektum-azonosító (DOI)

rendszer éppen e célt szolgálja. A DOI az elektronikus publikálás és a digitális formában testet öltő szellemi termékek cseréjének nélkülözhetetlen eszköze. (*Autoref. alapján*)

07/062

HARRIS, Lesley Ellen: Digital rights permissions = *Inf.Outlook.* 10.vol. 2006. 9.no. 40-41.p.

A digitális dokumentumok felhasználásához szükséges szerzői jogi engedélyek

Elektronikus dokumentum; Szerzői jog

Bármilyen digitális „termék” készítésekor – csakúgy, mint a hagyományos tartalmak használatakor – figyelembe kell vennünk a szerzői jogokat. Mire kell gondolnunk?

Egy mű sokszorosítása, kiadása, közzététele vagy adaptálása akkor is szerzői jogköteles, ha a tartalmat nem papírformában, hanem DVD-n, weboldalon vagy digitális archívum részeként jelenítjük meg.

Vannak olyan országok, ahol a szerzői jogok az alkotó halálától számított 50 évig érvényesek, de általában ez az időtartam 70 év. Érdemes tehát inkább ezzel számolni.

Ha egy szabad felhasználású mű fordítását, vagy egyéb adaptációját akarjuk közzétenni, tudnunk kell, hogy ezekhez már ismét szerzői jogok fűződhetnek, így felhasználásukkor szükséges a megfelelő engedély megszerzése.

A különböző webtartalmak, CD-k, DVD-k, videó játékok, számítógépes oktatási segédletek sok különböző típusú dokumentumot tartalmazhatnak, az irodalmi, művészeti alkotásoktól a zenei vagy audiovizuális művekig. Multimédiás eszköz összeállításakor tehát mindegyiküknél tisztázni kell a felhasználás feltételeit, a szerzői és tulajdonosi jogokat.

A szerzői jog ugyan általában a művek szabad felhasználásának eseteiről is rendelkezik (például iskolai oktatás, tudományos kutatás céljára, meghatározott szabályok szerint), de az egyes

országokban más és más variációkban fordulnak ezek elő. Tehát, ha teljesen biztosak akarunk lenni a dolgunkban, jobb, ha közvetlenül a jogtulajdonossal tisztázzuk a kérdést.

A nem szabad felhasználású műveknek is szabadon idézhetőek egyes részletei, de csak olyan mértékben, ami indokolatlanul nem károsítja a szerző jogos érdekeit, megfelel a méltányosság követelményeinek és nem irányul a szabad felhasználás rendeltetésével össze nem férő célra. Ezt a mértéket azonban egyrészt nem könnyű eltalálni, másrészt ez a bizonyos hányad nem is biztos, hogy elégséges a mi céljainkra.

Az Egyesült Államokban a szerzői jog a személyhez fűződő jogokról (például döntés és nyilatkozat a mű nyilvánosságra hozataláról, vagy éppen ennek visszavonásáról) csak a képzőművészeti alkotások esetében beszél, de a legtöbb országban minden szerzői joggal védett alkotóra vonatkozik. Ezért a művek digitalizálásakor a szerzők ezen érdekeit is messzemenően szem előtt kell tartani.

Milyen szempontokat érdemes figyelembe venni a szerzői jog-tulajdonossal kötendő szerződéskor? Előfordulhat, hogy a digitális tartalmat valamilyen nyomtatott kiadvány formájában is közzé kívánjuk tenni. Jó, ha szerződéskötéskor egyúttal ehhez is megszerezzük a szerző beleegyezését.

Gondolnunk kell arra, hogy egy weboldalon történő megjelentetéshez való hozzájárulás nem jelenti automatikusan, hogy az adott művet DVD-n vagy interneten is közzétehetjük. Ezért érdemes lehet egyszerre több típusú megjelentetésről megállapodni.

A digitális tartalmak pénzbeli értékének meghatározására még nincs bevett gyakorlat. A szerző néha úgy gondolja, hogy ebben a formában több hasznot hoz a felhasználónak, mint a hagyományos kiadásoknál, ezért sokkal többet kér érte, mint amennyit mi fizetni tudunk, vagy szándékozunk. Ajánlatos tehát előre kalkulálnunk: nekünk mennyit ér meg, vagy mennyit vagyunk képesek fizetni a műért. Tárgyalási alapként ezt

terjesszük elő a jogtulajdonosnak.

Az internetes tartalmak általában másolhatók, nyomtathatók. Vajon egyetért-e ezzel a szerző, vagy korlátoznunk kell ezeket a lehetőségeket valamilyen módon? Hogyan tudjuk megvédeni a művet a jogosulatlan felhasználástól? Meg kell gondolnunk, hogy milyen óvintézkedéseket tehetünk ennek elkerülésére a szerzői jogi közlés megjelentetésétől a titkosításon át a jelszavas védelemig. A későbbi panaszok elkerülése érdekében ugyancsak a szerződés tárgya lehet, hogy milyen minőségben láthatja majd viszontművét a digitális közzétételkor. A hagyományos tartalmak digitalizálásánál bizonyosodjunk meg róla, hogy a szerző egyetért a digitalizálás céljával és módjával.

Tisztázzuk, hogy milyen módon fogunk fizetni a felhasználásért. A nyomtatott műveknél szokásos az eladások után fizetendő jogdíj, de a digitális tartalmaknál nehezebben követhető a „fogyasztás”, tehát praktikusabb lehet fix összegben megállapodni.

A jogkövető eljárás és a bonyodalmak elkerülése érdekében hasznos lehet, ha ellenőrző listát, vagy írásos protokollt készítünk, összefoglalva benne a fenti szempontokat és a belőlük adódó teendőket.

(Fazokas Eszter)

Lásd még 9, 29, 32, 41, 44, 54

Kommunikációs technikák

07/063

AHMED, Tanzila - OPPENHEIM, Charles: Experiments to identify the causes of spam = Aslib Proc. 58.vol. 2006. 3.no. 156-178.p. Bibliogr.

Kísérlet a spam okainak felderítésére

Elektronikus posta

A cikkben ismertetett kutatás célja annak kiderítése volt, hogy honnan származnak a spamek, és

milyen módszerek fejlődtek ki ellenük. Kísérleti céllal elektronikus postafiókokat létesítettek több különböző internetszolgáltatónál, majd egy kilenches időszak elteltével tartalmukat elemzés alá vették. A kísérleti postafiókok tartalmát két másik, régebb óta létező postafiókéval is összehasonlították, a beérkezett spameket pedig csoportokba sorolták.

A legnagyobb csoportot a pénzügyi spamek alkották, ezt követték az egészséggel kapcsolatosak. Érzékelhető volt, hogy a beérkező spamek száma az idővel növekszik, és az is, hogy a különböző internetszolgáltatók különböző mennyiséget engednek be belőlük. Ugyancsak mérték, hogyan hat a fogadott spamek mennyiségére az,

ha a postafiókhoz gyakori, illetve ritka, szokatlan név tartozik, valamint a spamszűrő programok hatását. Megfigyelték, hogy a név megválasztása nem okozott számottevő különbséget, de a szűrőprogramok valóban csökkentették a spamek számát. Meglepő módon egy pornográf oldal intenzív használata nem növelte jelentős mértékben azt. A leginkább befolyásoló tényező az az idő, ami óta a postafiók él, illetve, hogy működik-e rajta szűrőprogram. Nem igazolódott be az a feltevés, hogy a spamre való válaszolás növelné a kapott spamek mennyiségét.

(Autoref. alapján)

Lásd még 40, 49

Könyvtárgépesítés, könyvtárépület

Számítógépes könyvtári rendszerek

07/064

FISCHER, Ruth - LUGG, Rick: The real cost of ILS ownership = Bottom Line. 19.vol. 2006. 3.no. 111-123.p. Bibliogr. 11 tétel.

Az integrált könyvtári rendszerek birtoklásának valódi költségei

Gazdaságosság -könyvtárban; Hatékonyág; Integrált gépi rendszer; Költségelemzés

2002-ben a könyvtárak több mint 530 millió dollárt költöttek integrált könyvtári rendszerekre és azokhoz kapcsolódó szolgáltatásokra. Egy év alatt nyolcszázánál több könyvtár szerzett be új rendszert, vagy újította fel jelentős mértékben a meglévőt, s egy becslés szerint közel négyezer könyvtárnak kell újat vásárolnia a következő 3-5 éven belül. (Az adatok a legnagyobb forgalma-

zóktól – Dynix, Endeavor Information Systems, Ex Libris, Innovative Interfaces, Sirsi, TCL/CARL, VTLS – származnak.) Jelentős döntésről lévén szó, a könyvtárak gondos előkészületekkel, kibővített ajánlatkérési eljárásokkal gyűjtik az információkat, értékelik a kínálatot, a lehetőségeket és a költségeket. A beszerzés és az éves fenntartás költségei azonban egy integrált könyvtári rendszer birtoklása és működtetése összköltségének csak kis hányadát teszik ki.

„A birtoklás teljes költsége” (*total cost of ownership – TCO*) koncepció megkísérli a beszerzett rendszer egész életciklusa alatti valamennyi költséget figyelembe venni, azaz megérti, hogy olyan költségek is felmerülhetnek a jövőben, amelyek nem fordulnának elő, ha az adott árut nem szerezzük be. A TCO modellek közül érdemes megemlíteni a beszerzési tranzakció előtti és utáni költségeket figyelembe vevőt. Eszerint a megelőző költségek kb. 5, a beszerzés 25-40, az üzleti tranzakció utániak 55-60 százalékát teszik ki a teljes költségnek. Az „ember-

folyamat-technológia” felfogás nem a közvetlen anyagi ráfordításokkal foglalkozik, hanem a költségeket éppúgy befolyásoló tényezőkkel. Az embereket (a rendszer kezelőit és használóit, de még a műszaki háttérrel is) ki kell képezni a rendszer használatára; a folyamatok (munkafolyamatok, adatáramlás) során csökkenhet a produktivitás, szükségessé válik az adatok konvertálása, a munkafolyamatokat, eljárásokat az új rendszerhez kell igazítani; a munkaközpontú elemzés az információs rendszert szervezeti keretek között, az adott, egyedi könyvtár munkafolyamatát középpontba helyezve értékeli a beszerzési lehetőségeket. Figyelembe veszi, hogy az üzembe helyezés és a fenntartás költségei a gyakorlatban mindig magasabbak a tervezettnél: Ha viszont a pluszköltségeket okozó erőteljes tesztelés, a teljes körű képzés, az adatkonvertálás ellenőrzése stb. elmaradnak, ez rejtett költségek későbbi felmerüléséhez vezet.

A könyvtári rendszerek birtoklásának teljes költsége egy új modell szerint a következőkből áll:

- *Beszerzési költség* (az alaprendszer, a szükséges kiegészítő modulok ára tartozik ide, és bár alkudhatunk, minél alacsonyabb a vételár, alighanem annál több lesz a később felmerülő költség).
- *A szállító szokásos szolgáltatásai* (általában a rendszer ára tartalmazza – szállítótól függő mértékben – az átállás, próbaüzem, az oktatás költségeit) mellett a folyamatos fenntartás, technikai támogatás stb. szerződéses, éves költségeit kell figyelembe venni, ezek nagymértékben befolyásolják a következő összetevőt.
- *Működtetési költségek* jelentkeznek a rendszer teljes életciklusában. Minél hatékonyabb, minél jobban használt és minél könnyebben felújítható a rendszer, annál kisebbek ezek a költségek; sok múlik a rendszer tervezésén, a technológiai platformon és a szállító aktív támogató tevékenységén.
- *A nem megfelelő rendszer költségei* akkor je-

lentkeznek, ha az olvasó elégedetlen, a rendszer nem működik hatékonyan, funkcionalitása idejét múlttá válik. Különösen sokba kerül, ha ezért a rendszert idő előtt le kell cserélni.

Ez a legutóbbi költségösszetevő természetesen el is marad, a két utóbbi pedig annál kisebb, minél nagyobb a beszerzési ár, pontosabban: minél több szolgáltatást, támogatást, garanciális elemet stb. tudunk beépíteni a vételárba, illetve a szerződésbe.

(Mohor Jenő)

Elektronikus könyvtár

07/065

TARANTINO, Ezio: Troppo o troppo poco? Web of Science, Scopus, Google Scholar: tre database a confronto = Boll.AIB. 46.vol. 2006. 1/2.no. 23-33.p. Bibliogr. 15 tétel.

Res. angol nyelven

Túl sok vagy túl kevés? Három adatbázis (Web of Science, Scopus, Google Scholar) összehasonlítása

Adatbázis; Elektronikus könyvtár; Gépi információkeresés

A római „La Sapienza” egyetem digitális könyvtára 1999-ben létesült 10 adatbázis magvásárlásával és egy nagy elektronikusfolyóirat-kiadóval (Elsevier) kötött szerződéssel. (A projekt folyamatos növekedése nyomán ma kb. 90 adatbázis és több mint 15 ezer elektronikus folyóirat alkotja a gyűjteményt.) Az első tíz adatbázis közt volt a *Web of Science*.

A *Scopus*-t 2004-ben az Elsevier költség és kötelezettség nélkül ajánlotta kipróbálásra, és ugyanabban az évben jelent meg a *Google Scholar*, a Google új, tudományos kutatási célú keresőgépe. A Scopus elsősorban nem mint még egy interdiszciplináris adatbázis, hanem mint a rendkí-

vül fontos és népszerű hivatkozásmutató eszköz újabb, naprakészebb változata tett szert komoly szerepre. A Google-t pedig nem újdonsága (hiszen hasonló keresőgépeket – *Citeseer*, *Scirus* – már az Elsevier is készített, s mindkettő beépült a Scopusba), hanem népszerűsége és az egész Google-re jellemző ambíciózusság tette kihagyhatatlanná. A jól bevált Web of Science ily módon két hónap alatt két komoly versenytárral került szembe.

Természetes volt a könyvtár számára, hogy vizsgálatot végezzen, összevetve a három adatbázist. A cél nem az volt, hogy sorrendet állapítsanak meg, inkább az, hogy kimutassák, melyik adatbázist hogyan kell, hogyan érdemes használni, hiszen bármily hatékonyak, és eredményüket tekintve több mint kielégítőek is, nem garantálják sem az egyformaságot, sem a következetességet, sem pedig a valódi megbízhatóságot. A Google esetében (és ez ne tűnjön megbuktatásnak) nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy nincs meghatározható, konzisztens forrásháttere, ami pedig bármilyen, tudományos területen végzett dokumentációs kutatás elengedhetetlen feltétele. A

web terjedelmével és egyedülálló kontrollálhatatlanságával, a háttérzajok és a duplumok kézenfekvő veszélyével, a keresőgépek automatizmusával, az emberi beavatkozás korlátozásával a Google Scholar alapvetően más jellegű produktum, mint két versenytársa, amelyeket inkább támogat, mintsem helyettesíthet.

Az internet és a kapcsolódó technológiák (XML, a metaadatok „intelligens” használata, stb.) hatalmas lehetőségeket kínál, ugyanakkor, éppen komplexitása miatt, sokkal több a hiba, a tévedés lehetősége is. A hozzáférést nyújtó könyvtár számára pedig hiányzik a források közvetlen ellenőrzésének lehetősége. Másrészt, az új szereplők piacra (vagy a mindenki számára elérhető szabad hálózati világba) lépése rámutat a hivatkozásmutatók hiányosságaira, bármely cég termékéről legyen is szó. Az automatikus indexelés mechanizmusainak összevetése (melyek oly nagy fontossággal bírnak, különösen a tudományos karrier meghatározásában) legalább ezt tudatosítja, és felhívja a figyelmet a pontosság hiányára.

(*Mohor Jenő*)

Lásd még 2, 19

Kapcsolódó területek

Kiadói tevékenység

07/066

HALLE, Axel: Universitätsverlage: Stand und Entwicklungsperspektiven = Bibliotheksdienst. 40. Jg. 2006. 7. no. 809-817.p.

Egyetemi kiadók: helyzetkép és fejlődési perspektívák

Elektronikus publikáció; Felsőoktatási intézmény; Publikálás -tudományos kiadványok

A nonprofit egyetemi kiadók az angol-ameri-

kai nyelvterületen játszanak elsősorban szerepet a kiadványpiacon. Az Amerikai Egyetemi Kiadók Szövetségének (Association of American University Presses) 150 tagja van. Németországban az 1954-ben alapított weimari és az 1980-ban alapított frankfurti és oldenburgi után az 1990-es évek közepétől kezdve jelentek meg nagyobb számban a nonprofit egyetemi kiadók, pl. Potsdamban, Hamburgban, Berlinben, Mannheimben stb. A nagy magánkiadó cégek visszaélve a számukra kedvező jogi lehetőségekkel, az elmúlt évtizedben mérhetetlenül megnövelték a tudományos publikációk árát, ez a jelenség inspirálta a nonprofit egyetemi kiadók létrejöttét és széleskörű elterjedését. Az 1990-es évek elején a fo-

lyóiratok követhetetlen árobbanásának hatására mind a kutatók, mind a könyvtárosok felismerték, hogy a tudományos publikálás ügye nem engedhető át kizárólag a magánkiadóknak. Ennek hatására jöttek sorra létre az egyetemi kiadók. Az egyetemeken belül a kiadói tevékenység a legtöbb esetben a könyvtár keretébe került, elsősorban azért, mert az egyetemi könyvtárakat a disszertációk kezelésével kapcsolatos feladataik révén már korábban felszerelték azzal a számítógépes eszközrendszerrel, amely a kiadói tevékenységhez is felhasználható.

A könyvtárosok állásfoglalása az új feladattal szemben megoszlott. Többen úgy vélték, hogy a kiadói tevékenység nem tartozik a modern szakkönyvtár feladatkörébe, mások viszont a kiadványok egyre emelkedő árait és a könyvtári költségvetés stagnálását vagy visszaesését látva vállalták az új tevékenységet is.

Eldöntendő elvi kérdéssé vált, hogy a tudományos publikálás az egyetemek feladata is lehet, vagy ezt a szerepet teljesen át kell engedni a magánszektornak. A világ egyetemei, ha nem akarnak szemet hunyni a tudományos publikáció növekvő krízise fölött, nem kerülhetik meg ezt a kérdést.

A nonprofit kiadói szerepet vállaló egyetemek és könyvtáraik az egyetemes hozzáférhetőség, az Open Access elkötelezett hívei. A teljes körű hozzáférés érdekében valamennyi egyetemi kiadó azt ajánlja szerzőinek, hogy publikációikat online formában is engedjék közzétenni, s ezt az ajánlatot csak kevés szerző utasítja el. Így a tudományos publikációk ingyenesen, vagy csekély díjért is elérhetővé válnak.

Az egyetemi kiadók jelenleg elsősorban saját intézményük szellemi termékeire koncentrálnak. Kiadványaik között nagy számban szerepelnek disszertációk, vitairatok, projektek, jegyzőkönyvek, emlékkönyvek. Elterjedtek az Open Access folyóiratok is. A tankönyvek kiadása jelenleg csökken, az egyéb oktatási anyagok iránti igény viszont növekszik.

Az egyetemi kiadók teljesítik a kiadók hagyományos feladatait: az adatok formális és technikai ellenőrzését, a kötelespéldány-szolgáltatást, a recenzios példányok szétküldését, az új kiadványok propagálását.

A kiadás költségei lényegesen alacsonyabbak, mint a privát cégeknél. Szélsőséges esetekben egy-egy disszertáció kiadási költségében 8000 euró különbség is lehet.

A nonprofit egyetemi kiadók tevékenysége egyre sikeresebb, kiadványaik száma egyre növekszik, a kezdeti kritikus fogadtatással szemben a legtöbbjük megnyerte közönségét kiadványainak minőségével, külalakjával és kedvező árával.

(Katsányi Sándor)

07/067

GRANADINO, Begona - GARCIA-CARPINTERO, Esther - PLAZ, Luiz M.: La presencia española en consejos y comités de redacción de revistas científicas internacionales: un instrumento para la promoción de nuestra ciencia = Rev.Esp.Doc.Cient. 29.vol. 2006. 3.no. 398-408.p. Bibliogr.

Res. angol nyelven

Spanyol jelenlét a nemzetközi tudományos folyóiratok szerkesztő és tanácsadó bizottságaiban: a hazai tudomány promóciójának egyik eszköze

Szerkesztés -tudományos kiadványoké

Az SCI szerinti első száz tudományos folyóiratot vizsgálták meg a szerkesztőbizottságokban való spanyol részvétel szempontjából. Kiderült, hogy általában az európai kutatók, tudósok jelenléte alacsony, ezek a testületek főleg amerikai és brit kutatókból állnak. Az összesen 3474 szerkesztő-, tanácsadó bizottsági tag közül mindössze 16 spanyol tudós van jelen 9 folyóirat testületeiben. Mindazonáltal ezekben a folyóiratokban sem magasabb a spanyol publikációk aránya, mint a hasonló tudományos jellemzőkkel rendelkező olaszországi, vagy holland kutatóké.

Lásd még 62

(Mohor Jenő)

Az ismertetett cikkek forrásai

- Aslib Proc. – Aslib Proceedings (GB)
Bibliotekarz – Bibliotekarz (PL)
Bibliotheksdienst – Bibliotheksdienst (DE)
Boll.AIB – Bolletino AIB (IT)
Bottom Line – Bottom Line (US)
BuB – BuB Forum für Bibliothek und Information (DE)
Cat.Classif.Q. – Cataloging and Classification Quarterly (US)
Coll.Res.Libr. – College and Research Libraries (US)
Coll.Undergrad.Libr. – College and Undergraduate Libraries (US)
Collect.Manage. – Collection Management (US)
Čtenář – Čtenář (CZ)
Dial.Bibl. – Dialog mit Bibliotheken (DE)
El.Libr. – The Electronic Library (I)
IFLA J. – IFLA Journal (I)
Inf.Outlook – Information Outlook (US)
Inf.Serv.Use – Information Services and Use (I)
Interlend.Doc.Supply – Interlending and Document Supply (GB)
IT lib. – IT lib: Informačné technológie a knižnice (SK)
J.Access Serv. – Journal of Access Services (US)
J.Am.Soc.Inf.Sci.Technol. – Journal of the American Society for Information Science and Technology (US)
J.Bus.Fin.Librariansh. – Journal of Business and Finance Librarianship (US)
J.Inf.Sci. – Journal of Information Science (GB)
Kirjastolehti – Kirjastolehti (FI)
Knižnica – Knižnica (SK)
LIBER Q. – LIBER Quarterly (I)
Libr.Adm.Manage. – Library Administration and Management (US)
Libr.Hi Tech – Library Hi Tech (US)
Libr.J. – Library Journal (US)
Libr.Q. – Library Quarterly (US)
New Rev.Inf.Net. – New Review of Information Networking (GB)
Online Inf.Rev. – Online Information Review (I)
Poradnik Bibl. – Poradnik Bibliotekarza (PL)
ProLibris – ProLibris (DE)
Przg. Bibl. – Przegląd Biblioteczny (PL)
Rev.Esp.Doc.Cient. – Revista Espanola de Documentación Científica (ES)
Tech.Serv.Q. – Technical Services Quarterly (US)

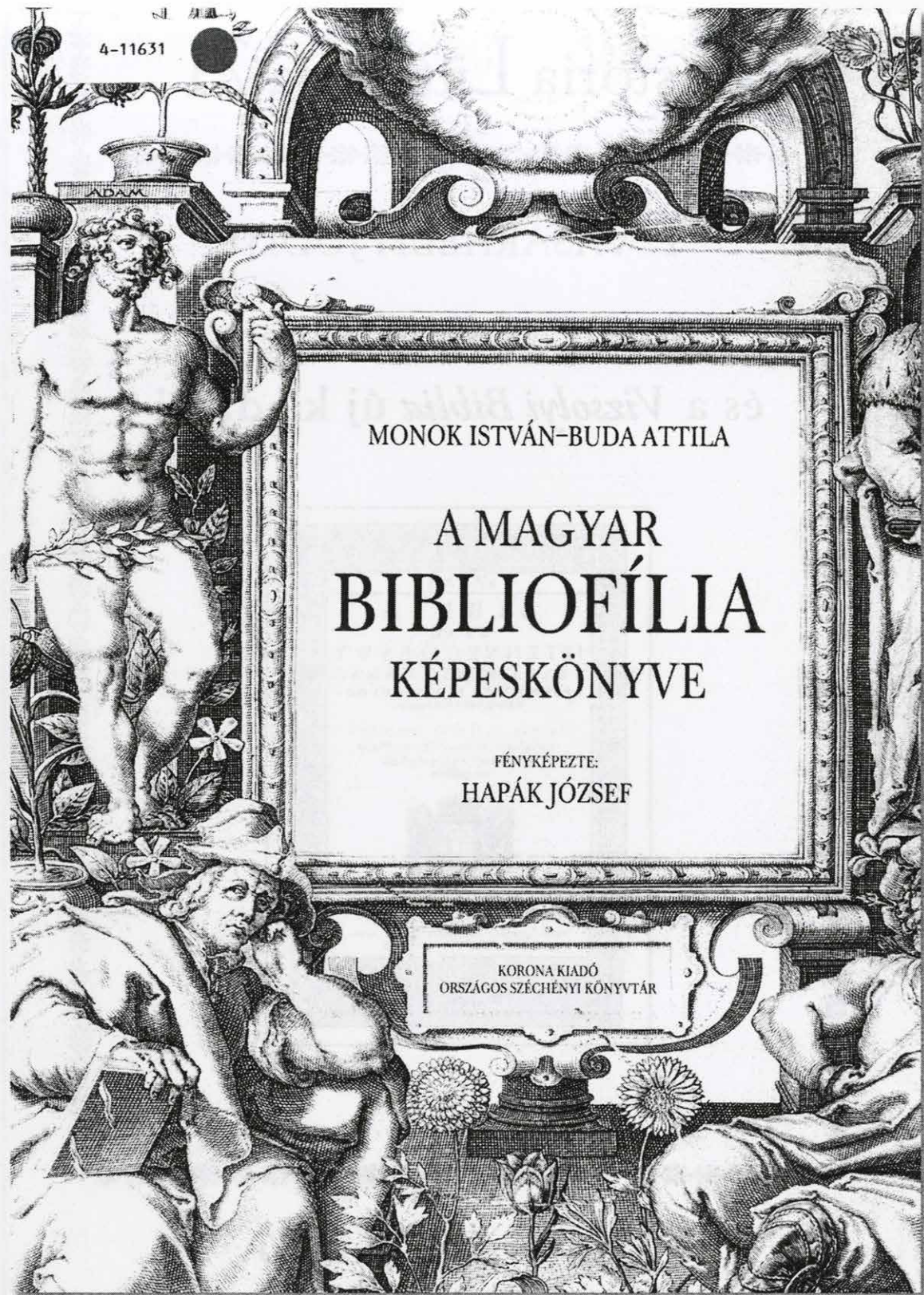
4-11631

MONOK ISTVÁN-BUDA ATILA

A MAGYAR
BIBLIOFÍLIA
KÉPESKÖNYVE

FÉNYKÉPEZTE:
HAPÁK JÓZSEF

KORONA KIADÓ
ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

3-14208

Historia Litteraria 21.

P. VÁSÁRHELYI JUDIT

Szenci Molnár Albert
és a *Vizsolyi Biblia* új kiadásai

Universitas Kiadó

ÚTMUTATÓ A KÖNYVTÁRI FIGYELŐ SZERZŐI ÉS KÖZREMŰKÖDŐI SZÁMÁRA

- **A lap feladata:** a magyar könyvtár- és tájékoztatásügy elméletével és gyakorlatával foglalkozó eredeti tanulmányok közlése, kiegészítve a külföldi könyvtárügyi fejleményeket bemutató rovatokkal.
- **Műfajok, terjedelem:** önálló tanulmányok 20–25 A/4-es oldal (1A/4-es oldal: 1800 n; az ennél hosszabb tanulmányokat több részletben jelentetheti meg a szerkesztőség); szemletanulmányok 10–20 A/4-es oldal; tömörítések, fordítások 5–15 A/4-es oldal; recenziók 3–6 A/4-es oldal, referátumok 1–2 A/4-es oldal. A megadott terjedelemtől a szerkesztővel egyeztetve, el lehet térni.
- **A szövegszerkesztővel készült kéziratokat** e-mailben csatolt fájlként, vagy mágneslemezen lehet küldeni. A szöveget 1,5-es sortávolsággal írják, a címhierarchiát számozással célszerű jelölni. Szövegekői kiemeléseket (idézeteket, neveket, fontos részleteket) kurzíválni lehet. A mondandó áttekinthetősége érdekében érdemes alcímekkel tagolni a szöveget. A rövidítések, betűszók feloldását az első előfordulásuk alkalmával kell megadni.
- **Irodalomjegyzék, hivatkozások:** a szövegben említett hivatkozások forrásait a cikk végén kell megadni *Irodalom* cím alatt. A cikk szövegében a felső indexbe írják a hivatkozás számát. A lábjegyzetet csillaggal kérjük jelölni az oldal alján. Ha a megjegyzések száma 3-nál több, a cikk végén folyamatos sorszámozással kérjük megadni.
Folyóiratcikkre történő hivatkozás: BERKE Barnabásné: Az elektronikus dokumentumok és könyvtári használatuk. Helyzetkép. In: Könyvtári Figyelő, 11. (47.) évf. 2001. 2. sz. 275–276. p.
Könyvekre történő hivatkozás: ERIKSON, Rolf – MARKUSON, Carolyn: Designing a school library media center for the future. Chicago, ALA, 2001. 109 p.
Könyvrészletre történő hivatkozásnál: HARASZTI Pálné: A könyvtári szolgálat jogi szabályozása. In: Könyvtárosok kézikönyve 4. Határterületek. Szerk. Horváth Tibor, Papp István, Bp. Osiris, 2002. 87–118. p.
- **Illusztrációk (ábrák, képek, grafikonok stb.):** a kézirat mellékleteként kérjük megadni, folyamatos sorszámozással, ábrafelirattal ellátva. A szövegben is pontosan jelöljük meg a helyüket. Elektronikusan elérhető illusztrációknál .jpg-formátumban, internetforrásnál az URL feltüntetésével kérjük megadni az illusztrációt.
- **Tartalmi összefoglaló:** a Tanulmányok és a Kitekintés rovat írásaihoz 10–15 mondatos tartalmi összefoglalást kérünk mellékelni az angol nyelvű rezümék elkészítéséhez.
- **Javítás, tipográfia:** a szerkesztőség stiláris és nyelvhelyességi szempontok alapján javíthatja a kéziratokat. Szükség esetén szakmai lektor nézi át a kéziratot. A tartalmat érintő változtatást a szerző jóváhagyásával lehet végrehajtani. Az írások tipográfiai kialakítását a szerkesztőség végzi. A szerző kérheti a betördelt cikket korrektúrára.
- **Illusztrációk:** az ábrákat, táblázatokat, képeket stb. folyamatosan számozzák be, helyüket egyértelműen adják meg a kéziratban. Az ábráknak adjanak címet. Csak megrajzolt, kész táblázatot tudunk tördelésre küldeni.
- **Szerzői jog:** a szerzőkkel kötött felhasználási szerződés szerint a szerkesztőségnek joga van a cikkek elektronikus változatát az adott szám hagyományos megjelenését követő fél év múlva kitenni a KF internetes archívumába, ingyenes használatra. Amennyiben a Könyvtári Figyelőben közölt írások másik folyóiratban is megjelennek, kérjük, hogy hivatkozzanak a folyóiratban történt közlésre.
- **Tiszteletpéldány:** A Tanulmányok, Kitekintés, Könyvszemle c. rovatok szerzőit a folyóirat megjelenése után 1 tiszteletpéldány illeti meg.

A KÖVETKEZŐ SZÁM TARTALMÁBÓL

KÖNYVTÁRAK ÉS OLVASÁSI, KÖNYVTÁRHASZNÁLATI
SZOKÁSOK 50 ÉV TÁVLATÁBAN
A KSH ADATAI ALAPJÁN

VÁLTOZÁSI TENDENCIÁK A KÖNYVTÁRHASZNÁLATI
SZOKÁSOKBAN AZ OSZK-TÁRKI VIZSGÁLAT
ADATAI ALAPJÁN

A KIVONATKÉSZÍTÉS SAJÁTOSSÁGAI EGY FELMÉRÉS
ADATAINAK TÜKRÉBEN

OLVASÓEGYLETEK A DUALIZMUSBAN

INFORMÁCIÓS MŰVELTSÉG: PEDAGÓGIAI
FORRADALOM A KÖNYVTÁRBAN?

A NYILVÁNOS HASZONKÖLCSÖNZÉSI JOG (PLR)
ALKALMAZÁSA A KÜLFÖLDI GYAKORLATBAN (2.)

A SZENTGYÖRGYI HAGYATÉK ÉS SZEREPE
AZ OIK GYŰJTEMÉNYÉBEN

A KÖNYVTÁRAK SZPONZORÁLÁSA
DÉL-KELET-ÁZSIA KÖNYVTÁRAIRÓL

HIRDESSZEN A KÖNYVTÁRI FIGYELŐBEN!

KÖZLÉS MEGÁLLAPODÁS SZERINT.
ÉRDEKLŐDNI LEHET A SZERKESZTŐSÉG
CÍMÉN ÉS TELEFONJÁN.

2000

WORLD

WIDE

WINGS

WINGS

WINGS

WINGS

WINGS

WINGS

WINGS

WINGS

WINGS

WINGS

WINGS

WINGS

WINGS

WINGS

WINGS